ДИМО КИСЬОВ

Събрани съчинения

Том 1 (1)

Козирог

Преживелици,
премислици,
приумици

Части 1 и 2

София, 2018

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

КОЗИРОГ

Преживелици, премислици,
приумици

ТОМ 1(1)

- СОФИЯ - 2018

Том/Книга	Наименование на произведението	Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ I	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**				Стр. А4, средно 1800 зн.
1	**Козирог**	Автоб.	Мемоар.	677	в 2 Тома, 3 Части
1А	**Автобиографична книга**	Автоб.	Мемоар.	65	1987
2	**Сребърната чешма**	Роман	Съвр.-ист.	300	
3	**Да убием енотовидно куче!**	Роман	Съврем.	238	
4	**Сънят на професор Техникус**	**Повест**	**Фантаст./**	107	**/Фейлетонна**
5	**Долината на авлигите/**	Роман	Съврем.	236	**Скици от едно лято/**
6	**Светилището на Залмоксис/ /Долината на божурите/**	Повест	Дет.юн.	104	**Книга за деца и старци/**
7	**Магическият конник** /За кан Тервел/	Роман	Историч.	176	**CD- проф.В.Бешевлиев, 1966**
8	**Севастът от Урвич**	Повест	Историч.	107	ц.И.Шишман/севаст Огнян
9	**Борисин/ - Древно-съвременна смехория**	Комедия	Фарс	64	**/Залмоксис**
10	**Тъй вярно!**	Роман	Воен.мем	200	
11	**Офлаг-8**	Сборник	Воен.мем		**CD-Реценз., Откъс,1958-1959**
11_1	Пленникът от Дам-1	Роман		227	Печат.изд. 1958; 1966
11_2	Отливът	Роман		215	Печат.изд. 1959
11_3	Офицер на Негово Величество	Автоб.	Мемоар.	109	Печат.изд. 2001
12	**Романи за обществото и индустрията**	Сборник	Съврем.		/1943-1974/
12_1	Щастието не идва само	Роман		355	Печат.изд. 1960
12_2	Времената се менят от нас	Роман		204	1974
13	**Алиген** /И ние спортувахме/	Роман	Дет.юнош.	183	Печат.изд. 1968; 1974
14	**Романи за спорта**	Сборник			
14_1	Никола Петров-Най силният човек на века	Роман	Биограф.	181	Печат.изд. 1972; 1978
14_2	Тежки юмруци	Роман	Съврем.	230	Печат.изд. 1971
15	**Сценарии и пиеси - Военно-мемоарни**				
	Офлаг - 8	Лит. сцен.		67	
	Тъй вярно!	Сценар.		54	
	Пленници	Пиеса		70	
16	**Пиеси - "Богомили"**	Пиеси	Историч.		
	Апокрифна хроника за императора...	Пиеса		85	Алекси и Василий врача
	Василий - Драматична новела	Рад.-пиес.		22	
	Василий - Радио-пиеса /45 мин./	**Аудио-CD**			БНР, Радио-театър, 1986
17	**Пиеси - Исторически**	Сборник			
	Борил	Пиеса		68	
	Князът на Карвуна	Пиеса		64	
	Призраци в старата баня	Пиеса	Легенда	64	
	Амира	Пиеса	Рецитал	49	За Каварн. въстание-1877
	Дучов кръст	Радио	Пиеса	20	
18	**Откраднването на Дионис**	Роман	Съвр.-ист.	241	Печат.изд. 1977
19	**Еретици**	Роман	Историч.	212	Печат.изд. 1996
20	**Писателят в Каварна**	Сборник	Съвр.-ист.		
	Хижа над морския бряг	Очерк		41	
	Добротица		Историч.	9	Незавършено произведение
	Каварна	Очерк	Съвр.-ист.	40	Печат.изд. 1979
	Карвунска Хора	Очерк	Съвр.-ист.	68	Печат.изд. 1981
	Из "История на град Каварна"	Сборник	История	58	Печат.изд. 1984
	Научна сесия за Каварн. въстание	Изследв.	Историч.	11	Печат.изд. 1977 /Скан./
	Чиракман-Карвуна-Каварна	Сборник	Историч.	20	Печат.изд. 1982 /Скан./
	Археолог	Докум.	Археол.	52	1976-1977 /Скан./

Том/Книга	Наименование на произведението		Жанр	Тематика	Бр.стр/А4	Забележки
ЧАСТ II	**©ДИМО КИСЬОВ - СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ**					**РАННА РЕДАКЦИЯ**
21	**Адмирал Ушаков/**		Роман	Историч.	208	**/Битката при Калиакра**
22	**Кладата**		Роман	Богомили	169	
23	**Нашата махала**		Роман	Воен.мем	262	
24	**Необикновена екскурзия**		Роман	Съвр.-ист.	247	Печат.изд. 1969
25	**Лирика 1941-1947г.**				62	/Скан./
26	**Сребърната чешма**		Сборник	Морски	90	9-Разказа и една новела
27	**Другата диплома**	Пиеси-сц.	Сборник	Съврем.		За строителство
	Замъкът на нашите мечти		Пиеса		82	
	Божурите ще цъфнат отново		Сценарий		85	
	Дворец на слънцето		Пиеса		73	
28	**Богомили**	Пиеси	Сборник	Историч.		
	Еретици		Пиеса		47	
	Еретикът		Пиеса		48	
ВСИЧКО: СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 29 ТОМА /33 КНИГИ/						

Съставители: Райна Стефанова Кисьова (1921-2013); Веселин Димов Кисьов

ЧАСТ ПЪРВА

Е, можех да направя опит да избягам на Запад, но не ми разреши Левски, а и Козирожката ми зодия ме закрепостяваше завинаги за родната земя.

I

ВОЕННОТО НА Н.В. ЦАР БОРИС III УЧИЛИЩЕ

Генерал от Балканската война бе причислил войната към природните явления и си остана завинаги с прякор «Природното явление». Това природно явление твърде често се появяваше в нашата страна и вземаше много жертви от мъжкото й население. От него пострадаха членове на моя род, а и аз дълго време му сърбах попарата.

Един мой прадядо полудял, след като търговската му кантора във Виена фалирала, поради нахлуването на Наполеон в австрийската столица. Друг мой прадядо бил заклан от турците в навечерието на Освободителната руско-турска война. Дядо ми Атанас, баща на майка ми, бил награден с орден за храброст от княз Батенберг и се завърнал с рана в гърдите и лоша астма от Сръбско-българската война. Баща ми бе герой от Балканската война и заедно с ордена за храброст, за спомен от тази война, му остана за цял живот и едно болезнено лумбаго. Вуйчо ми Неделько, с два ордена за храброст през Балканската война, бе убит при атаката на Дрянова глава през Първата световна и името му бе вписано на паметните стени на I и VI пехотни полкове. Няколко мои чичовци и сваковци оставиха костите си на Булаир, Чеган и при завоя на Черна.

От Втората световна аз се завърнах от нацистки лагер със счупен крак, с разклатени от скорбут зъби и туберкулоза.

От «природното явление» загинаха и още много мои роднини, приятели, познати. Те за нас са незнайни войни, чиито имена отдава са изпепелени от газовата горелка на паметника до «Света София»...

Родил съм се в залеза на Първата световна война и по този случай държавата е вписала върху гърба на кръщелното ми свидетелство, че ме награждава с половин килограм захар, половин килограм ориз и калъп сапун. В следвоенния глад едно мъжко бебе е трябвало да оцелее, за да носи пушка през следващата война.

И момчето оцеля, възмъжа и вместо да следва мечтаната от него медицина, влезе във Военното училище, за да спести бъдещи дългове на баща си, който през 1934 година бе уволнен на 50 години от дошлата на власт чрез преврат военна хунта, начело със запасните офицери Кимон Георгиев и Дамян Велчев.

Напливът от кандидати за Военното училище бе голям — пет хиляди младежи се съревноваваха за сто и шестдесет места, защото офицерската професия бе стабилна, добре платена и уважавана. Кандидатите за Военното училище се подлагаха на психо-технически и умствени натоварвания, а освен това и на специални изисквания, непредвидени за останалите висши училища, като: кандидатът трябва да бъде симпатичен, с мъжествен вид и спортна стойка; да говори отчетливо и правилно; да няма развалени зъби; да не е дюстабанлия и краката му да не са криви; да няма маясъл, да не е кьосе и името му да не е конфузно или чуждоземно. (*Случайно влезлите в училището младежи, неспазили последното правило, по-късно биваха преименувани. Така един Тутмаников бе преименуван на Планински, а друг с име Де Шампен бе задължен да се преименува чрез Държавен вестник на Полянов*). Пълните изследванията на кръвта и урината също можеха да елиминират кандидата. Да не говорим за късогледите и далтонистите, които нямаха никакъв шанс да се доберат до царската трапеза. Същата участ сполетяваше и момчетата, които не можеха бързо да се ориентират след шеметното въртене на стола за авиатори (същият кошмарен уред сега се използва и при определяне на космонавти) или ако бързо не решат теста за интелигентност и съобразителност. Освен това кандидатът трябваше да марширува, да пее и да декламира пред приемната комисия.

След успешно преминалите психо-технически изпитания кандидатът се подлагаше на писмен изпит по история, география, литература и мъчно преодолимата математика, с измислените трудни задачи от математика Иванчо Злото — известният мъчител на много офицерски випуски...

Във Военното училище някои влизаха с привилегии, но не повече от десет процента от приетите. От привилегии се ползваха синовете, чиито бащи бяха убити във войните; синове на висши офицери, получили високи ордени за храброст през последната война; първенците на Школата за запасни офицери и един-двама по препоръка на царя. Обаче привилегиите не бяха от тия, които познаваме по време на комунизма, а кандидатите също трябваше да издържат всички изпити успешно и да се наредят в резервите. Иначе нямаха никакъв шанс да завършат училището, защото за слаб успех биваха изпращани в казармата, за да си дослужат като обикновени войници.

Подготвих се за тежките приемни изпити без знанието на моите родители, тъй като те бяха на «курорт» в родното село на баща ми Добродан. Щом научих, че съм приет в училището, телеграфирах на баща си тази новина и той веднага пристигна в София. Първият въпрос отправен към мене беше, защо съм променил решението си да замина за Загреб, където бе уредено моето следване в медицинския факултет? (*За медицина в София приемаха кандидати с пълно отличие на гимназиалната диплома и с предимство на завършилите класическа гимназия, а моята диплома не беше чак толкова отлична и при това бях завършил полукласическа гимназия*).

— Предпочитам да убивам, отколкото да лекувам — отвърнах му по хлапашки и на него не му хареса шегата ми.

— И като как влезе във Военното? А кой гарантира за тебе?

— Ти, вуйчо, дядо... Написах в автобиографията си, че сте награждавани с ордени за храброст, били сте ранявани и убивани в името на Родината. По възходяща линия всичките сте били герои и следователно и аз ще бъда герой...

— Герои много... А математиката с която не се разбираш много? — попита ме тате.

— Дадоха ни задача с помпи. Военен кораб бил поразен от торпедо и започнал да се пълнел с вода. На кораба имало десет помпи, които...

— Говори по същество!

Баща ми обичаше да употребява този израз.

— Въпросът бе, след колко минути корабът ще потъне, ако помпите, и тъй нататък... Не можах да разреша задачата, но писах, че корабът е бил турски, наш миноносец го е торпилирал и той е потънал веднага.

На баща ми му хареса вица и запали цигара. Той пушеше нон стоп по сто къса на денонощие и спеше в отделна стая, която наричахме „лисичарника". Като висш чиновник в Министерство на пощите той пушеше картел-екстра. (*След като го пенсионираха, премина на картел първо качество и при всяка инфлация на пенсията преминаваше на по-долно качество, за да стигне към края на живота си до три пакетчета от тъй-наречените файтонджийски цигари*).

Той отново се заинтересува, какво още съм писал в автобиографията си.

— Ами писах за приятелството ти с царя.

— Царят няма приятели! — разсърди се тате.

— Но нали ти по време на войната, в главната квартира в Кюстендил, си го научил да трака морзовата азбука на телеграфа и да пуши? Нима си ме лъгал?

— Аз никога не лъжа — смачка цигарата в пепелника баща ми. — По време на пробива при Добро поле, цар Фердинанд влезе разярен в телеграфната стая, видя сина си с цигара в устата, плесна му два шамара, а мен заплаши, че ще ме даде под съд за измяна на Родината. После абдикира и не можа да изпълни заканата си, а синът му се пристрасти към пушенето и обяви цигарената фирма «Картел» за придворен доставчик. И затова «Картел» рекламира цигарите си чрез герба на България... Пушенето, сине, е страшен порок — завърши баща ми и спря поглед върху пожълтелите ми от тютюн пръсти.

Тогава цигарите нямаха филтър, а и учениците винаги държаха запалената цигара скрита в шепата, за да не ги види някой учител. За пушене изключваха от гимназията.

След този кратък разговор баща ми даде пари, за да си купя бельо и други дреболии, необходими за казармения живот. А от парите за следването в Загреб ми купи, от магазина на братя Коцеви, скъп — защитен от влага, от магнитни влияния и от удар — автоматичен ръчен часовник, произведен специално за авиатори и парашутисти.

Още нямаше война, но съгласно латинската поговорка «*Си вис пацем, пара белум*»[1] във Военното училище ни подготвяха усилено за бъдеща война. Нашите преподаватели не ни наливаха знанията в главата с фуния, а чисто и просто ги набиваха с пирони в мозъка ни. За всяко хъкане-мъкане ни лишаваха без отпуск (единственото благо през военната ми служба).

След завършване на часовете по теория ни поемаха строевите офицери и вечер, полумъртви, ни хвърляха в лапите на фелдфебела на ротата, който с традиционни за училището изтезания ни ободряваше. А тези изтезания се състояха в разшиване и зашиване хастара на куртката, сто пъти преписване на дисциплинарния правилник (обикновено това ставаше с четири вързани един за друг моливи), даване на извънредни караулни и дневални наряди (за вял, немъжествен отговор, както подобава на един юнкер на Негово величество); два часа стоене на слънце в пълно бойно снаряжение по време на почивка и, разбира се, за непочистено оръжие — без отпуск.

Нормално сутрин ставахме в 6 часа — нормално, защото изключвам нощните тревоги. Пет минути за обличане, пет минути за тоалет, включително и бръсненето /пази боже, ако не си се избръснал/, десет минути гимнастика; закуска, след закуската петнадесет минути маршировка за смилането й, и от 7 часа — в клас.

До обеда, шест чàса с: обща и военна история, география на балканските страни, висша математика, химия, балистика, фортификация, психология, философия, икономика, държавно, гражданско и военно право, тактика на малките и големи

[1] *"Ако искаш мир, готви се за война" (бел. Авт.)*

военни единици, топография, тактика на различните родове войски, езици — някой западен и руски (докато се разбра, че си прикачаме вагончето на оста Рим-Берлин-Токио) — всичко четиридесет и два предмета, които трябваше да усвоим за три години, с безброй устни и класни изпитвания; и по всичките изпити, генерално изпитване от цивилни и военни комисии, преди да бъдем произведени в първи офицерски чин.

От тринадесет часа до четиринадесет часа почивка с обед и след обед десет минути маршировка за смилане на храната. От четиринадесет часа: два часа за стрелково дело, изучаване на оръжието — нашето и на съседните страни (разглобяване на картечници, карабини, пистолети и противотанкови пушки със завързани очи), хипология (наука за коня — главното теглително средство за онова време в нашата войска), химическа и противовъздушна отбрана, санитарно дело и даване на първа помощ, дисциплинарен правилник, риторика, етикет (как да се храним и държим в обществото), стенография и какво ли не още...

И си пълнехме главите с Монтен, не познатият Монтен, а някакъв си полковник от Френската военна академия, който в своята книга «Психолгия на тълпата» твърдеше, че:

«Героизмът не е присъщ за войника и за да бъде проявен, войникът трябва да бъде принуден...» или, че

«Страхът от смъртта е по-силен от самата смърт».

Знаехме какво са казвали Цезар, Сципион, Анибал, Суворов, Кутузов и Наполеон, когато са изпадали в различни военни ситуации... Запознаваха ни и с каламбурите на полковник Дрангов:

«Празна раница не пази граница» или

«Две смърти няма, без една не може», както и други мъдрости... Цитираха се мислите на известни военоначалници и царе (те обикновено са и главнокомандващи) и рядко се споменаваха имената на цивилни мислители и държавници, писатели и учени.

Горе-долу запомняхме какво е казал Цезар, Наполеон или Суворов, когото солдатите попитали след преминаването на Алпите:

«Батюшка, докога ще има война?»

«Докато човек има търбух и онова, което виси на педя под търбуха му — война ще има!»

Но какво беше казал Муций Сцевола, генерал Шлиман, Молтке или Шилднер—Шулднер винаги ни излизаше от ума.

А когато моят съвипусник И.Тютюнджиев сбърка името на Клаузевиц, като го нарече Леберкез и всички се разсмяхме, бяхме колективно наказани с три седмици без отпуск.

След двата теоретични следобедни часа — раницата на гърба, карабината, и всичко, което сме научили по тактика и стрелба — на практика по плаца (преминаване през телени мрежи и какви ли не още препятствия) и в околностите на София, независимо от жегата, дъжда и студа.

В деветнадесет часа — почистване на оръжието, вечеря, десет минути маршировка за смилане на храната и в двадесет часа отново в клас, под контрол на дежурен офицер, за да си научим уроците за другия ден.

В двадесет и два часа — вечерна проверка и, ако не си караул или дневален, за пет минути скатаване на униформата, молитва и заспиване върху сламениците на железните легла без хъркане и други шумни глезотии, тъй като помещението е общо и в него спят сто и шестдесет души, включително отдельонните, взводните и фелдфебелът, който през прозорчето на своята килия всичко наблюдава...

В събота следобед — разучаване и пеене на бойни маршове, шиене на разпрани при ученията униформи, лъскане на ботуши, на бляхове[2], почистване на оръжието, писане на писма до близките (без да съдържат каквито и да било оплаквания) и подготовка за мечтаната неделна отпуска. В отпуска отиват само тези, които нямат наряд, не са прегрешили през седмицата, не са получили слаба бележка по някой предмет (от седем надолу по дванадесетобалната система) и успешно са «вадили вода» на гимнастическата паралелка, а също и да са направили «коремното» на лоста.

[2] *блях - метална плочица на колан; тока*

В неделя сутринта отпускарите, преди да получат мечтания билет за отпуск, се подлагат на нови изпитания от дежурния офицер. Първо, няколко пъти пляскане с ръцете, за да се види дали белите ръкавици не са натъркани с тебешир. След това внимателно се проверяват дали достатъчно са лъснати ботушите, дали бляха на колана е излъскан, дали главата е остригана нула номер, дали юнкерът си е подрязал ноктите, дали е обръснат и дали ръбът на брича му «реже» или е тъп като на трудовак. Юнкерът трябва да бъде изряден във всяко отношение, за да се представи пред «цивилните гарги» добре, тъй като те му завиждат и гледат по някакъв начин да му снижат авторитета пред софийските госпожици...

Отпуската завършва в деветнадесет часа. Закъсненията са изключени. На входната караулка дежурният офицер проверява дъха на юнкера дали не мирише на алкохол или чесън (обикновено този номер за туширане на алкохолния дъх не минава), юнкерът се отправя към стола, където го чака порция кисело мляко, изпушва последната си цигара в клозета (там е училищната пушалня) и си ляга на сламеника, като отново прекарва през ума си преживяното през неделната отпуска, докато заспи и събере сили за утрешния ден.

Въпреки прусашката дисциплина и тъпа мущровка[3], благодарение на елитните цивилни и военни професори, от Военното училище излизаха отлично подготвени офицери, честни граждани и хора напълно годни да изпълняват и цивилни професии. (*Доста от неубитите и репресирани офицери след девето-септемврийския преврат с малки усилия станаха лекари, инженери, архитекти, химици, музиканти, актьори и писатели. В университета се измъчваха само от изпитите си по Диамат[4], история на БКП, и, тъй като не можеха да възприемат тези алогични за нормалния човек дисциплини, бяха принудени да ги зазубрят*)...

Преподавателите във Военното училище бяха по-добре заплатени от тези в университета и затова имахме щастието да слушаме лекциите на отличаващите се със своята ерудиция проф.Методи Мавров, проф.Дюлгеров, (който илюстрираше

---

[3] *муштровка (рус.) - сурова дисциплина.*
[4] *съкр. от "Диалектически материализъм"*

лекциите си по риторика и психология чрез артистите Зорка Йорданова, Владимир Трендафилов и Константин Кисимов), проф.Петко Стоянов, писателят Стоян Загорчинов, художникът проф.Кирил Цонев, проф.Хинделов и други, които са избягали от паметта ми. Много от преподавателите ни бяха завършили в чужбина и имаха докторски титли. Те бяха юристи, философи и инженери.

Офицерите ни заявяваха, че българският войник е храбър, честен, трудолюбив и «безпределно» верен на царя и родината. А цивилният ни преподавател Хинделов ни казваше, че нашият войник не е такъв, какъвто генералите го искат да бъде. И добавяше:

«В морето има много бисери, но как да ги извадим?»

И ни обясняваше, че храбростта на българския войник през Балканската война се е дължала на омразата му към довчерашния поробител; храбростта му в Междусъюзническата война — на желанието му да съхрани имота си от чужденци; а през Световната война — от отчаяние. И кой знае защо, при завършването на всяка своя лекция добавяше: «Всичко може, стига да може...»

Проф.Хинделов беше турколог и разчете много документи от архива на турската легация, изпратени за Цариград за претопяване. Една нощ, този архив бе подменен от юнкерите, с безинтересни турски книжа, в пломбирания вагон на товарната софийска гара, и складиран на тавана във Военното училище. Архивът съдържаше и всички документи по процеса срещу Васил Левски и Димитър Общи.

Хинделов не можа да си свърши работата докрай, защото заболя от рак и се самоуби.

В училището бях свидетел и на «идиотски» случаи.

Веднъж, след като се бяхме натъпкали с яхния от боб и стройно маршировахме за смилането на храната, един от нашия взвод поиска разрешение от взводния /капитан, прехвърлил четиридесетте/ да напусне строя, защото го заболял корема. Не му беше разрешено, с поуката че: «юнкерът и да се посере, не бива да напуска строя!»

Моят съвипусник все пак напусна строя, защото припадна. Във военната болница установиха, че е починал поради спукване на стомашна язва. Поискахме от ротния си командир /подполковник, участвал в сраженията на връх Чеган/ да го изпратим с военни почести на гроба му, както си е по правилника — не ни разреши: «Залп се давало само за геройски паднали в боя, а покойният бил изменил на Негово величество, като влязъл в неговото училище с прикрита язва и с това си деяние е извършил предателство спрямо Царя и Родината...»

Друг мой съвипускник бе бръкнал в шкафчето на свой другар и му взел шишето с одеколона. Стана разследване, юнкерът бе разжалван, уволнен и изпратен да си дослужи двете години в Черната рота заради кражба. /Така наричахме дисциплинарната рота в Ямбол/.

Съвипускникът ми Данчо Йорданов, син на коменданта на София ген.Йорданов, след като пет недели подред беше наказван без отпуск, се бе осмелил да прескочи оградата на училището и да се срещне с приятели в близката кръчма. Същият бе заловен, и при присъствието на баща му бе разжалван, пред строя на всички юнкери, и изпратен да изтърпи едногодишно наказание за отлъчка в Черната рота. Бяхме сигурни, че ако баща му бе се обадил на началника на училището, синът му не би понесъл такова тежко наказание, но, изглежда, военната му чест не е позволила да стори това... Данчо завърши един випуск след мене. Беше се отличил като авиатор през т.нар. «Отечествена» война. Беше смел и свободолюбив, затова и бе застрелян, няколко години след 9-ти септември, при опит да премине южната ни граница.

Един от най-симпатичните младежи от випуска ми беше варненецът Людмил Мишляков. Когато бе на пост пред училищния карцер, дежурният офицер го обвинил, че чете книга, което не е било вярно — Людмил бил преместил някакъв речник от единия в другия джоб на шинела си. Само при мисълта, че ще се изправи за наказание пред ротния, Мишляков предпочел да посегне на живота си; събул ботуша си, допрял дулото на пушката до челото и с палеца на десния си

крак натиснал спусъка. По една случайност куршумът само му пукнал черепа и разкъсал кожата на челото, като рикоширал в тавана.

След месец, когато Людмил излезе от болницата, училището бе строено в каре, за да му бъде произнесена присъдата. А, тя, горе-долу се състоеше в това:

«Заради напускане на поста си по време на караул, юнкерът Мишляков Людмил се разжалва за шест месеца и същият да заплати на държавата в десеторен размер /два лева и тридесет стотинки/ цената на патрона, който е изстрелял безполезно».

Под дрибъла на барабани един фелдфебел, с огромна ножица, разряза двете нашивки от пагона на Людмил, който стоеше като побит кол, със стиснати устни и огромен белег на челото... (Мишляков Людмил бе застрелян от комунистите след преврата).

А капитан Атанасов, един от взводните ни командири, се самоуби, заради това, че зам.началникът на училището го бе нарекъл в присъствие на юнкери «педераст». Никой не разбра дали наистина офицерът бе хомосексуалист...

Честта за офицера бе свещено и ненакърнимо право, което най-лесно се измиваше с кръв.

Ротният ми командир подп.Борис Димитров — дребен, с ръст на Наполеон офицер — герой от Чеган, носеше три ордена за храброст от Първата световна война. За да ни покаже, че ръчната бомба не е толкова опасна, той я взривяваше над главата си като я държеше за дръжката. Нищо, че от фуражката му оставаха само парцали. Нищо, че на нас — залегналите на почетно разстояние от него — ни пищяха ушите от взрива.

В края на едно учение, когато правехме разбор, коня заедно с ротния ни командир пропаднаха под счупения лед на Искъра. Спуснахме се да ги спасяваме, но ротният ни заповяда да се махаме. Половин час гледахме как офицерът и конят му се бореха с леда, докато изскочат от окървавената студена вода. Тръгнахме към училището, пеейки марша

«Чеган, Чеган ти помниш йощ...»

и наблюдавахме как ротният ни постепенно се превръща в ледена буца. А буцата — украсена с остри ледени шушулки по пешовете на шинела — гледаше гордо напред и пееше с нас любимия си марш...

През войната генерал Борис Димитров бе назначен за командир на жандармерията. И, разбира се, за противонародна дейност бе осъден на смърт от т.н. «народен» съд и убит...

А взводният ни Тотю Данов, вече полковник, бе пратен в мина «Куциян» да копае въглища...

В училището имаше една зала, която всички наричаха «Царската». Там, при завършването, пред царя се извършваше церемонията по произвеждане на юнкерите в офицерски чин. В тази зала един учител по танци ни учеше на валс, танго и румба. А също и на «променад» — разходка с (мъжка) дама след всеки танц. В залата по-снажните възпитаници на Военното училище кавалерстваха на танцови забави на разни генералши и техните дъщери /първо танц с «бохчата», а после с дъщерята/, докато генералите си прекарваха времето в мъдри разговори на бюфета.

Бохчите танцуваха тромаво и ни разпитваха чии синове сме и хвалеха до втръсване достойнствата на своите дъщери. Но ние, паркетните мъченици, бяхме имунизирани срещу евентуален брак, защото само с височайшо разрешение можеше да се осъществи, преди двадесет и седем годишна възраст, или по изключение, ако преди тази възраст станеш редовен ротен, батареен или ескадронен командир. Но това рядко се случваше.

В трети курс ни дойде за ротен подполковник Гено Генов.

При едно лятно учение, след четиридесет километров поход в пълно бойно снаряжение, без да сложим троха в устата и без да пием вода /Г.Генов си правеше експерименти, докъде могат да достигнат човешките сили/ ротният реши да ни хвърли в атака срещу един висок баир някъде към Брезник.

С тридесеткилограмови раници на гърба и с нагорещени от слънцето на раменатa тежки картечници или триноги /тялото

на картечницата «Максим» тежеше към двадесет, а триногата й към тридесет килограма/ ние бодро и храбро трябваше да атакуваме въображаемия противник на стръмния връх Китка. (*Всички стръмни баири във военните карти се наричаха Китка, навярно за заблуждаване на противника, ако картата попадне в ръцете му*).

Ние се завлачихме по баира едва дишайки. Командирът ни върна на изходната позиция, «за да сме се засилили», защото атаката ни била вяла и без боен дух. Като атакувахме, до мен падна юнкерът Иван Тютюнджиев, с пукната от жажда уста и бликащ от кръв нос. Спуснах се да му разкопчая куртката и някаква злокобна конска сянка падна върху мене. Беше подполк.Гено Генов. Подскочих и застанах вдървен пред него.

— Юнкер, защо не атакувате? — запита ме с леден глас той.

— Сметнах, че приятелят ми умира и му се притекох на помощ, господин подполковник.

— Лесно е да се умира във време на война. Нека един да умре по време на учение, та началствата да кажат, че подполковник Генов го е провел успешно... Три месеца без отпуск!

— Слушам, господин подполковник!

Същият подполковник, заедно — четирима съвипускници, ни изпрати в карцера. Ден преди да бъдем произведени в първи офицерски чин, след като си облякохме новите униформи, четирима дангалаци от първи взвод решихме да поиграем на зарове, за да видим, кой ще бъде късметлия във военната кариера. Най-безопасното място за тази цел бе кабинета на началника на училището ген.Михов, същият, който след смъртта на царя стана регент.

На мене ми вървеше и другарите ми ругаеха късмета...

И кой можеше да си представи, че някой нощем може да се осмели да влезе в този страшен кабинет?

В разгара на играта влезе дежурният офицер и с усмивка на лице ни заяви, че преди произвеждането му и него пипнали да играе на барбут в кабинета на началника. Дежурният разбуди бръснаря да ни обръсне главите — такъв беше редът, когато те пъхнат в карцера.

Рано сутринта ротният (вече беше назначен за дружинен), ни отне хубавите гарнизони, за които се бяхме борили три и половина години; с две единици намалено поведение, което намàля дипломата ни с шейсет и четири пункта, ние се озовахме в затънтени и невзрачни гарнизони — аз, от София в Карлово, а другите трима не си спомням за къде потеглиха.

В дванадесет часа на 16 юни 1940 година, рожденният ден на престолонаследника, когато на молебена свалихме шапки за молитва, четири глави лъснаха и заслепиха погледа на царя. Царят се приближи до Г.Генов и тихо го запита, защо главите на неговите подпоручици са обръснати, на което получи отривист отговор: «Горещо им е, Ваше величество!»

Гено Генов стана генерал и командир на брониранатa дивизия, която храбро се би през време на войната. И за награда, след като генералът си беше свършил хубаво работата, бе уволнен от комунистите и изселен в Троян, без право на пенсия...

Началниците бяха снизходителни спрямо потеклото и убеждения на родителите ни. Между нас имаше синове на селяни, на работници, на чиновници; на комунисти, земеделци, социалисти и какви ли не още партийци. По-важно за нашите началници бе да сме патриоти, да обичаме България и да сме верни на царя. В нашите досиета (автобиографии) не се изискваше да съобщим политическата принадлежност на родителите си, какъв ни е произхода, дали имаме роднини в чужбина и други нелепости.

Станаха офицери синове на убити въстаници през 1923 година, на убити от Цанковия режим земеделски дейци като Никифоров и Агов, на превратаджии от 1934 година.

След разстрела на съветския агент генерал Владимир Заимов, синът му Стоян продължаваше да бъде офицер и то във Военното училище. Едва когато неговият началник, подп.А.Андреев, пийнал му рече:

«Стояне, дядо ти май предаде Ботев, баща ти — царя, а ти сигурно се готвиш да предадеш България», поручик Стоян Заимов реши да си подаде оставката.

Друг офицер, син на изгорен в пещите на Обществената безопасност, пък бе убит «като фашист» без съд в Ново-селци. Трети — син на убит министър на Стамболийски, беше мой колега и след превратa стана дипломат. Дипломат стана и синът на Владимир Заимов... Това бяха «зрънца», както ги наричаше нашият ротен командир, но никой не им обръщаше внимание. Бяха единични «зрънца», но ако ги нямаше, нямаше да има и след превратa разни Петърилиевци, Стоян-заимовци, и други слагачески персони...

В училището ни наказваха еднакво строго, ако намереха в джобовете ни «Зора» или «Заря» и какъвто и да било десен или ляв вестник. Никой от преподавателите ни и непосредствените ни началници никога не е хвалил Хитлер, Мусолини или да е порицавал Сталин. Просто техните имена не се споменаваха... Само един от преподавателите ни — генерал-щабен офицер майор Кирил Киселички, който ни преподаваше по военна история, венцеславеше Германия и нацизма. Този наш преподавател бе вуйчо на Петър Илиев, който активно участва в деветосептемврийския преврат и затова бе произведен от капитан в генерал, а по-късно и изпратен за военно аташе в Москва. От комюникетата на «народния съд» разбрах, че вече полковникът Кирил Киселички е осъден на смърт и присъдата му е изпълнена. Много по-късно, на едно българско търговско изложение в Москва, видях Кирил Киселички свободно да се разхожда из нашите щандове. А след няколко години, съвсем случайно, се запознах и с неговия син, който бе куриер в съветското посолство в София. Изводът, поне за мен, бе ясен!

Във Военното училище си имахме за съвипусник един «наш» Аспарух Лешников[5]. Казваше се Александър Филипов. И той беше дребничък. И той имаше изключително богат тенороров глас, от който се възхищаваше нашият хоров диригент Драгия Томангелов. Не съм чул по-хубаво изпълнение на песента «Орльо, орльо...» от това на Сашо Филипов.

[5] *Аспарух Лешников е завършил Военното училище*

А и колко други песни ни изпяваше той, вечер край езерото в училищния парк, когато група нещастници, наказани без отпуск, гледахме умислени през желязната ограда. Сашо ни пееше арии от опери, не по-зле от тенорите в операта. А «Хубавата Елена» знаеше наизуст.

След деветосептемврийския преврат Сашо беше уволнен, както бяха уволнени и изпратени по разни концлагери повечето честни «царски» офицери... По едно време влезе в хора на Музикалния театър, а по-късно се изяви и в някои характерни оперетни арии. Сашо не беше само отличен певец, но и изключителен актьор, но кариерата му достигаше само до второстепенни роли. Управляващите ценяха само послушната посредственост и прекъсваха навреме, каквито и да било, творчески изяви на хората без партиен билет...

Видях Сашо в една кръчма. Или беше напуснал или беше уволнен от Музикалния театър, затова търсеше утеха в алкохола. И единствената му утеха и радост бе неговата дъщеря Катя Филипова, тогава начеваща естрадна певица, с която непрекъснато се гордееше. (*Като сравнявах неговия талант с този на дъщеря му, учудвах се на неговото родителско чувство! и си мислех дали Катя съзнава колко даровит певец и нещастен човек е бил нейният баща.*)

Последният път, когато видях Сашо, бе толкова пиян, че трябваше дълго да го водя под ръка и заедно да търсим дома му. След няколко месеца научих от мой съвипусник, че нашият трубадур от юнкерските ни години е починал във възрастта, която се смята за творческа зрялост на певец, живял в друга среда и при други условия...

Блазя на Пласидо Доминго и на Лучано Павароти, че са отраснали и живеят в демократични общества, които са им дали възможност, макар и да наближават шестдесетте, те още да пеят, още хиляди да се възхищават на гласовете им и хиляди да ги отрупват с фантастични за нас богатства и почести...

Á пропó... Когато се видях със Сашо в кръчмата, той ми поиска пет лева на заем, за да си плати ракията, която бе изпил. Да, с пет лева комунистите разрешаваха всеки интелигент и всеки творец да се напие до смърт. И това им беше единствената заслуга към обществото...

II

ОФИЦЕР НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО

След като получих в аванс първата си заплата, реших да се напия за пръв път със собствени пари и това да сторя с карловски мискет, за да свикна с мисълта, че вместо в родния град две години ще служа в Карлово. Наказанието ми щеше да изтече на 16 юни 1942 година. Ако не ме забравеха.

Не исках да споделям с никого мъката си и се настаних на една маса в ресторант «Батемберг», който се намираше непосредствено до руините на църквата «Св.Георги». Поръчах си бутилка карловски мискет и сифон с газирана вода. В едно огледало видях, че келнерът криви уста срещу бръснатата ми глава. Бях на двадесет и две години и твърде чувствителен на подигравки към собствената ми особа, затова реших да накарам този келнер да ме уважава, като набързо изпих виното и поръчах втора бутилка. Тя ми беше поднесена в никелирана кофичка с лед. Поръчах и половин дузина стриди, както един барон — в един роман. Келнерът се смути, а после излъга, че клиентите рядко искали стриди, а и хладилникът от няколко дни бил развален. Предложи ми за мезе чирози с копър /в първокласните заведения вечер посетителите рядко си поръчваха скара и аламинути, там идваха нахранени, за да се повеселят и наклюкарстват; а за кебапчетата, наденичките и шишчетата си имаше стотици бирарии и квартални ресторантчета/. Направих недоволна физиономия и си поръчах порция гарози, масло и препечен хляб. Поръчах си трета бутилка с вино.

— Длъжен съм да напомня, че виното е силно, а господин подпоручикът поръчва трета бутилка. Очаква ли някого, или сам ще я изпие? — направи ми внимателна забележка келнерът, който беше на годините на баща ми.

— Сам ще я изпия!...

Оркестърът засвири «Виолета» — една мелодия от «Травиата» превърната в танго. Сетих се за последната си приятелка, която се наричаше Виолета и при мисълта, че вече няма да я виждам, изпаднах в пиянска меланхолия.

Саксофонистът, който бе и диригентът, изглежда беше добър психолог, защото остави оркестъра да си свири на самотек, приближи се до мене и тихо загъргори със саксофона мелодията. Джобовете ми тежаха от сребърни петолевки и аз пуснах в саксофона му една. И така пусках, като в касичка, отвреме-навреме монетите, докато го запуших и започнах да се наслаждавам на страдалческите гримаси на саксофониста. Той, с подути бузи и опънати вратни жили, надуваше своя инструмент, откъдето извираха хрипкави звуци. Може би човекът беше беден, имаше голямо семейство, и моята заплата му трябваше, но този музикант нямаше достойнство и това личеше от опулените му, изпълнени с алчност очи.

Дали келнерът се уплаши, че няма да мога да си платя сметката (не беше лесна работа да се изхвърли офицер заради неплатена сметка, пък и той да е млад и с бръсната глава) или отвратен, като мене от алчността на саксофониста, приближи се до него и нещо му пришепна на ухото. Саксофонистът с неудоволствие отлепи устни от мундщука и с бързи крачки се отправи към тоалетната. Но това не отбегна от зорките погледи на останалите музиканти, които изведнъж спряха да свирят и вкупом също се отправиха натам...

Успокоих се и вече не мислех за Виолета. Пък и тя напоследък подхвърляше нещо за брак — твърде неприятна тема за един младеж.

Геройски се въздържах в таксито да не повърна във врата на шофьора, но това направих веднага щом затворих дворната врата на нашата къща.

Сключих безсрочен заем с дядо си, който виждаше в мене убития си на Дрянова глава син Деко, и с възстановена заплата взех автобуса за Карлово.

КАРЛОВО

След като ме произведоха подпоручик ми предоставиха да избера няколко гарнизона извън София. Предпочетох карловският, тъй като беше в близост до Калофер — родният град на баба ми Елена, а и само на четири километра от него бе Сопот — родният град пък на дядо ми Атанас. Разбира се, и близостта на Карлово до София, и редовният автомобилен транспорт дотам, бе главната причина за избора ми.

Карлово наброяваше девет хиляди жители и бе едно от нашите красиви градчета, сгушило се под дебелата сянка на Балкана в богатата Стремска долина. Тук виреехa прочутите маслодайни ароматични рози, карловският мискет, пиретрумът, лавандулата, ментата, а заедно с тях фъстъците и многото овощни дървета — между които кръглите карловски сливи (от които се произвеждаше известната карловска анасонлийка); а също, кестените, орехите, бадемите, райските ябълки, наровете и смокините.

Бистра балканска вода свободно течеше по вадите на калдъръмените дворове, зашумени от смокинови храсти, греещи от многоцветните багри на мушкато.

Уютът и неповторимата хубост на карловските дворове с възрожденски къщи, боядисани в ярки топли цветове, са останали запечатани във великолепните платна на Никола Танев. А живописните околности на града — в акварелите на Константин Щъркелов, голяма част от които, за съжаление, бяха унищожени от бомбардировките над София или бяха отнесени в чужбина от ценители на неговото въздушно, и пълно с красота, изкуство.

Карловци се гордееха с великия си съгражданин Васил Левски, бяха му построили хубав паметник, но бяха немарливи към родната му къща, която през цялото време, докато служех там, не бе отворена за посетители.

По-образованите карловци се гордееха с възрожденския си учител Райно Попович и с братята Евлоги и Христо Георгиеви, които навремето са построили фабрика за вълнени платове и са я подарили на родния си град.

По време на турското робство Карлово е бил важен административен, стопански и културен център; с него са търгували дубровнишките търговци. В града е имало табакхани[6] и много «чаркове» за произвеждане на гайтани. Обаче след неуспешната руска акция при Стара Загора, турците са се озлобили и са си изкарали яда от карловци. Те оплячкосали много къщи и обесили повече от осемстотин видни граждани, между които и няколко братовчеди на баба ми.

След Освобождението, Карлово не е могло да изцери нанесените му рани, градът западнал и много от неговите жители са се изселили в Пловдив и София. Останали са старите възрожденски училища, църкви, старата фабрика за платове, кожарската фабрика, по-новата фабрика за коприна и занаятчийски работилници. Аз имах възможност да се порадвам и на старата чаршия с търговските «мази» — на техните оковани в желязо врати и прозорци, на непорутените тогава хубави карловски къщи, на неповторимата им романтика...

Карлово се славеше и със своя живописен водопад Сучурум, с част от чийто води се захранваше електрическата юзина, осигуряваща ток за цялата околия; и после обслужваше копринената фабрика, която през време на войната произвеждаше бинтове и марли. До водопада се отиваше по широка улица, засенчена от вековни кестени и орехи, следваща пътя на игривата река Сушица, запазила името на средновековния град, който едва в петнадесети век е получил новото си име — Карлово.

Карлово имаше два площада — Централен и този с паметника на Апостола, по пътя за гарата. На Централния площад стърчеше старинна часовникова кула и около нея се намираха представителните сгради на града: хотелът КООП с ресторант, Военният клуб, Читалището с киносалона, сладкарницата на Айлъков /с торти гараш и сладолед с печени бадеми/, гостилницата «Бяло море», кръчмата на Джапунов, в която вечер отсядаше Щъркелов, заради двойно препечената афъскова ракия и белите конусовидни карловски репички за мезе.

[6] *табакхана (тур.) - работилница за обработване на кожи*

От площада тръгваха файтоните за гарата и автобусите за София.

И понеже красивата стара часовникова кула пречела на шофьорите им, след деветосептемврийския преврат, по тяхно искане, народната власт я разруши. Тази, «народната власт», зачеркна завинаги романтиката на Карлово, като унищожи не само часовниковата кула, но стари къщи с интересна архитектура, като на тяхно място построи грозни жилищни блокове.

Срещу хотела се намираше гостилница «Бяло море» на бай Панчо — мустакат добряк, който правеше големи отстъпки в цената на ястията и виното на своите клиени, ако те се абонираха при него. И без да правеше отстъпки, гостилницата нямаше да остава празна, защото ястията му бяха разнообразни и вкусни, а виното му ароматично и бистро като сълза.

На площада имаше и кафене със сенчеста лозница, под която си пиеха кафето или играеха на табла и карти градските първенци: околийският началник, кметът, градоначалникът и секретарят на общината. Освен тях, пет-шест чиновника движеха администрацията на не малката околия и толкова конни стражари бдяха за реда в селата и града...

Макар и войната да почукваше на нашата врата, политическите страсти още не бяха разбунени и, въпреки, че между имащи и нямащи имаше противоречие, то бе притихнало в очакване на бъдещите събития. Разбира се, след година-две всеки щеше да залага, според убежденията си или по принуда, на червено или черно, но рулетката още не беше завъртяна и, носещо печалба или загуба, топчето през 1940 година още мързелуваше...

Освен централните, Карлово имаше и много махленски заведения, от които си спомням кръчмата «Кана галилейска» и кафенето при текето[7] срещу Араповския мост. Накрая на града имаше и ловен парк с бирария. Връзка чирози се окачваха на някой клон, увиваше се във вестник и след като вестникът бъдеше подпален и изгореше, чирозите бяха готови за мезе на бирата «Каменица».

[7] *теке (тур.) - молитвен дом с жилища на дервиши*

Родителите ми бяха влезли във връзка с първа братовчедка на баба ми, за да живея у тях. Тази братовчедка беше бездетна и омъжена за Павел Патев — бивш дипломатически представител на нашата страна в Санкт Петербург. Къщата им беше хубава и добре уредена (след смъртта на моите родственици, стана «паметник на културата»), но на мене ми се струваше за неподходяща квартира за млад човек, бягащ от роднински контрол, както дяволът от тамян. Не можех да понасям и хилядите реликви в тази къща, педантично излъсквани от моята стара родственица. А и чичо Павел Патев не ми допадаше с неговите непрекъснати съвети, както и възхвали за Райно Попович, който му е бил учител, и за него Павел Патев беше написал книга. Въпреки книжката, която ми подари, и досега не мога да си различавам кой е бил Попович и кой Жинзифов...

Бях млад и още глупав, за да разбера, че Павел Патев бе едно огромно богатство, което пропилях. Но тогава бях офицер и не ми е и идвало на ум, че някога ще се занимавам с писателска дейност...

В лявата страна на водещата към Сучурума улица имаше спретнати къщички. В една от тях — новопостроената вила «Маргарита» — на следващата година живях и аз. Вилата, собственост на бай Христо, бе зашумена от овощни дървета и малко лозе с дървена беседка. Бай Христо — известен карловски търговец (представител на радиоапарати «Филипс») и книжар не ми говореше за Райно Попович, а всяка вечер ме чакаше с кана карловски мискет и луканка. И той нямаше деца.

Коремът на жена му бе издут и аз дълго време я смятах за бременна, докато накрая разбрах, че е болна от „цироза-Пик" и никой от лекарите не можеше да я изцери; затова бай Христо беше приютил във вилата един знахар, който с някакви билки и гимнастически упражнения беше облекчил страданията на болната.

Знахарят, човек на около петдесет години, не пиеше, не пушеше и се хранеше скромно. Лекуваше успешно ставни

болести и ревматизми. Плекситът, който получих след едно учение и ме скова на леглото, той само с едно намазване на някаква изгаряща кожата, но не оставаща никакви следи по нея течност, ме вдигна на крака за десет минути. През тези десет минути на огън и болезнени гърчове, знахарят не отделяше пръсти от пулса ми и шепнеше с мекия си глас: «Още малко. Още малко и проклетата болест ще си отиде.»

Лекуваше и душевно болни. Някакво лудо момиче, което баща му го доведе вързано за ритлите на каруцата, се усмири пред погледа на знахаря. След десетина «сеанса» момичето дойде на себе си.

Знахарят се прочу и върволица от страдащи всеки ден висеше пред вилата. Никого не връщаше и от никого не вземаше пари, но и на никого не казваше състава на многобройните си лекарства. Засегнатите карловски лекари, чиято клиентела катастрофално намаля, изпращаха лекарствата на знахаря за изследване в Пловдив и София, но лабораториите откриваха в тях само вода и обикновени обезболяващи средства.

Със знахаря се сприятелихме (беше начетен, възпитан и необикновено проницателен човек), но не разкри откъде е и от къде се е научил на знахарство. Имаше осанката на лекар, а и се обличаше с вкус. От него научих само рецепта за стомашна язва, чрез тридневно гладуване и пиене на сироп от три килограма захар, с която и аз изцерих впоследствие няколко свои близки.

Този човек, след като изпратеше болните си, обичаше да се усамотява в беседката сред лозето в компанията на десетина змии, които повикваше с тихи подсвиркванията и потропване на крак. В часовете на усамотение той не обичаше да го безпокоят.

Въпреки настояванията на лекарите, бях забранил на полицейския началник да тормози знахаря, но още на другия ден, след като заминах на турската граница, знахарят бил арестуван и вече не чух нищо за него, освен нелепото обвинение на полицейския началник, че бил руски шпионин... Жената на моя хазаин наново започнала да се налива с вода и въпреки пункциите на лекарите, за източването й, починала.

Младежките удоволствия много повече ме интересуваха, отколкото знахаря и още съжалявам, че не съм се отнесъл с по-голямо внимание към този изключителен човек, на когото дори не знаех и името...

Частта, в която бях изпратен да служа, се наричаше «28-а Стремска дружина». Представих се на командира подп.Л.Любенов и той ме назначи за взводен командир в Първа рота.

Преди Първата световна война карловската дружина е била полк, но, съгласно Ньойския договор, полкът е бил разформиран и сведен до три пехотни роти и една тежкокартечна, прикачени към 23 Шипченски полк в Казанлък. Въпреки това, дружината си оставаше самостоятелна и при една мобилизация веднага можеше да се превърне в полк, тъй като беше запазила материалната си база — работилници, оръжейна, вещеви и оръжейни складове, конюшни, зеленчукова градина, свинеферма, лазарет с лекар, взвод духова музика, полкови щаб с адютант, който изпълняваше и длъжността на бъдещ началник на полковия щаб. Командирът на дружината се возеше на файтон — привилегия само за полкови командири и генерали.

Казармата бе стара, но добре поддържана. Дисциплината бе на висота, но командният състав бе застарял, тъй като в ония времена мъчно се ставаше старши офицер и младшите офицери се пенсионираха с капитански пагон. Имаше и случаи, където старши офицери командваха роти. И в тази военна част картечната рота се командваше от майор, Драгиев — кавалерист, назначен в Карлово след като конните полкове бяха закрити.

Командирът на Първа рота, капитан Петър Коларов, беше едър, добродушен мъж, минаващ четиридесетте. Капитанът ме посрещна с видимо удоволствие. Той ми предаде тримесечната програма и ми даде да разбера, че ще я изпълнявам без него. През това време капитанът се отдаде на любимите си занимания: играеше на табла в подофицерското събрание (така се наричаше казармената лавка-кафене) и непрекъснато пиеше кафе с чаша вода. /По-късно разбрах, че в чашата няма вода, а е пълна с безцветната карловска ракия/.

И той, като саксофонистът, хвърли око на моята заплата и след като му се представих, ме покани да поиграем на две ръце покер. Печелеше докато го разбрах, че подрежда картите, но след като и аз започнах да мошенича (пръстите ми половко и незабележимо подреждаха картите от неговите) загуби голяма сума, развали играта /играели сме на шега!/ и ми поиска заем от петстотин лева. Дадох му ги с пълното съзнание, че никога няма да ги видя и си спечелих уважението му.

Въпреки, че на офицерите често им сменяха гарнизоните, капитанът почти двадесет години беше се здържал в Карлово и за моя голяма изненада се молеше и там да си дочака пенсията. «Харесва ми службата тук — веднъж ми каза той. — Сутрин стана, обръсна се, пия кафе и отивам в казармата. Тегля едно патриотично слово на строената рота, предавам я на старшия взводен командир да я обучава и сядам в подофицерското събрание. Табла, карти и, гледай ти! станало време за обед. Отивам си в къщи, нахранвам се, вземам токущо пристигналия столичен вестник и влизам в клозета. Там се запознавам с политиката, защото имам хроничен запек, а вестникарските клюки го разхлабват; като се облекча, си избърсвам задника с него... След това — отново в казармата и в лавката, но този път на белот. Вечер — бридж в офицерския клуб и накрая — в леглото. Смятам, че по-голямо щастие от това не може да има за един провинциален офицер.»

Капитанът бе занемарил офицерската си професия и на полкови и дивизионни учения непрекъснато ме питаше какво да предприеме, за да не се изложи пред началството, и за кураж непрекъснато надигаше алуминиевата си манерка, разбира се, пълна с ракия. Беше добър и духовит човек, но професията му беше омръзнала.

През последната война[8] Коларов, вече полковник, като командир на полк бе получил орден за храброст и тежка рана в крака. От колеги научих, че Коларов се държал достойно и войниците го обичали, защото не изпълнявал глупавите заповеди на висшето началство безсмислено да атакуват позициите на опитните и превъзхождайки ги във въоръжението си германци.

[8] *"Отечествената" 1944-1945г.*

След войната се видях с Коларов. Беше отчаян, защото, както каза той, «беше свършила някогашната провинциална романтика, след като селенията бе дошла на власт.»

Прототип на Коларов е капитан Талигаров от романа ми «Щастието не идва само».

Майор Драгиев — дребен, пъргав и строг офицер, наричан Наполеон — завидя на кап.Коларов, че напълно го отменям в ротата и след три месеца ме взе за взводен командир в неговата картечна рота. Майорът, противно на капитана, бе стегнат офицер с амбиции да прогресира.

Наполеон бе кавалерист и яздеше бяла ялова кобила. Наричаше се Цонка. Тази Цонка не позволяваше на никой друг, освен Наполеон, да я възсяда — скачаше, риташе и когато ездачът вече беше на земята, злобно го хапеше.

Нищо не можах да науча от Наполеон за картечното дело, но благодарен съм му, че ме направи добър ездач. Щом му се представих, той заповяда на фелдфебела /вахмистър от разформиран конен полк/ да му доведе Цонка и Данко — дръглив черен кон с остригана като войнишка глава грива. Трябвало да направим рекогнисцировка за някакво си учение. Не бях добър ездач, а и Данко, както си искаше, сменяше алюрите[9] и когато се върнахме от двадесеткилометровата рекогнисцировка, слязох от Данко напълно омаломощен с окървавен четал.

«Така и предполагах» — рече Наполеон с ехидна усмивка, повика вахмистъра и му заповяда да ме обучи да яздя в извънработно време — сутрин, два часа преди започването на строевите занятия.

«Тъй вярно, господин майор!» — изрева вахмистърът.

Получил заповед да се разпорежда с мене, вахмистърът напълно забрави, че съм офицер, и всяка сутрин ме превръщаше на парцал върху голия и ръбест гръб на Данко. Вахмистърът беше безмилостен и въпреки заплахите ми, че ще го пратя в ареста, ако не ми даде почивка, той само се озъбваше и продължаваше да прави каквото си знае.

[9] *алюр (фр.) - начин на ходене /ход/ на кон*

Този стар вахмистър, участвал през войната в конницата на полк.Колев, беше така се сраснал със своята конска професия, че самата му физиономия приличаше на конска муцуна. За тази прилика много спомагаха и големите му жълти конски зъби, които за щяло и нещяло оголваше... Въпреки противния му характер и мъките, които ми причини, аз му благодаря, защото от «нещастна пехотинка» ме направи «славен хусар».

Когато дружинният командир подп.Любенов стана командир на полк и на негово място дойде подп.Станьо Пиперков, аз бях назначен за негов адютант и наследих Цонка от майор Драгиев, който също бе преместен в друг гарнизон. Цонка забрави Наполеон. Хитрата кобила бързо разбра, че с «хусар» шега не бива и, вместо да ме хвърля и хапе, започна да ме слуша и за послушанието си получаваше бучка захар. Правех номера с нея: щом й подсвирнех, тя в тръс изкачваше каменните стъпала до моята канцелария на втория етаж, отваряше вратата с устните си и с трикратно покланяне с глава изпросваше сладката си дажба...

Веднъж Цонка направи този номер, без моята команда, и се поклони на командира на дивизията генерал Даскалов, който говореше от моя телефон с някого.

— Какъв е този цирк? — запита ме генералът, с нотки на раздразнение в гласа.

— Дошла е да ви поздрави — изплисках се аз.

Цонка изпръхтя, загдето не й дадох захар след поклона, и генералът се разсмя. Размина ми се с едно мъмрене.

(*За какво му трябваше на генерал Даскалов да става военен министър!?... И полковник Любенов бе убит /без съд/ от комунистите. А майор Драгиев командваше полк през войната и за кратко време бе и командир на 6-ти пехотен полк в София, където и аз служих*).

Подп.Ст.Пиперков беше симпатичен, въздържан и добре подготвен офицер. С него се разбирах много добре. Придружавах го при дивизионните заседания в Стара Загора, а също и на «военните игри», провеждани от щаба на армията в

Пловдив, където върху изработена от пясък топографска карта се водеха «битки» с полкове, дивизии и армии. Занимание бе приятно, но още по-приятни бяха вечерите, прекарани с моя командир в някое увеселително заведение. Пиперков беше рус хубавец, а жена му — много ревнива и често аз трябваше да гарантирам за неговата съпружеска вярност.

Като адютант на частта, имах задължението да се занимавам с личния състав, заедно с един книговодител, бай Лазар; да движа войсковата кореспонденция, да следя за дежурството на офицерите. Чрез захарната терапия на знахаря изцерих стомашната язва на бай Лазар, който през час гълташе сода бикарбонат и ме стряскаше с внезапно и гръмко уригване. След тридневно лечение, уригването престана и в канцеларията се чуваше само картечното тракане на пишущата машина «Адлер».

Освен бай Лазар, подчинени ми бяха лекарят, капелмайсторът и командирът на вещевата рота, с всички нейни подразделения: складови, готвачески, оръжейнически, сарачески, обущарски, шивачески, градините, свинарника и т.н.

Работата ми бе неприятна, но полезна за обогатяването на житейските ми познания. Чрез заповедите, които за щяло и нещяло валяха всеки ден, опознавах характера и акъла на различни старши и висши началници, малко или повечко проглеждах в намеренията на нашето правителство, а чрез честия ми допир с полувоенните занаятчии, музиканти, лекари и ковчежници се свързвах и бях косвен участник в радостите и неволите на карловските граждани.

Набързо разбрах, че моите нестроеваци трудно възприемат началническите ми заповеди, и аз постепенно се «демократизирах». След работа, с капелмайстора сядахме на чашка и, понеже, до гуша му бяха дошли разните маршове и народни сюити, за мезе на ракията ни беше класиката. Капелмайсторът бе цигулар, но и така, никога пред публика не бе изсвирвал от концерта в ре мажор на Бетховен, нито от този на Чайковски, нито на Паганини. Бяха го възпрепятствали децата му, които искаха всеки ден да се хранят, а с класика това мъчно ставаше. Беше се опитал да направи нещо като духов

симфоничен оркестър, но възможностите на неговите музиканти стигаха само до валсовете на Щраус. И каква виртуозност можеше да се очаква с техните подофицерски заплати?

Музикалната команда се разполагаше в дървен павилион, в една горичка извън казармите, за да не дразни слуха на офицерите, който и без това бе обременен от постоянните крясъци по плаца: «слушам!», «тъй вярно!» и прочие...

С младото лекарче ходехме на танци, а и понякога го придружавах, като му отпусках файтона на командира, при спешни случаи на заболели цивилни. Лекарят се занимаваше само със здрави симуланти и копнееше да лекува истински болни, а и с това да си спечели клиентела, защото не виждаше никакви перспективи във войската, за да стане професор, като неговите професори Станишев, Чилов, Недков и други.

За услуги, при пукване на апендисит или счупване на някоя кост, прибягвахме към цивилния хирург д-р Странски, който, тъй да се каже, ни беше нещатен сътрудник. За операцията му плащах в спирт от амбулаторията. Руски възпитаник, за него седемдесет-градусовата карловска ракия беше нещо като лимонада и само деветдесет-градусовия спирт можеше напълно да задоволи неговите високи алкохолни изисквания. А и без този чист спирт, той не можеше и рана да превърже, защото ръцете му трепереха и погледът изгубваше остротата си.

След аутопсията на д-р Странски, лекарите, вместо черен дроб, намерили нещо подобно на смачкан гласпапир.

Получи се заповед полкът да извърши мобилизация и замине за границата. Много бързо започнахме да се разплащаме за Добруджа.

Бяха мобилизирани и две роти, с откупили се вече, натежали от годинките мъже[10]. Те не бяха и помирисвали казарма и пристигнаха с дамаджани вино и белници с ракия. Жените и големите им вече синове и дъщери ги изпращаха с цветя и сълзи, сякаш не отиваха на четирийсет-дневна военна подготовка, а на война.

---

[10] След Ньойския договор само определена част от наборниците влизали в казармата, а другата част /по-богатите момчета/ се откупували.

На двадесет и две години човек мъчно си създава авторитет пред четиридесет-годишни свои подчинени, затова с риск да бъда намразен, реших още от първия ден да «одера котката». Когато мобилизираните сърбаха първата си войнишка чорба, заповядах на дежурния по столова подофицер да изземе от войнишките шкафчета съдовете с алкохол и да го излее в мивката. Един новобранец-инженер се опита да ми каже нещо, но с едно гръмовно «Млък!», му запуших устата. Някои, от безсилен яд пред «ужасяващата» гледка, се разплакаха...

«Сядай и започвай да се храниш без коментарии и мляскане!» — изплюща моята команда, след последната дамаджана, и новобранците с подкосени крака се отпуснаха на столовете.

Обучението на семейни вече мъже с образование, занаяти и жизнен опит се оказа много по-лесно от това с недодяланите и простовати селски момчета. За да не накърнят авторитета си (повечето от откупилите се бяха уважавани карловски граждани) «моите старци» се стараеха да усвояват с много усилия и пот военното «изкуство». А то, според програмата, се състоеше в строева подготовка, боравене с оръжието и елементарни тактически познания. Двама се опитаха да се разболеят, но след като разбраха от фелдшера, че колкото дни лежат в лазарета, толкова дни ще си дослужат — веднага оздравяха.

След двадесет дни, прегърбените бяха с изправени гърбици, слабите повишиха необходимото за височината им тегло, а дебелите чиновници и търговци стопиха от салото си с по десет килограма. На свиждането, жените бяха изненадани от мъжествените стойки на своите съпрузи. А съпрузите се перчеха пред тях и показваха колко дупки са прескочили по войнишкия си колан. Наблюдавах призивните им, изпълнени с желание погледи, и си мислех, че със строгостта на военния режим съм допринесъл за активизиране на половия им живот.

По това време певецът Люцканов, артистът Жендов и съпругата му Жана бяха дошли в Карлово, за да дадат концерт и спечелят по някой лев. Въпреки разлепените афиши, читалищната сграда беше празна. Концертът не се състоя и

Жендов се пресрами да ми поиска малък заем, за да се нахрани.

Харесвах Люцканов, като бащата в «Травиата», но ми стана любимец в «Хубавата Елена», където макар и да беше баритон, се справяше отлично с теноровата партия на Парис. Помагаше му хармоничното тяло и артистична дарба. Не можех да се примиря, че един такъв голям певец и артист остава незбелязан от карловските граждани и подшушнах на концертния организатор, концертът да се повтори.

— Пак ли на празна зала? — изсмя се организаторът печално.

— При препълнена зала и с бурни аплодисменти!

Съгласи се и се увери — касата беше пълна и аплодисментите бурни. Виновник за първия провал бе казармата, която за четиридесет дни бе прибрала каловската интелигенция, затова сметнах за свой дълг да я пусна за една вечер в отпуск, със задължение да посети, заедно с женската си половина, концерта. На другия ден казармата се огласяше от любовните арии на Парис...

Командирът на дивизията ген.Даскалов поздрави с «отлично юнаци!» моите възпитаници след четиричасовата демонстрация на онова, което са усвоили, и фелдфебелът им раздаде цивилните дрехи; заедно с ракията и виното, което си бяха донесли през първия ден, тъй като в мивката на столовата бях заповядал да се излеят изпразнените от алкохол и напълнени с вода дамаджани. Последва гръмко «ура!»

На банкета, в представителния ресторант, новоизпечените бойци в патриотични речи обещаваха да освободят Беломорието и Македония...

На другия ден заминах да подсиля частта си на прикриващия фронт[11], като предадох командването на капелмайстора. Когато се явих в частта при командира си, той ме упрекна, загдето съм му изпращал много повече свинско месо, отколкото ми бе искал. Командирът бе гнуслив човек и чак сега му признах, че казармените прасета, които отглеждахме за допълване на постните войнишки дажби, са заболели от чума и съм бил принуден да ги коля, преди да са хвърлили топа.

[11] *На турската граница*

— Чума! И ти си ни пращал заразено от чума месо!? — прибледня командирът. — Не знаеш ли, че чумавите прасета се варят за сапун?

— Умрелите сварих на сапун, но вие навярно не знаете, че ако заразените от чума се заколят преди да умрат и им се закопаят вътрешностите, месото им не е заразено...

И аз не знаех това, но след като видях как ветеринарният лекар нагъва чумавите пържоли, се осмелих да ги изпращам на фронта. Вместо да варя сапун от свинската сланина и да храня червеите с месо, аз бях превърнал издъхващите чумави прасета в малки и големи войнишки и офицерски калории, и въпреки упреците на командира, смятах че съм изпълнил дълга си на добър стопанин.

* * *

С кобилата Цонка често отивахме в Калофер, роднят град на баба ми Елена. И двата рода — Бракалови и Тюлеви, от които съм издънка, са се преселили през седемнадесети век в Калофер от Арбанаси, заради вилнеещата по онова време чума.

Благодарение на книгата «Калофер в миналото»[12] от академик Никола Начов, имам щастието да зная имената на моите предци десет поколения преди мене. Повечето от тях са били търговци и централната им база е била в Цариград, но някои от тях са имали кантори във Виена, Букурещ, Одеса и Варна. Те са били просветени за времето хора и повечето от тях са добили образованието си било на Запад, било в Русия. Вземали са активно участие в черковния въпрос за самостоятелна българска екзархия и са подпомагали просветното дело на нашите възрожденски писатели, учители и вестникари. Но между тях е имало и революционери, загинали от турския ятаган. Не е нужно да разказвам в подробности за моите предци, тъй като това е сторил в своята книга Никола Начов.

[12] *Издадена през 1927г. (бел. Авт.)*

Академикът бе дребен на ръст, облечен в редингот. Той беше енергичен, и голям ентусиаст на тема Калофер. Като вървеше подскачаше и насмешливите калоферци му бяха прикачили прякор «Петлето». Той бе организирал калоферска дружба, на която беше председател. Целта на дружбата бе да не се забравят калоферските родове, а и да се събират средства за западащото след Освобождението родно градче. За целта се правеха вечеринки с музикална програма, танци и томбола в «Славянска беседа» на ул.«Раковски» в София.

Никола Начов често идваше у нас — било на именни дни, било за някакви сведения за миналото на Калофер, а най-често, за да събира пари за Калоферската дружба. Той и баба ми Елена с часове можеха да говорят за някогашния Алтън Калофер, който поради липса на препитания, бяха напуснали и се преселили в София. Те разговаряха в калоферски стил с много недомлъвки и влезли в домашна употреба думи и изрази, които означаваха много за тях, но не и за чуждите хора. От запомнените от мен и от сестра ми изрази[13], разбира се дешифрирани, се бяха заинтересували от Центъра по етнография в Габрово и сестра ми им изпрати машинописно копие от тях.

Когато посещавах Калофер той още пазеше своята Ботевска атмосфера, а и родната къща на поета, изгоряла през руско-турската война, бе възстановена по указание на неговите роднини. Бяха запазени и много от типичните за града чорбаджийски къщи, които комунистите с лека ръка унищожиха, за да построят своите помпозни недомислия... Остана само родната къща на прабаба ми Мария Бракалова, която военните реставрираха и превърнаха в «творческа» база.

Къщата на прадядо ми хаджи Димо хаджи Тюлев се намираше в центъра на града срещу моста на Тунджа. Дворът й беше ограден от високи каменни стени с широка дъбова порта, обкована с медни гвоздеи, и граничеше с четири улици.

Стаите на къщата бяха с изографисани тавани, а стените представляваха резбовани шкафове наричани мусандри. Като деца, когато посещавахме къщата, аз и сестра ми се гонехме

[13] *Включени в настоящото издание в Приложение към Част3, т.1(2)*

и криехме в тези вече празни мусандри, из които се търкаляха стари книги и рибни буквари (*тях сестра ми с лека ръка подари по-късно на свои преподаватели във Факултета по славянска филология, където следваше*). В мусандрите имаше и стари търговски тефтери, както и мостри от платове, кожи и други стоки, с които е търгувал прадядо ми Димо. Особено впечатление правеха мраморните камини в стаите и старите флорентински мебели. Няколко стола от тях са ми останали за спомен от пра-прадядо ми, който ги е закупил за търговската си кантора във Виена по времето на Наполеон.

Встрани от къщата, допряна до оградата, се белееше дълга и лека постройка с огромна пред нея асма. Тази постройка бе лятна кухня с трапезария. В нея се помещаваше и банята с огромни медни казани, с мраморни курни и малък мраморен басейн. Водата в казаните се загряваше от външно огнище с дърва. Навярно банята се е ползвала, когато цялото семейство се е къпело, защото за затопляне на голямото количество вода са били нужни кубици дърва. По-важното е било, че е имало домашна баня и четирите дъщери и синът на моя прадядо не са се ползвали от услугите на градската баня... И в родната къща на прабаба ми Мария имаше баня.

До нашата къща бе хотел «Стара планина» с кръчма и голяма асма пред нея. Собственикът й се казваше Минко Еньов и в мазето на кръчмата отлежаваше превъзходен искрящ пелин. Най-доброто мезе за този пелин бяха суджуците от мечо и свинско месо, които неизменно висяха по гредите на таваните не само в кръчмата на Минко Еньов, но и в другите калоферски кръчми.

Нашата къща бе разрушена след деветосептемврийския преврат и на нейно място бе издигнато читалище с киносалон. А от двора ни започват грандиозните стълбища към поляната с паметника на Ботев и на трите недоразумения до него, изобразяващи комунистическите преврати...

Сега, някогашният Алтън Калофер се е превърнал в бездушен паметник на първенюшка грандомания и в него живеят селяни от близките села, без да има и следа от някогашните горди наследници на Калифер войвода.

С Цонка често посещавахме и Сопот, роднят град на моя дядо Атанас. Къщата на прадядо ми Недельо се намираше в близост до родната къща на Иван Вазов и бе двуетажна, с огромен чардак и механа под нея. От външния ъгъл бликаше чучур от извор, намиращ се под механата. Къщата бе типичен образец на възрожденската архитектура на заможен стопанин с голяма челяд, а навесите и оборите й подсказваха, че стопанинът е имал много добитък. Прадядо ми от Сопот е търгувал с едър и дребен добитък с Цариград. Закупувал е овцете и телетата от близките села и под турска охрана ги е продавал в Одрин и Цариград. Търгувал е още с лой, кожи, восък и произведени от него луканки, суджуци и пастърма. Освен това е имал кръчма, в която са се продавали и колониални стоки.

Прабаба ми е била от Войнягово, наричала се е Велика и е кърмила своите деца до девет години. Може би затова братята на дядо ми, а и самият той, бяха над два метра високи и тежаха по сто и тридесет килограма. Единият от братята на дядо ми бе наследил къщата и след неговата смърт разпилялата му се челяд бе я продала. Сега на нейно място се издига неугледен жилищен блок за военни служители в голямата оръжейна фабрика.

Хубаво е, че в желанието си за модерни промени сопотненци не посегнаха на родната къща на Вазов. Тя си е същата, каквато я помня някога. А в бръснарницата, персонажните кукли от «Под игото» си седят пак на миндерите, пият си кафето и мечтаят за деня, когато Дядо Иван ще дойде да ги освободи. Тази Вазова къща и женският метох със скривалището на Левски, а също и училището на Рада Госпожина, са останали само от стария Сопот, в който кореняците му се броят на пръсти, а пришълците му са хиляди.

Разбира се, че светът крачи напред, модернизира се, създава работа на умножилите му се граждани, но все пак, когато се строи новото и необходимото, би трябвало да не се разрушава ценното. А ние точно това правихме и то умишлено, за да забравим миналото си и се превърнем в безлични хорица на една фалшива утопична идея, натрапена ни от тъй очакваният от мнозина наивници дядо Иван...

* * *

Войната бе започнала. Полша и Франция вече не съществуваха. Хитлерова Германия и Сталинова Русия се прегърнаха братски. Комунистите в нашата страна мируваха. По радиото не ги подкокоросваше героят от Лайпциг. Мълчеше и Станке Димитров — говорителят на Коминтерна. На партийците бе наложено от Москва да забравят фашизма и те — послушните, не споменаваха и думичка против Хитлер и Мусолини.

И във войската цареше спокойствие. И защо пък не?

Германците изкупуваха селскостопанската ни продукция, доставяха ни индустриални стоки — търговският ни баланс бе положителен.

А и Русия този път, изглежда, нямаше намерение да ни прецаква в политическия белот.

Румънците ни върнаха Южна Добруджа — с тях се сприятелихме.

Сърбите си имаха проблеми с изкуствено създадената държава.

Гърците усилено строяха отбранителна линия с помощта на англичаните — страх ги бе за Беломорска Тракия.

Турците се колебаеха, коя страна да вземат, и на никого не се заканваха, но за всеки случай ние си укрепвахме границата с тях.

И по морската си граница нацвъкахме бункери, тъй като нямахме вяра и на големия си брат...

Царят ни още добре лавираше с държавния ни кораб, в разбунтувалия се политически океан, но сякаш бе забравил старата военна максима — „който не е с нас е против нас..."

СОЗОПОЛ

От полка поискаха офицер — специалист по крайбрежна отбрана, и командирът реши, че аз съм най-подходящ за тази работа. От дивизията в Стара Загора се получи заповед да бъда командирован в Созопол като инструктор по крайбрежната отбрана.

Нямах и представа от такава отбрана, но и командирът, а и мобилизираните офицери от резервния полк, разквартируван по созополските къщи, също нямаха представа как да отбраняват брега от евентуален противник и затова по цял ден се криеха в бетонните бункери и си подаваха главите, само когато чуеха дрънкането на баките с храна.

Созополското пристанище бе превърнато в база на черноморския ни флот, състоящ се от славните ни, но плачещи за вторични суровини, миноносци «Дръзки», «Храбри» и «Смели»; от две бързоходни немски торпедни лодки и от учебния ветроходен кораб «Асен» с капитан мичман Райнов.

Комендант на града бе капитан трети ранг Хесакиев, барбутчия и любител на виното.

Брегът се охраняваше от запасен полк от Шумен с командир — запасен полковник. Командирът, завършил кариерата си след Първата световна война, беше забравил как се козирува и понякога поздравяваше, като сваляше вежливо фуражката си. Помоли ме да извадя патрона от личния му пистолет, заседнал в цевта преди двадесет години, осведоми се за какво служат нововъведените в готварницата термофорни казанчета, нарече ме «скъпи сине» и ми делегира правата си.

Така, аз, като «специалист по крайбрежната отбрана», бях назначен за съветник на командира на пехотния полк и за помощник-комендант на града, тъй като самият комендант бе твърде много зает със своите барбутчийски проблеми в кръчмата, превърната в офицерски клуб.

Веднага използвах властта си да натикам в карцера готвачите и артелчиците, загдето продават на населението продукти. Каквото и можах направих, та паплача от старци да превърна горе-долу във войска; изцяло поех обучението на войниците, които държаха пушките си като тояги. Лека-

полека «старците» заприличаха на войници и дори започнаха да отиват в столовата под строй, пеейки бойни маршове. Много от тези запасняци имаха синове, войници в други гарнизони.

Бях настанен в хубава и добре обзаведена къща в центъра на градчето, собственост на Хрисопуло — търговец и любител маринист, който впоследствие стана известен художник. Той бе зет на главния созополски чорбаджия Пенелов, притежател на гемии и даляни. Освен фамилията Пенелов и един кръчмар, всички созополци бяха бедни хорица, препитаващи се с риболов. Повечето от тях бяха зависими от Пенелов, за когото ловяха риба и кърпеха километричните мрежи на даляните му. Жените и децата им работеха в консервната му фабрика.

По-късно, като вече комендант на града, тъй като моят шеф стана началник на гарнизона, с този Пенелов си имах неприятности и го заплаших с военен съд — поради военната обстановка рибната борса, допреди месец намираща се в Созопол, бе преместена в Бургас и това предизвика недоволството на Пенелов; като дори се осмели да извърши саботаж — изхвърли уловеният от гемиите му паламуд обратно в морето, вместо да го предава в Бургас, където го изкупуваха по нормирани цени. За да се уверя, дали е така, причаках една от гемиите в открито море и разбрах, че рибарите настина изхвърлят в морето уловената риба. Обясних на капитана, че това което върши е незаконно, но той ми се изсмя и аз бях принуден с пистолет да го накарам да закара гемията с рибата в Бургас. Едва тогава Пенелов разбра, че с мене няма да излезе на глава и, доколкото знам, вече не изпращаше гемиите си в морето.

И това беше добре, защото рибарите не ловяха само риба, а и делфини, чийто осолени и покрити с червен пипер филета се търсеха за мезе на вино. Тогава ловът на делфини беше разрешен и хиляди от тези умни и дружелюбни към хората животни биваха избивани заради тяхното месо и мазнина, заместваща липсващите на пазара някои деривати на нефта[14].

[14] *През войната, от нефт или въглища се е добивал маргарин.*

След като влязох в конфликт с всесилния Пенелов, един ден дъщеря му потропа на стаята ми и с патетичен глас на Еврипидова героиня издекламира: «Господин подпоручик, по заповед на баста ми ви предавам клуца на къстата ни. Той смята це не мозем повеце да зивеем с вас».

Поех ключа от пухкавата ръка на симпатичната стопанка и й обясних каква е разликата между един български офицер и притежател на даляни и риболовни гемии. Беше умна жена и веднага схвана разликата.

Обаче със зетя на Пенелов отношенията ни останаха приятелски и двамата често си говорехме за изкуството в неговото ателие на тавана в къщата му. Живописта ни сприятели и аз редица години получавах новогодишни поздравления от него. Много по-късно, когато летувах в Созопол при моя приятел Яни Зафиров — готвач в една от почивните станции, посещавах изложбите на Хрисопуло, организирвани в къщата му, в която някога живеех. /Един негов морски пейзаж бе унищожен при бомбардировката на къщата ни в София/.

Хрисопуло беше ученик на Марио Жеков, известен навремето маринист, който бе си построил скромна вила на брега, в окрайнината на Созопол. Понеже войната настъпваше, а базата ни бе в Созопол, някой глупак бе забранил на художника да рисува морето и за времето, докато служех в града, капаците на вилата бяха затворени...

Единствената черква, която бе пригодена за богослужение, бе «реквизирана» от някой тъп офицер (навярно предишния командир на крайбрежната охрана), понеже била «гръцка» и я бе превърнал в полкова кашаварна. Косата ми се изправи, когато влязох в нея и почувствах вместо тамян, миризмата на запържен боб. Черквата бе осквернена от християнин и по старинните икони капеха сълзи от пàрата на чорбата. Вандалското нашествие беше превърнало Божия храм не само в кашаварна, но и в играла на карти.

Както Христос изгонил търговците от храма, така и аз постъпих с военните готвачи. Запечатах храма, за да го запазя от разрушение и кражби, тъй като едва ли началникът на гарнизона щеше да разреши в него да влизат «шпионите»-богомолци. Написах и табелка на вратата:

«Влизането в черквата забранено!», а под надписа:
«Заповед на Военното министерство».

Нарочно прибавих за заповедта на Военното министерство, защото не биха се стреснали, ако им напишех, например, че е заповед от Министерството на просветата.

След тази моя акция, созополският свещеник ме потърси и вместо да целуна неговата ръка, той целуна моята...

Моята дейност изглежда се понрави на коменданта на града, капитан III ранг Хесакиев — барбутчия, страстен любител на розовите анхиалски и червени созополски вина, защото издейства от командващия фронта генерал Попов да ме назначи за комендантски адютант.

На морския капитан не му се искаше да се разправя с пияни «сухоземни войници», защото задачата на резервния полк бе на смени да кисне в няколкото бункера и да краде от виното на нещастните местни жители, в болшинството си гърци.

Но и, навярно, капитанът не искаше да се главоболи с местното население, тъй като дойде заповед да се въведе полицейски час, а и никой да не говори по гръцки. Заради войната на Италия с Гърция и бъдещето ни приятелство с Мусолини, хорицата бяха набедени, че са гръцки шпиони; не им се разрешаваше да говорят на родния си език и след двадесет часà не трябваше да излизат от домовете си. Този слагачески реверанс към бъдещите ни съюзници не се харесваше на морския офицер, а и на мене.

Пристигна и поверителна заповед по куриер. Разузнаването на армията ни предупреждаваше, че градчето е пълно с чуждестранни агенти и ни задължаваше да му изпратим неколцина от тях за разпит. Комендантът ми връчи заповедта за изпълнение и аз написах писмо до разузнаването на армията, да уточни точно колко шпиона му трябват и да определи тяхната възраст, пол и професия. Не получих отговор...

След установяването на полицейския час /от 20 часа до 6 часа сутринта никой да не излиза от къщата си/ хорицата си глътнаха езика, а старите, които не знаеха български, тъй

като досега никой не ги беше задължавал да го научат, започнаха да се разбират с мимики.

Веднъж един старец с мимики ме замоли да се кача в къщата му — почти всички созополски къщи се състояха от каменни изби, в които живееха магаретата им и се съхраняваха бъчвите с вино, а хората живееха в грубо сковани дървени пристройки над избата. На кръчмарите и на населението бе забранено да се продава на войниците какъвто и да било алкохол и въпреки това, мнозина не се явяваха сутрин в строя поради тежък махмурлук. Старецът ми разкри отговора на загадката. Всички наши войници се бяха изхитрили, чрез тънки медицински маркучета, да изсмукват съдържанието от бъчвите на нещастните си хазаи... Всички маркучи бяха събрани и изгорени на клада след подходящо слово пред строените виновници.

За всяко излизане в морето с лодка издавах подписано от мен разрешение с печат. Писна ми и дадох на рибарите един безсрочен документ, с който им разрешавах, когато искат да влизат в морето, но да се завръщат до полицейския час, с което обидих началника на пристанището, като го лиших от полагаемия му се рушвет.

Мъчно изтръгваха от мен разрешение за плаване притежателите на моторните съдове. При настъпващата оскъдица на бензин и нафта смятах, че морският вятър е приятел на истинските рибари, а двигателите служат за обогатяване на черноборсаджиите, които щукаха насам-натам по крайбрежието в търсене на дефицитни стоки и изтребване на делфини с ловна пушка.

Единствен, който получи разрешение да излиза с моторницата си, беше известният руски учен професор Черняев, от института по ихтиология в Одеса, намерил база за своите научни изследвания в градчето. Самият той не можеше да ми обясни, защо е побегнал от родината си с белогвардейците... Все пак България за него бе втора родина и той безкористно и честно работеше за нея.

Професорът разполагаше с малка сграда и моторница. Той изследваше миграцията на рибите от средиземноморския и черноморски басейн и бе написал книга със заглавие «Дявол-

ското течение». Според него, по това Дяволско течение мигрираха рибните пасажи. Той също твърдеше, че вкусовите качества на черноморската скумрия далеч превъзхождат тези на скумриите в другите морета и океани: «Просто щом скумрията преминела Босфора и глътнела черноморска вода, ставала деликатес.» Подари ми тази книга с посвещение и автограф, когато успях да му издействам безвъзмездно варел с военен бензин за неговата отдавна лежаща на брега лодка, за да продължава научните си изследвания.

С него често излизахме в морето и се възхищавахме на делфините, които с красивите си подскоци ни поздравяваха.

Професорът бе върл противник на рибарите и затова те го мразеха. (Дочух, че след нападението на Хитлер в СССР професорът е имал неприятности и с властите и понеже беше руснак, веднага му прикачили шпионска титла). А Черняев се интересуваше единствено от науката и ненавиждаше войната, унищожаваща с торпеда, мини и нефт неговата любима морска фауна.

Но след войната неговото пионерско дело в българската ихтиология бе оценено и сега основаната от него база е превърната в малък ихтиологически институт, носещ неговото име.

Не обичах «военния клуб», който се помещаваше в представителната созополска кръчма и си вземах шише с мастика. Но тогава още съществуваше старата вятърна мелница и аз се изкатервах до нея. Много вечери прекарвах там край огнището в разговор с мелничаря — възрастен човек, който ме гощаваше с печени в жаравата на огнището картофи — и неговата красива като мадона, но глухоняма внучка. Хвърлях романтични погледи към нея, но не смеех да я заприказвам, за да не се разочаровам от гласа й...

Старият мелничар ми разказваше за морето, в което беше влюбен. Понякога му помагах да теглим въжетата и нагласяваме перките на мелницата срещу вятъра, твърде капризен през зимата.

Изпивахме мастиката със стареца, той ме благославяше и аз си отивах.

ОФИЦЕРСКА ЧЕСТ

На генерал Попов бе възложена задачата да освободи Добруджа, след Крайовската спогодба, и аз, с отбор юнаци, трябваше да се натоваря на учебния кораб «Асен», за да я «завладея» откъм морето. Поради бурното море пътят до Балчик и Каварна се оказа много по-труден, отколкото самото завладяване на Добруджа, което се превърна в един безкраен празник с народно увеселение.

Освободените от чокойското иго наши събратя не можеха да ни поделят, за да ни отведат по домовете си и да ни нагостят. Плющяха трицветни знамена, пееха се патриотични песни, свиреха гайди и кавали, виеха се прашни хора. Държаха се речи, пиеха се безбройни наздравици. Прозорците на къщите бяха окичени с пъстри черги и ковьори; шарени бъклици минаваха от ръка в ръка, букетите цветя изчезваха между прегръдките ни. Щастливи сълзи мокреха лицата на освободители и освободени. Народът ликуваше!

Добруджа бе кокалът, който Хитлер подхвърли на кучето да не лае против него. Родната Добруджа и този път бе разменна монета в политиката на европейските сили. През тази война българският народ имà късмет, че Румъния бе на страната на победения...

Патриотично настроени и с бодър дух решихме да приключим успешната си акция по освобождаването на Добруджа в един бургаски ресторант, който се намираше на «Тройката». Заведението се разполагаше в двата етажа на стара възрожденска сграда и, доколкото си спомням, съдържателят му бе руснак. Галерията на заведението бе превърната в бар, където под звуците на грамофон се танцуваше. Виното се поднасяше в бутилки, на чиито шии бяха окачени разноцветни балончета, които създаваха малко кичова, но интимна обстановка, а за мезе се поднасяха солени и захаросани ядки.

Компанията ни се състоеше от мичман Райнов — капитанът на ветрохода «Асен», от мичман Александров — мой съвипусник и от боцмана на кораба — не помня името му, но го нари-

чаха Морския вълк. По онова време всички боцмани бяха «морски вълци». Те се числяха към подофицерското съсловие и нашият морски вълк бе щастлив, че ще бъде в компанията на офицери... Дамите ни бяха няколко подбрани свежи бургаски госпожици, мечтаещи да се свържат навеки с някой офицер.

Пиехме си малиново вино и танцувахме под звуците на нашумял английски шлагер. Срещу нашата маса седяха трима господа с кафяви костюми на раета и жадно обръщаха халби с шуменско пиво. Шлагера не им хареса и единият даде пари на съдържателя да го смени с известния по това време немски марш, с който се заплашваше Англия. Макар и да бяхме офицери, ние не си падахме по немски маршове и казахме на съдържателя отново да пусне нещо за танцуване, а не за маршируване. Оня грабна и счупи плочата с шлагера в пода и като мина край нашата маса, пукна с цигарата си балончетата на бутилките ни.

Мичман Райнов заповяда на Морския вълк да разходи девойките до тоалетната, приближи се до раираните костюми и поиска обяснение за грубото им държание. На изкълчен български единият го запита на кого разчитаме: на Англия или на Германия? Мичманът му отговори, че разчитаме на собствените си сили и стовари юмрук върху масата.

И стана, каквото стана! Ония се нахвърлиха на нас, ние обърнахме масата, за да им пресечем атаката; те започнаха да се бъркат за пистолетите си, най-младият от тримата извади «валтер», но хвърлената от Александров бутилка го обезоръжи. Намесих се и аз с бутилка в ръка. Стана меле, в което няколко непознати младежи ни помогнаха да повалим тримата нахалници на земята, да ги обезоръжим и с ритници да ги изхвърлим по стълбите на двора.

След известно време пристигна комендантски патрул, повикан от уплашения Морски вълк. Но и битите вече бяха отишли да се се оплачат в комендантството. До изясняване на случая, Морския вълк бе натикан в карцера, заради посещение на заведение, забранено за подофицери, а ние бяхме пуснати под честна офицерска дума, да се явим на другия ден в комендантството.

Когато се явихме в уречения час, комендантът ни съобщи, че сме забъркали голяма каша и ни връчи три служебни билета, с които незабавно да заминем в София и лично да се явим при военния министър. Комендантът ни изпрати със съчувствено ръкостискане.

Страхувахме се, но и бяхме горди, че достойно защитихме пред чужденци честта на офицерския си пагон!

Военният министър ни прие незабавно. Представихме му се гръмогласно и щръкнахме като побити колове пред него.

Генерал Русев трепереше от възмущение, а и ние — от страх от наказанието. С попригърбената си цивилна стойка и старомодни очила, повече му приличаше да седи зад секретар-бирнишката маса в някое село, отколкото зад бароковото бюро на министерския кабинет.

След като генералът ни говори за храбростта на немските войници през Първата световна и за несправедливия Ньойски договор, той ни изгледа мрачен изпод очилата. Без да ни разпитва, ни дръпна обвинителната си реч, от която разбрахме, че сме набили и обезоръжили немски офицери, дошли с благородната задача да минират крайбрежието ни срещу вражески подводници. Тези цивилни офицери били възмутени от нашето държание, оплакали се в немското посолство, откъдето се обадили на министъра с молба да ни накаже. С други думи, били сме пребили трима представители на тъй наречената «пета колона» и още по-лошо — «били сме ги демаскирали пред бургаската общественост и с това накърнили неутралитета на България».

Не ни беше ясно, защо ние сме накърнили неутралитета на нашата страна, като това бяха сторили германците, но пред военен министър не можеш да си отваряш устата без да те питат.

След като ни наряза и ни нарече глупаци /при тази дума при други обстоятелства се вади пистолет/, генерал Русев произнесе и присъдата си: три месеца уволнение от служба, за да ни дойде акъла в главите. Това означаваше три месеца да не получаваме заплата, три месеца — в казармата, без да излизаме в града, и да се храним от войнишката чорба.

«Слушам, господин генерал!», кръгом, и когато масивната дъбова врата хлопна зад нас, затърсихме си носните кърпи, за да избършем вледенилата се по челата ни пот.

Както си стояхме, парализирани на мраморната мозайка в коридора, и се мъчехме да асимилираме извършеното от нас престъпление, към нас се приближи адютантът на началник-щаба и ни заяви, че ни викал «шефът». Строевите офицери нямаха чест допир с военния си министър, пък и не го уважаваха, защото постът можеше да се заема и от «цивилна гарга», и за тях върховен военоначалник беше началникът на генералния щаб, когото наричаха «шефът». Царят пък беше шефът за генералитета.

Неведнъж бяхме яли попарата на генерал Хаджипетков, когато беше началник на Военното училище, и отново се парализирахме при мисълта, че трябва пак да видим неговото едро, черно и грапаво лице, несвикнало да се усмихва и при най-смешните ситуации.

Генералът не ни остави дълго да стърчим мирно пред него и с похвата на опитен следовател започна да ни разпитва какво се е случило с нас, като при това ни разреши и да пушим. Мичман Райнов, като най-старши, му обясни историята с немците в заведението на Тройката в Бургас. Дори се осмели да заяви, че не съжаляваме за извършените от нас деяния... Та нали вече мокрият не се бои от вода!

Вместо да ни наругае и накаже, генералът, който всъщност бе най-важният офицерски шеф след царя, ни стисна ръцете и ни поздрави за нашето достойно държание с чужденците. Запита какво наказание ни е наложил военният министър и се осведоми, дали е било само устно или ни е казал да отидем в канцеларията, за да си получим наказанието в писмена форма.

— Не ни заповяда да отиваме в канцеларията — отвърна мичман Райнов.

— Така и предполагах — каза генералът.

Обаче, тъй като не можел да отмени заповедта на министъра, той я видоизмени — да си получаваме заплатите, да не отиваме на работа, но да не напускаме за три месеца Бургаския гарнизон... С други думи, началникът на генералния щаб

ни награждаваше за побоя над германците с голям платен отпуск.

Такова приятно наказание не очаквахме и с бодра войнишка стъпка се отправихме към най-близката кръчма, за да обсъдим противоречието между министъра и началник-щаба. А дните на този платен отпуск бяха най-щастливите през моята офицерска кариера.

* * *

Тридесет години по-късно, когато с писателя Тодор Генов си piexme аперитива в «Троян» на ул.«Граф Игнатиев», при нас приседна висок, мургав мъж, поръча бутилка вино и, както си е по кръчмите, започна се разговор. Похвали се, че е участвал в съпротивата и Тодор Генов се заинтересува, къде точно. «Бил хвърлен в затвора, защото той, с няколко прогресивни матроса, обезоръжил и пребил трима гестаповци в едно бургаско заведение.»

Макар и да съм лош физиономист, след като се вгледах в лицето на непознатия, досетих се, че той е Морския вълк — някогашният боцман на ветрохода «Асен». Оставих го да се нахвали със смелостта си и го запитах дали познава мичманите Райнов и Александров. Морския вълк се стресна, взря се в мене, хвърли петолевка на масата, измъкна «закъснях» и като тапа от шампанско изхвръкна от аперитива...

След преврата страхът от провокации ме принуждаваше да не поддържам каквито и да било връзки с царски офицери, освен с най-близките си приятели. И съм имал право да сторя това. Един от моите познати изтърпя присъдата си, но демонстративно ме избягваше, когато ме срещнеше. Останах с впечатлението, че за него аз съм виновният да влезе в затвора (имаше такива хора, които да запазят кожичката си, топяха своите другари) и веднъж, когато този бивш офицер отново изтича на отсрещния тротоар, настигнах го и грубо го запитах, защо ме избягва. Той се огледа и ми каза, че за нищо не ми се сърди, но не искал да ме натопи, защото бил подписал декларация да докладва за всяка своя среща с офи-

цер от стария кадър... Седяхме с отпуснати ръце, без да смеем да си ги стиснем. А някога вървеше виц, че главното занимание на офицерите е да се поздравяват.

Затова и не знам каква е съдбата на Райнов и Александров. И не само на тях, а и на много от моите съвипускници и командири. Само отвреме-навреме научавам, че някой от тях е починал...

По време на войната, на Хаджипетков бе предложено да оглави окупационния корпус в Македония, но той не прие и си подаде оставката... Генерал Хаджипетков бе премазан от трамвая на бул.«Цар Освободител», когато отивал да си купи кисело мляко...

Военният министър бе убит от «Народния съд».

*** * ***

Но «щастието не идва само». То винаги се придружава от някое дяволче. Това дяволче ми подшушна, преди да замина за Бургас, за да «излежа» наказанието си, да остана за няколко дни в София при моите родители. Бях и обещал на сестра си, когато завърши гимназия, да я заведа на кабаре и тя ми го напомни в присъствието на своята съученичка и приятелка Фрюлина Новачкова (*бъдеща героиня от Отечествената война, бъдеща съпруга на интербригадиста Рене Бюлер /за такъв се представяше/, бъдеща моя работодателка в Софийския клон на основаната през войната от Коминформа телеграфна агенция «Телепрес», бъдеща експулсирана от страната ни емигрантка в Швеция, понастоящем*[15] *— разведена и живуща в Аделайд, Австралия*).

Разбрал, че съм в София, при мене пристигна моят съвипусник Иван Крапчански, кавалерист и добър спортист. С него играехме волейбол в тима на Военното училище. Още същата вечер решихме да отидем в кабаре «Риюнионе» на бул.«Дондуков» (след войната превърнато в стол за служителите от плановата комисия). От десетината нощни заведения в града, то бе най-реномираното, с дискретни сепарета,

[15] *Към 1992г.*

дансинг, с най-хубава програма, и естествено, с най-високи цени. Иван щеше да кавалерства на сестра ми Лиляна, а аз — на Фрюлинка. Запазихме по телефона централно сепаре и започнахме да се подготвяме за вечерта — девойките с абитюрентските си премяни, а ние — избръснати, и с остри като бръснач ръбове на бричовете.

Вечерта заехме местата си в облицованото с червен плюш сепаре и поръчхме за нас бутилка малага, а за дамите — аероконяк и захаросани бадеми. Крапето и аз с нетърпение очаквахме шестнадесетгодишната румънка, която «само в присъствие на майка си изпълнявала съвсем гола екзотичен танц», както бе отбелязано в програмата.

А до започването й потанцувахме и когато дойдохме в настроение от изпитите две бутилки малага, Крапето запя любимия на кавалеристите марш *«Марш вперьод, чьорние хусари»*. Оркестърът поде песента и ние подхвърлихме на диригента няколко петдесетолевки за да повтори и потрети марша. Но поредната нова педесетачка, за да продължат хусарите, ни бе върната от келнера. От представителната маса до дансинга един русоляв господин подаде банкнота на диригента и извика на английски, повече да не му дразнят слуха с тази «варварска песен». Оркестърът засвири английски валс, поръчан от русолявия мъж, който с красива дама пиеше шампанско, сервирано до масата на количка с кофичка лед.

Кавалерийската чест на моя съвипускник бе накърнена, а и той беше изумен от обидните думи на английски, изстреляни към нашето сепаре. Крапето, който преди да влезе във Военното, беше завършил американския колеж в Симеоново, се надигна, приближи се към масата с шампанското и поиска от русолявия да му се извини за обидата. Мъжът го гледаше със снизходителна усмивка и без да говори, отсече с пръста си «не!». Крапето пипна яката на смокинга му и го изправи. Оня грубо го отблъсна, Крапето го перна по носа, после му нанесе удар по лявото око, за ужас на хубавата му партньорка и на съдържателя на кабарето. Но оня не се предаваше и успя да изкара въздуха на Крапето с удар по диафрагмата. В кабарето се втурна някакъв мъж в ливрея и нападна подло моя приятел отзад, при което и аз се намесих...

И когато русолявият лежеше вече на дансинга и оня с ливреята се мъчеше да го свести с бутилка сифон, хукнахме по стълбите да потърсим своите дами, които предвидливо бяха напуснали полесражението. С учудваща бързина джуджето-гардеробиер ни подаде дамските манта и пелериите и изтича да повика такси.

— Знаменита вечер! — възкликна Фрюлина в таксито.

— Кракът ми повече няма да стъпи в кабаре! — отвърна сестра ми. (*И горката, сякаш си прокоби. По-късно, мъжът й се оказа такъв ревнивец, че не в кабаре, а на кино не я пускаше да отиде*).

Вечерта ни се провали, но ние я продължихме в едно скромно заведение, където Крапето си изпя всички кавалерийски маршове на чаша карловски мискет.

Сутринта бях разбуден от телефона и строг глас ми заповяда да се явя с подпоручик Крапчански във Военното министерство в Разузнавателния отдел. След малко и Крапето ми съобщи по телефона, че трябва да се явим в стая двадесет и пета в Министерството: «Някакво копеле ме познавало и издало. Помъчих се да те спася, но цифрите на пагона те предали.» Бяхме задължени да носим на пагоните си позлатения номер на полка си, а ако полкът носи името на някоя високочайша особа — нейният вензел с корона.

Стаята изглежда беше секретна, защото освен облицована с кожа врата имаше и желязна. Представихме се на нисък и набит майор, когото никога не бяхме срещали нито по улиците, нито в строя. Майорът ни чете половин час конско евангелие, в което се казваше, че в кабаре «Риюнионе» не ходят случайни хора, а дипломати и слухтят какво става около тях. При това ние сме се държали невъзпитано и сме предизвикали дипломатически скандал, тъй като сме набили секретаря на английското посолство в София, представител на страна, с която все още сме в дипломатически връзки. В заключение: ако не искаме да си имаме работа с по-висшите началства и да ни се случи нещо неприятно, веднага да сме отишли при този «англо-пезевенк» и да сме му се извинили, като сме му обяснили, че не сме знаели, кой е той и че обидните му думи към български офицери са ни възмутили и затова... Предуп-

реди ни и пред никого да не се «фукаме с бабаитлъка си» и да му доложим как сме си свършили работата.

Ами сега? Как така един български офицер ще отиде да се извинява на някакъв си дипломат, при това гражданин на страна, която толкова неприятности е създавала на България.

Но заповедта на началството си е заповед и не може да не се изпълни. Отбихме се в аперитив «Торино» на ул.«Леге» да поразмислим на чашка чинцано как да свършим тази работа, без да се опетни офицерското ни достойнство, и накрая решихме да отидем в легацията цивилни. За половин час моят приятел от детинство Живко Захариев — вече майстор печатар, ни отпечати на «американката» си по една кутийка с визитни картички, дръпнахме му тримата по едно питие, подбрахме си от пияцата на бул.«Фердинанд» /сега бул.«В.Левски»/ най-лъскавото такси и цъфнахме с него пред парадния вход на легацията и заръчахме на шофьора да ни почака.

Пододохме визитните си картички на гавазина и след малко бяхме поканен да влезем при сър, да кажем, че се е наричал Джонсън. Бяхме приети в обширен кабинет, където ни посрещна усмихнат русият господин, въпреки че лицето му бе налепено с пластири и лявото му око — посиняло.

— Радвам се, че ви виждам, джентълмени! Казват, че българите умеели да се бият и сега се уверих в това — и като си попипа челюстта допълни — ъпъркъта беше майсторски... Заповядайте! Цигара, пура? Уиски, бренди?

— Благодарим, но бързаме /за къде ли?/. Минахме покрай легацията и решихме да ви се извиним за снощи и преди всичко, да се осведомим за здравето ви — отвърна му Крапето.

— Намирам се в отлична форма и, понеже вие ми станахте симпатични, ще бъда поласкан, ако довечера пийнем по чашка шампанско в същото заведение, със същите дами и на моята маса. Ако приемете поканата ми, ще ви помоля само да бъдете облечени както снощи...

Така и направихме.

Вечерта мина в четвъртити усмивки. От съседната маса през очила и кристални чаши внимателно ни наблюдаваха любопитни погледи. На втората бутилка шампанско англичанинът пожела да чуе *«Марш вперьод, чьорние хусари!»*

Оркестърът изсвири два пъти черните хусари и след това английски валс.

Напуснахме кабаре «Риюнионе» без да дочакаме часа за програмата и видим голия танц на непорочната румънска девица. Бързахме да се изпарим от тази дипломатическа гадост, която пълните ни с патриотизъм и офицерска чест сърца мъчно изтърпяха.

Лягах си, когато телефонът иззвъня и ми съобщиха, че всичко е минало добре и още утре да заминавам за частта си.

Иван Крапчански бе отличен офицер, отличен другар и отличен спортист. След като го уволниха от войската, като «фашистки офицер», той стана треньор по волейбол и, тъй като беше много измъчван от комунистите, сърцето му не издържа и почина по време на една тренировка на Витоша.

КАЗАНЛЪК

Старите офицери предпочитаха спокойния живот в Карлово, при жените и децата си. Затова, след Созопол, мене ме командироваха в Казанлък да преподавам в подофицерската школа в 23-ти Шипченски полк, където служеха кадърни офицери и той се смяташе за един от образцовите полкове в страната. Адютант на полка бе Стефан Стойнов (въпреки, че беше един випуск преди мене, наричаха го бай Стефан), с когото впоследствие се сприятелихме и си останахме близки приятели до самата му смърт.

Командирът полк.Деведжиев бе човек с авторитет и в полка цареше дисциплина и дружеска атмосфера. (*По време на девето-септемврийските събития е разстрелян като генерал, впоследствие посмъртно реабилитиран, поради «грешка...»*)

И извън полка атмосферата бе приятна. Приятни бяха и току-що завършилите гимназията девойки, които по настояване на майките си нападаха агресивно ергените, с цел брак. Главна сватовница беше командирската жена, която непрекъснато подтикваше мъжа си да прави вечеринки и балове. Тя вече бе задомила дъщеря си за офицер от полка и се стремеше да уреди и дъщерите на своите приятелки.

И аз попаднах на прицела й. Канеше ме на танц във военния клуб и подробно ме разпитваше за моите родители, с цел да разбере материалното им състояние. И аз лавирах умело между широкия й ханш и огромен бюст и се измъквах невредим. Имах опит от Военното училище, когато по-снажните юнкери избираха за партньори на генералшите, през които задължително трябваше да се мине, за да се достигне до техните дъщери и племенници. Тези жени едва ли бяха преминали четиридесетте, но за нас те бяха «дърти бохчи и кошници», а мъжете им «кофи» и то в много случаи, с основание.

След няколко години се уверих, че мнозина от тях знаеха много по-малко за «военното изкуство» от мене. Бяха си останали с познанията и опита от Първата световна война, а на започналата Втора световна изискванията за масово избиване бяха усложнени от активната намеса на самолетите и танковете. Но от танкове и самолети старите генерали и хабер си нямаха. Те още се въодушевяваха от атаката на нож и ни губеха времето да обучаваме войниците на това първобитно воюване на бедни държави, нямащи възможност да си купят самолети, танкове и модерна артилерия, а разчитащи само на куршума и хладното оръжие... Не обичах плаца на полка, където ротите до втръсване се обучаваха «на бой с нож» и провеждах своите учения с школниците в местността «Копринка» /отдавна вече потънала в язовира/.

Освен току-що навлезлите в живота казанлъшки девици, имаше и чисто мъжки удоволствия. Най-голямото от тях бе посещението в кръчмата на Миньо Пържолата — колоритна личност с космати ръце и винаги запретнати ръкави на блестящо бялата си риза — където се сервираха най-вкусните пържоли, които съм ял през живота си; той никой не допускаше до кухнята, за да не му разбере тайната на опичането. Тези не по-леки от 300 грама пържоли, еднакво добре изпечени навсякъде и при това останали сочни, се поднасяха на дървени талури лично от Миньо, гарнирани с различни видове традиционни казанлъшки туршии, с резен лимон и кана с червено змеевско вино. (Змеево е селце с гара, на пътя между Стара Загора и Казанлък, с часовник на перона, за който се говореше, че е най-точният часовник в България). Миньо

Пържолата обичаше професията си и когато готвеше, и когато поднасяше ястията на своите клиенти, сякаш свещенодействаше. И не беше скъпчия.

За западняшките аламинути и по-специални напитки ходех в представителния казанлъшки ресторант, с обстановка не отстъпваща на луксозните софийски заведения. В ресторанта се събираше каймакът на града и естествено атмосферата бе снобска, но приятна, тъй като интересно е да гледаш новозабогатели довчерашни селяни, как комично играят ролята на благородници. И не случайно, Бай Ганьо бе прототип на един казанлъшки търговец и розовар на име Илия Стоков, който поради известни обстоятелства бе станал сват на Иван Бракалов, вуйчо на моята баба Елена.

Казанлък се славеше освен с розите си, с градската градина, наречена «Розариум», с «царската» чешма на площада, а и с военната си фабрика и с фабриката за сглобяване на самолети «Капрони». Във връзка с последните, от службата си в Казанлък имам неприятен спомен. По заповед на коменданта на града, когато бях дежурен офицер и като началник на караула, беше ми връчена заповед да арестувам авиатора кап.Михалакев. Летецът се носеше изискано, знаеше добре английски и понеже беше строен и красив вилнееше в казанлъшкия представителен ресторант и много казанлъчанки лудееха по него.

Арестувах го в дома му. Когато му връчих заповедта за задържане, не се изненада, само измърмори, че е станала глупава грешка. Не го натиках в ареста, а го настаних в дежурната стая, като го замолих да не злоупотребява с доверието ми. Не поставих и часови. Когато сутринта се завърнах от обиколка по караулите, бяха го отвели някъде и, понеже бях телеграфически извикан в Карлово, не знаех какво е станало с него. Обвинението бе, че капитанът е английски шпионин и е предал някакви поверителни сведения на чужда страна. (*След преврата този Михалакев, вече полковник и шеф на Гражданско въздухоплаване, убил пилота на един граждански самолет, поел управлението и кацнал в Турция. С него била и дъщеря му — ученичка в гимназията. С бягството си в Турция потвърди, че наистина косъмът му не е бил чист.*)

Впечатление ми правеше, че казанлъшката интелигенция мечтае за офицерски пагон. При периодичните мобилизации идваха молби от мнозина запасни офицери, за да бъдат мобилизирани. Особено напорист в това отношение бе розоварят Петко Орозов, който непрекъснато носеше в джоба си военни правилници, които по-добре познаваше от нас.

В Казанлък се запознах и с писателя Чудомир, който също обичаше военната служба и почти винаги бе мобилизирван по негова молба и назначаван за интендант на полка. На Чудомир бе отпуснат файтон и той си вършеше работата с усърдието на кадрови офицер.

Чудомир не бе само добър писател и художник, но самият той беше колоритна личност и ценител на местните «ичкии» и кулинарни специалитети. Нещо не се разбираше много с жена си — също художничка; тя живееше и рисуваше на втория етаж, а той се разполагаше на първия. Нямаха деца, затова често се отбиваше да обядва при една «кака Дешка», която беше превърнала кухнята на собствения си дом в гостилница с няколко маси, за специални клиенти. Понякога и аз се хранех при нея.

Кака Дешка готвеше за десетина души, в малки тенджери, и познаваше всички тайни на кулинарното изкуство. Подпасяше на малобройната си, но чревоугодна клиентела, вкусни национални ястия, та и най-ситият човек само като ги помиришеше, отново сядаше на масата. По-принцип всяка майка готви най-хубаво, но да си призная, кака Дешка превъзхождаше моята майка по вкусно готвене...

В следвоенните години имената на тези ястия все по-рядко се срещаха в листовете за менюто на ресторантите, за да бъдат накрая напълно изместени от аламинутите и свинската скара, която нямаше нищо общо с някогашната агнешка скара и с пържолите на Миньо.

След години, когато отново посетих и дори няколко дни преспах в дома на кака Дешка, на нея й бяха забранили от ХЕИ да готви за клиенти. Тогава се запознах и с любовната история на нейната внучка, която ми направи силно впечатление и влезе като тема в сюжета на романа ми «Тежки юмруци».

ТУРСКАТА ГРАНИЦА

По-голяма част от офицерската ми служба премина на границата и по военни лагери.

Турската граница бе голямата хитрост на българското правителство. То мобилизира активната част на българското население и го изпрати да плаши Турция, а всъщност тази идиотщина бе предприета, за да могат германските войски безпрепятствено да се настанят в страната ни.

Напатили се от Първата световна война, турците залагаха на две карти — английска и немска, като даваха аванси и на двата военни блока. Наистина нашето положение бе деликатно — Чърчил не ни обичаше и не ни подаваше ръка — влюбен беше в английската си рожба Югославия, а и Гърция му беше симпатична. Беше отписал Румъния, която изцяло се бе хвърлила в прегръдките на Хитлер, а и имаше интерес Турция да бъде неутрална и да не дава път на Германия към колониите му в Близкия Изток. Пък и й имаше зъб, защото още не бе забравил пердаха, който бе ял от нея при Дарданелите през Първата световна... Той и да ни подадеше ръка, едва ли щеше да бъде от полза неговото приятелство, като имам предвид, какво стана с неговите съюзници — Полша и Чехия.

На турската граница разбрах, колко много е изостанала нашата страна и преди всичко, колко диво и необразовано е населението в този край. Благоприятните условия, които предлагаше земята, не се използваха както трябва и населението, заразено от ориенталския мързел, живееше в немотия. Селяните в района бяха много бедни и си купуваха газ и сол, само когато предадеха на пътуващите търговци пашкулите на копринената буба. Децата и жените непрекъснато кършеха черничеви клони, за да нахранят своя «добитък». Копринените червеи дъвчеха лакомо и шумно и се създаваше впечатление, че в къщите непрекъснато вали дъжд.

Впрочем, тази стопанска летаргия продължи и през комунистическия режим, и от призивите за обновление на Странджа-Сакар нищо не излезе. А и плодородното поречие на Тунджа и Марица също не претърпя някакъв разцвет.

Докато служех в 28-ма Стремска дружина, а от 1942 година в 6-ти пехотен полк в София, три пъти по шест месеца бях изпращан с частта си на турската граница. Бях в селата Щит, Сладун, Оряхово, Болярово, Дервишка могила, Пчела, Маломир и къде ли не още. С войниците си се препичах по голи баири и бетонни бункери, студувахме в палатки и зле отоплени селски къщи, на няколко пъти се отървахме и от катастрофално наводнение. Понякога гладувахме, боледувахме от малария, а най-много страдахме от липса на информация. Беше ни забранено да слушаме радио, а военната кореспонденция бе цензурирана.

Нямах още двадесет и пет години, когато ми възложиха да командвам неподвижна охрана на дивизията. Това означаваше да заема позиции непосредствено до границата, на двадесет километра от полка и на двойно повече от дивизията. Полкът ми беше в района на прословутата между запасняците Дервишка могила, а моята неподвижна охрана се намираше в района на селата Щит, Пашово и Сладун, на които бях комендант. С бинокъла от командния си пункт виждах на север Бакаджиците и Дервишка могила и на юг — равнината с Одрин.

Частта ми се състоеше от усилена пехотна рота с тежкокартечен взвод, минохвъргачен взвод, противотанкова батарея 37 мм с четири противотанкови пушки «Солотурн», две противовъздушни картечници, свързочен взвод, радиостанция, двеста войника, сто и петдесет коня и обоз от двадесет каруци, под разпореждането на моя фелдфебел. Имах пет железобетонни бункера, няколко пояса с преградни телени мрежи, а няколко селски пътища, по допълнителна заповед, трябваше да минирам с противотанкови мини. Командният състав ми се състоеше от един действащ подпоручик, двама запасни офицери — учители, трима фелдфебел-школника и няколко подофицера.

Такава част след девети септември се командваше от старши офицер с десетина младши офицери и политически комисар, който обучаваше войниците да прикриват с телата си противниковите амбразури и на други идиотщини, познати ни от съветската военна литература и филми. А аз сам трябваше да обучавам не само войниците, а и техните началници на

границата, за да ми е мирна главата, ако нещо не дай Боже се случи.

А нищо лошо не се случваше от страна на турците, освен от наша страна по отношение на снабдяването с фураж и храна. Конете — мобилизирани, дръгливи, едва влачеха оръдията и краката им се огъваха под тежестта на картечниците, минохвъргачките и сандъчетата с муниции; фуражът беше недостатъчен, и през зимата като кози се изправяха на два задни крака, за да пресегнат към сламените покриви на селяните. И през лятото гладът за фураж беше голям, тъй като предписанието беше да пасат каквото намерят, а тревата бе изсъхнала от горещините.

За умрял войник беше необходим само един смъртен акт, но да ти умре кон се водеше неприятно следствие и, ако не се изпълнеха точка по точка инструкциите — от заболяването на коня до неговото заравяне на два метра дълбочина с две кофи негасена вар, имаше опасност да не получиш няколко месеца заплата. Затова, без да питам началствата, оставих само двадесет коня за снабдяване и другите ги изпратих в Странджа на курорт и угояване (като периодично ги подменях), с няколко войници-косачи и един подофицер, да отговаря за правилното разпределение на провизиите. Двадесетина коня дадох на селяните да си обработват с тях нивите и градините и да ги изхранват, тъй като техният добитък бе също мобилизиран.

С тази недопустима за военните буквоядци хитрост, не само запазих конете си от глад, но и впоследствие ги върнах на собствениците им загладени, с лъскав като коприна косъм, с накъдрени по кавалерийски гриви и опашки. Стопаните им — предимно каруцари и файтонджии — се радваха като деца на своите възродени добитъчета и широко разтваряха кесиите си на войниците-коняри... И от конете, дадени на селяните, частта ми имаше полза — те ни носеха пресен зеленчук, плодове и кисело мляко, от което правехме таратор за момчетата по напечените от южното слънце позиции.

Имах си един готвач, с когото се бях сприятелил, и при мобилизация го търсех навсякъде, докато го открия и взема при себе си. Той бе готвач на инженерите от Перник и може-

ше от «камъчета» да направи вкусна супа. Негова идея бе да изпратя няколко бойци на скрито от погледите на началствата място край Марица. Благодарение на тези момчета ние често се гощавахме с риба. Менюто се разнообразяваше и от киклиците и патиците, които бяха в изобилие, тъй като зоната бе военна и никакъв ловджия не можеше да припари, освен мене.

По време на лов намерих и едно орле със счупено крило. Това орле и едно лисиче станаха любимци на войниците и тъй да се каже символ на моята част — хитра като лисица и горда като орел!

Местността беше гола и войниците се пържеха в своите палатки. За голям ужас на фелдфебела, заповядах на войниците да си превърнат спарващите бричове на къси гащета и да отрежат ръкавите на рубашките си, а за да се избегнат слънчеви удари, забраних да се носят през деня каски и моите юнаци (така поздравявах бойците) се превърнаха на колониални войници.

Телефонът непрекъснато ни призоваваше към бойна готовност. Самолетното разузнаване съобщаваше, че към нас се придвижват големи противникови части. От своята височина не забелязвах нищо, освен овчи стада и отделни каруци. А в гората, на пет-шест километра от нашата граница, не даваше признаци да се укрива цяла танкова бригада, както твърдеше въздушното разузнаване.

Бях хвърлил око на тази гора. Искаше ми се с клоните й да направя навеси над войнишките палатки, а и навеси на коневръзите и каруците, чиито колела от жегата се разпукваха и разпадаха. Турските граничари обикаляха по граничната пътека само през деня и аз реших да опровергая нашето разузнаване и да насека клони.

И в една безлунна нощ, двадесет каруци впрегнати в черни коне, с петдесетина «брадвари» с шмайзери на гърба, прекосихме границата, разузнахме както си е редно гората, и след като не открихме в нея противникови части, жестоко я изсекохме и пренесохме на нашите позиции. На следващия ден навесите бяха готови, и хора, и животни, и каруци се освежиха от тяхната прохлада.

Селото Щит беше наполовина българско, наполовина турско. В турската част се намираше и караулното помещение на граничния офицер. Много ми се искаше да се запозная с този мой колега и веднъж, като нямаше какво да правя, се метнах на своя Арап, взех един подофицер, който знаеше турски, и се упътих към граничния пункт.

Постовият ме видя и се разтревожи, започна да опипва пушката си, дори я повдигна за прицел, но се отказа и хукна към постройката. Изскочи офицерът, без куртка, и вдигна бинокъла си. Аз му махнах приятелски с ръка, в която държах бутилка новозагорска мастика, и след малко видях караулът да се строява и на кулата да се издига турския байрак. Поздравих войниците, те изджавкаха нещо, и влязохме в заставата.

Дрехите на войниците не бяха мръсни, но пълни с кръпки, а и униформата на офицера им беше износена. Човекът бил роден в Анадола и киснел, забравен на границата от четири години, без да му разрешат да види децата и ханъмата си. Снабдяването било лошо — само зехтин, ориз и маслини. Бельото на войниците му отдавна свършило от пране и сушене и те сега се намъквали голи в униформите. Нямало и цигари. Нищо не спомена за изсечената гора. Или не знаеше за нашето нашествие, или не искаше да си създава допълнителни кахъри.

А и аз бях чист пред съвестта си, защото смятах гората за българска.

На другия ден му изпратих по подофицера десет комплекта войнишко бельо, брашно, захар и още една бутилка с мастика с покана негови и мои пехливани да се преборят на селския мегдан. В замяна на моя подарък получих зехтин, маслини и ориз — продукти, които отдавна ни липсваха. Поканата за борба бе приета, но с условието да се състои на турска територия. Нямах нищо против.

С турския офицер няколко пъти се срещах. Използвах неговата доверчивост и когато изпаднеше в кеф от мастиката изкопчвах от него много неща, опровергаващи нашето разузнаване, и други, които му бяха отбегнали от погледа. Танковите части се превърнаха в няколко ескадрона; в Одрин

имаше и няколко табора[16] пехота и никаква непосредствена опасност не грозеше охраняваната от мен дивизия, освен някаква си специална част, която на автомобили идвала отвреме-навреме от Одрин, разполагала се ден-два на една височина на границата и изчезвала ненадейно. Разбира се, с подпитвания, сглобих това сведение в рапорта си до дивизията, за моето аматьорско разузнаване.

След моя рапорт, имах удоволствието да се запозная с дивизионния си командир генерал Сираков, който ме разпита подробно, и след като се убеди във верността на моите сведения, наруга германското разузнаване. От своето разузнаване пък, този генерал бе научил за похода ми към гората в Турция и ми припомни, че войни са били предизвиквани от по-дребни поводи. Осмелих се да му отговоря, че по какъвто и начин да предизвикваме турците, те няма да ни отворят война и той се изсмя.

За разлика от старите «кофи», както наричахме много от генералите ни, този генерал беше умен. Когато направи преглед на частта ми, той отмени и заповедта за моето наказание от командира на полка, загдето съм накарал войниците да си преправят бричовете на къси гащи. Войниците усетиха неговата разумност и му направиха такова образцово бойно учение, че на разбора никой от щабните плъхове не каза гък. Не вярвах в добрата подготовка на войниците си, но след ученията се уверих, че българският войник може да направи чудеса, ако разбира се, иска...

Казах, че на турската граница ни липсваше каквато и да било информация от страната. За политическото положение не бяха информирани и нашите началници. Кошмарната Гюромихайловска дисциплина във войската сковаваше разсъдъка не само на младшите офицери, но и на старшите. Ние всички бяхме изолирани от политиката, нямахме никаква информация за събитията (обективните вестници бяха спряни и радиоапаратите пломбирани на вълната на радио София), а когато немските войски преминаваха през страната ни за

[16] *табор (тур.) - турско военно поделение /дружина/*

Гърция, цялата ни войска беше изпратена да кисне на южните ни граници.

Войниците можеха да кореспондират само чрез своите ротни командири, а офицерските писма се цензурираха от командира на полка. Писмата до офицерите се цензурираха в щаба на дивизията. За удобство на цензурата, писмата се пишеха на специално изготвени «отворени картички»; писмата в пликове се унищожаваха.

Никой нищо не знаеше, какво става във вътрешността на страната, тъй като отпуските бяха забранени. Шест месеца не бях виждал София.

Дядо ми почина и за погребението му бях пуснат в отпуск. С пристигането си бях потресен от немската военна техника, задръстила булевардите на родния ми град. По «Евлоги Георгиев», «Патриарх Евтимий» и «Фердинанд» /бул. «В.Левски»/ бяха подредени гъсти редици от самоходни оръдия и танкове, които чакаха реда си да се източат по «Цариградското шосе» и други — по бул. «Дондуков» и «Скобелев» — чакащи заповед да потеглят на юг през Перник.

Отидох в комендантството да си заверя командировъчното — непознати мобилизирани офицери и борецът Ферещанов. Гледат ме враждебно, сякаш не съм български офицер.

Във Военното министерство внимателно ми установяват личността. По коридорите — мъртвилка, повечето от стаите — заключени. Питам един офицер какво става, а той повдига рамена и на свой ред ме пита за Прикриващия фронт /турската граница/. Влязох в няколко отключени стаи, в тях по един офицер от кадъра, а останалите — мобилизирани офицери, преминали петдесетте години.

(*Познавах почти всички действащи офицери и знаех по старшинство, кои са пред мен и кои след мене — строевите и щабните офицери не наброявахме повече от 1200 души, подчинени на двадесетина полковника и осем генерала, които в разгара на войната се умножиха на двадесетина*).

Намерих родителите си посърнали. Те бяха преживели Първата световна и ненавиждаха германците.

— Сине, май сгреших, като ти разреших да влезеш във Военното — посрещна ме баща ми.

— Нали е селски циция досвидяха му се парите да те издържа — избухна майка ми, която в раздразнението си не пропускаше да натякне селския произход на баща ми.

— С една пенсия не можех да издържам и него, и дъщерята — оправда се баща ми, който бързо прекратяваше конфликтите. — Как е народа по границата? Бунтува ли се или мирува?

— Слуша.

— Да, докато братушките и швабите се побратимяват[17], ще слуша, а ако, недай боже, се сритат, и народът ще се срита. Апетитът на генералите идва с първите победи, а към края на обеда им присяда...

— Нашите пуснаха немците да минат през страната.

— И да не ги пуснеха, щяха да ни прегазят, както прегазиха сърбите. Дотук добре! Спестихме българска кръвчица, но ако за в бъдеще не си опичаме акъла...

— Комендантството и Министерството са пълни с мобилизирани офицери.

— Шпиц-командаджии. Отново им е дошло времето да се проявяват...

Като се завърнах на границата, командирът на полка полк.Цоньо Киров, дребно, строго човече, ме повика в щаба. Заповяда да бъдат оседлани два коня. Качихме се на конете и ме изведе, уж да го запозная с позициите на моята част, а спряхме още на първата поляна край Тунджа. Пуснахме конете да пасат и той започна подробно да ме разпитва за положението. Разказах му всичко, което бях видял в София. Бе много изненадан, когато научи, че по улиците на столицата има колони от немски танкове. Той само каза:

«Свършено е с България» — измъкна от чантата си бутилка с ракия, на няколко глътки я пресуши и легна по гръб на тревата, загледан в небето. После заспа, без да усеща мухите и комарите, които се полепиха по изпитото му лице.

---

[17] Договорът за дружба между нацистка Германия и СССР, подписан от Рибентроп и Молотов

Разкатах бризентеното платнище от седлото на коня и го покрих с него; стърчеха само краката му — тънки, обути в учудващо малки ботуши, с огромни сребърни шпори.

Събуди се след три часа, метна се на коня и ме освободи.

Командирът обичаше да си попийва, но никога не бях го виждал така... И във време на война правилото, войската да не се намесва в политиката, важеше с пълна сила.

Предатели имаше, има ги и сега. В с.Михалич разкрихме двама турски агенти — селският поп и един бозаджия. Попът бе инсталирал в комина на къщата си светлинен телеграф, с който с морзови сигнали предавал на турците за разположението на българските части. Турците навярно са били много доволни от него, защото в мазето на попа намерихме цяло сандъче с алтъни. Тях, по-късно, ген.Сираков показваше на войсковите части на дивизията си, как «евангелските тридесет сребърника, чрез многовековното усъвършенстване на предателството, се бяха превърнали в сандъче със злато...» (По превратата, ген.Сираков бе разстрелян «погрешка» от една «прогресивна девойка...»)

Бозаджията си получи оловото веднага, но с попа трябваше да се занимава Светият синод. И понеже войниците знаеха, че Светият синод може да постъпи със своя служител по християнски, преди да бъде предаден на синодалния съд, те бяха оскубали брадата на предателя и го обесили на едно дърво, тъй като му е липсвала съвестта на Юда да се самообеси.

И преди, този поп не бил цвете за мирисане, затова за наказание бил «заточен» от своя владика в с.Михалич. България не разполагаше със Сибир и затова изпращаше неблагонадеждните си синове в крайграничните си селища...

Веднъж на командния си пункт бях посетен от инспектора на артилерията, генерал Стойков — снажен, интелигентен офицер, останал неженен заради любовта и верността си към военната наука. На позиция, парадностите бяха забранени, затова когато излезе от колата, посрещнах го с рапорт само аз. Генералът внимателно разгледа огневата ми схема, изпълнена с цветни моливи — всеки цвят за съответното оръжие —

и ме запита, като как ще се изтегля, ако се наложи, тъй като разбра, че конете си съм пратил на паша на двадесет и повече километра от позицията.

— Конете не са виновни и нека поне те да останат живи — отвърнах му аз и той стреснато ме изгледа, сякаш да ме запомни.

— Да. Некадърните командири обикновено жертват своята неподвижна охрана, за да имат време да си сменят накаканите гащи — засмя се генералът. — Забравят, че най-големият капитал на една държава са нейните граждани — вече замислено допълни той.

— Какво да се прави, като сме бедни на артилерия, господин генерал? В нападението разчитаме на Бросиловските атаки, а при отбрана сме задължени да бъдем Гюромихайловци — осмелих се да му докладвам аз.

— Склонен сте към парадоксите, но донякъде сте прав. А, между нас да си остане, България няма нужда нито от пушки, нито от артилерия. Нужни са й умни политици и мирен труд — за моя изненада каза инспекторът от артилерията, който бе тръгнал да инспектира огневата мощ на прикриващия фронт. — Разбира се, това го казвам на български офицер, който, независимо от всичко, е длъжен да даде живота си за своята родина, за да я спаси от посегателството на враговете й.

— Тъй вярно! — отвърнах аз по войнишки, страхувайки се да водя цивилен разговор с голямото началство. Бях командир на неподвижна охрана и може би искаше да разбере, доколко съм годен за саможертва...

Генерал Стойков не бе съден и се пенсионира нормално. Правеше си разходките с баща ми до «баба Яга» в Парка и често идваше в нас, за да ми разкрива тайните на артилерията, в която си остана влюбен. Много неща научих от него, но, за съжаление, вече не можех да ги приложа, защото след войната бях уволнен и превърнат в нищожна «цивилна гарга».

В ГЪРЦИЯ

По заповед на този генерал, бях изпратен като наблюдател (нещо като военен журналист) с поручик Я.Янков от Ямбол, при настъплението на германците в Гърция. Косите ми настръхнаха, след като видях колко големи са загубите им при Маказа и по-специално под бункерите на «кота 810».

Гърците бяха пуснали безпрепятствено през прохода военните части и когато обозите навлезли, започнали унищожителен огън от добре маскираните и модерно снаряжени бункери, въпреки солидната самолетна бомбардировка върху гръцката отбранителна линия.

Германците попаднаха в клопка и ядоха такъв пердах, че бяха принудени да газят с танкове собствения си обоз и пехотни части в тесния проход, за да се явят в тил на бетонните бункери. Те бяха построени по английски проекти с по няколко подземни етажа и по огнева мощ съперничеха на крайцерите. И нямаше да се предадат, ако бетонните им темета не бяха оголени и по тях не се изсипаха тонове самолетни бомби. Гърците се предадоха, след като имаше опасност да оглушеят завинаги. Бетонът беше як, но резонираше и превръщаше бомбените взривове в адски тътен.

С по една пушка в ръце, много от гръцките войници успяха да избягат и се скрият в планината. Районът още не бе прочистен от противника и там загина пор.Янков. Един, прикрит в короната на някакво дърво, застреля моя колега, който се мъчеше да даде медицинска помощ на ранен гръцки офицер (бяха ни научили да бъдем човечни към ранения си враг), а скрилият се от немците грък, навярно искаше да ни предупреди да не се бъркаме в чужди работи.

Немците погребаха моя другар в една братска могила със своите, долу при рекичката. А такива братски могили, с нахлупени над дървените кръстове каски, имаше много при Маказа...

С моята джипка продължих към Гюмурджина, Порто Лагос и оттам за Солун. На моста на р.Места ядох попарата на няколко спитфаера[18]. Спасих се, като висях половин час отдолу на моста и гледах с ужас, кога няма да издържа и ще падна в буйните води на реката.

В Гюмурджина написах обширен доклад за видяното и чутото от мене, до своя командир, за да оправдая командировката, а за нашия военен журнал написах сериозна и обективна статия с мои си заключения за неудачите на мощната, но глупава германска военна машина; а и за немската вандалщина спрямо мирното население. От Солун изпратих материалите... Командирът не допуснал моя доклад да отиде по-нагоре, за да не пострадам, а списанието не помести статията ми. Така е: и във време на война гарванът на гарвана око не вади.

Навсякъде по пътя си срещах българи, които, сякаш знаеха, че ще загубим войната, само поклащаха глави, когато им говорех, но не продумваха и една българска дума. Е, имаше и такива, които се отпускаха да говорят български, но само когато бяхме насаме.

Тази способност българите да се приспособяват към своите поробители ми бе известна не само от Беломорска Тракия, но от Македония и дори от Западните покрайнини. И се питах за какво сме водили толкова войни, за да ги освобождаваме? И задоволителен отговор нямам и до днес. А България е пълна с бежанци, които без да са си мръднали пръста, за да защитят своята родна земя или поне да се регистрират като българско малцинство, вземат си торбичките, преминават границата и искат от българското правителство да ги обезщетява и озем-лява. Разбира се, с тия бежанци въпросът е много по-сложен, а въпросът, който си задавам във връзка с тяхното поведение, за мен е повече емоционален!

[18] *спитфаер - марка английски военен самолет /изтребител/*

ПЛЕБИСЦИТ

Ако някой някога чете тези редове, ще ме обвини в пристрастие към българските офицери. Така е! Българските офицери не бяха «буржоазни копелета», нито «аристократически отрепки», а хора от народа и подготвяха съвестно младежите на своя народ да бранят храбро границите на Отечеството. Те го поведоха срещу германците в т.н. «Отечествена война» и нямам сведение някой от тях да се е предал на врага.

Когато нашата част на турската граница бе изтеглена в резерв в района на с.Маломир, се получи съобщение, че Германия е нападнала Съюза. Всички офицери се възмутиха от подлостта на Хитлер. И след няколко дни, не знам по чия заповед, пристигна офицер със списък на всички кадрови офицери от дивизията. Проведе се писмено поименно допитване, до всички действащи офицери от дивизията, и всеки от нас трябваше срещу подписа си да отговори с «да» или «не» на въпроса дали ще воюва срещу Съюза. И за чест на пагона му, всеки офицер написа «не» и се подписа.

Не само комунистите бяха заблудени в любовта си към руснаците, но и ние — царските офицери — смятахме за неетично да воюваме срещу своите освободители.

Може би и другаде е имало такова допитване и, сигурен съм, че и там кадровите офицери са сложили подписа си в графата «не».

Понякога се питам, дали този документ (не знам дали в другите дивизии е имало такова допитване) не е бил нужен на царя, за да се оправдае пред Хитлер, че българският офицер не желае да воюва срещу русите, и не е помогнал на царя да спаси българската войска да участва при Сталинград? Та нали само България от съюзниците на Оста не стъпи на руска земя!

А, може би, това допитване е било само хрумване на нашия дивизионен командир? Не съм сигурен, но никой никога не спомена за него след превратa — напротив комунистите наричаха българските офицери фашисти.

Наистина в България имаше незначителни групи от комунисти и фашисти — комунистите бяха неудачници, а фашистите — търгаши, но офицери-фашисти е нямало. А и думата «фашизъм» фигурираше само в комунистическия речник.

Нека военните историци потърсят този документ из архивите на Осма пехотна дивизия!

Командирът, подполковник Станьо Пиперков беше уверен, че някоя си кофа /глупав генерал/ е искал с това допитване да се подмаже пред германците, като същевременно разбере, кои са неблагонадеждните офицери, но котка му минала път.

Различни хора, различни мнения — и това е полезно за изясняване на фактите. А и политическите вицове, според мене, също допринасят за доизясняване на историята...

«Мъдростта на глупака е мълчанието» — казват римляните.

«Мълчанието е злато» — казват българите.

И докато си мълчим и само чрез шепнене на вицове си наторявахме мъдростта, никога няма да бъдем уважавани като народ, та дори и да изкомпозираме влак за планетата Марс...

След този «плебисцит» командирът ми забрани да се пее марша «Велик е нашият войник», докато «войник» не бъде заменен с «офицер». Напразно го убеждавах, че под войник съставителят на марша е подразбирал цялата наша войска.

«Не! — крещеше той. — Ако във войската няма офицери, тя ще се превърне в разномислеща тълпа. Не видя ли как войниците оклюмаха, когато научиха че Хитлер е нахлул в Русия? И как се ухилиха, когато подразбраха, че началствата им са отказали да воюват срещу руснаците? Кой е по-велик: българският войник или българският офицер?...»

ГЕНЕРАЛ ТРИФОНОВ

По едно време командир на дивизията на турската граница ми беше генерал Трифон Трифонов. Познавах този офицер от стрелковите маневри при Попово, които бяха дипломната работа на няколко полковника, да окачат генералския пагон. Той командваше артилерията.

Тогава бях още юнкер и се движех в караул зад царя. Като главнокомандващ, той вземаше дейно участие в маневрите и заедно с Негово величество обикалях различните войскови части. Позадържахме се на командното място на артилерията. Царят не понасяше много полковник Трифонов и с неуместни забележки, изглежда искаше да го обърка, като му предлагаше в критични мигове на пехотната атака да изменя посоката на артилерийския огън. На полк.Трифонов му писна, обърна се с разярено лице към царя и му каза:

«Ваше величество, и вашият баща не разбираше нищо от артилерия, а и вие също си нямате понятие от нея, затова е по-добре да гледате и да се учите...»

Царят прибледня, прехапа устни и бързо напусна окопа.

Смятах, че кариерата на полковник Трифонов свършва с тези стрелкови маневри, но бях учуден, когато след известно време го видях генерал.

Генерал Трифонов по-късно командваше усилена дивизия с артилерийска бригада на прикриващия фронт. Нашият полк попадна под негово командване и, ако се не лъжа, в Свиленград бяхме посетени от военния министър, който беше тръгнал на обиколка по границата. Частите бяха строени в неравната местност, като китайската стена, и моята част се падна деснофлангова, така че аз можах да чуя рапорта (по право, разговора между ген.Трифонов и военния ни министър):

— Здравейте, генерал Трифонов! — рече военният министър, след като слезе от колата си.

— Здраве желая, господин генерал! — отвърна му ген.Трифонов.

— Как е фронтът? Всичко ли е в ред генерале? — запита военният министър след стандартното представяне.

— Ами, като научих, че сте тръгнали на разходка, наредих да се помете щаба, господин генерал — отвърна Трифонов.

— Зевзек си беше във Военното училище и такъв си остана — кисело се изсмя военният министър.

— Зевзекът стана артилерист, а слагачът — военен министър — отвърна му командирът на усилената дивизия и изкомандва за почест.

Затова може би този необходим «зевзек» стана и началник на генералния щаб. Войната вече пареше под краката на царя и той знаеше, че никога дворцови кавалери не са печелили военна битка. Тази работа се вършеше от добре подготвени командири, пък дори и да са несимпатични. Та нима Суворов и Кутузов са били симпатични на императорския двор?

Един щабен офицер ми разказа, че когато фелдмаршал Кайтел отседнал в Говедарци, като командващ армията, готвеща се да нападне Гърция, генерал Трифонов, в качеството си на началник на генералния щаб, му предложил плановете си за преодоляване на изградената от англичаните линия Метаксас по нашата граница. Самонадеяният фелдмаршал високомерно отхвърлил съдействието му, като заявил, че планът на генерал Трифонов е лишен от решителност.

Когато на третия ден, на Кайтел започнало да му присяда от надробената му гръцка попара, изпратил своя адютант във Военното министерство, за да поиска от генерал Трифонов неговия план, но нашият началник-щаб му показал средния си пръст и го изпратил с много здраве до маршала.

Генерал Трифонов беше прав — гръцката укрепена линия не бе за пренебрегване. На нея не само паднаха хиляди германци, но падна и самочувствието на маститя фелдмаршал.

Пред т.н. «народен съд» генерал Трифонов пое цялата вина, за избиването на шумкарите, върху себе си и бе разстрелян заради прегрешенията си, изброени в обвинителната реч на прокурора. Но това не ми дава право да отрека неговите достойнства, като голям артилерист и умен щабен офицер. Имаше хапливият език на Суворов и мъдрите слова на Драгов, затова войниците го обичаха. Макар понякога да се подиграваше на своите колеги генерали, а както споменах

се сопна и на царя, той бе назначен на най-високия пост във войската — началник на генералния щаб... Той беше ерген, не пиеше, не пушеше и живееше по спартански — когато ми беше командир на дивизия, спеше на дървен нар или в походно легло и се хранеше като отшелник — а и се стремеше да бъде прям и независим.

МОИТЕ ВОЙНИЦИ

Въоръжението ни беше от Първата световна: пушки и карабини Манлихер — австроунгарско производство, картечници Максим и Шварц Лозе — същите, с които нашите бащи са се сражавали при Булаир и Селиолу; круповски оръдия и архаична свързочна техника. По-късно ни снабдиха с леки картечници и автомати Шмайзер, с неефективната противотанкова пушка Солотурн и два вида противотанкови оръдия, които мъчно пробиваха танковите брони, затова в инструкциите ни задължаваха да ги насочваме във веригите, където при попадение се постигаше някакъв ефект. И минохвъргачките Райнметал не бяха стока и често им се пукаха цевите. Да не говорим за тягата, която предимно беше конска и от мулета.

Обаче духът и дисциплината, поне в нашия полк и в моята част, бе както трябва. С изключение на няколко «зрънца», моите войници и подофицери бяха огън-момчета, готови всеки миг да бранят воинската си чест и да умират за България. Моята задача бе да ги науча не да умират, а да живеят за честта на своята родина, и затова цялата им военна подготовка бе как да унищожават врага, без да се излагат на глупави рискове. А това е най-мъчно да се постигне, защото без истински военен професионализъм, във време на сражение, загиват предимно зле обучените.

След т.нар. «Отечествена война» бях щастлив, когато моите войници ми казаха, че са били изпратени на най-горещи места и са дали най-малко жертви от полка. И както предполагах, бяха загинали или бяха ранени най-невъзприемчивите и недисциплинираните по време на обучението им.

Военната теория не помага с нищо на боеца — тя е за офицера, а бъдещият боец трябва да познава възможностите на своето оръжие, трябва просто да бъде сраснат с него, да изпълнява точно заповедите на своя непосредствен началник и да не взема на своя глава решения, освен най-важното — да се прикрива добре, непрекъснато да дебне и наказва грешките на противника.

Българските селяни, а повечето от войниците ми бяха селянчета, бяха работили по нивите, но никога не бяха спортували и затова много труд полагах да им размекна и направя по-еластични хипертрофиралите им се от еднообразна работа мускули. Да ги превърна от глупави яки бичета в пъргави и хитри пантери. И това ставаше не с традиционните военни упражнения, а с приятни игри — волейбол, хазена, футбол, бокс, борба, дори лека атлетика. С тези спортни игри, на които моите началници гледаха скептично, едва ли не като мързелуване, аз постигнах изумителни резултати, за възхищение на генералите.

При едно дивизионно учение, в пълен синхрон, моите войници за съвсем кратко време разглобиха своите оръдия, изкачиха на гръб с тях една стръмна местност, наново сглобиха оръдията в отлично избрано прикритие от самите тях и когато излязоха на позиция, поразиха появилата се цел (макет на танк) и със същата бързина веднага промениха позицията, за да не бъдат на прицел от противниковата артилерия. Номерът е прост, но за да се постигне, не се иска само умение, но и физическа сила, която може да се добие не с копане, а със спортуване.

И много важно за военната дисциплина е другарството и вярата в способностите на командира. По време на стрелба с картечница, пушка или с оръдие, на мнозина оръжието им пречи — било неточно и прочие. Затова аз, с това «неточно» оръжие, още с първия изстрел пробивах гилза от патрон, поставена на петдесет метра, и я подарявах за спомен на засрамения войник. Много от моите войници носеха като талисман тази пробита гилза на шията си.

На 16 юни 1942 година се получи заповед, че ме превеждат да служа в Шести на Негово Величество Цар Фердинанд полк. Войниците ми се омърлушиха, дори някои от тях се

разплакаха. Не ги глезех, бях строг с тях и, въпреки това, бяха ме обикнали. Войниците най-много страдат от несправедливите наказания, а аз ги наказвах рядко, и то, като обясня на сгрешилия причината. Веднъж ударих шамар на един войник, заспал на пост в погребите, за да му наложа аз наказанието, а не военният съд. Оплакал се войникът на баща си и баща му, вместо да му съчувства, му посинил тялото от бой. Самият баща ми разказа това на едно свиждане със сина си и за шамара ми донесе шише ракия...

Войниците мислят за своите близки и любима, затова винаги съм се стремял пощата им с тях да бъде изрядна. А и без да знаят те, предприемах някои действия, смятайки ги за правилни. Майката на едно момче му пишеше, че кметът задирял жена му. Поговорих с този кмет по телефона и го заплаших, че ако продължава да се среща с войнишката жена, ще заведа дело против него. А на майката написах писмо и я помолих да не безпокои сина си, а на мене да пише, ако кметът не се е вразумил. След седмица получих писмо с благодарност... Една вдовица пишеше на сина си, че е болна и не може да прибере реколтата. Скъсах писмото, но намерих начин да изпратя войника в десетдневен отпуск.

Така, поради «цензурирането» на писмата, аз се запознавах с домашните и лични проблеми на своите войници и, доколкото можех, им помагах дискретно да ги преодоляват. Мнозина от тях не знаеха защо ги пускам в отпуска, но когато се завърнеха, ме гледаха като спасител. Може да изглежда смешно, но на някои войници самият аз пишех писма до любимите им момичета, а те само ги преписваха. Все пак аз имах по-голям опит в тази работа от тях и писмата ми винаги постигаха целта…

И накрая трябва да кажа, че привързаността на войниците към мене се дължеше и на самочувствието, което им изграждах, че на тях разчита Царят и цялата ни Родина. И това не ставаше с лекции, а между другото — когато маршируваха, когато стреляха, когато спортуваха и когато вечер край огъня ги събирах да си побъбрим и попеем. Все пак тежката войнишка служба може да се облекчава, като се превърне във войнишка романтика.

КАРИЕРА, СЕМЕЙСТВО

Наполеоновски успех в кариерата не можеше да се постигне, защото не участвахме във война и офицерските чинове се даваха трудно в запушените навсякъде «капии» на йерархическата офицерска табла. Предстоеше ми дълго време да обикалям чужди квартири, в чужди градове, за да се прибера в родната ми столица.

Офицерите ги лашкаха от гарнизон в гарнизон, от граница на граница и рядко се установяваха в една войскова част повече от няколко години. При това всеки офицер трябваше сам да си търси квартира. Поради липса на квартири или да пестят, доста от несемейните офицери живееха в казармите.

Офицерската заплата не бе малка, но за офицерските изисквания не стигаше. Обикновено за да се постигне нормален живот трябваше да помага зестрата на бъдещата съпруга, но аз бях на двадесет и две години, а можех да се оженя едва на двадесет и седем, освен, ако по някакъв начин не стана ротен командир. Тази брачна забрана бе продиктувана от друга — не можеше офицерска жена да работи, а за да не работи, заплатата на съпруга й трябваше да бъде голяма.

Бях на турската граница, когато ме повикаха в щаба. Адютантът ми връчи заповед, че ме превеждат да служа в София, както споменах в Шести на Негово величество цар Фердинанд полк. Беше 16 юни 1942 година — точно две години от изтичане на наказанието ми от Военното училище. Командирът прие моя рапорт с кисела физиономия. Изглежда бях му станал необходим. А аз с нетърпение очаквах да се завърна в родния град и при девойката, за която бях решил да се оженя (съученичка на сестра ми, за която родителите ми също желаеха да се оженя). Но от няколко месеца тя не отговаряше на моите пламенни писма.

Преди да се сбогувам с командира, той измъкна пакет писма и ми ги подаде. Това бяха тези, които всяка седмица пишех до София и писмата, които очаквах от там до мене. Най-отгоре беше покана да присъствам на венчален обред. И да исках да присъствам на сватбата й не можех, защото поканата бе закъсняла.

Възмутих се от тази постъпка на моя командир и му подадох сватбената покана, да види какво безобразие е направил, като ги е задържал.

— Девойката не е за тебе! — рече ми той.

— Аз по-добре зная дали е за мене или не.

— Ако ти се приискала жена, това не означава, че тя трябва да ти стане и съпруга. Още си млад, а и времената не са подходящи за задомяване...

— Това не ви дава право да шпионирате моята лична кореспонденция.

— Избранницата ти е от чужд произход и не може да бъде жена на български офицер. Твоята чужденка ще научи децата ви на чужди традиции. Те ще залюбят майчиния си език, а не твоя, защото майката възпитава децата...

— Тя е родена в България, тя...

— Независимо от това, децата ви ще обичат повече нейната родина, отколкото твоята, защото майката кърми децата си, а не бащата... Избери си българка за жена и то не каквато и да било, а жена от род, който се е жертвал за българщината... Върви си със здраве!

Тогава мразех командира си, но по-късно послушах съвета му[19]. И не сгреших!

Дали защото държавата смяташе, че облича и добре заплаща на своите офицери и, че с офицерската заплата може да се издържа цяло семейство, или пък офицерът да не използва своя авторитет, за да назначава жена си на работа, но на офицерските жени бе забранено да бъдат чиновнички или да практикуват професията си за обогатяване. В това отношение имаше строг контрол. Един мой съвипусник има неблагоразумието да скрие, че жена му е зъболекарка, но това скоро се разбра и й запечатиха кабинета. На друга — лекарка, бе й разрешено да практикува професията си, но без да получава хонорар. Е, офицерската жена можеше да бъде писателка или поетеса (каквато беше жената на полковник Шапкаров — Елисавета Багряна), но поетесата не можеше да получава хонорари.

[19] *Съпругата на писателя е родственица на Таньо войвода*

Според неписан правилник, офицерската жена бе също служебно лице — тя трябваше да следва непрекъснато своя съпруг и да възпитава децата му в патриотизъм и добри обноски, а не да си прехвърля съпружеските задължения на други, включително и на своите родители. При това, офицерската жена трябваше да бъде изрядна във всяко отношение — да не пие, да не пуши, да бъде елегантна и да не си върти очите наляво-надясно (което не винаги се спазваше).

Офицерското семейство не можеше да влиза в каквото и да е заведение, а само в представителни ресторанти и сладкарници. Не можеше да си купува евтини билети за кино, концерти, театър и опера.

Офицерът няма право да носи никакви чанти, сакове и пакети по улиците, освен да придържа сабята към бедрото си и да отдава чест с ръка, непременно облечена в ръкавица.

Много бяха офицерските задължения и затова офицерът се сдобиваше със свой дом, едва когато се пенсионираше и получаваше от офицерската каса дванадесетте заплати и застраховката си, които цял живот е изплащал.

В мирно време горе-долу се живееше, но когато пристигна войната и с нея — инфлацията, офицерският бюджет съвсем се разстрои, защото тогава нямаше повишения на заплатите, а индексациите не бяха познати. Офицерската чест ни задължаваше да не се оплакваме, когато държавата ни изпитваше военни трудности, и ние стоически се лишавахме от киното, театъра, операта, ресторанта и кафенето, за да се събираме вкъщи и играем на дребно покер и бридж, хапвайки си от кулинарните изобретения на домакинята.

Поради забраната на офицерските жени да работят, офицерски семейства с повече деца започнаха да бедстват и да се записват да се хранят с войнишка чорба.

А суетните офицерски жени или започнаха да кръшкат, за да се сдобият с някоя скъпа рокля и бижу, а ако жената се окажеше почтена, кроеше от отпуснатия плат на мъжа й за униформи, дрехи за своите деца и себе си. И моята жена, в тежките военни времена, боядиса пелерината ми и я превърна в манто, а лачените ми ботуши — в дамски ботушки.

Затова и спекулантите, черноборсаджиите и новобогаташи, които съпътстват всякоя война, наричаха офицерите: «Лъскави копчета, празни джобчета».

След войната спекулантите, които жестоко изсмукваха жизнените сокове на нашия народ, останаха ненаказани, а мнозина от тях бяха обявени за «патриотични търговци и индустриалци...»

А на нас, след септемврийския преврат през 1944 година, когато комунистическите управници ни уволниха, не само не ни платиха дванадесетте заплати — а даже и последната заплата — но комунистите пребараха застраховките на уволнените от тях офицери и ограбиха до шушка богатата ни спестовна каса...

Имаше офицери, които, като всички слагачи, се престараваха в изпълнение на своя дълг в борбата срещу «вътрешните врагове». Имаше и такива, които стриктно си изпълняваха поставените им задачи, спазвайки желязното правило:

«Молчат и не разсуждат!»

А някои чисто и просто се оказаха късметлии, че «мечката не излязла на тяхната пътека».

Разбира се, никой от офицерите не беше «прогресивен». Те, както поповете и стражарите, нямаха право и да гласуват, но всички бяха до дъното на костите си патриоти. Според военната статистика, най-голям процент убити офицери през войните, които България е водила, се пада на кратката «Отечествена» война.

Може би офицерите нарочно са се излагали на опасност, за да докажат, че могат да умират не само за царската, а и за социалистическата си родина. А може би са се хвърляли безрасъдно в атака, от отчаяние, защото не са виждали никакви перспективи за своето бъдеще.

А трети — чисто и просто са се биели храбро от страх, както твърдеше Монтен (не познатият ни Монтен, а онзи неизвестен полковник от Френската военна академия)...

ЗА ДУМИТЕ

Някой ортодоксален философ навярно ще ме обвини, че когато говоря за немците, по времето на Хитлер, не споменавам, че те са били фашисти. Така е, но аз не се страхувам да спомена тази противна дума, защото тя дойде на мода по време на Отечествената война на СССР, а после като епидемия се разпространи от уста в уста и наред с носещите заразата, унищожи и мнозина от здравите.

Думата фашизъм произлиза от римските «фаши» — сноп пръчки с брадвичка в средата, — които квесторите на римския сенат са носили като знак на власт, и с тях да наказват неподчиняващи се на реда сенатори. Този знак, зедно с пречупения кръст, носен на хоругви вместо байраци от римските легиони, си бяха избрали привържениците на Мусолини за свои тотеми.

След като псевдофилософите на нацизма убедиха своя фюрер, че пречупеният кръст е древен магически символ на власт в арийските племена, ефрейторът го извеза на ръкава си за талисман и всички негови съмишленици го възприеха като емблема на партията, а когато партията се сля с държавата — измести и националния флаг.

Дори и думата «нацисти» — съкратена форма на национал-социалисти — не беше позната, защото тогава българите нямаха склонност към съкращения — привържениците на Хитлер се наричаха хитлеристи (както някога са се наричали привържениците на Стамболов — стамболовисти, на Драган Цанков — Драганцанковисти, на проф. Цанков — цанковисти и т.н.). Имаше легионери, отец-паисиевци, бранници, но фашисти в България, по сегашния смисъл и да имаше, не се назоваваха така.

След войната думата «фашист» се лепеше като гербова марка по челата на мнозина от мнозина. Тя беше знак за дамгосване не само на съгрешили към народа лица, а понякога беше и дамга поради лично отмъщение или резултат от предишна завист. Това особено тежеше на ония офицери, чиято

единствена вина беше, че са били офицери преди 9 септември 1944г. И особено на тези, които воюваха храбро срещу фашистите /вече свикнах и аз да употребявам тази дума/ през т.нар. «Отечествена» война и биваха избивани, ранявани и награждавани с ордени за храброст.

И още не мога да си обясня, защо комунистите така настървено се разправиха с кадровите офицери, които им изнесоха на гърба, а и със смъртта си, «Отечествената» война, след като не бяха нито фашисти, нито притежаваха някакви благороднически титли, а и родителите им не бяха капиталисти — капиталистите не пращаха синовете си да бъдат измъчвани в казармата, а те си следваха на Запад и никой не ги закаше след 9-ти септември.

А същите комунисти не даваха и прах да падне върху главите на руските генерали-освободители, които всички са били дворяни и с благороднически титли...

«Е, тогава е било друго — ще кажат — при класовата борба е друго».

И стигам до парадоксалното заключение:

Комунистите са репресирали и избивали кадровите български офицери, защото са били патриоти, обичали са България и не са били предатели...

ДВАМА ГЕРОИ

Няма да бъда адвокат на моите колеги, но все пак ми се иска да спомена имената на двамина, от които най-новата военна история се гордее, с подвига им през «Отечествената война».

Капитан Добрин Стойнов, от Сливенския полк, бе награден от българското военно командване с висок офицерски орден за храброст и от съветското командване — с орден «Суворов».

Полковник Никола Милушев лично бе награден от маршал Толбухин, при Драва, с орден «Кутузов».

В съветската енциклопедия е отбелязана изключителната стойност на тези ордени.

Добрин Стойнов завърши житейския си път като нощен пазач на един обект на гара Искър, след като дълги години бе преносвач на чували с брашно в хлебозавод.

Героят от Драва, полковник Никола Милушев, се пенсионира, като завеждащ склад в завод «6-ти септември».

Няма унизителен труд, но има неподходящ труд.

Капитан Стойнов и полковник Милушев можеха да бъдат стократно по-полезни за българската войска в следвоенните години, отколкото на хлебозавода и складовото стопанство на който и да бил завод.

От тези хора не съм чул нито една дума против социализма и властта. Обаче, когато, млади ентусиазирани военни историци, пожелаха, те да напишат своите бойни спомени, и двамата им отказаха, като се извиниха, че са минали много години от войната и всичко са забравили...

Не знам, защо комунистите уволниха Стойнов от войската, но полковник Милушев бе уволнен, защото преди войната ударил шамар на някакъв си войник. А защо му е бил ударен шамар, в обвинението не се казва...

III

ЦАРЯТ

Вече споменах, как баща ми е научил бъдещия ни цар да пуши.

Никоя жена не забравя, кой я е обезчестил. Мъжът също не забравя, кой го е научил да пуши. Може би и затова, цар Борис не бе забравил името на баща ми и дори го бе украсил с едно турско бей, защото в Балканската война срещу нас воювал някой си генерал Кьосе бей.

Негово Величество имаше феноменална памет. Той помнеше имената на почти всички кадрови офицери и това ги ласкаеше. Поласках се и аз, когато за пръв път му се представих, като офицер, и той ме запита дали не съм син на Кисьов бей.

Борис III изпитваше особена слабост към железничарите, а също и към пощенците. Затова съдейства да се отпусне място на пощенци, непосредствено до северната врата на двореца в Евксиноград, за да си построят почивна станция. Мисля, че пръст за построяване на тази станция имаше баща ми, както и за другата — в Орешака, където почиваха проболедували от туберкулоза пощенски служители.

Докато се построи станцията на «Св.Константин», пощенци летуваха в бараки. В тези бараки през лятото почивахме и ние. Наблизо имаше бостан с дини и пъпеши. Дините бяха особени — само с една семка и месото на едни беше лимонено жълто, на други — оранжево, на трети — ярко червено. Бостанджията изстудяваше дините в дълбок геран, а ние ги унищожавахме, седнали на пейки около дълга маса, по която бяха забити десетина остри ножове.

В големите следобедни горещини, да похапнат, често идваха княгиня Евдокия, принц Кирил, а понякога и царят.

Постоянна посетителка за това разхладително лакомство бе и певицата Христина Морфова, придружена от вечната си спътница, пианистката Людмила Прокопова.

Морфова притежаваше божествен глас и огромно туловище, на което самата се присмиваше, като казваше, че когато излизала на сцената публиката ръкопляскала на бюста й и след пет минути на самата нея. Веднъж царят я запита, дали наистина е изяждала двадесет мекици на закуска. И преди тя да отговори, Прокопова избърза да допълни:

— Но и с двадесет краставички, Ваше величество.

— Интересно! Интересно! А аз не мога да изям и две мекици — зачуди се царят.

— Затова сте и толкова слаб — заключи невъзмутимо Морфова и поиска от бостанджията да й извади още една диня от кладенеца.

След това царят се обърна към майка ми:

— А вие, госпожа Кисьова, не се ли страхувате от изневяра, след като Кисьов бей си е обръснал мустаците?

— Уверявам ви, че няма никаква опасност! Той си обръсна мустаците, защото му омръзна да ги боядисва — отвърна мама и го запита дали и той не си боядисва мустаците.

— Аз още не си ги боядисвам — попипа си мустаците царят.

— Е, вие сте цар! — не знам защо така му отвърна мама.

Преди да си заминем за София, цар Борис покани семейството ни на обед. След сериозен инструктаж от страна на мама: да не пресягаме на масата, да не мляскаме, да не си завираме муцуните в чинията, а да се храним по човешки, изправени; без да духаме и сърбаме, без да топим залъци в соса и с хиляди без това и онова — аз с бяла жокейска шапка, сестра ми с огромна панделка на главата, баща ми с гарсонетка и майка ми с летния си чадър на рози, потеглихме към двореца, където ни чакаше изпратеният от царя адютант ротмистър Лекарски — същият кавалерист, който през 1934 година заедно със Стойчев, Дамян Велчев, Кимон Георгиев и сие направиха кабинетен преврат, като свалиха от власт демократично избраното правителство.

Царят беше пред вратата на самия дворец и ни въведе в столовата. На обеда никой друг не присъстваше и царят и баща ми се впуснаха в спомени от войната. За да не скучае, мама разглеждаше семейните царски албуми, а аз със сестра ми унищожавахме огромен фруктов сладолед, без да се облизваме, без да мляскаме и тракаме с лъжичката по сребърната купичка.

След обеда се разходихме из парка, като царят ни назоваваше името на всяко цвете, дърво и храст край настланата с червен пясък алея. Разгледахме слънчевия часовник и скромната едноетажна сграда, където е живяла втората майка на царя Елеонора. В часа на нейната смърт бе спрян и стенният часовник. Видяхме и нейното любимо кученце — отдавна препарирано, с поизядена от молците козина

Майка ми гласно се учуди на скромната обстановка.

— Да, моята майка бе скромна и добра жена — отвърна й царят.

— Мир на праха й и да бъде вечна нейната памет! — издекламира мама и се прекръсти.

(*Изглежда покойната царица наистина е била скромна жена, защото след 9-ти, когато бях на «творческа почивка» в двореца Ситняково, никоя писателска жена не пожела да живее в спалнята на царица Елеонора, тъй като стаята бе ниска, тясна, без гоблени по стените и витрини със скъпи сервизи, както в останалите стаи. Само по тоалетката на царицата се виждаха много снимки и честитки от нейни близки. Навярно царицата не е била само скромна, но и много самотна жена. Не й е било лесно да живее със своя царствен във всяко отношение съпруг.*)

Излязохме от лятната резиденция на покойната царица и пред очите ни лъсна морето, по което подскачаха в близост до брега делфини. Малката ми сестра се възхити от скоковете на големите риби и царят внимателно й обясни, че делфините не са риби, а дишащи с бели дробове млекопитаещи морски животни, много по-интелигентни от кучето и коня.

На чаша кафе и на чаша с лимонада — за мен и сестра ми — баща ми се оплака, че парите не стигат.

— Не само на чиновниците, но на никого не стигат. А и аз непрекъснато си броя левчетата — отвърна царят.

— Не приличате на вашия баща, който с широка ръка пръскаше пари за банкети и удоволствия — каза баща ми.

— Моят баща бе богат — беше наследил много имоти и имаше голяма рента, а аз разчитам само на заплатата си, гласувана от парламента. С тези пари издържам зоологическата и ботаническата градина, двореца в София, във Врана, този и няколкото ловни резиденции, в които рядко стъпвам. Тези скъпо струващи дворци и резиденции не бяха построени със скромната парламентарна заплата, но аз с нея трябва да ги поддържам и затова съм беден цар на бедна страна... — и царят започна да пресмята, колко е струвал на баща му дворецът Евксиноград, неговия парк и парка около манастира «Свети Константин», за да заприлича наистина на царски дом, а не на бедняшки, каквото е било «Сандрово» на княз Батенберг.

Майка ми се престраши и го запита, защо още не се е оженил.

— Това не е лесна работа при нас — отвърна й царят. — Не мога да се оженя за тази, която си харесам, а която България ми хареса... Е, мъчат ме да ме сватосат с една италианска принцеса, но дали ще направя с нея щастливо семейство, не зная.

Публична тайна бе, че царят си е харесал италианската принцеса Джована, дъщеря на краля на Италия Емануил и на дъщерята на черногорския княз Никита. Кралят бе не повече от един и петдесет, а жена му, с две глави по-висока от него.

Но клюкарите пускаха мълвата, че царят забавя сватбата си, защото бил влюбен в една българка от обикновен произход. Зевзеците дори и песен бяха измислили по този случай:

«Ой, съдбо, съдбо,
тъй си решила,
аз да я любя,
друг да я вземе...» и тъй нататък.

Когато се освещаваше красивата и модерна за времето си пощенска почивна станция (след деветосептемврийския преврат реквизирана за нуждите на УБО), царят бе в чужбина и при откриването й присъстваше княгиня Евдокия и тогавашният министър на пощите и железниците Рашко Маджаров.

Банкетът се състоя в обширната столова на почивната станция. Баща ми и майка ми обядваха на представителната маса. Пощенци бяха приятно възбудени от речта на министъра, който обеща занапред двете закуски — сутрешна и следобедна, обедът от три ястия с десерт, вечерята, както и пътните разноски за семействата им да бъдат за сметка на министерството. Вълнуваха се и от ракията, виното и шампанското, изпратено за банкета от двореца, като подарък от царя.

От разговорите за банкета вечерта разбрах, че на моите родители е направило впечатление омърлушения вид на княгинята, което според тях се дължало на поредното отиване на нейния брат в Рим. Освен това се изненадали, че Рашко Маджаров непрекъснато говорел за Англия и за подобряване на връзките ни с тази страна, които връзки щели да изиграят важна роля в бъдещата ни политика. И друго нещо им направило впечатление — Рашко Маджаров след супата направил пауза, за цигара, и казал, че това е «по английски». (*Баща ми, макар и да не беше английски възпитаник, пушеше след всяко ястие и оттогава започна да казва «Рашко Маджаров» и палеше цигара.*)

Ние — децата — не бяхме доволни от правилника за вътрешния ред в почивната станция: не можехме да се глезим, а под наблюдение на някоя пощенка трябваше да се храним кротко и прилично след възрастните и бързо да отиваме по стаите си, откъдето не биваше да излизаме до четири часа следобед. Имаше специално инсталиран звънец, който ни пращаше в леглата вечер в девет часа. За възрастните, станцията се затваряше в единадесет часа вечерта.

Сутрин плажът бе разделен за жени и за мъже, като момичетата се печеха на слънце при майките си, а момчетата при бащите си. След обед до вечерта плажът бе смесен, но на него деца не се допускаха — тях дежурната ги водеше на разходка, за да не пречат на родителите си.

Този правилник не ми харесваше, като дете, но след превратата, като видях, каква олелия става от децата по почивните станции, с носталгия се връщах към дискринимиращия пощенски правилник. Но този правилник не бе патент само на пощенци; и в другите станции бе въдворен ред и тишина, а да не говорим за вечерните заведения, където самите им

собственици не допускаха деца да се перкат между масите и между краката на танцуващите.

Всяка година отивахме за двадесет дни да почиваме на море в новата пощенска станция. На царя понякога му доскучаваше и идваше да погледа как танцуват младите. Темето му бе голо и когато свалеше шапката си ни предупреждаваше да затворим очи, за да не се осветят от неговия «прожектор»...

Понякога някоя младичка пощенка се престрашаваше и го поканваше да изиграят едно танго, но царят внимателно й отказваше, като й обясняваше, че на царете е забранено да танцуват. Но никога не отказваше да изпрати каса с евксиноградско вино, когато го помолеха. Всъщност, всяка смяна почиващи се изпращаше с тържествена вечеря, на която се пиеше само евсиноградска ракия и вино.

Като пораснах, виждах царя по софийските улици сам да шофира своята кола. Когато Андрей Николов ваеше бюста му, идваше в ателието[20], намиращо се срещу нашата къща. Царят оставяше колата си на «Граф Игнатиев», тъй като улицата ни «Любен Каравелов» се павираше. Прескачаше дупките и струпаните павета, като обикновен гражданин, и любезно кимаше на всеки, който го поздравяваше. Майка ми знаеше по кое време идваше да позира и цъфваше на прозореца. Царят отвръщаше на поздрава й със сваляне на шапка, разпитваше я за здравето на Кисьов бей и го канеше да намине някой ден покрай него, за да изпият по чаша кафе и си поговорят.

Баща ми нито веднъж не се възползва от тази покана, даже и когато дошлите на власт през 1934 година превратаджии го уволниха, без още да е навършил петдесет години.

«Защо да отивам да му се моля на царя да ме остави на служба, след като предателите и него искат да уволнят» — каза той на майка ми, когато го подкани да отиде в двореца.

[20] *Ателието сега се нарича "Червената къща"*

Когато ни произведоха в първи офицерски чин, всеки от нас щръкна пред килимчето, на което беше стъпил царят, за да му се представи. И аз изревах моето име и частта, в която съм назначен да служа.

— А, значи, вие сте синът на моя стар приятел Кисьов бей! — със задоволство ме огледа царят. — Спомняте ли си делфините в Евсиноград?

— Тъй вярно, ваше величество!

— Доста години минаха от тогава... Е, Карлово не е като София, но ще прекарате две приятни години в този град. Не напразно аз съм си построил къща в едно селце[21] до Карлово и често отсядам в нея. Карловската ракия е чудесна, а и тамошните момичета са хубави... Радвам се, че сте вече мой офицер и поздравете баща си. Той навярно още ми се сърди за преждевременното му пенсиониране, но уверете го, че това стана без мое знание...

Зад мене чакаха още сто и петдесет души да му се представят и принц Кирил, който стърчеше зад царя, няколко пъти ми кимна да си обирам крушите. И аз исках да ги обера, но това не можеше да стане, преди царят да ми стисне ръката и ми пожелае успех в кариерата.

— Покорно благодаря, ваше величество! — изревах като лъв и се изметох с бодра стъпка от «Царската» зала.

Големите стрелкови маневри в района на Стрелча завършиха с парад и марш пред генералитета и царя. В пълно бойно снаряжение и аз бодро тупах по прашния път пред своята част. Когато преминах импровизираната трибуна с големците, един офицер дотърча и ми нареди да се явя незабавно след парадния марш при Негово величество. Прибледнях. Говореше се, че царят не е доволен от маневрите.

Царят разговаряше с Кирил, забеляза ме, че стърча на десетина крачки от него, и ме повика с пръст. Изтичах и замръзнах пред него.

— Е, излъгах ли те за Карлово?

— Съвсем не, Ваше величество! — изревах аз.

---

[21] *с.Баня, Карловско*

— Кога ти изтича наказанието?

— На рождения ден на Негово височество княз Симеон Търновски, Ваше величество!

— Съобщи на полковия си командир, че съм доволен от него. Въпреки погрешния мерник на минохвъргачките и мините, които падаха в полковите редици, полкът ви проведе успешно атаката.

За щастие нямаше убити, но командирът на минохвъргачната рота, моят приятел пор.Стефан Стойнов, щеше да се самоубие, ако дори един от войниците бе ранен. Не бе виновен за падането на мините в нашите редици. Телефонистът, вместо да предаде на минохвъргачната позиция командата «мерник три повече», бе предал «мерник три по-малко» и мините започнаха да трещят в моята рота. Когато изтичах на командния пункт да му съобщя, че няма пострадали, той още държеше пистолета в ръка, в очакване да му съобщят, че някой е убит. Едва го успокоих, за да прибере пистолета си.

Опит направи да се самоубие и моят съвипускник Спахиев, защото командирът на дивизията го бе наругал, че при разузнаването не е дал верни сведения за противника. Този офицер бе така разстроен, че се наложи да го обезоръжим и да спим в неговата палатка, за да не направи белята. Той не беше «оперетен» офицер и аз бях сигурен, че в оная нощ, той наистина бе решил да се самоубие...

Моят командир, подполк.Ст.Пиперков, който командваше полка на маневрите, беше издържал изпита и скоро щеше да сложи още една звездичка на пагона си. Това означаваше, че щеше да поеме командването на полк и да напусне карловската дружина. Една година бях му адютант, бях свикнал с него и го уважавах, защото беше подготвен офицер.

Във време на войната Пиперков стана генерал и командваше Седма рилска дивизия. Генерал Станьо Пиперков почина десетина години след войната в родния си град Плевен.

Служейки в София, в Шести полк, бях караулен началник в двореца, когато през нощта сирените завиха за въздушна тревога. Имаше заповед, при тревога, часовите да останат на постовете си и чак когато започнат да падат бомби да влязат

в единичните си окопчета — цилиндрични, иззидани от камък за цял ръст дупки със стоманен капак.

Излязох от караулното помещение, което се намираше на двадесетина метра северозападно от вратата на хотел «България», за да обиколя постовете, когато от парадната врата на двореца излезе някой със святкаща цигара.

— Загасете цигарата! — извиках аз, смятайки че това е някой от придворните, но когато се приближих разпознах царя.

— А, вие ли сте караулният началник! — възкликна Негово величество и продължи: — Добре! Добре си изпълнявате задълженията, но, запомнете, че докато вашият цар е жив, над София няма да има бомбардировки... А сега снемете всички постове, приберете часовите в караулното помещение и само вие остане на пост при могилката, между апартамента на жена ми /източната пристройка към двореца — сегашната Национална галерия/ и северната врата. Очаквам посещение.

(*Могилката още съществува, с беседка за влюбени, но някога на нея се белееше каменен кръст с гроб на караулен началник, застрелян от уплашен часови, когато офицерът се е забавил да каже паролата*).

Изпълних веднага заповедта на царя и застанах на посоченото от него място на пост, с отворен кобур на заредения си пистолет. След половин час видях силуетът на царя да се измъква от вратата на зимната градина и да се насочва към вратата откъм улица «Московска», където неизменен портиер бе един мустакат фелдфебел. Той отвори вратата и пропусна цивилен мъж. Царят и мъжът се срещнаха на няколко крачки от мене, мъжът се здрависа с царя и се поздравиха на руски език, след което двамата се отправиха с бързи крачки към двореца. След час от вратата на зимната градина се изнизаха силуетите на царя и нощния посетител. Изглежда бяха се почерпили, защото на доста висок глас разговаряха. Преди да се отвори северната врата, дочух царят да казва на руски: «Смятам, че ние добре се разбрахме» или нещо в този смисъл.

Когато царят премина край мене, изтраках с шпорите, за да разбере, че още съм на пост и той приближи към храста, с който почти се бях слял.

— Тази въздушна тревога бе много полезна за България — рече той като ми дъхна на алкохол. — Разбра ли, кой беше посетителят?

— Съвсем не, Ваше величество.

— Но се досети, че е човекът[22] от къщата на «Московска», нали?

— Тъй вярно! От разговора ви на руски, Ваше величество.

Много бързо сирените дадоха отбой, лампите на ресторант «България» светнаха и цигулката на Сашо Сладура заизвива страстно танго.

Заповядах на разводача да постави часовите по постовете им и се прибрах в стаята на дежурния. На масата видях да стърчи бутилка с шампанско и до нея сребърен поднос с масло, черен хайвер и увити в ленена салфетка препечени филийки хляб. Имаше и кутия със сто къса цигари «Картел-екстра» на масата.

Вдигнахме чаши за здравето на любимия ни цар.

И сега, когато отново си припомням този случай, си мисля, дали и царят не е бил заблуден като мене, че дядо Иван наистина милее за нашия народ и иска да му помогне или чисто и просто това е било само един дипломатичен царски ход ...

Първи и Шести пехотни полкове имаха постоянен лагер в района на с.Мало Бучино, в подножието на Люлин. По пустеещата, прорязана от дълбоки оврази стръмна местност Вртоко, ние правехме стрелкови учения. Цялата околност бе слабо заселена, а и земята в тази част на планината не се обработваше. В началото на август през 1943 година полкът, под моето командване, се подготвяше за голямо бойно учение и провеждахме стрелби с тежки картечници, минохвъргачки и противотанкови оръдия.

Беше неделя и само аз бях останал от офицерите за дежурен, когато часовият ми съобщи, че към лагера се приближава лека кола (рядкост по онова време, тъй като леките коли бяха малко, а бензин отдавна не се полагаше за тях). Вдиг-

[22] *Руският посланик*

нах бинокъла и разпознах полу-бойната, полу-спортната открита кола на царя. Веднага заповядах да се даде сигнал за сбор, войниците се измъкнаха от палатките и криво-ляво ги строих за посрещане.

Царят беше с униформа на генерал и със сабя. Рапортувах му какви части се намират в лагера и той каза да ги строя в каре. Беше възбуден и гледаше разсеяно.

Докато войниците се престрояваха в каре, царят се заинтересува по какви цели стреляме, като посочи с пръст теглените от въже дървени макети на танкове. Обясних му, че «танковете» са Т34 — руски; още, по американски и по английски «танкове».

Той ме запита:

— А защо нямате «тигри» и «пантери»?

Аз замълчах.

— Отсега нататък трябва да се обучавата да стреляте и по мишени на немски танкове — със строг глас ми заповяда той и на мен не ми оставаше нищо друго, освен да отговоря: «Тъй вярно!»

Царят влезе в карето, доста дълго помълча, и с висок глас започна словото си с думите:

«Не се гаси туй, що не гасне»,

след това продължи с призив всички да се обединим около трона му, защото българският народ е малък и неговата кръв е скъпа. Да дадем със своята сплотеност, а не с оръжие, на враговете ни да разберат, че българският народ не желае да пролива кръвта си за чужди интереси.

Царят говори в този дух около петнадесет минути. Словото му беше на моменти доста объркано. Личеше си, че иска нещо важно да ни съобщи, но това го казваше замъглено и войниците не го разбираха. И чак когато каза, че

«държавните интереси не търпят приятелство» и, че

«вече е дошъл мигът, когато нашето българско вагонче трябва да се откачи от композицията на Оста и се прикачи към влака на демокрацията»,

войниците го разбраха и спонтанно извикаха «ура».

Накрая царят каза, че ще направи всичко възможно «българският войник да не участва в братоубийствена война» и войниците, за мой ужас, се втурнаха към него, грабнаха го

и започнаха да го подхвърлят, като викаха неистово ура!, сякаш царят не беше върховният им главнокомандващ, а някой любим учител, когото абитурентите подхвърлят при раздялата си с училището.

Напразно крещях «В строя!», но войниците не искаха да ме чуят, носеха своя цар на ръце, а той нещо неразбрано ги мъмреше и същевременно им се усмихваше...

Не ми мърдаше разжалване, но щом царят стъпи на земята и му подадох изпуснатата от него сабя, рече:

«Народът е стихия!»

Това бяха последните думи, които чух от него...

На бойното учение конят ми получи кокоша слепота, при прескачането на един ров, и аз се събудих във военната болница със счупен таз. В болницата лежаха и американски летци, свалени от нашите изтребители. Правеше ми впечатление, че от двореца идваха познати придворни дами да им носят цветя и сладкиши. При мене никой не идваше, а и нашите се бяха евакуирали от София. Почувствах се унижен и без да питам лекуващия ме лекар, напуснах болничното легло и се прибрах вкъщи.

На двадесет и осми август камбаните на «Александър Невски» злокобно зазвъняха. Царят беше починал. Три дни върволицата от разплакани хора минаваше през храма и отрупан с цветя, царят ги посрещаше и изпращаше успокоен, че е изпълнил дълга си към своя народ. За да го изпратят в храма бяха дошли и много мои познати с левичарски убеждения. Интересно, защо тези противници на монархията също плачеха?

В цивилни дрехи и с бастун се наредих при хилядното гражданство, за да се поклоня пред саркофага му.

Докуцах до полка с помощта на бастуна. Командирът полковник Алексиев с натъжено лице прие съболезнованията ми пред обрамчения в креп портрет на царя. Със сълзи в очите той ми стисна ръката и патетично извика:

«Царят е мъртъв. Да живее царят!»

Новият цар бе дете и се наричаше Симеон Втори.

До края на войната съдбините на България се ръководеха от регентите проф.Филов, ген.Михов и принц Кирил. Настойник на малкия цар бе неговата майка царица Йоана, а негов възпитател бе проф.Михаил Арнаудов.

Генерал Михов бе известно време началник на Военното училище, след това стана военен министър. Той обичаше да държи патриотични речи, в които венцеславеше царя и може би затова бързо се издигна.

Бащата на проф.Филов бе разстрелян като русофил по време на русенския бунт, а синът му бе германофил. За какво му трябваше на този наш изтъкнат учен да изостави археологията заради политиката?

Принц Кирил не беше нищо повече от един съвременен плейбой...

Регентите бяха осъдени на смърт от т.нар. «народен съд» и разстреляни.

След като комунистите заграбиха властта, наричаха нас — кадровите офицери — монархо-фашисти, а царят ни — немски агент.

Царят не беше немски агент, ние не бяхме монархо-фашисти и той, и ние, бяхме просто българи, които обичахме своята родина и се мъчехме да я предпазим от хищните лапи на вътрешните й и външни врагове. А тези врагове не бяха малко и поради различни причини не искаха тя да съществува. Едни от враговете на България искаха да си я поделят, други искаха да я изтъргуват, трети — направо да я подарят.

Много младежи, само чували за цар Борис III, са ме запитвали като какъв човек е бил той? И аз им отвръщах, че е бил Човек. Какво можех да кажа аз — неговият офицер, който малко го познавах и вадех заключения за него от отношението му към мене. Иначе царуването му и за мен, и за неговите биографи, си остана една политическа загадка.

През войната един български глас от радиото на Лондон го смяташе за хитра лисица[23]. Марек от радиото в Москва пък го смяташе за враг на българския народ. И Чърчил, и Сталин и Хитлер го мразеха и му желаеха смъртта, загдето им мъти водата, но първата съболезнователна телеграма, която получи дворецът след смъртта на царя, бе от Сталин. За какво беше нужно на диктатора да проявява такъв цинизъм!?

Царят се мъчеше дълги години да изчисти политическият товар, легнал върху гърба на българския народ, вследствие натрупаните грешки на неговите предшественици — включително и на баща си. Заради тези грешки страната ни бе изолирана и около нея бяха наклякали зъбести кучета, чакащи удобен момент да се нахвърлят и я разкъсат.

Царят се мъчеше да тушира реваншистките националистически сили и до известна степен комунистите му помагаха в това отношение — убиха генерал Луков, генерал Пеев и полковник Пантев... Царят не беше благосклонен към проф.Ал.-Цанков, но не го закачаше, защото той пък до известна степен тушираше комунистите, чиито очи не бяха обърнати към интересите на България, а към интересите на СССР.

В България имаше комунистически организации, имаше и антикомунистически за противодействие. Имаше македонски организации, бълнуващи за самостоятелна Македония, имаше и български македонци, които мечтаеха отново Македония да бъде присъединена към Метрополията. Имаше бежанци от Тракия, които плачеха за загубените си родни места, но имаше и такива, които не ги бяха загубили, а предпочитаха да слугуват на гърци и на турци. И в ортодоксалното българско население в Добруджа имаше противоречия. Под диктовката на Сталин някои си въобразяваха, че Добруджа не е българска, а би трябвало да бъде самостоятелна република.

Царят не бе доволен от деветомайския преврат през 1934 година, но мълчаливо подкрепи дошлата на власт хунта, когато тя реши да се разправи с двете враждуващи помежду си македонски организации, които посред бял ден се избиваха един друг като кастави кучета...

[23] *Така е бил наричан цар Фердинанд*

Царят късно се задоми, тъй като внимателно обмисляше, коя от неговите избранници ще донесе най-голяма полза на България. Неговите роднини Хабсбургите, след Първата световна, бяха вече бита карта и едва ли тяхна принцеса щеше да доведе до ползотворен съюз с някоя държава. Хохенцолерите бяха традиционни врагове. Бурбоните вече не пееха. Английското кралско семейство бе пълно с грозотии, пък и Чърчил си ги пазеше, като безценни антики, въпреки, че и те нямаха право да се намесват в политическите игри. Имаше няколко странстващи руски и полски благороднички, но те бяха, тъй да се каже, «кауза пердута». Да се сроди с някоя балканска царска особа бе опасно и за царя и за България. Оставаше Италия. Там още не бе се появил Мусолини, за да си развява фашисткия байрак, италианският крал бе кротък и богат, а дъщеря му бе интелигентна и хубавичка. И този брак не само щеше да бъде щастлив за българския цар, но и полезен за България, ако не бяха се появили Мусолини и Хитлер.

Понякога искам да вляза в положението на царя и започвам да си мисля какво бих направил на негово място, та народът ни да бъде спокоен и щастлив.

Франция и Англия ни гледаха подозрително. Пък и нашите съседи непрекъснато ни подливаха вода пред тях. Уж бяха велики сили, а Хитлер започна да си играе с тях, както котката с мишката. Италия вървеше стремглаво напред, но се спъна в Абисиния, в Албания и Гърция. Наследницата на великата Римска империя се оказа уморена от битки и искаше да си почине, за сметка на своя съюзник Германия.

С напредването на войната около България закипя. Хитлер започна да предлага заробените ни земи, но царят не му вярваше. Вярваха му генералите и някои доморасли политици, които искаха да са на власт на утрешна Велика България. Оставаше да се вдигне белият байрак на неутралитет, пък нищо, че германците ще ни прегазят и обезоръжат. Но как да вдигнеш бял байрак, като на много леваци не им се искаше мир, а белият байрак да бъде облян в кръв в името на марксизма и революцията?

Човек да полудее от мислене, какво да прави и как да маневрира, та поне по родната земя да се пролее само кръвта на предателя и терориста. Кой да помогне на царя, като и врачките вдигаха безпомощно рамене пред въпроса му, какво да прави, за да спаси България от поставената й от историята нова опасна клопка...

Цар Борис бил хитра лисица, казваха от лондонското радио. Хитростта на царя не бе лисича, а дипломация велика, която спаси неговия народ от гибел. И когато си отиде, българската кръв безсмислено се изля по чужди страни и за чужди интереси.

За срам на българската история, новите властници, от завист към делото му, не само че оплюха името му, но и взривиха гроба му, та да не може народът да му се покланя и след неговата смърт.

Не съм монархист по убеждение. Но бих искал България да има и сега монарх като цар Борис III, който да «хитрува» не за власт, а за благото на народа си.

И, дай Боже, да намери този Човек!

IV

В О Й Н А Т А

За нея съм писал две повести: «Пленникът от Дам—1» и «Отливът», където макар и в полу-документална форма съм описал войната, такава каквато съм я видял и изстрадал, без да се впускам в излишни «художествени лъжи». Сега само ще допълня някои факти и разсъждения, спестени в книгите от известни за всички съображения... */комунистическата цензура в България до 1989г. и изтичането на давност от разузнавателната мисия в Германия през 1944г.- бел.Съст./*

СВЕТЪТ

Англия и Франция разрешиха на Хитлер да създаде страшна военна машина, която смятаха да я насочат към Русия, но сметките им излязоха криви. И заради тази тяхна погрешна политика, сами попаднаха в собствения си капан; и ако не беше се намесила Америка да ги спаси, не само щяха да се простят с колониите си, но и със самостоятелността си. А колкото до страха им от Русия, този страх бе необоснован, тъй като и без война «великият Съветски съюз» щеше да се разкапе, както стана по-късно — при това, когато беше победител.

Още не мога да си обясня, защо хората смятат Чърчил за голям политик, след като същият и като разузнавач, и като първи адмирал, а и като премиер, винаги е претърпявал загуби? А най-голяма е неговата загуба, когато спечели последната война и лиши родината си от всички нейни колонии и доминьони.

За мене и Рузвелт е повече емоционален демократ, отколкото далновиден политик. Ако беше по-смел и не се поддаваше на Сталиновите лъжи, нямаше половин век да има желязна завеса и икономически хаос в много европейски страни, включително и България.

Генералисимусът от Кремъл доста късничко се убеди, че войната се печели не от верни на партията маршали, а от подготвени командири. Немските маршали и фелдмаршали печелеха лесно битките, докато насреща не им се появиха Жуков, Малиновски, Соколовски, Толбухин и другите, които, докато ножът не опря в кокал, бяха държани в сянка.

За мен маршал Жуков е гениален военоначалник, който вписа навеки името си във военната история, наред с имената на Цезар, Анибал, Суворов, Кутузов и Наполеон.

И ненапразно простичките, още вярващи в светии и чудотворци руски хора, рисуваха Жуков на бял кон в доспехите на свети Георги, сразяващ с копието си ненаситната ламя. Но това на Сталин никак не се нравеше, защото смяташе, че през Отечествената война той е възседнал коня на свети Георги и той е пронизал ламята с копието си.

А народът, който воюваше по фронтовете знаеше, че свети Георги е с тях между куршумите и снарядите, а не се крие в московското метро, за да дава свирепи заповеди през дима на лулата си.

Осмелявам се да кажа това, защото с очите си видях войските, които превзеха Берлин. На техните оръдия, танкове и катюши бе изписано: *«ДА ЖИВЕЕ ЖУКОВ!»* — и никъде — «Да живее Сталин!»

Дълго време у нас разглеждаха войната едностранчиво и венцеславеха Съюза[24], че сам е победил настъпващия по света фашизъм, като забравяха за борбата на много други страни против него — държави, нямащи нищо общо с комунистическата партия-победителка, така възхвалявана от съветската пропаганда. И веднага искам да кажа, че ако американците не се притекоха на помощ на Русия, отдавна нямаше да съществува политическото недоразумение, наречено СССР.

Нацизмът бе жесток и егоистичен и всичко разказвано и писано за него е вярно. Милиони невинни хора бяха избити и изгорени, заради налудничавите идеи на Хитлер, но да се подценява немската военна машина, през тази война, е глу-

[24] *СССР*

пост. Хитлер грешеше в политиката, но неговата войска работеше безпогрешно до пълното й разгромяване. Тя се биеше на много фронтове в Европа и Африка и според статистиката даде около десет милиона жертви, а само Съветския съюз понесе петкратно повече жертви, за да извоюва свободата си.

Известно е, че руснаците са се биели храбро и народът им е търпял непосилни лишения по време на войната, но който е бил в Германия, по време на американските и английски бомбардировки, знае много добре защо Германия пропадна. Тези бомбардировки напълно ликвидираха не само военната немска индустрия, а и целият стопански живот на страната и когато руснаците минаха в настъпление, Райха отдавна бе изпаднал в предсмъртна кома.

Още в първата година на войната Съветският съюз бе обезкръвен, въпреки огромния си военен потенциал, и ако не беше заем-наемът и помощта на САЩ, Сталин още тогава би капитулирал, както, впрочем, са били и неговите намерения, разкрити след разсекретяване на тайните документи.

Ако не бяха американските двигатели на руските танкове, джипове и самолети, едва ли Съюза щеше да спечели войната. Ботушите и униформите на войниците и офицерите носеха американски и австралийски марки. Да не говорим за мазнините, хляба и сушените зеленчуци, които също идваха отвъд океана. От Сталинград до Берлин се търкаляха кутии от американски консерви, със старателно изтъркани етикети от комисарите, за да не се разбере откъде идват. Обаче американците бяха досетливи — те поставяха своята марка и вътре в кутиите — предимно с едно USA върху съдържанието на консервата.

Когато бях освободен, руснаците ми дадоха тяхна офицерска униформа, ушита в Австралия от австралийски вълнен плат. За да не става недоразумение за произхода й, униформата имаше печат с името на австралийската фирма и градът където е произведена. Въпреки всичко, комисарите нахално твърдяха, че консервите и дрехите са руски. Под дулото на наганта[25] върви, та не им вярвай...

[25] *Вид боен пистолет*

Никой не може да излъже Народа и Историята. Тя, Историята, и да бъде зачеркната изцяло от някого, ще изчака мига, за да си каже истината. Тя е великият съдник на човечеството. Жалко, че понякога заради купищата лъжепоказания забавя да издаде присъда над виновните...

У НАС

Войната настъпваше с бързи крачки и към България. Нямаше място за политическо шикалкавене. Хитлеровата алтернатива: «или си с нас или си против нас» важеше за всички европейски страни. Немската военна машина смля съпротивата на Югославия и Гърция. Румъния изпрати войски на Източния фронт срещу Червената армия. Турция, която бе врата към Мала Азия и Персийския залив, поддържаше крехък неутралитет.

Дълго лелеяната мечта на всеки българин да види родината си обединена, сякаш се сбъдваше. Македония и Беломорска Тракия, за свободата на които се бяха пролели реки от българска кръв, вече бяха наши и ни беше разрешено от Берлин да ги окупираме. Но българският народ не се радваше, защото самият той беше окупиран и смяташе, че тази сметка е направена без кръчмаря, припомняйки си Сан Стефано, Берлин, Букурещ и Ньой.

Вкорененатa от векове любов на българите към Русия се превърна в народна съпротива към немците и техните привърженици и някой пошушна на глупавия ефрейтор, че поизгодно е българите да работят и хранят немците, отколкото да се предават като бойци на руснаците, и той за пръв път се съгласи да изпълни един умен съвет. Разбира се, Хитлер се съгласи и заради друго: двата окупационни български корпуса в Македония и Тракия освобождаваха немалко немска войска, така необходима за Източния и Западния фронт; и не само войска, а и всички разходи по администриране на окупираните земи. От тази окупация българи с българи се намразиха, защото в «новите земи» ние не отидохме като освободители, а като съюзници на Хитлер.

България бе обединена без да се пролива кръв. Започнаха сериозни инвестиции в новите земи, където българското население бе полуграмотно и водеше скотски живот. Но към Македония и Тракия, вместо умни и честни администратори, тръгнаха мошеници и спекуланти, които не можеха да намерят общ език с освободените българи.

Населението в Метрополията работеше и мълчеше в лоши предчувствия. Американските бомби над София ни припомниха, че сме във война, която и този път ще загубим.

Истеричните крясъци на Станке Димитров по радио «Москва» призоваваха мързеливците, неграмотните и неудачниците към бунт, като след войната им обещаваше власт и оплячкосване на «монархо-фашистката» държава в името на пролетарската революция. И всички жадни за печалба се скриха в гората, в очакване да им излезе късмета.

Поради липса на младши кадрови офицери, за увеличаващата се от ден на ден войска от набори на младежи — българи от Македония, Босилеградско и Беломорска Тракия, а също и за мобилизирането на стари набори — правителството реши да се оставят до края на войната запасни офицери — тъй наречените «декавета». Тези декавета се ползваха с правата на действащите офицери и получаваха съответните им заплати плюс тази, която са получавали в цивилния си живот. Полкове за кратко време се изпълниха с декавета и действащите офицери се изгубиха между тях.

Появи се и антагонизъм между нас и тях, не само защото те бяха по-добре заплатени, но и защото повечето от тях заемаха нестроеви длъжности: домакини, адютанти, разузнавачи към щабовете и пр., а младшите действащи офицери, като по-добре подготвени, ги изпращаха да командват батареи и роти. Поради липса на майори и подполковници, болшинството от полковите дружини се командваха от капитани, а взводовете, които по мирновременния щат се командваха от подпоручици и поручици /лейтенати и старши лейтенанти/, се командваха вече от декавета, фелдфебел-школници и подофицери.

Докато офицерите от кадъра не бяха политически ориентирани, декаветата идваха в казармите с формирани през цивилния си живот политически убеждения /предимно десничарски и прогермански/. С това те отблъсваха подчинените си и дисциплината във войската постепенно отслабваше.

В моята част имаше момчета с различни политически убеждения. От досиетата им знаех с какви убеждения са и техните родители, обаче всички те за мене бяха български младежи, които трябваше да превърна в добре подготвени и дисциплинирани бойци, а също и да напуснат казармата огramотени /мнозина младежи, особено тези дошли от Македония, бяха напълно неграмотни/. Изтъквах на своите подчинени тези свои задължения, а и те не се опитваха да ги нарушават.

Веднъж разузнавачът на полка — едно декаве — ми направи забележка, че изпращам в кандидат-подофицерската школа и в школата за запасни офицери младежи, чиито бащи са комунисти и земеделци, но аз му казах, че за разлика от него аз оценявам хората не по политическите им убеждения, а по техните способности и той си сви опашката.

Тогава все още българският офицер имаше авторитет и смяташе за унижение да поздрави някой полицейски офицер, пък и той да е по чин по-старши от него; докато полицаите бяха задължени първи да козируват на офицер от армията.

Полицейските офицери бяха обикновено отритнати от живота некадърници, а стражарите им — простовати и зле платени селянчета, намъкнали синята униформа, за да избягат от тежкия селскостопански труд. По-отракани от тях бяха конните стражари от ескадрона на Салабашев, които се славеха с камшиците си. Най-интелигентни бяха криминалистите, които се занимаваха с разкрития на кражби и убийства. Каква им беше организацията, не зная, но всички престъпници биваха откривани веднага.

За да се справи с партизаните, правителството реши да се създаде жандармерия, своего рода хибрид между войска и полиция. Тази жандармерия имаше задачата да унищожи партизанските чети, без да се намесва редовната войска, но

след като не успя, издейства от военния министър да идва на помощ и войската. Формално, редовната войска само ограждаше райони и селища при акции на жандармерията срещу партизаните, но влизаше и в бой, когато партизанските чети се мъчеха да пробият кордона й.

Бях късметлия, тъй като командвах бронеизтребителна част, която не беше нужна, защото партизаните не притежаваха танкове. Присъствал съм като наблюдател-адютант в две такива акции и пак за мой късмет не се срещнах с партизани, защото нападнеха ли ни и ние трябваше да отвърнем с огън.

Много мои колеги, царски офицери, не по убеждение, а по заповед, станаха «врагове на народа», бяха съдени през 1944г. от новата комунистическа власт и избити... А и думата «враг» има различен смисъл в различни времена.

«Ве виктис» — тежко на победения — казват римляните...

Имаше и политическа полиция, занимаваща се предимно с младежите-комунисти и членовете на комунистическата партия. Според закона те бяха «вътрешни» врагове, агенти на Москва. С техните конспирации и терористични действия успешно се справяше небеизвестният Н.Гешев. Този човек живееше като аскет, не пиеше, не пушеше и рядко се появяваше в обществото. Дали познаваше структурите на Скотланд ярд или на КГБ, не знам, но си служеше с извънщатни информатори, чрез които успешно разкриваше комунистическите конспирации.

След деветосептемврийския преврат Гешев изчезна, отнасяйки със себе си списъците на своите дълбоко законспирирани агенти. И никой още не е разбрал, кое чуждестранно разузнаване е използвало досиетата на неговите агенти...

Гешев беше «политически» расист. Той смяташе, че комунистите имат органическа недостатъчност — фанатизъм — дължащ се на тяхната нелогичност и жажда за мъст към преуспелите хора.

ШЕСТИ ПОЛК

Бях назначен в Шести пехотен на негово величество цар Фердинанд полк, който с Първи пехотен на негово височество Александър Батемберг полк заемаха района между бул.«Витоша», бул.«Патриарх Евтимий», ул.«Фритьоф Нансен» и Перловската река. /Сега в този район се намира Националният дворец на културата с парка си/.

Казармите, домакинските сгради и конюшните — стари и прогизнали от плесен и влага — бяха оградени с висока тухлена ограда, която не пречеше от многоетажните жилищни сгради да наблюдават учението на плаца.

Двата полка представляваха ядрото на тъй наречената Първа желязна дивизия, наричана от някои Шопска. През годините 42-ра и 43-та командир на дивизията бе небезизвестния генерал Кочо Стоянов, роден в с.Драгалевци. Като младши офицер, този генерал бе активно участвал в септемврийските събития 1923г., славеше се като върл противник на комунизма и, знаейки какво го очаква, сам сложи край на живота си, щом червената армия навлезе в България.

Самоубиха се също директорът на полицията полк.Куцаров и началникът на пожарната команда в София, Захарчук. Не знам какви са били греховете на този белогвардейски офицер в родината му, но той модернизира и издигна на голяма висота пожарната защита на София. Неговите пожарникари бяха дисциплинирани и смели мъже, и неведнъж с риск на живота си спасяваха живота на много граждани. Пожарите в столицата биваха потушавани в самия им зародиш и за Захарчук се носеше славата, че се явява със своите пожарникари преди пожарът да е избухнал... Теменната кост на Захарчук бе пострадала при пожар и беше заменена със златна пластина, затова той я прикриваше с черен чорап. Главата с черния чорап винаги можеше да се види в предните редове в театъра, операта и концертните зали.

Вестниците никога не забравяха да съобщят, кога Захарчук ще мие кубетата на «Александър Невски», и много граждани се стичаха при храма, за да присъстват на този опасен спектакъл.

ИНЦИДЕНТ

След като русите спряха победния ход на немската машина, и особено след битката при Сталинград, съпротивителното движение в България се разрастна. По ефира все по-често започна да се разнася и гласът на Москва. За инструктори и ръководители на съпротивителното движение, по въздуха и по море, Москва изпрати в България комунисти, емигрирали преди войната в Съветския съюз. Мнозина от тях биваха заловени и съдени от военен съд. Следствените лежаха в отделни килии на Централния затвор и, за да не избягат, бе назначена външна охрана от софийския гарнизон.

Веднъж ми се падна и аз да бъда началник на тази охрана. Часовите през деня спяха и само през нощта стърчаха по постовете си край дворните врати на затвора или правеха обход покрай стените. Имаше заповед да се стреля без предупреждение.

В една странична сграда, извън огромното здание на затвора, бе определен карцер и за провинили се немски войници.

През нощта чух изстрел и изтичах да видя какво се е случило. При вратата на затвора лежеше застрелян германски подофицер. Часовият, млад войник, се бе така уплашил от стореното, че дори на мен не даваше да се приближа, заплашвайки ме с насочена пушка. /Според правилника, само караулният разводач, който го е поставил на пост, може да го смени/. Заповядах на караулния да го смени с друг часови и чак когато момъкът влезе в караулното помещение си предаде оръжието. Бяхме принудени да го вържем, за да не посегне на живота си от уплаха, че е убил германски подофицер.

На другия ден го успокоих, но и аз бях обезпокоен за неговата съдба, затова когато се завърнахме в полка, веднага докладвах на командира, че германецът бил пиян, разбил вратата на карцера побягнал и нашичкият го застрелял.

Командирът се съгласи на предложението ми, войничето да не бъде наказано, а да бъде произведено в чин ефрейтор за «отлично изпълнения си дълг».

Набързо събрах частта в каре и след съответните слова, под дрибъла на барабана, лично окачих ефрейторската «гъсеница» върху войнишкия пагон на разплакалия се от умиление младеж.

След това си имах доста неприятности с българското и германско военно комендантство, но войникът бе вече «наказан» с награда и нямаше как да му се отнеме, защото заповедта «да се стреля без предупреждение» бе спазена. Работата накрая се уреди без лоши последствия за мене, защото немците държаха заповедите да се спазват. А и за тях, изглежда, животът на техния подофицер нямаше никаква стойност...

Ако някой комунист чете тези мои спомени, сигурно ще си каже: «Виж го ти, мръсникът, вместо да вдигне своите войници и да освободи следствените и вече осъдените на смърт наши другари, стрелял без предупреждение.»

На тези читатели ще отговоря, «че не ми е минавало през ума да освобождавам престъпници, защото имах вяра в правосъдието и не исках да нарушавам законите на държавата». А аз, тъй да се каже, бях един от защитниците на тези закони!

ЗА ВАПЦАРОВ

Веднъж попитах полковник Игнат Младенов, защо е осъдил Вапцаров и другарите му на смърт. (*Младенов ми преподаваше военно право във Военното училище, а и се познавах с него покрай свако си, който му беше колега, като военен прокурор*). Полковникът ми отговори, че Вапцаров е можел да отърве куршума, но сам си е търсил смъртта, защото поел цялата вина върху себе си, за да спаси своите другари...

„Питам го защо лъже, че радиостанцията е била негова, а той: «Моя е и аз работих с нея».

Накарах го да ни покаже, как е работил с радиостанцията и за какво служи всяка нейна част — нито знаеше да работи с радиостанция, нито знаеше за какво служат дори лампите й, а отговаря: «Станцията е моя и аз само работех на нея».

Казах му недвусмислено, че старото приятелство между баща му и царя няма да му помогне, защото играта е вече друга и се разиграва от други /имах предвид Бекерле и д-р Делиус/, той пак като грамофонна плоча все едно и също пее: «Радиостанцията е моя и сам работех на нея».

Някой подшушна, че Вапцаров е поет, и викнахме свидетели да потвърдят това /нали поетите са ценност пък и не винаги са умствено в ред/, но свидетелите-поети, също не бяха чували за поет на име Вапцаров.

Ако немците не държаха да има процес, сигурно случаят с радиостанцията щеше да бъде приключен набързо в полицията, но немците обичат лайното им да се размирисва, както това стана навремето с процеса срещу Георги Димитров."

За да не се изложа пред полковника, не го запитах кой е бил Георги Димитров и за какво са го съдили немци...

Не знам доколко полковник Игнатов е бил откровен с мене, но той не бе осъден на разстрел от «народния» съд, а само бе пратен на лагер, където бе починал от болест.

Никола Вапцаров сам е издал «Моторните» си песни в малък тираж и ги е разпространил на ръка между свои приятели-съмишленици. Затова и не е бил познат на литературната критика като поет.

А има и нещо необяснимо за мене: «прогресивен» литературен критик ми заяви веднъж, че Вапцаров не е никакъв поет, а прост епигон на «плакатния» Маяковски.

Маяковски, по онова време, за съветската литература бе персона нон грата. А и донякъде и за нашата. Мисля, че на една годишнина от смъртта му, само Тодор Генов се осмели да я почете с един възпоменателен лист.

След превратa този критик неведнъж хвалеше Вапцаров в своите статии. Нямаше как! Нали Вапцаров бе канонизиран от БКП, като безсмъртен пролетарски поет...

БЪЛГАРСКИТЕ ЛЕТЦИ—ГЕРОИ

Когато американците завзеха Италия, от летището на Фоджия изпращаха самолетни формации, за да бомбардират Плоещ — единственият доставчик на петрол за Германия. На път за Румъния тежките бомбардировачи-крепости минаваха над България и биваха сваляни от наши изтребители.

При една въздушна битка летецът Списаревски, след като самолетът му бил простелян, се беше врязъл като жива торпила в една американска крепост, след което името му стана символ на саможертва и смелост.

Познавах Списаревски от Военното училище, а и неговият брат ми бе съученик от прогимназията. Двамата братя бяха стройни, русокоси и буйни младежи.

Когато служех в Карлово, Списаревски беше летец в близкото до града летище и понякога заедно прекарвахме вечер в ресторант КООП. Макар и коренът му да бе добруджански, той подчертано, сигурно за оригиналност, говореше на шопски диалект, а също обичаше да пее с дрезгавия си глас руски романси. Изглеждаше строг и грубоват, но имаше добро сърце и всички негови колеги го обичаха.

Списаревски е летец, чието име българската армия не бива никога да забравя и чест прави на летеца Розев, че за него написа малка, но силна книга!

Моят съвипускник Неделчо Бончев също свали няколко американски крепости, но и него го свали еди двутел лайтинг. Неделчо катапултирва, парашутът му не се отваря и той по чудо пада на земята невредим.

През «отечествената» война Неделчо успешно се бие срещу немските самолети със своя немски самолет и бива свален някъде в Албания. Германците го изпратили да бъде лекуван в Тулн, близо до Виена. Когато червената армия настъпила към Виена, Неделчо Бончев отказал да бъде евакуиран с болницата и една милосърдна сестра-немкиня го застреляла.

За смелия летец Неделчо Бончев също би трябвало да се напише книга.

И не само имената на двамата смели летци трябва да не се забравят, а и на всички останали, които загинаха, за да бранят небето на България.

Аз съм убеден, че ако българските изтребители имаха не десет-петнадест, а петдесет «Месершмида»[26], столицата ни нямаше да бъде разрушена...

След като българските летци почти унищожиха една голяма американска формация от бомбардировачи, генералът, командващ тази формация, се самоуби. И започна жестокото американско отмъщение не само срещу военни обекти, а срещу цивилното население и техните домове...

[26] *Немски боен самолет-изтребител*

БОМБАРДИРОВКАТА И ЕВАКУАЦИЯ

На десети януари 1944 година, когато обядвах с баща си /той не желаеше да се евакуира/, засвириха сирените и аз тръгнах за полка си, а баща ми продължи сам да се храни. Видях няколко лайтинга, необезпокоявани да се отправят откъм Витоша за столицата. Малкото наши изтребители бяха вече излезли от строя, а зенитната артилерия бе малобройна и неефективна.

Всяка рота от полка бе си изкопала противовъздушни окопи, покрити с пръти и чимове за маскировка. Окопът на моята част бе изкопан успоредно до стената на казармата. Един поручик ме покани да отида в неговия окоп, който бе покрит с ламарина и имаше пейки за сядане, но аз предпочетох да бъда при моите войници. Още невлязъл в окопа и бомбите започнаха да падат. От свистенето и трясъците на самолетните бомби нервите на залостените в тъмните окопи войници не издържаха и те се опитаха да изскочат навън, но аз с пистолет в ръка ги задържах и техните редици започнаха да се огъват като настъпена змия, докато изведнъж заглъхнаха притиснати от грамада пръст.

Когато премина бомбената вихрушка, аз и моите войници бяхме изровени полузадушени от окопа и, като дойдох на себе си, първото нещо което видях бе каска с главата на поручика. Пряко попадение на бомба бе разкъсала на части не само него, но и двадесет и четири войника от ротата му. Двата полка дадоха много жертви през тази дневна бомбардировка. Бяха разрушени и казармите.

Съседните кооперации горяха и дадох заповед на моите войници да потушат пожарите. Гражданите не мърдаха от скривалищата си в зимниците и войниците сновяха из апартаментите им, за да изпълнят заповедта. Никой от гражданите после не им благодари, за спасяването на домовете им от огъня и обезвредяването на запалителните бомби със закъснители, но и никой не се оплака, че ценни предмети или пари липсват.

Сетих се за баща си и хукнах през ями, повалени стълбове и оплетени жици към къщи. Много от сградите бяха изцяло и частично разрушени, трамвайните линии на «Граф Игнатиев» бяха изкъртени и огънати в различни форми. Една релса от тях бе хвръкнала нависоко и бе се забила като огромно копие непосредствено до моста на Перловската река. /Така тя си остана и дълго време след завършването на войната/.

Покривът на нашата къща, който стърчеше над другите къщи на западната страна на ул.«Любен Каравелов», го нямаше. Целият ни двор бе изринат и представляваше огромна яма. Старите едноетажни постройки, в които баба ми и дядо ми са живеели, когато след Освобождението са се преселили от Калофер в София, бяха пометени от взрива на бомбата.

Намерих баща си под един креват, притискащ главата си с някаква възглавница. На челото му зееше голяма рана. Щом ме видя, той се надигна, каза: «Значи си жив!» и припадна. На ръце, а после с помощта на двама санитари, го заведох в болницата да му закърпят раната и да го превържат. Корав човек: върна се вкъщи. Не можел да понася болници. Моят баща никога не беше боледувал, като изключим лумбагото, получено през Балканската, което отвреме навреме го стягаше.

Върнах се в полка и заварих регента Филов да разглежда окървавените и разрушени окопи. Клепачите му бяха големи, подути, и той с мъка ги повдигаше, сякаш го беше срам да ни погледне. Тръгна си без нито думичка да каже.

Оставих само караул, които да пазят оръжието и материалната част на батареята и, понеже помещението ни бе разрушено, на своя глава, тъй като командирът никъде не се мяркаше, пуснах всички войници в тридневен отпуск. Повечето от тях бяха или софиянци или от близките до града села. Исках да успокоя родителите им, а и тях да запазя от повторна бомбардировка.

Офицерите от всички страни зобят военните си знания от едни и същи учебници и правилници, та предполагах, че моят американски колега няма да бъде недалновиден, за да не си свърши работата докрай, особено след като не се е натъкнал на съпротива.

И самолетите пристигнаха още същата нощ. Те осветиха столицата с разноцветни канделабри /осветителни ракети с парашути/ и методично започнаха да смилат с бомби центъра на София. Бяха пропуснали военните обекти, като оръжейните погреби, Арсенала, гарата и други, затова отново дойдоха през март...

След тежък труд в прибиране на разпиляното ни имущество и в окова̀ване с дъски и одеала изкъртените прозорци, реших да си почина, когато противовъздушните сирени и камбаните на софийските черкови известиха за новото въздушно нападение. Нашата къща нямаше бетонни плочи /беше построена в началото на века/, затова с баща ми се скрихме в мазето на отсрещната кооперация. В мазето нямаше други хора освен нас.

Мълчаливо слушахме как бомбите отупват града, докато страшен взрив над нас не ни залепи на пода. След малко се усети и миризма на запалени въглища. За да не се задушим, опитахме се да излезем от мазата, но входът й се оказа затрупан от грамада разрушен материал. Трябваше да търсим някое от приземните прозорчета на мазетата; разбих с рамо няколко врати на мазета, но прозорчетата им също се оказаха плътно задръстени от развалини. Най-после димът от разгарящите се въглища ни спаси. Като изпълни цялата изба, той намери някакъв процеп да излезе на въздух и аз, полузадушен, успях да разширя процепа и да измъкна през него баща си, който смятах за вече задушен. Изненадах се, че той щом глътна въздух се ококори и веднага запали цигара. (Баща ми пушеше денонощно по четири-пет кутии с цигари).

Още неориентирани какво да правим, към нас се приближи Тодор Кръстев — съвипусник на убития ми през Първата световна война вуйчо. Знаехме, че той е в затвора и много се изненадахме, когато го видяхме. Той бе комунист и бе участвал в неуспешния преврат на звенарите начело с Дамян Велчев и Кимон Георгиев.

«Ще ви покажа нещо интересно» — рече с обезумял поглед Тодор Кръстев и ни поднесе откъсната детска ръка. После се засмя с глас и с подсвиркване се изгуби в тъмнината.

По-късно, когато дойде на себе си, Кръстев ни съобщи, че жена му и неговото дете са били убити от американска мина.

Съседната къща гореше и заплашваше да подпали и развалините на нашата, затова започнах да разчиствам дървените материали. За моя приятна изненада на помощ ми дойдоха няколко от моите оставени в полка войници, които, като разбрали, че кварталът, в който живеех, е най-пострадал от бомбите, дошли да видят какво е станало с командира им.

Американците бяха поръсили развалините на София със запалителни бомби /къси цилиндрични тръби, напълнени с фосфор/, които не се пръскаха, но съскаха като пепелянки и развиваха голяма температура. Такива десетина подли бомбички изхвърлих от нашия таван, а и от таваните на околните къщи. Като по чудо намерих и една пожарна кола, която успя да се промъкне в нашата улица и да спаси от изгаряне няколко къщи.

При нощната ни акция, на улицата намерих чанта, пълна с пари и облигации и друга дамска чанта, със златни монети и бижута със скъпоценни камъни. Не ги предадох в полицейския участък, както бе заповедта при намиране на ценности, защото нямах вяра в честността на лошо платените стражари, затова сам реших да издиря притежателите им.

В чантата с парите имаше купони за хляб с името и адреса на притежателя им. Той беше известен адвокат и живееше на съседната улица, но в дамската чанта имаше само една снимка на жена, която не познавах. Предадох снимката на свещеник Грозев от църквата «Св.Седмочисленици», за да разпита оределите богомолки дали познават жената, като оставих адреса си.

Когато лично предадох чантата с парите на адвоката, той изпищя от радост, измъкна парите и започна да ги брои. През това време пушех и наблюдавах как разтрепераните му пръсти подреждат банкнотите на купчинки.

«И облигациите и парите са налице» — рече той, когато всичко провери, отдели една банкнота и ми я подаде, за да се почерпя. Зашлевих му един шамар...

Получи се заповед полкът да се евакуира в района на Банкя. Моята батарея с цялото й имущество трябваше да се установи в с.Иваняне.

Евакуирането представляваше жалка картина. Улиците на столицата бяха покрити с лед и натрошени стъкла. Конете се подхлъзваха, а по стръмните улици оръдията се превръщаха в неуправляеми тежки шейни. Може би беше двадесет градуса под нулата, а от коне и хора се надигаха облаци от пот, които веднага се превръщаха на скреж. За да не се подхлъзват конете и си счупят крак, бях принуден да заповядам да се нарежат одеала и да се направят от тях терлици за подкованите конски копита.

Селяните на Иваняне гостоприемно приеха моите войници, а аз с щаба си се настаних в едноетажна вила, след като цялото й имущество описах и прибрах в една от стаите. Вилата се оказа собственост на директора на кооперативната банка. Мислех, че ще си имам неприятности с него, но когато той дойде, почерпи войниците с цигари и им благодари, загдето са запазили имуществото му.

След месец във вилата пристигнаха двама мъже — тъст и зет. Старият, бай Спас, имаше фурна на «Граф Игнатиев» и «Цар Иван Шишман»; младият — Велянов, държеше фурна на «Патриарх Евтимий» /сега магазин/, върху която бе паднала бомба. Чантата със златото била зестрата на неговата жена.

(*За благодарност, след войната Велянов ми даваше хляб без купони, а и понякога ме викаше да похапна от «македонската» му баница с праз*).

От височината до Иваняне наблюдавах как изригва и гори София по време на бомбардировката на 30 март.

През май полкът потегли за турската граница.

МИСИЯТА «ФАУ—3»

С Рето[27] бяхме сгодени, но бомбардировките ни попречиха да се венчаем и това решихме да сторим през лятото в Сливен — нейният роден град, тъй като нашата къща още не беше възстановена от бомбите. Свещениците определиха датата на венчалния обред — 13 август 1944 година.

С тридесет литра двадесет и шест годишна сливова ракия нашите прекосиха Балкана и пристигнаха в Сливен. При всяко раждане на внук, майката на баща ми — баба Лала — търкулвала в огромната плевня буренце с ракия, та когато внукът й се зажени да има с какво да почерпи сватовете. На моето буре, с катран, бе изписано едно «Д» и дата 1918 — годината, в която съм се родил.

Аз пристигнах в Сливен от турската граница със заповед за едноседмичен отпуск.

Венча ни сливенския митрополит с многобройната си свита от попове, в църквата *«Свети Димитър»*. Храмът бе пълен с народ, дошъл да разгледа софиянеца, който им отнимаше най-личното момиче. Сигурно са останали разочаровани, защото аз бях висок, слаб и с измъчено лице от непоносимата горещина и безкрайните благословии на владиката, припявани от всеки свещеник. А и непрекъснато трябваше да изправям дебелата свещ, която от горещината клюмваше и изливаше върху килима разтопен восък. Кръстници ни бяха известният сливенски фабрикант Апостол Стефанов със съпругата си Божана... Сватбата бе тежка и ме измъчи, а и сватбеният банкет, в представителния ресторант на Сливен, ме изтощи напълно с многобройните си наздравици, придружени с традиционното «Горчиво!»

В разгара на пиршеството се появи военен куриер и ми връчи заповед на Министъра да замина незабавно в София, а оттам, заедно с двадесетина командири на полкови бронеизтребителни батареи — за Берлин, където в триседмичен курс ще бъдем запознати с нови ракетни противотанкови оръжия, които щели да бъдат доставени на нашата войска. Оръжията

[27] *Райна Стефанова Кисьова - съпругата на писателя*

бяха от типа «базуки» и се наричаха «Танков юмрук» и «Танков ужас». Германците обичаха да слагат какви ли не страховити имена на своите оръжия, танкове и самолети.

Помолих началника на гарнизона, който присъстваше на банкета, да обясни на шефовете в София, че се женя и че не е удобно да оставя младоженката «под було», за да замина за Берлин, но ходатайството му остана без резултат.

«Българският офицер не трябва да се лигави, а веднага да изпълнява заповедта на своите началници» — му бяха отвърнали по телефона.

Не се лигавех, защото Съветската армия бързо настъпваше към Румъния, бях сигурен че ще прегази северната ни съседка за няколко дни, а мене ме изпращаха да се запознавам с някакви, още недоставени ни противотанкови оръжия. Освен това имах сведения, че тези «ужасяващи противника» оръжия действат ефикасно, само когато противниковият танк се изчака да се приближи на петдесет-шестдесет метра — твърде неприятно разстояние за всеки боец...

Мина ми мисълта да си хвърля офицерската фуражка и да нахлупя партизанския каскет, но ме досрамя от себе си и от нашите, пък и от младата си жена, която се бе оженила за офицер, а не за «шумкар».

За официалната власт партизаните бяха неудачници и заблудени бедняци, които се крият из шумата на планините, за да изчакат края на войната. Откровено казано и аз мислех така, защото партизаните не можеха със собствени сили да завземат властта и жандармерията ги гонеше и избиваше като дивеч. Едва, когато съветската армия влезе в България, се разбра, че съпротивителното движение е било много посилно, отколкото бе в действителност... Който рискува, той печели. А аз нито имах възможност да рискувам, нито пък ми се искаше да залагам честта си на комар.

Поручик Стефан Стойнов и аз бяхме повикани за инструктаж в стаята с кожената и желязната врата в Министерство на войната. След водача на групата пор.Иванов, двамата бяхме най-старши по чин. Инструктира ни същият офицер от контраразузнаването, майор Филев, който навремето ни прати с

Крапчански да се извиняваме на английския легационен секретар.

— Избрах вас двамата... Познаваме се... Разбирате ме, нали?

— Русите са на Карпатите, за какъв дявол ни пращате в Берлин? — запитах аз. — Нали тук карахме курс за противотанкови оръжия?

— Този курс е по настояване на германците и е само повод — каза майорът. — Ако не ви пратим, немците са мнителни и ще се усъмнят в лоялността ни, защото усещат, че ние искаме вече да откачим вагона си от техния влак, и за да ни изпитат... А, ако се измени нещо във военната обстановка, което не вярвам да се случи за двадесет дни до края на курса ви, няма да ви изоставим. Ние мислим за вас... Лично аз ще изпратя боен самолет да ви доведе в родината.

— Значи не ни изпращате на курс, а да станем заложници! — сопна му се Стефан.

— Заложници, със задача, освен да се запознаят с тактиката при използване на новите противотанкови оръжия, които немците крият досега от нас, а и да разузнавате каквото можете за новите далекобойни ракетни бомби «Фау—3», за които Гьобелс твърди, че имали хиляда пъти по-голяма разрушителна сила отколкото предишните.

Ние със Стефан се спогледахме.

— И за какво е всичко това? Та нали сме съюзници с германците?

— Ваш дълг е да направите това, което ви се заповядва. Идете!... Нашето правителство иска в България да стъпят англичаните. Вече са изпратени хора да преговарят с тях. И за да ги убедим, че не сме били лоялни съюзници на Хитлер, на масата на преговорите трябва да поставим доказателствата — отвърна майора.

— Как?

— В бойното училище в Дьобериц ще се срещнете с немски офицери, изтеглени от фронта за преподготовка. От тях ще получите сведенията, като ги напиете и подкупите.

— С какво!?

— В спалното купе на влака ще намерите куфар с цигари и куфар с бутилки коняк. Митничарите ще бъдат предупредени.

Превърнете ги в марки или пенгю[28], които са за предпочитане. И нито дума никому!

— Втасахме я... — рече Стефан, когато излязохме от стаята.

Всичко ми се стори наивно, дори глупаво, но нали беше секретна заповед трябваше да се извършва секретно. За да не се усъмнят другите офицери от групата, а и тримата преводачи Ганчев, Мархолев и Протич, за които майор Филев ни предупреди, че са хора на немците, само аз останах с куфарите в първокласното купе, като заявих че съм доплатил.

Номерът мина, но на два пъти «Бистричката четворка» на Тито /по името на известна по това време музика/ ни «трапоса» композицията с едрокалибрени куршуми. Четирите английски изтребители «Спитфайер» атакуваха внезапно и изчезваха, преди противовъздушните оръдия, които бяха монтирани на платформен вагон на края на композицията, да дадат и изстрел. При едно от нападенията леглото и куфарът с цигари под него бе надупчен. Без жертви, криво-ляво и с голямо закъснение, пристигнахме във Виена.

Според уговорката със Стефан, във Виена трябваше да се «разболея», да остана и превърна част от «стоката» си в марки и след няколко дни да пристигна в Берлин. Една братовчедка на жена ми следваше фармация във Виена и аз с газгенераторно такси замъкнах куфарите и себе си в квартирата й. Момичето ми предостави стаята си, а то се премести да живее временно при хазайката.

Дора[29], така се казваше братовчедката на жена ми, бе излязла някъде и аз се намирах в банята. Току-що бях научил, че румънският крал Карол е предал без бой страната си на Червената армия и противовъздушните сирени засвириха. Виена бе за пръв път бомбардирана от американските самолети, но не така жестоко както София.

На другия ден курсът на една цигара се покачи от марка на две и аз, чрез българи-черноборсаджии, успях да пре-

---

[28] пенгьо (унг.) - стара парична единица в Унгария
[29] Тодорка Гиндева /Рочева/

върна част от стоката си в пари. Бяха осигурени средства за немския офицер, който щеше да ни разкрие тайните на новото оръжие, но той трябваше да бъде намерен, което при зорката бдителност на SS нямаше да е никак лесно.

След три дни пристигнах в Берлин, който опушен от хиляди комини е мрачен и пуст. Осеян с ями и разрушени къщи, той изглежда като болен от сипаница.

Някогашното Олимпийското село отдавна не приютява спортисти. В кокетните му вили са настанени военни. По алеите, край езерото, между стъклените спортни зали сновят офицери. За нас е определена вила «Бамберг», където българската група офицери е разквартирувана. Вече «излекуван», се настаних в стаята на Стефан.

Ето и бойното училище в Дьобериц. Началник на училището е генерал Маниciус, произведен от Хитлер в маршал. На него му бе възложена защитата на Берлин.

Изучаваме «Танков юмрук» и «Танков ужас» — две оръжия със страшни имена и слаб ефект. Провеждаме учения с танкове, по които са прикачени газгенераторни инсталации. Има много курсисти: италианци, унгарци, испанци, а даже и един индус със зелена униформа и бяла чалма. Казаха ни, че е раджа.

Сакати германски офицери с железни кръстове и патерици ни предават тактика. Те имат богат боен опит, но всички избягват да говорят за войната на Изток…

Не с един, а с няколко немски офицери установихме контакт. Те бяха отчаяни, предусещайки края на войната немски офицери, които за цигари и коняк издаваха и майчиното си мляко. Конякът бързо развързваше езикът на германците, на които им бе омръзнало да се бият из многобройните фронтове на Европа и Африка. Техните части навсякъде бяха разгромени и те, спасилите се, мечтаеха за мир, пък какъвто и да е той. А един от тях — капитан Пипе, като чуеше за Източния фронт, направо се разплакваше от страх да не бъде отново изпратен там... Всички офицери, с които говорехме, бяха от Вермахта и душите им бяха изпълнени с безсилна омраза към нацистите... След коняка и цигарите, влизаха в употреба накрая парите...

* * *

С поручик Стефан Стойнов пътуваме със закрита кола, от типа на полицейските — с врата отзад и само с малко стъкло към шофьорската кабина. Водачът ни — немски офицер-майор — седи до шофьора. Аз се опитвам да дремя, а Стефан е поставил върху колената си кожен планшет[30] с компас, чертае и води бележки, въпреки оскъдната светлина. Отвременавреме подскачаме на седалките от неравностите по пътя.

Мърморя на себе си:

— Докога ще се лашкаме...

— От вчера не виждам румънските офицери на плаца — се обажда Стефан.

— Щом царят Карол е матиран, офицерите му са излишни — отвръщам аз.

Колата спира рязко. Чува се глас отвън:

— Можете ли да ме вземете до гара Кериц?

Хлопва се вратата и през шофьорското стъкло виждаме един немски офицер, който сяда до нашия водач. След време колата наново спира. Чуваме пухтене на локомотив и гласа на слизащия: «Данке, майор!»

Стефан долепя едната страна на планшета до кабината на колата, наглася компаса и когато колата потегли, натисна копчето за отчитане на време на ръчния си часовник-хронометър...

Следваме немския майор през гъста борова гора. Оглеждаме се: само борове и небе.

— Мисля, че предпазните мерки, които взехме, ще бъдат възнаградени... — с многозначителност заявява немецът.

Минаваме покрай огромен бетонен бункер, от който стърчи стартова площадка с прикрепена към нея ракета.

— Моля, тук! — казва майорът и ни повежда в специално приготвеното закритие. Сетне поверително накланя главата си към нас и добавя ентусиазирано:

— Десет тона тротил!

---

[30] *Приспособление, върху което се прикрепва хартия при правене на топографски снимки*

Платформата с ракетата се надига бавно, стига необходимият ъгъл за изстрелване и спира. За миг всичко изчезва в блясък. Чува се страшен тътен и ракетата лети към небето, като оставя след себе си огнена следа.

Ние сме смутени, а германецът тържествува:

— Само след няколко минути тя ще поздрави Лондон! А за Москва готвим по-специално удоволствие — тайно оръжие. Фюрерът все още иска да води войната рицарски, но и неговото търпение има граници...

Взривът на тайното оръжие, разбрахме от немския майор, че се произвежда в ледниците на Норвегия. Той се наричал «тежка вода» и можел за няколко минути да разруши цял град. За площадките на «Фау-3» събрахме противоречиви сведения и със Стефан решихме, че те се менят[31].

За тактиката и снабдяването на новите противотанкови оръжия нямаше защо да си хабим цигарите и коняка; тях направо взехме от подробните схеми с обяснения, които висяха в една от учебните зали. Стефан бе педант и всичко си записваше в тефтер. Той владееше добре стенографията и тя беше, тъй да се каже, нашият шпионски шифър.

* * *

За да провери подготовката на своите курсанти, един майор, с железен кръст с брилянти на шията, изкара на бойния полигон в Дьобериц всички групи офицери от съюзническите страни, включително и голяма група от немски фронтоваци и ни зададе доста сложна тактическа задача: дивизия от червени /българите бяха червените/ трябваше да бъде унищожена при настъплението й от синята дивизия на немците. Стори ни се странно хрумването на майора да ни направи червени... Поручиците Иванов, Стойнов и аз бяхме «щаба на дивизията», а останалите по-младши от нас офицери — командири на различни полкове — пехотни, артилерийски, танкови, бронеизтребителни. Целта на задачата бе да се види, как бронеизтребителните части ще действат в дадената обстановка срещу танковете на противника.

---

[31] *"Фау-3" с ядрен заряд е трябвало да се изстрелят срещу Ню Йорк от подводници*

Който не е разигравал такава задача, само той не знае колко тя е свързана с бумащина на заповеди и нареждания, със схеми и различни варианти, според създалата се по време на играта обстановка... След четири часа мъдруване ние предадохме своето решение на майора с железния кръст и до края на работното време /още четири часа/ сформирахме карета бридж... На другия ден железният кръст с неудоволствие съобщи, че червената дивизия е разгромила синята и че немските офицери имат дървени глави. А тези дървени глави притежаваха голям боен опит!

Подобно нещо се бе случило и в Ниш, където преди година бях изпратен да се поуча от немския опит в тамошното бойно училище. И тогава ми направи впечатление, че немските офицери са дисциплинирани и точни в изпълнение на поставените им задачи, но им липсва въображение...

Когато научихме, че България е отворила война на Германия, на другия ден с поручик Стойнов отидохме в българската легация в Берлин.

«Изложихме се пред германците» — бяха първите думи на пълномощния министър Захариев, като ни видя. Той беше бледен, недоспал и стискаше една в друга ръцете си, за да не треперят. Изслуша молбата ни, да бъдем незабавно върнати в родината, и вдигна безпомощно рамена: — «Има бог — каза той. — Нека се оставим на неговите грижи...»

А военното аташе капитан Дамянов направо ни посъветва да минем на немска страна.

В легацията цареше хаос. Служители и прислуга се надпреварваха да опаковат имуществото: килими, барокови мебели, картини. Разбрахме, че немците са разрешили на нашия пълномощен министър да «евакуира» легацията си в Швейцария. В Германия оставаха без закрила четиридесет хиляди български работници, студенти и ние...

От шофьора на легацията научихме, че имало самолети, които празни пътували до Белград. Той ни свърза с един немски летец, който срещу пет килограма цигари се съгласи да ни намери немски униформи и да ни отведе с юнкерса[32] си, ако не в София, то поне до Белград.

---

[32] *„Юнкерс" - вид немски транспортен самолет*

Всичко е уредено. На другия ден тръгваме. Пием бира в малка махленска кръчма — сборният пункт, откъдето трябваше да потеглим за летището Аз съм щастлив и подарявам часовника си на летеца. Изведнъж влизат двама германци с черни униформи. Казват на летеца да ги последва. Той скача, но те вече са готови. Вик като гърмеж заковава летеца. Два «валтера»[33] лъсват срещу нас. Отведоха летеца и ни взеха аусвайсите[34].

Вечерта ни натикаха под стража в стаята ни в Олимпийското село. В стаята, където живеехме с поручик Стефан Стойнов, нямаше печка и ние с него изпихме цяла гарафа с вода, за да изгълтаме листата на шпионския тефтер, във вид на «книжни кюфтета». Няколко дни след това със Стефан се чувствахме като бременни и непрекъснато ни се повдигаше от нискокачествената хартия...

Генерал Маниус ни съобщи онова, което вече знаехме. Той с възмущение говори за предателството на България, в най-черни краски нарисува положението в окупираната ни от болшевиките родина и великодушно ни предложи да станем офицери на Райха. След като му отказахме (Стефан му заяви, че никога няма да се бие срещу своя брат, който е също офицер от българската армия) Маниус започна да ни заплашва и ни даде срок от двадесет и четири часа да си помислим, към кого да се определим, като не забрави да ни напомни, че «който не е с германците е против германците». С това искаше да ни отнеме и правото на неутралитет.

Под давлението на преводачите Мархолев и Протич, повечето от нашите колеги-офицери се уплашиха и се съгласиха да преминат на немска служба.

След една кошмарна нощ, поручиците Иванов, Стойнов, аз и подпоручиците Дуплев, Семерджиев, Батоев, Марков, Ангелов и Захариев решихме да изпълним патриотичния си дълг и категорично отказахме да служим на Германия — вече противник на нашата родина. Бяхме обезоръжени от военна полиция и под строга охрана изпратени в лагер.

---

[33] "Валтер" - марка немски пистолет
[34] Аусвайс - документ за самоличност

РАЗПРЕДЕЛИТЕЛЕН ЛАГЕР

В първия, тъй наречен «разпределителен лагер», имаше пленници от различни страни, между които и една група от англичани и американци. Старшият на американците бе полковник-негър, който строяваше при апел /проверка/ своите колеги и рапортуваше на немския комендант — също полковник. Когато минеше проверката и комендантът дадеше свободно, негърът подсвирваше с уста и от редиците се чуваше силна пръдня, от което немецът се вбесяваше.

Американците играеха комар «на пръдня». Те дъвчеха някаква дъвка, която предизвиква обилни газове, изравняваха голите си задници по един канап, помощник-съдията палеше със запалка изпуснатите от тях миризливи газове, а главният съдия измерваше дължината на пламъка. Най-дългата пръдня печелеше облога, който се състоеше от цигари, кафе, консерви и т.н.

А англичаните, след като разбраха, че ние сме българи, издействаха от коменданта на лагера да им се определи специална клетка в общия клозет, в която клетка ние да не ходим по нужда.

А бяхме уж вече съюзници с тях!?

Само заради тази обида аз искрено злорадствах, когато след войната английските колонии, една след друга, получаваха своята свобода и се радвам, че великият Албион си е свил сърмите на своя влажен и неплодороден остров...

СРЕЩА

Третият наш преводач — д-р Георги Ганчев, бе син на генерал Ганчев, адютант на цар Фердинанд от детронирането му и до дните, които описвам. Г.Ганчев имаше фабрика и семейство в България и по внушение на баща си пристигна след нас в лагера, като преводач, но той нито веднъж не ни подметна да се съгласим на многобройните предложения на германците, а после и на Ал.Цанков, да станем офицери на вермахта.

В разпределителния лагер веднъж дойде ген.Ганчев, когото немците наричаха «екселенц» и му отпускаха бензин за колата.

Дали защото синът на Ганчев знаеше за моята антипатия към Фердинанд, неведнъж гласно изказвана от мене при разговори с колеги, или пък искаше да ме пречупи, което е повероятно, но той накара баща си да издейства от коменданта да ме пусне с него за два дни. Комендантът не можеше да откаже на известния екселенц, верен адютант на цар Фердинанд и на Германия.

Ген.Ганчев живееше в хубава къща, разположена в доста обширен парк край едно езеро близо до Берлин. Направи ми впечатление, че прислугата се състои от млади, красиви жени. Мълвата за стария генерал, че има слабост към нежния пол, се потвърди. На вечерята не липсваше черен хайвер, рокфор, стари вина и хубавички, доста разголени, прислужнички.

От разговора за общи познати оказа се, че старият Ганчев е другарувал с моя убит през Първата световна война вуйчо Неделько Неделев /Деко/, и че познава и моя баща. Ганчев не ме похвали, нито упрекна, за моето решение да не отида на немска служба, но ясно ми подсказа, че каквото е могъл е направил за нас; но, и категорично ми заяви, че за в бъдеще не може да се разчита на неговата помощ. Може би беше искрен, защото много наши студенти, отказали да служат на райха, бяха разстреляни.

Ген.Ганчев беше обезпокоен за семейството на неговия син, а и навярно за имотите му в България, затова беше го посъветвал да ни придружи в лагера. И не сгреши.

(*Синът му, след войната, не бе съден като предател и бате Гого /така наричахме Георги Ганчев/ живя в своя дом на ул.«Шипка» в София сред своето семейство. Разбира се, не вече като доктор на икономическите науки, а като шофьор на камион, с който пренасяше животински кости за туткаления цех в Костинбродския завод. По-късно бе назначен за преводач към Българската академия на науките, след което изчезна от погледа ми. Казваха, че е заминал за Швейцария, за да уреди наследството на починалия си там баща*)... Георги Ганчев беше умен, честен и добър човек. Той милееше като нас за България. И страдаше като нас за своята родина в лагера.

Много се изненадах, когато на другия ден бях заведен в къщата-дворец на Фердинанд, в която заварих избягалия от България проф.Ал.Цанков, наричан от прогресивната общественост «главорез», «кървав професор» и други подобни епитети, които той си бе спечелил като министър-председател по септемврийските събития 1923г. С него бяха още няколко, вече възрастни мъже, между които и полк.Рогозаров — бивш командир на трудовите войски в България.

В залата, където седяхме, в очакване да се появи бившият цар, имаше и доста немски висши офицери, между които разпознах и генерал Маниciус.

Цанков се приближи към мен и ме запита за броя на българските офицери, намиращи се в Германия. Когато разбра, че аз и част от тези офицери сме отказали да отидем на немска служба, той направи гримаса на учудване, но бързо се окопити и се съгласи с нашето «временно решение, което знаел, че ще се промени, когато в Германия се образува задгранично правителство със собствена войска от българи, милеещи за свободата на своята родина».

Изглежда професорът бе получил удар, защото едното му око бе почти затворено и устата му изкривена. Бях виждал проф.Цанков да се разхожда изпъчен по софийските улици, придружен от огромна германска овчарка, следван от двама едри телохранители с бръкнати в джобовете ръце и с очи,

подскачащи, като зарчета за барбут. Сега професорът бе попрегърбен и с доста проскубана брада, но всяка своя дума подчертаваше със заканителни движения на свитата си в юмрук ръка.

Фердинанд се появи подпрян от едната си страна на бастун, а от другата — от ръката на ген.Ганчев. Всички застанахме мирно, за да го поздравим, и той с опечален вид ни кимна да седнем.

Още неизпил чашата с шампанско, което лакеите в ливреи ни поднесоха, Цанков стана и започна да описва тежкото положение, в което е изпаднала България след нашествието на «червената хидра» в нея.

Бившият цар го прекъсна и го запита «дали е жив неговият непослушен син Кирил, който се оказал по-непослушен от покойния му син Борис... — и без да изчака отговорът, започна да клати глава, като повтаряше: — Грешка, голяма грешка!» Говореше разчленено, видимо търсещ отдавна забравени български думи.

Цанков се ядоса, загдето беше прекъснат, и с повишен тон упрекна бившия цар, че недостатъчно помага на България. После заяви, че с разрешение на фюрера, ще образува задгранично правителство и изброи бъдещите му министри, като представи Рогозаров за министър на войната. Той предложи на Фердинанд отново да се възкачи на българския трон, тъй като съдбата на неговия внук Симеон не била ясна, както и съдбата на принц Кирил, който «не само, че не бил послушен, но и пет пари не струвал». Изказа се злорадно също за Евдокия /«стара, изкуфяла мома»/ и за царица Йоана: «глупава жабарка, без авторитет и собствено мнение». С наставнически глас накрая, разпененият професор препоръча на Фердинанд да даде прокламация до българския народ по радио «Донау».

«Аз вече стар, уморен, не бива за цар — отвърна Фердинанд. — Остава нищо друго, освен моля господа, Германия победи и мои потомци царуват в хубавата България.»

Генерал Ганчев съобщи, че Негово величество е болен, трябва да си вземе предписаното от лекаря лекарство и изведе от залата стария и правещия се на по-немощен, отколкото беше, цар.

Вечерята, която ни бе дадена, бе тъжна, въпреки хубавото вино и поднесените с него лакомства. С брада, подпряна на юмруците, Цанков мълчеше. Оклюмани вечеряха и неговите «министри». Само германските офицери шумно се веселяха, сякаш не губеха, а печелеха войната...

* * *

По-късно, когато бяхме вече в «истински» лагер, представител на Цанков заведе нашия старши поручик Иванов във Виена, за да го «убеди» чрез заплашване да постъпим в неговия корпус. И с гаранции, че корпусът няма да се бие срещу българи, а ще бъде изпратен на друг фронт. А Рогозаров заявил, че корпусът въобще нямало да бъде вкарван в бой, тъй като бил създаден за пропаганда. Истината — на никой българин не му се искаше да вади горещите кестени от огъня вместо самите германци, а и ако го нямаше корпусът, щеше да спре и финансирането на «българското задгранично правителство», което представляваше сборище от бивши български политици и немски глашатай за Велика България и «нов ред» в Европа.

За да се отърве, поручик Иванов обещал да ни убеди «да станем полковници» (като министър-председател проф.Цанков имал право да ни повишава в старши офицери), но когато се завърна в лагера, ние го убедихме да забрави срещата си във Виена и той, и ние, продължихме да киснем и гладуваме между телените мрежи...

Поручик Иван Иванов написа роман за лагера («Пленници», по подобие на руския «И сам войнът си е войн»), като по доста криминален начин описва престоя си във Виена и срещата си с проф.Цанков. Но романа си е роман и в него не е задължително да се описват точно фактите.

Моята повест «Пленникът от Дам—1» бе включена в списъка за патриотично възпитание в Българската народна армия, а мисля, че и романът «Пленници» също фигурира в този списък. И това е по-важното!

ЛАГЕР «ОФЛАГ — 8»

Писал съм книга за лагера — «Пленникът от Дам —1». Обаче сега искам да коригирам заглавието на тази книга. В Германия нямаше пленнически лагери за русите и техните съюзници-славяни. Имаше лагери, в които попадналите хора трябваше да умрат по различен начин: чрез лекарски експеримент, чрез задушаване, чрез непосилен труд, чрез разстрел /великодушен край/ или от глад. Труповете се изгаряха или заравяха.

Нас ни осъдиха да умрем постепенно от недояждане, което превръща човека в животно, мислещо само като как да се нахрани, за да продължи своето жалко съществуване. Нас ни притискаха да служим на Райха и станем родоотстъпници, докато все още бяхме хора, но когато вече не бяхме годни да бъдем и родоотстъпници, ни третираха като животни. И ако войната бе продължила с още половин година, сигурно и последните човешки задръжки в нас щяха да изчезнат и ние щяхме да се самоизяждаме, ръмжейки от удоволствие.

На шестия месец между телените мрежи не се говореше за нищо друго освен за хляб. Ние виждахме свободата, не както я рисуват поетите, а като един голям самун хляб, защото дотам стигаше и нашето изтощено въображение. Плъховете бяха по-умни от нас и не ни се предаваха, за да ги изядем. Германските овчарки, с които ни подкарваха на работа, не бяха кучета, а лаеща и хапеща храна... И вкусовите ни усещания постепенно се изменяха: жълъдите не горчеха, суровата коприва, която поглъщахме, не пареше; от вонящата мърша не ни се повдигаше... С всеки изминат ден нашият говор обедняваше, думите губеха своя смисъл и злобата си изразявахме с псувни, а после само с ръмжене, защото вече не можехме и помежду си да се понасяме. Със стомаха си усещахме, че нашият другар ще ни изяде, а него друг ще изяде, за да оцелее видът ни...

От срам пред бъдещите поколения представих войната, в книгата си «Пленникът от Дамм—1», много по-човешка, отколкото беше.

Моите герои разсъждаваха, мразеха и обичаха, можеха да се смеят и плачат, да страдат за ближния си, дори да се въз-

хищават на природата. С други думи не бяха такива, каквито ги описвах, когато вече се бях поугоил в родината си, и аз вече можех да си измислям герои, такива, каквито искам да ги има, а не каквито ги е имало.

Макар да бях видял с очите си зверствата на германците, аз донякъде и тях защищавах в книгата си, защото не исках да има между хората толкова много изверги...

Преди да бъда между телените мрежи смятах, че гладът прави хората смели и това мое съждение свързвах с бедняците у нас, които бяха излезли в гората като партизани, с цел да завземат властта, за да се нахранят. Учудвах се на техния героизъм и себепожертвователност.

Но, след като гладувах и бях по-беден от всякога, се уверих, че саможертвата и героизма не са съзнателни прояви, а резултат от отчаянието пред безнадеждността.

Никой от лагера не можеше да избяга, защото той бе охраняван от вахета[35], картечници и кучета, а и по двуредовите телени мрежи течеше ток с високо напрежение. Но немците можеха да ни накарат да се самоубием, като масово се хвърлим върху мрежите и изгорим, ако само поставеха извън телените мрежи трапеза с подредени по нея блюда, пълни с месо и плодове. Имаше такъв случай в един съседен лагер. По изгорените тела, от тока на мрежите, пленниците изскочиха, за да изровят картофите от близка до лагера нива... По-късно в едно съветско художествено произведение прочетох, че най-смелите се саможертвали за своите другари, като първи се хвърлили върху мрежите, за да могат останалите да преминат през овъглените им трупове към свободата!

Жена ми обича да гледа филми за войната, но аз не ги понасям, а също мразя да чета и романи за войната.

Защото изкуството идва от действителността, но не е самата действителност. Защото светът е населен с хора, а не със свръхчовеци. Защото човек не може да бъде истински герой в мирни дни, а при принудителни обстоятелства.

---

[35] *вахе (нем.) - въоръжена охрана /стража/*

ГЕНЕРАЛ АСЕН НИКОЛОВ

Не ни убиха веднага, защото, както писах, с нас бе д-р Георги Ганчев /син на генерал Ганчев, адютантантът на цар Фердинанд/. Той бе оставен на облекчен лагерен режим и дори често не спеше с нас, но дали като немски възпитаник (беше завършил немско военно училище, а по-късно бе защитил докторската си титла като икономист), строго изпълняваше лагерните заповеди, или това стори от страх, но той ме принуди да предам всичките марки на коменданта на лагера, след като бяхме заплашени, че ще бъдем разстреляни, ако укриваме каквито и да било пари. Ако парите си стоеха заровени, с тях можех да подобрявам храната на целия лагер няколко месеца, защото по-късно открихме между вахетата хорица, които продаваха хляб и консерви на черно.

Бяхме обречени, но поради една случайност (подробно съм я описал в «Пленникът от Дам—1») ние бяхме преместени от лагера във Вутцец в лагера при селището Вустрау /и двата в региона на град Нойропин/ и се «размихме» сред голяма група български офицери, пленени от германците в Македония. Почти всички офицери, от тъй наречения Македонски корпус, бяха запасняци и само неколцина — щабни офицери, начело с трима генерали-командири на дивизии и командирът на корпуса, генерал-лейтенант Асен Николов, бяха от действащата армия. Генералите Николов, Банов, Симов и Балтаков, заедно с началник щаба на корпуса полковник Хаджииванов, бяха отделени в отделна барака и не излизаха да прочистват близката гора от дънери като нас, но за да се греят ги режеха и цепеха.

Според генералите, корпусът, съставляващ цяла армия, е бил пленен по вина на командването, което не е дало нареждане как да действа в създалата се нова политическа обстановка. А пленените офицери хвърляха вината на своите генерали, че не са проявили самоинициатива. Въпросът, кой е виновен за пленяването на корпуса, сигурно по-късно е бил изяснен — не ми е известно как, — но по време на събитията около 9 септември 1944 година едва ли в София е имало командване, което да мисли за друго, освен за спасяване на кожата си.

След като ми бе счупен кракът /описал съм в «Пленникът...» как е станало това/ аз не можех да излизам на работа и често бях в компанията на генералите. Николов, Симов и Банов с нетърпение очакваха да се свърши войната и да се завърнат в България, но на Балтаков не му минаваше и през ума да се изправи пред «комунистически съд» в родината си. От страх, той се бе превърнал в досадно, хленчещо човече, което непрекъснато ми разказваше сънищата си, за да му ги тълкувам. Баба ми вярваше в сънищата и от нея знаех, че «когато сънуваш умрял, ще се срещнеш с жив», че «ако хвърчиш — ще се случи нещо хубаво» и т.н. С тия свои скромни познания разяснявах сънищата на генерала, за да го успокоя, но той не ми вярваше, «защото знаел какво го очаква». (След като бяхме освободени от плен, този генерал не се завърна в България и не знам каква му е съдбата).

Генерал Симов стискаше зъби и винаги мълчеше, но веднъж излезе от кожата си и пред мен цапардоса Балтаков, като му напомни, че е български генерал.

Генерал Банов бе по-разговорлив с мене, като научи, че съм станал зет в родния му град Сливен. Той познаваше и бащата на моята жена, подполковник Стефан Тиков, починал преди войната от инфаркт, и за него ми каза, че е бил «отличен офицер, завършил Роберт колеж в Цариград, ползващ свободно няколко езика». Тези сведения за бащата на моята жена бяха интересни за мен, защото не познавах починалия си тъст и знаех само, че е работил в отдела за «секретния шифър» в Министерство на войната.

Банов се безпокоеше повече за своя единствен син, отколкото за себе си, и непрекъснато ми говореше за него. Генералът често се оплакваше от силни болки в стомаха.

Генерал Асен Николов — спокоен, с осанка на римски пълководец, се държеше гордо пред комменданта на лагера и не желаеше да говори с него без преводач, въпреки че знаеше немски. Не го чух нито веднъж да се оплаква, нито да се възмути, от нападките на неговите офицери, начело с неговия началник-щаб, а само с горчива ирония понякога продумваше: «Ве виктис» /тежко на победения/ и с тази позната фраза изчерпваше всичко, което искаше да каже.

Той не излизаше в лагерния двор необръснат и без ръкавици. С ръкавици режеше и цепеше дънерите за печката, с ръкавици отиваше и се връщаше от тоалетната.

Проф.Цанков му предложи да стане министър в неговото задгранично правителство, но той категорично отказа.

Когато веднъж комендантът на лагера му даде български вестник, в който пишеше, че Народният съд е осъдил генерал Николов на смърт, генералът вирна гордо глава и заяви, че ще дочака падането на Германия в лагера, а след това ще се завърне в България, за да му бъде изпълнена присъдата...

* * *

След войната, като началник на караулите, при проверка на караула в гарнизонния затвор /намираше се до гарнизонното стрелбище/ научих, че ген.Асен Николов е там.

Погледнах през шпионката и видях, че генералът лежи на нар, с обърнато лице към стената. Заповядах на ключаря да отключи килията.

— А, вие ли сте!? — запита ме той, бавно стана от нара и закопча яката на куртката си.

Попитах дали има нужда от нещо. Той с леко изкривена уста ми отвърна, че нямал нужда от нищо, защото утре ще бъде разстрелян. Не знам какъв е бил изразът на лицето ми, след така спокойно казаните думи, че генералът ме хвана за рамото и ме разтърси:

— «Две смърти няма, без една не може» — рече той. — Знам, ще ме упрекнеш, загдето се завърнах, но аз съм български генерал, Николов, а не някой си генерал Балтаков. Честно служих на своя народ и трябва да имам вяра в неговата справедливост... Не си криви лицето, когато началник ти говори! Нашите разбраха, че не съм виновен, и нямаше да изпълнят присъдата, но Тито е изпратил телеграма до правителството, че ме иска мъртъв. Той не може да ми прости, че исках осиротялата Македония да върна в скута на майка България... Млади момко, и този път загубихме войната — «ве виктис... » Радвам се, че си се завърнал читав. Бъди верен докрай на своя народ!

Направи ми забележка, че началникът на караулите няма право да влиза при осъдените без разрешение на прокурора, но след като съм решил «да бъда неразумен», ме замоли да предам писмо на жена му, което измъкна от джоба на куртката си.

— Обяснил съм й, защо ще ме застрелят, но и Вие й кажете, че аз не падам като предател на своя народ, а като жертва на международната политика.

Намерих начин да предам писмото на домашните му.

* * *

Не обичам да преповтарям онова, което веднъж някъде съм писал, затова бързам да завърша «Войната».

Преди Берлин да падне, немците отведоха всички, намиращи се зад телените мрежи славяни към Елба и ги предадоха на американците, за да не им мътят водата, когато Червената армия пристигне. Беше ги страх да не си отмъщаваме на цивилното население, а и все още се надяваха, че войната ще се обърне, като Англия и Съединените американски щати «най-после се вразумят» и обявят война на СССР.

Благодарение на групенлагерфюрера Дудай, режисьор по професия, който бе останал с хубави спомени от България, когато навремето край Белоградчик е снимал филма «Михаил Строгов», аз — сакатият, и болният генерал Банов, не бяхме разстреляни /такава бе заповедта за тези, които не могат да ходят по време на евакуирането/ и бяхме оставени в лагера.

Бяхме освободени от един конен руски разезд и откарани в щаба на II полско-руска армия, командвана от генерал Свиркевич, по-късно убит от революционери в Полша.

В щаба, който се помещаваше в замъка на граф Дам, ни посрещнаха радушно, поразпитаха ни за пленничеството, нахраниха и ни отпратиха с джипка в Берлин. Но, понеже, там се водеха още улични боеве, ни оставиха в Шпандау, където преспахме. През нощта, когато с генерала спяхме на едно легло в някаква разрушена къща, при нас влязоха две лица в съветски униформи, разбраха кой е генералът и го отведоха.

След войната няколко пъти срещах ген.Банов, вече в оставка, но свободен, да се разхожда в Борисовата градина. Той ми каза, че в оная нощ хора от военното разузнаване са го отвели със самолет в Москва, където бил подробно разпитан за дейността на корпуса в Македония. Разпитът преминал спокойно, без упреци и обиди от страна на руския военен следовател. Не бил и сложен под арест. След няколкодневния разпит бил изпратен в България.

Не ми е известно дали по-късно тук е имал някакви неприятности, но от негови подчинени знам, че в Македония, по време на корпуса, войниците са го наричали «народен генерал».

А генерал Симов продължи известно време да служи в «народната» армия, след което бе пенсиониран. По-късно научих, че починал от пробив на стомашна язва.

След завършването на войната установих, че комунистите пет пари не дават за патриотизма на останалите живи от лагера, и заедно с ония, които отидоха на немска служба, бяхме таксувани като фашисти.

Е, лично аз направих грешка, че не желаех да играя по свирката на Москва и не станах такъв, какъвто искаха да ме направят и страдах повече от четиридесет години от тази грешка, но пък си останах същият човек, какъвто си бях преди преврата — независим от властващата конюнктура, с хубав сън и без угризения на съвестта!

ДА СЕ ЗАБРАНИ ВОЙНАТА СЪС ЗАКОН!

Във Военното училище ни учеха, че войната спомагала за развитието на науката и техниката. Безспорно това е така, но ако поставим на другата везна, какво е разрушила войната, науката и техниката ще се окажат по-леки от перце.

Войната унищожава човешката култура и връща хората към десетки векове назад по отношение на духовното им развитие. Във войната влизат цивилизовани хора, а излизат от нея неандерталци...

Проливането на кръв между себеподобни животни се случва рядко в природата, а човек измисля какви ли не доводи да се самоунищожава и завърши ли една война, започва да се подготвя за следващата.

«Си вис пацем пара белум»[36] е само примамка за невежи хора. С тази максима си служеше Хитлер и всички знаем, докъде тя стигна...

Войната нищо хубаво не носи и на победителя и на победения. Тя трябва да бъде забранена от Обществото на нациите със закон! И в този закон трябва да има точка, с която всички да се задължат да не споменават името «война», а ония, които се осмелят да ни я припомнят, да бъдат изпращани в лагери за превъзпитание...

[36] *"Ако искаш мир, готви се за война" - /лат./*

V

МИРЪТ

В природата няма мир, но войната там е необходима за продължаването на живота. И в тази война всички победители се побеждават от някого, за да няма вид, който да царува вечно. Единствен човекът, като разумно същество, не се подчинява на това правило, но той пък се самоизяжда, защото не е застрашен от никого на планетата Земя. Тази негова склонност за самоизяждане не е случайна, тя също се ръководи от инстинкта за самосъхранение.

Хората се различават по цвят на кожата, по апетитите си за власт, по мислене и пр., и ако разумът на човека не надделее неговите инстинкти, той рано или късно ще изчезне като вид на земята. И на мен ми се струва, че човешкият род може да се спаси, ако бъде заплашен от извънземна опасност, която да го обедини...

Философи замъгляват тази истина с различни детайли от развитието на човешкия разум: предлагат различни рецепти за мислене и действие за създаване на хармоничен живот, изпускайки най-важното — че противоречието между хората е резултат на противоречието на човешкия род с Природата. А може би Природата, като наша майка /тя е разумна, но жестока майка/ нарочно ни кара да се самоизяждаме, за да ни кали и подготви да преодолееем някаква идваща опасност, която ние с бедните умове не можем да предвидим, че ни заплашва?...

Да извиняват философите, но за мен те са скучни за четене автори, които така усукват човешката мисъл на кълбо, че на това кълбо мъчно може да се намери началото и края. Нека да бъдем такива, каквито ни е създала Природата, и да мируваме, за да не ни напляска!

Тези еретични мисли с простотата на очевидността си едва ли ще се харесат на философите, особено на «материалистите», но аз ще им предложа една забравена и простичка философска рецепта:

«Познай себе си, а после поучавай другите!»

И още нещо — когато построяваш своето философско учение изхождай от даденостите: топло-студено, светло-тъмно, сладко-горчиво, добро-зло, но без да определяш предварително, какво значи «зло» и какво «добро», защото не бива да се изопачават очевидните истини.

Убеден съм, че ако наистина войната между Природата и човека продължава, то ако човекът иска да бъде победител, той трябва да сключи първо вечен мир помежду си.

«Да, но ако не беше последната война, нямаше да стъпим на Луната, нямаше да пуснем спътник на Марс, нямаше да разберем, че инфарктите се дължат на избухванията на Слънцето» — ще кажат някои генерали. Така е, но какво ви пречеше, драги генерали, да активизирате учените със субсидии, в мирно време, за да правят своите открития, а не това да сторите, когато ножът опря на кокала?

Мирът не е безкрайна тишина, в която мозъците мързелуват, той също е война, но война между умни и глупаци, където не се пролива човешка кръв, където умът се бори с тъпотата. Там няма изтребители и танкове, там единственото оръжие е мисълта, чиято острота плаши онези, които я нямат.

Човешкият разум, единствен той, със своите светли мисли, може да дари благоденствие на всеки, но е безсилен да направи еднакво умен всеки. И с това трябва да се примирим, а не да търсим под вола теле.

Мирната мисъл човешка и без война може да ни отведе до Марс и отвъд Марс даже, ако я тачим, както заслужава. Ако не се подвеждаме по шизофреничните идеи на разни неандерталци /за съжаление още такива се срещат между нас и особено между държавниците/, които с първобитни средства искат да сложат ред на Земята, като избиват себеподобните си; в интерес уж на своето племе и вяра, а всъщност това се оказва, накрая, че се върши за лична полза или слава.

Защо трябва да ровим историята, за да търсим примери, които да ни подкрепят? Та те са близки до нас. Та нима Хитлер и Сталин не са типични неандерталци?...

Не са били виновни народите? Виновни са, че са търпели такива между себе си. Защото народът сърба попарата, която сам си е надробил! И, докато народът не иска да проумее

това от деликатност или от собствена слабост, то неандерталецът го знае добре...

Когато свърши войната, в Берлин бяха разлепени афиши, в които не само нацистите се обвиняваха за отварянето на войната, а и целия немски народ. Под това обвинение стоеше името на Сталин. Жуков нареди да се скъсат тези афиши, за да спаси водача си от хули. А Сталин беше напълно искрен.

Пиша това, защото бях на война и по чудо оцелях. Пиша това, защото знам, че ако има бъдеща война никой няма да оцелее, защото вродените ни инстинкти за самоизяждане ще доведат до изчезване на човешкия вид.

ПАРАДЪТ НА ПОБЕДАТА

Съжалявам, загдето в повестта си «Отливът» не разказах повечко за ужасите след завършването на войната. Тогава бях млад и ми прилягаше да пиша повече за любов...

В книгата си «На западния фронт нищо ново» Ремарк е представил войната както трябва, но в «Тримата другари» преди всичко се занимава със следвоенната безработица, а героите си описва като изстрадали, но запазили човешкия си вид.

През Първата световна може би да е било така, но след Втората, който бе останал жив дълго време живя с инстинктите на вълк. Злоба, завист, жажда за отмъщение и алчност засенчваха радостта от дошлата свобода. Освободените пленници се бяха превърнали в мародери и престъпни отмъстители не само към виновниците през войната, но и към цивилното население — към беззащитните жени и деца.

Видях как един гръцки пленник закла цяла крава, за да изяде парче от черния й дроб. Видях как висят по телените мрежи на лагерите стотици агнета и овци, които се превръщаха в леш за орлите и гарваните. А в Берлин видях как един застрелян военен кон, поради счупването на крак, бе раздърпан и изяден до подковите за кратко време от полудялата от глад немска тълпа. Такова животинско мляскане, хрускане и лочене на кръв, не може да се види и в клетката на хищниците в Зоологическата градина… Срещу цигара или залък хляб млади момичета си вдигаха полите зад първата

руина. В тези безсрамни времена мъжката сперма се смяташе за храна.

Германия се бе превърнала в огромен лагер на изсушени от глад дървеници, които макар и смачкани издаваха специфичната си воня. От дълбоките развалини на къщите изпълзяваха невзрачни личности, които развяваха червени кърпи и се представяха за репресирани социалисти. Е, не смееха да кажат, че са комунисти, но в онези времена и неопределения какъв вид социализъм хващаше дикиш.

Имаше и други, които развяваха американски и английски байраци, кълчеха си немския език пред съветските коменданти и молеха незабавно да бъдат прехвърлени отвъд Елба.

Имаше и трети — те бяха мнозинство, които окачваха бели ленти на ръкавите си и очакваха нареждане какво да вършат занапред. Първо им наредиха да почистят от развалини и трупове «Унтер ден линден», за да измаршируват на тази известна улица победният си марш Съюзниците.

За Парада на победата в Берлин русите сигурно трудно са намерили истински бойци, каквито сме виждали да маршируват по парадите, за да попълнят своя представителен батальон. Берлин беше превзет от сакати, деца, жени и старци, защото «истинските» бойци бяха отдавна избити. На края на войната руските полкове бяха така оредели, че разчитаха само на бойната си техника. Хората вече бяха рядкост и служеха само да натискат спусъка на някое оръдие или гаубица. В Берлин аз видях тежки оръдия, които се обслужват само от един шофьор на влекач и един мерач. Навярно шофьорът на влекача се превръщаше и на подавач за снаряди.

И интересно, аз не видях в очите на съветските хора радостното пламъче на победата; техните очи бяха пълни с тъга. Те се бяха били не за Сталин и Родината, както гласяха лозунгите, а само за Родината и след като я бяха освободили, страхуваха се да се завърнат в нея, заради Сталин. Това разминаване между пропаганда и действителност личеше навсякъде. Аз лично преоблекох един комисар в българска униформа и го представях за български пленник, защото неговите подчинени го търсеха под дърво и камък, за да го убият, тъй като през цялото време на войната им бе говорил за Сталин. Сталин, изглежда, знаеше какво е настроението на

неговите бойци, затова при връщането им в родината още на границата им отнемаше оръжието...

Благодарение на коменданта на Темпелхоф, съветският офицер от български произход капитан Зефиров, участвах, с бастун, на Парада на победата на 9 май 1945г. наблизо до дървената трибуна, където бяха застанали главнокомандващите съюзните войски: маршал Жуков, генерал Айзенхауер, генерал Монтгомери и французинът генерал де Тали[37] /или с някакво подобно име/, което през войната не бях и чувал.

По време на парада Жуков и Айзенхауер се усмихваха приятелски, дали гръб на Монтгомери, чието обсипано с луни лице бе мрачно; Монтгомери изглежда още тогава предвиждаше, че с падането на третия райх ще се разпадне и великата британска империя. Де Тали, или нещо подобно /хвала на френското съпротивително движение, но не и на френската армия през тази война/ гледаше настрани, сякаш се срамуваше за Франция. А може и да проклинаше на ум Великата френска революция...

Съюзническите войски минаха рамо до рамо в четири колони, при пълно мълчание на присъстващите немци, и френетични овации от съюзнически офицери и от освободените пленници. Когато гледам архивния киноотъс от този знаменателен ден, иска ми се да се разпозная в един прегърбен от слабост младеж, размахващ тежък бастун с разчекната уста от лъвски рев... Този бастун измъкнах от ръката на убит германски старец и с него прекуцах почти цяла Европа, за да се върна в родината си. Бастунът е дрянов, с алпийски шип, и на него си отбелязвах селищата в които престоявах повече, по време на отлива... Сега на този бастун надявам валяк и с него много удобно боядисвам стените на моя дом с латекс. А цинковата ми пленническа марка, перфорирана по средата /едната част — с трупа в гроба, другата част — за отчет в Червения кръст в Женева/ съм заковал на автопортрета си, който нарисувах в скучните дни на боледуването ми от туберкулоза. На марката е щамповано: KGF[38] 54 OFLAG 8.

---

[37] *де Тасини - френски генерал, подписал примирието с Германия на 8 май 1945г.*
[38] *Kriegsgefangener /Военопленник/ 54 от Офицерски лагер 8*

РУСКИЯТ ВОЙНИК

През войната хората вместо да произвеждат блага се избиваха и унищожаваха блага, та затова и победители и победени поголовно гладуваха, но най-много гладуваше руския войник, особено след примирието, когато американската помощ за него секна. Войникът пиеше чай без захар, хранеше се с гореща вода, в която плуваха зрънца от грах, парчета от зеле и картофи, без никаква мазнина. Това бе сурогат на прочутия руски борш. Понякога войникът ядеше и някаква каша.

Цигари нямаше. Пушеше се доморасла махорка, състояща се от счукани листа, стебла и корени. Махорката се пушеше чрез глинени лули или се свиваше в парче от вестник.

Тези вестници бяха голям проблем, заради пушачите, и се поставяха по стените на казармите и селищата в рамки, обковани с телена мрежа, за да не бъдат откраднати. Затова и добиваната по този начин информация се наричаше стенвестник. А за пресата в СССР бе измислен вица: У нас в Русия си имаме само два вестника — «Правда» и «Известия», като в «Правда» няма известия, а в «Известия» няма правда…

Махорката се продаваше на пазара от селяни — пет рубли за чаша «табак» и пет рубли за вестник. Обаче в този вестник не биваше да има снимка на Сталин или на членовете на неговото политбюро, защото зърнеше ли някой от НКВД, че откъсват светия образ за задни цели или го превръщат на дим — следваха трагични дни в затвори и концлагери.

Руските войници гладуваха и си мълчаха, но руските офицери се хранеха добре. В «най-демократичната» армия в света цареше строго разпределение на храната. Дажбите се деляха на осем категории — от борша без мазнина и чая без захар, през борша с месо, колбасите, консервите, рибите, месото до сьомгата и черния хайвер с шампанското за генералите и маршалите. Офицерите се хранеха отделно от войниците и в техните столове винаги имаше нещо хубаво за хапване и пийване.

А ние, царските офицери в България, бяхме задължени да се храним от войнишката чорба и, ако нещо друго ни се приядеше, трябваше да си го купуваме от бакалницата или лавката.

Нали и Суворов се е хранил заедно със своите войници? Ние се учехме от Суворов и се стремяхме да приличаме на него, но, изглежда, неговите потомци-генерали от Червената армия не са харесали спартанските му навици...

Войниците мародерстваха по селата и градовете на Европа. След тях оставаше пустиня.

Много от руснаците не познаваха какво е джобен и ръчен часовник, затова се чувстваха горди, ако намереха такъв в някоя германска къща или убит немец. Често срещах войници с ръце, украсени по десет и двадесет часовника, да не говорим, че в раниците им лежаха още по толкова джобни часовници и будилници. Мога да кажа, че тази стръв я имаше и при американците — особено тя бе разпространена между негърските воини: кичеха ръцете си с десетки ръчни часовници, но това те вършеха не от необходимост, а с търговска цел.

Руснаците не познаваха самописката — писарите размиваха някакви хапчета във вода, за да пишат с тях и дори се гордееха, че това е достижение на съветската химия... Жените изпадаха в захлас, като видеха тънък дамски чорап.

За мъжете, и за жените, облеклото се състоеше от рубашка, бричове и ботуши, които се обличаха на голо тяло. Отначало смятах, че руските войници и офицери не носят бельо поради липса на такова, но след разговор установих, че те си ходели без бельо и в мирно време.

Хиляди дребни подробности от такова естество ми даваха повод да се замислям, как изолирано е живял съветския народ. И ако от тази война руските хора спечелиха нещо, то е, че те отвориха очите си за много неща, които им бяха неизвестни...

По дългия си път от Берлин — през Щетин, Варшава, Молдова, Буковина, Украйна и Русия, като офицер имах достъп до военни бръснарници. В тези бръснарници бях потресен от руската военна мода — повечето от офицерите си оскубваха веждите и си червяха устните като жени, без да имат хомосексуални наклонности!...

Бях учуден и от навика им да се напиват до безсъзнание по всяко време, когато им падне под ръка какъвто и да било алкохол, включително и одеколон. Хиляди руснаци измряха в края на войната от метилов спирт, предназначен за смесване на горивото на немските самолети.

На една гара в Германия, до цистерна с такова гориво, видях мъртъв цял взвод, начело с командира му. Гледката бе ужасяваща, защото някои войници още не бяха умрели и с ослепели очи се мъчеха в предсмъртни спазми, докато няколко техни другари равнодушно ги товареха на каруца, за да ги откарат някъде и закопаят. Това равнодушие, изписано по лицата им, ме смущаваше. Още повече ме смущаваше и неохотата на руските бойци за разговор с чужденци, дължащо се на страх да не сбъркат нещо в разговора.

Аз винаги съм си мислил, че руснаците са чисти славяни, но изненадата ми бе голяма, когато повечето от тях имаха монголоидни черти — широки лица, плоски носове и дръпнати очи. Само във военните части от Сибир забелязах русокоси, синеоки и дългокраки мъжаги, истински представители на славянската раса. А те и по дух и честност коренно се различаваха от своите московски събратя.

Сталин се плашеше от завръщащите се от Германия военни части, които бяха се сражавали с германците, но и бяха видели европейския начин на живот, корено различаващ се от съветския, та затова още на руската граница ги обезоръжаваше, сваляше им воинските знаци и ги пръскаше из цялата обширна земя, за да не споделят със своите близки онова, което са видели. Особено жесток бе към попадналите в немски плен войници и офицери, които за диктатора не бяха нищо друго освен предатели, които не са умрели за родината и за него, а са се оставили да бъдат хванати живи.

А тези руски пленници бяха повече от милион, попаднали в плен заради некадърността на сталиновите генерали и маршали, като полуграмотните Будьони, Ворошилов и други революционни антики от 1918г., на които в началото на войната бяха поверени да командват не взводове и роти, а цели армии и дори фронтове.

При Втората световна, старите Бросиловски атаки /на нож/ бяха още на мода. Войнишката кръв, а не военната техника и тактика, бяха отначало оръжието на съветските командири.

И може би, ако некадърници като Будьони и Ворошилов не бяха навреме сменени, съветската земя щеше напълно да се обезлюди... Заради тези некадърници, руските пленници биваха изпращани в Сибир, за да мълчат, работят и умрат като «предатели»...

РЕПАТРАЦИОНЕН ЛАГЕР

На път за България се установих в гр.Слуцк, в Белорусия, република на СССР, където бях назначен за комендант на триста българи от различни европейски страни, работили или останали там по време на войната. Те бяха предимно градинари и занаятчии, но имаше и пленени от германците войници. Освен тях, към мен бяха прикачени и гърци от Беломорието, както и гръцки евреи, по някаква щастлива случайност останали живи в Освиенцим.

Лагерът беше репатрационен, издържаше се от Червения кръст и се състоеше от повече от десет народности, над които доминираха офицерите и войниците от предалата се на руснаците италианска армия на генерал Бадолио[39]. Всички бяхме настанени в полуразрушените казарми на някогашен голям гарнизон, но можехме да се движим из града и околностите му и да се запознаем с бита и нравите на хората.

Картината бе ужасяваща. Селяните от близките совхози, а и гражданите, през последните десетилетия сякаш не бяха живели в двадесети век, а в тъмното Средновековие. Подобно на руските войници и те още не знаеха какво е долно бельо, дамски чорапи; чиновниците им пишеха с химическо мастило, не знаеха какво е пишеща машина, а счетоводителите си служеха с първобитни дървени сметала... Бяха им внушили, че само бароните и графовете носят костюми, връзки и меки шапки.

Главният комендант на репатрационния лагер в Слуцк бе полковник — мобилизиран учител по история на КПСС. Той беше елементарен, добродушен и добър човек, но това не му попречи без съд да разстреля двама «дезертьори», които, след петгодишно воюване, бяха решили да отидат и видят дали някои от близките им на село са останали живи.

---

[39] Пиетро Бадолио - генерал и държавник при режима на Мусолини. Сключва примирие със Съюзниците през септември 1943г., с което Италия излиза от войната.

Този тип имаше слабост към мене, защото съм умеел да пиша с «руски букви» и защото съм бил сънародник на Георги Димитров, когото много уважавал...

Месеци минаваха, унгарци, италианци, французи и какви ли не още военни от лагера вече си бяха отишли в родните страни, а никой не се сещаше за нас — българите. С помощта на коменданта изпратих десет телеграми до Георги Димитров в Москва, за да му изплача болката си и го помоля да направи нещо за нас, та да си тръгнем най-после за България. На десетата телеграма получих отговор от «вожда и учителя» български. В нея «великият революционер» ми съобщаваше:

«Ние с България сме във война. Свържете се с българското полпредство[40] в Букурещ, за да ви изпълни молбата.»

От тази телеграма разбрах що за човек и патриот е вождът и учителят на българския народ...

А идваше зима — и никакъв знак от родината ни.

Няколко от моите градинари загубиха търпение и избягаха от лагера, тъй като от страна на руснаците започна агитация да останем в Белорусия, в която по-голяма част от мъжкото население бе избито и по колхозите нямаше кой да работи. От тях само един се завърна. Хванали го, изпратили го в сибирска мина и по случайност някой се заинтересувал от него и, след като разбрал, че не е нито германец, нито власовец, отново бил изпратен в нашия лагер.

При работа в немския лагер ми бе счупен кракът, а в този руски лагер пипнах остър ревматизъм и бях изпратен в лазарета. Там разбрах, че лекарства просто няма, а и най-обикновените имена на медикаменти не бяха познати на руските военни лекари, които се наричаха «врачове» /фелдшери/.

Затова в лазарета ме лекуваше лекар — италианец от армията на Бадолио. Още като ме прегледа, той ми установи диагнозата — остър ставен ревматизъм, но при липсата на лекарства само повдигна рамена и ми пожела Господ да реши дали да умра или живея. Все пак той ми намаза цялото тяло с петрол и ме зави като палачинка в две одеала.

---

[40] Съкращение на "Политическо представителство"

След час бях измъкнат от палачинката — червен, подпухнал, с два големи мехура под мишците, пълни с някаква жълта течност, които италианският лекар проби с думите:

«Тази токсична мръсотия бе предназначена да отиде в сърцето ти, но някой светец се е смилил над тебе и я пратил да се стече под мишците ти.»

Изглежда съм имал някой светец-закрилник, защото покъсно ме спаси и от холерата, която покоси стотици хора в лагера. Тогава италианският лекар ни вкарваше в гърдите някакъв серум против холера. За всички, спринцовката бе една и съща, и серумът се изсмукваше през марля от лимонадено шише. Повече от ваксинираните след три дни умираха, но пък и мнозина се отърваха от смъртоносната болест, която те кара да трепериш от студ посред лято и ти превръща стомаха и червата в изпражнения, подобни на кисело мляко.

Все пак бяхме млади и оживяхме. И да благодарим на Бога, загдето нямаше между нас болен от паратиф или от чума, защото навсякъде подскачаха бълхи, а с въшките така бяхме свикнали, та вече не им обръщахме внимание.

До каква степен необходимостта бе разбъркала стойностите на отделните вещи забелязах на един «свободен» пазар.

На една маса бяха изложени за продан: микроскоп, будилник, златен пръстен с ценен камък, пишуща машина. Всички тези предмети се продаваха по един червонец /десет рубли/, а само будилникът — за четири червонца.

А една бабичка продаваше на друга маса връзка репички, яйце, парче черен хляб, бучка тебеширен ешимик — всяко едно по за червонец...

МУСТАЦИТЕ НА СТАЛИН

В разрушения издъно белоруски град Слуцк, където пребивавах известно време в лагера, открих един мобилизиран художник, на име Василиев, да рисува в гараж портрета на Сталин. С него намерихме общ език и той ми показа много скици на батални рисунки, които ме грабнаха със своето майсторство и искреност. Василиев ги бе рисувал през войната и те щяха да направят чест на всякоя художествена галерия, но ги криеше от чуждите погледи.

На него му бе възложено от районния комитет на партията да изработи десет портрета на великия диктатор и художникът усърдно си гледаше работата.

Обаче, когато стигна до мустаците му, отиде да попита своя комисар, подполковник Кажовни (интелигентен мъж, бивш учител по литература), дали да постави «малко сребро» в мустака, тъй като някой поет бе писал, че в мустаците на Сталин вече просветва «мъдро сребро».

Комисарят реши да запита Райкома за белите косми. Райкомът се допита за мустаците до Обкома, а областният комитет изпрати писмо до Минск. Минск отговори, художникът да спре за известно време работата по портретите, докато се получат указания от Москва.

Ядосах се и казах на Василиев, че Сталин е убиец и не заслужава да го рисуват, и след тези мои думи дълго трябваше да свестявам припадналия художник. След това търсих навсякъде Василиев, но той сякаш беше потънал в земята...

След месеци, когато бяхме се натоварили на конските вагони на път за България, между малкото изпращачи бе Василиев. Той ме намери, стисна ми ръката за сбогом, просълзи се и каза:

«Това е положението у нас, брат! Страхът от партията е по-голям от дългът ни към изкуството...»

* * *

Сигурно в Съюза тлееше някаква култура и наука, но тя се криеше в тъмните ъгли на Голямата къща, за да избяга от погледа на КГБ. В тази огромна страна доносничеството бе държавна политика, в която завистта играеше важната роля. Всеки човек в тази страна се чувстваше като нищожна мравка, командвана от полуграмотни политически бандити.

И не е чудно защо победата дойде след толкова огромни човешки жертви.

Не пиша това от злорадство, а да направя сравнение: по-късно, когато пребивавах в Съветския съюз, разбрах че руският народ, от страх да не му бъде отнета вродената култура, дълбоко я е криел в себе си.

И аз съм убеден, че отново в Русия ще се родят Пушкин, Толстой и Достоевски, защото руският народ е раждал и ще ражда гении!

От написаното дотук личи, че не навсякъде съм категоричен, но там където съм категоричен, смятам че не греша.

НА ГАРА

На една гара в Белорусия, а това бе на всяка гара в бюфета й, тенекиените канчета, в които се наливаше водка, бяха завързани със синджири за тезгяха. С един съветски капитан (бил журналист преди войната) дрънкахме канчетата със синджирите и си пожелавахме никога вече да няма война.

Аз пътувах за Минск, той — за Москва. На врата му висеше фотоапарат «Лайка», връх на тогавашната фото-индустрия. Не отлепвах очите си от фотоапарата... Когато съобщиха, че влакът за Москва тръгва след пет минути, съветският офицер откачи фотоапарата от врата си и го окачи на моя. Зяпнах от учудване! Нима този човек, при това журналист, не знаеше каква скъпоценност ми дава? Оказа се, че по-добре от мене знае, но ми го подарява за спомен и да не си мисля, че това което виждам около себе си е Русия: «Ела след десет-двадесет години и тогава ще видиш истинската Русия!» — рече ми на раздяла и се метна на влака...

Видях я няколко пъти в следващите десетилетия. Раните от разрушенията през войната бяха зарастнали, но раните в душите на народа продължаваха да кървят заради жестокото и тъпо равнодушие на сталинското партийно войнство.

Руският офицер-журналист бе прав: Русия шеметно се променяше, а моята родина и моето високомерие на «европеец» непрекъснато спадаше. Русия бързо крачеше напред, а моята родина трябваше да се върне с десетилетия назад, за да стартира отново, защото за мнозина наши държавни ръководители Сталин не бе човек, а някакъв нов Моисей, в чийто скрижали те вярваха богопреклонно... А буржоазните вестници преди войната не само с информативна цел, а и с друга естествено, пишеха същото, което сега[41] съветските вестници и списания написаха за Сталин и неговото обкръжение; както и за откритото писмо на съветския пълномощен министър в България, Разколников, до Сталин за репресиите и безобразията на НКВД, но на кой ли му идваше на ума да чете тези измислици? Та нали и когато тези измислици се превърнаха в чиста истина, пак на някой не му отърват тези истини?...

[41] *След разпадането на СССР*

ЯСНОВИДКАТА

В СССР бяха оставени само представителните църкви, имащи някакво значение за историята и възпитанието на богомолците (извинявайте! — на посетилите ги пионери и комсомолци). Та нали в тези храмове се виждаха саркофазите на царе и военоначалници, завоювали милиони километри чужди земи, за да направят от нищо и никаквата Киевска Рус, Велика Русия и — след убийството на последния цар и неговото семейство — «великият и непобедим Съветски съюз.»

(Историята вече започва от нас. И пролетариатът пита: «Да убием ли царя?» — Отговарят му с лек френски акцент: «Иска ли питане? Всички Романовци, до крак! И децата! После ги заровете на тайно място!»)

В останалите църкви, предимно изградени или реставрирани по време на немската окупация, свещениците извършваха своята религиозна служба със сериозността на светци. А хората, които присъстваха на службата, ми приличаха на ангели. Ангели с измъчени лица и с коси, сияещи от гниди през светлината на свещите. Пред входовете на тези провинциални църкви видях не актьорите, а истинските уродливи просяци на «Борис Годунов». Те носеха на шията си дървени кръстове и шибаха изранените си гърди с железни синджири.

Край тези храмове видях и ясновидки, заобиколени от огромни тълпи мъже и жени, които срещу пет рубли (значи срещу едно яйце) слушаха със зяпнали уста случки от миналото си и бъдещи пророчества.

Бях учуден от наивността на хората, тъй като между тях забелязах и такива с интелигентни лица... Рекох си, че врачката не може да излъже един чужденец в руска униформа, подадох петте рубли, които съпругът й, полковник, бързо напъха в една торба.

И след този сеанс на мегдана вече не се учудвах, а бях изумен от всичко онова, което ясновидката ми каза: за моето пленничество, за образованието ми, за моите родители, за важни случки от живота ми и най-важното — тя фиксира датата, когато ще напусна лагера в Слуцк и ще се завърна след дълго пътуване в моето отечество!

Ясновидката беше млада и интелигентна жена. Запитах я, откъде се е научила да изтръгва мислите на хората, и тя ми призна, че това станало в Индия, където тогава мъжът й бил на работа. Там почувствала дарбата си, отишла при някакъв прочут йога и той усъвършенствал ясновидството й.

Тази ясновидка не повтаряше само мислите на хората, а и вникваше в тяхното бъдеще. И се уверих в това.

През октомври 1945 година от Кьонигсберг[42] се завърна една армия, начело с маршал Тимошенко. Състоя се парад в Слуцк. Можах да се добера до маршала и да му обясня за положението, в което се намирахме, и той ми обеща да ни репатрира.

През Втората световна война българското правителство не се интересуваше от своите поданици, намиращи се извън пределите на страната. Само Военното министерство отвременавреме е давало някакви сведения за мене на моята съпруга. И тези сведения се състояли в това, че съм бил изпратен в лагер.

Когато се завърнах в България научих от жена си, че и тя е ходила при някакъв набожен старец, за да го пита дали съм жив. Той затворил очи, известно време мълчал, и след това й казал, че ме вижда затворен между два реда телени мрежи. Левият ми крак бил бял и съм куцал. Да ме чакала. Щял съм да се завърна жив и здрав през есента на идната година.

Набожният старец бе познал. По време на работа в немския лагер кракът ми бе счупен и гипсиран.

И наистина аз се завърнах през есента на 1945 година...

[42] *Германски град; след анексирането му от СССР е прекръстен на Калининград. Сега анклав към Балтийско море и главна военоморска база на Русия*

КЪМ РОДИНАТА

След много лъжи за заминаването ни, точно на датата, която ясновидката ми каза, се качих на влака. Сбъдна се и предсказанието й за снега, който щом потеглихме, обилно заваля...

Съобщиха, че на гарата се композират конски вагони за нас. Дадоха ни по една торба със сухар и друга торба със сушена солена риба и заедно с гръцките евреи и около двеста жени и мъже, «забрани» от немците от Беломорска Тракия, бяхме натоварени на вагоните, поемайки към родината под командата на един руски майор.

След двадесет и четири дни лашкане в глухи линии пристигнахме в Букурещ. През това време пътувахме с един и същ влак, с един и същ машинист. Въглища нямаше, затова влакът често спираше в някоя гора, за да насечем дърва и да попасем малко трева и шума, тъй като от солената риба се бяхме изприщили.

По време на пътуването една жена роди и аз бях принуден да акуширам.

В Плоещ някакъв унгарски капитан скочи от влак, каращ немци за Сибир, попадна под колелата и кракът му бе прерязан. Нямаше хирург и аз трябваше да извърша ампутацията с един нож, брадва и ножичката ми за нокти /с която и до днес още си служа/... Упойката бе канче с водка, придружена с няколко юмручни удара по брадата. Кръвта успях да спра с кожения си колан, изрязах костта с брадвата, направих нещо като салам от крака, усуках го с парцали и в този вид предадох нещастника на двама появили се санитари.

Правеше ми силно впечатление, че на която и гара да спирахме, изникваха посрещачи-евреи, които даваха храна и дрехи на своите сънародници, въпреки голямата оскъдица и за тях. Престоят по гарите бе дълъг, разгласяваше се, че е пристигнал ешелон с пленени от немците българи и евреи, но никой освен евреите не се заинтересува от нас.

А минавахме през райони, където живееха и българи. И защо тези българи да се интересуват от нас, като ние никога не сме се интересували от тях?

В Букурещ се свързах с посолството ни. Посланикът Сава Гановски не пожела да ни приеме. Бил много зает, а ние сме били «предатели»... Този комунист трябваше поне да ни изслуша или да изпратеше някой от своите подчинени да стори това. Не аз, а руският майор, който ни придружаваше, му тегли една задочна псувня и това някак си ме поуспокои. Човекът си знаеше комунистическата стока, но аз още не й бях сърбал попарата...

Нашият ешелон бе лашнат в една глуха линия на софийската гара. Вагоните бяха запечатани и само мене пуснаха, тъй като се знаеше, че съм бил в немски пленнически лагер.

По-късно разбрах, че гърците от ешелона са били евакуирани, тъй като в Гърция сраженията между партизаните и американците продължаваха.

Българите бяха прибрани в милицията за проверка. Установило се, че някои от тях са участвали в задграничния корпус на Ал.Цанков във Виена и бяха съдени.

VI

В КОМУНИЗЪМА

У ДОМА

— Черен гологан не се губи — каза баща ми, когато ме видя, че се завръщам от военните си странствания.

— Намерили са с кого да се гаврят! — отвърнах аз и за пръв път пред баща си проявих цинизъм, като му показах средния си пръст.

— Виждам, че нашият син не се е движил в изискана компания — рече през сълзи майка ми и не ме изпусна от прегръдките си до мига, когато й съобщих, че съм пълен с въшки.

Най-щастлива беше жена ми, защото, макар и да куцах, имах си крак. А беше вече го прежалила — моите колеги по лагер, върнали се доста преди мене, бяха й казали, че кракът ми е отрязан. Е, по̀ друго си е младоженекът да си има два крака, пък и да се подпира на бастун...

След като зарових дрехите си в двора, с клечка, за да изскочат от тях въшките, окъпах се и започнах да разказвам на моите близки патилата си. А и те — своите. По време на прехрата много от моите познати и роднини бяха „безследно" изчезнали, а други бяха „осъдени" и гниеха по затворите и лагерите.

На другия ден се явих във Военното министерство, за да дам отчет за дейността си пред офицерите на РО. В оперативния отдел вече знаеха всичко от завърналите се преди мене пленници, отведени при американците отвъд Елба. Поразпитаха ме още малко, останаха доволни от моето поведение в Германия и ми предложиха да остана на работа в министерството. Но аз, въпреки че още куцах, поисках да се върна в своята част, която бе настанена в района на тухларните фабрики /кв.«Ив.Вазов»/, тъй като казармите на полка ни бяха разрушени по време на бомбардировките. Дадоха ми един месец отпуск, за възстановяване, и аз отидох с жена си при нейните родители в Сливен, където се намираха повече хранителни продукти. Бях много слаб и ми бе нужно да се поугоя.

Майката на жена ми купи овен и направи курбан, загдето съм се завърнал жив от войната. На курбана бе поканен и началникът на сливенския гарнизон полк.Семов — звенар, един от превратаджиите от 1934 година. (*Семов, заедно с Владимир Стойчев и Крум Лекарски бяха кавалеристи и участваха в конни състезания на Олимпиадата в Берлин през 1936 година*). Семов присъства на домашното тържество и като роднина. Беше женен за моя братовчедка. След курбана Семов написа писмо до военния министър Дамян Велчев, в което ме хвалеше и препоръчваше да му стана адютант.

Майка ми се познаваше отдавна с Дамян Велчев — преди Първата световна, той и вуйчо ми Недельо /Деко/ Неделев бяха заедно служили в 33 Радомирски полк и били неразделни приятели.

След падането на Берлин майка ми беше ходила при Дамян Велчев, за да го моли да ме издирят, тъй като нищо не се знаеше вече за мене. Дамян Велчев посрещнал майка ми сърдечно, отделил доста време за спомени от младежките им години, запознал я с генерал Иван Кинов — началник на генералния щаб — и двамата й обещали да ме открият къде съм. Някой им казал, че аз се намирам в Ростов на Дон и пратили самолет, но довели някакви други пленници, тъй като в Ростов не открили човек с моето име.

Когато се завърнах в София, показах писмото на Тодор Кръстев, който бе от кликата на Дамян Велчев, но не бе звенар, а комунист и вече генерал. Разказах му с какви препоръки ме изпраща полк.Семов до военния министър и той ме посъветва да му предам писмото, но да откажа каквато и било длъжност до него, защото «Дамян бил авантюрист, политически въжеиграч и му нямал вяра. Освен това той вече е изиграл своята роля по превратa и комунистите скоро ще го изгонят». Генералът беше близък на семейството ни и ми предложи да ме вземе на служба в неговия отдел, като ми стане гарант за влизането в партията, което отказах.

Военният министър ме прие строго служебно, но след като прочете писмото и му казах, коя е майка ми, предложи да седна и започна да ме разпитва за патилата ми в лагера. Изслуша ме и каза, че точно такъв патриот му трябвал за адютант и аз започнах да го увъртам, като му заявих, че вече

съм приел старата си част и искам да се подготвя за влизането ми във Военната академия. Щом чу, че искам да следвам там, той позвъни на Иван Кинов, поговори няколко минути с него и ми заяви, че ще ме изпрати да следвам военната академия «Фрунзе» в Русия. Благодарих му по войнишки и излязох от кабинета.

Щом жена ми разбра, че отново ще я изоставя и то за шест години /по това време курсантите се изпращаха в СССР без жените им/, се разплака. Затова се явих при генерал Кинов и му съобщих, че се отказвам да следвам «Фрунзе» по домашни причини и лошо здравословно състояние. Помолих го, ако може да бъда временно уволнен, за да следвам право, след което да се завърна във войската като военен юрист, но генералът, изглежда, се беше обидил заради отказа ми да следвам «Фрунзе» и не прие молбата ми.

В ПОЛКА

Завърнах се в полка и отново станах командир на противо-танковата батарея, в която все още имаше от моите войници. Много от старите офицери бяха избити или лежаха по затворите. Заместваха ги партизани, които нямаха никакво понятие от военното дело. Полкът се командваше също от партизанина, Денчо Знеполски, който под яката на куртката си носеше червено шалче. Този новоизпечен полковник не бе лош човек, но нищо не разбираше от военщина. Всъщност, полкът се командваше от един злобен комисар, който ме гледаше на кръв, че чета опозиционни вестници и не дружа с новите си колеги-партизани.

Нашата славна Първа «желязна» дивизия бе прекръстена на Първа гвардейска дивизия и се командваше от фелдфебел, избягал в СССР по време на септемврийските събития през 1923 година, впоследствие станал генерал. Този «български» генерал бе забравил родния си език, но бе изпитан комунист и затова по-късно стана военен министър[43]. Той беше пълен некадърник, даже и за тогавашните партизански

[43] *Панчевски*

времена, затова, за да се отърве армията от него, бе изпратен за посланик в далечен Китай...

По това време се подготвяше балканиада по стрелба на «братските армии» и аз, като армейски първенец по стрелба /преди да замина за Германия/, бях включен в българския екип и изпратен на едноседмичен подготвителен курс в Боровец.

Балканиадата по стрелба се проведе близо до с.Драгалевци под председателството на регента Тодор Павлов. Излязох индивидуален първенец, но екипно пред нас се класира югославският отбор, който стреляше с дългоцеви пушки, вместо с карабини, както гласеше регламента на състезанието, и аз отидох при председателя на журито Тодор Павлов да му кажа, че това не е редно.

— Не е редно, но след като сме се осрали, по време на окупацията, пред Югославия е редно да си мълчим — отвърна ми Тодор Павлов и сложи пръст на устните си, за да мълча, защото в журито се намираше и един югославски генерал на име Темпо.

Този генерал Темпо след няколко дни говори пред полка ни и така омаскари българската войска, че ми идваше и аз да му кажа няколко думи за неговата войска, но командирът на полка Денчо Знеполски така възторжено го гледаше, че ми се отщя да опонирам...

Старият набор не бе уволнен и много от моите войници, участвали във войната познавах, а и те добре ме познаваха. Благодарение на тях, на взводните командири и подофицерския състав, на годишния армейски преглед моята част излезе първенец по строева, стрелкова и бойна подготовка.

Наградите бяха три: първа — бюстът на Сталин, втора — на Г.Димитров и трета — на Левски. Наградите връчваше генерал Панчевски в присъствието на много офицери, школници от ШЗО и частите на полка, в който служех. Когато ми бе даден бюста на Сталин, аз казах няколко слова в смисъл, че «не го заслужавам и като български офицер предпочитам моята част да бъде наградена с бюста на Левски».

Стана нещо конфузно и непредвидено от мен. Генералът пребледнял ми подаде бюста на Левски, всички войници извикаха «ура», грабнаха ме и аз вдигнал високо бюста на Апостола обиколих с тях три пъти плаца на казармата, като продължаваха да викат ура... Без да искам бях предизвикал провокация, която, ако не беше военен министър Дамян Велчев, навярно щеше да ми струва главата.

БАЛЪТ С МАРШАЛ ТОЛБУХИН

Фрюлина Новачкова бе съученичка на моята сестра и ми беше добра приятелка от деца. Тя бе хубаво и интелигентно момиче, но в последния клас на гимназията влязла в конфликт с директора на училището и бе изключена завинаги от всички гимназии на страната. И не случайно. Нейният баща Господин Новачков бе адвокат и известен комунист.

Фрюлина завърши образованието си във Франция.

През войната тя стана военен кореспондент и при форсирането на Драва бе тежко ранена в стомаха и пленена от немците. След това българските войски я освободиха, беше произведена в «българската героиня» и се ползваше с голяма почит във войската, особено между бившите военни кореспонденти, които бяха, повечето, поети и писатели, като Иван Мартинов, Челкаш, Павел Вежинов, Веселин Ханчев и други. Много поети писаха хвалебствени оди за нея...

След завръщането си от плен беше женена за кратко време за Марко Иванов, който взел участие в комунистическия преврат и от капитан бил произведен в полковник. Този Марко бе офицер от кадъра и не знам защо се е намесил в политиката, но след като осъзна грешката си, комунистите не му простиха, скалъпиха му процес и го тикнаха в затвора.

Като «Героинята», на Фрюлина й бяха дали апартамент в хубавата кооперация на бул.«Фердинанд» /сега бул.«Васил Левски»/ и ул.«Иван Вазов». Там бяха настанени военоначалниците от т.н. Отечествена война — превратаджиите-генерали Лекарски, Трендафилов и Тошев (*ако баща му, известният български генерал Стефан Тошев бе жив, сигурно щеше да се откаже от сина си с Държавен вестник; но, както и да е*). И тримата пострадаха заради ортаклъка си с комунистите, които никога не забравиха, че са били някога царски офицери. Лекарски и Трендафилов, по известния сценарий, бяха съдени и пратени в затвор, а Тошев успя да се измъкне от страната, избяга в Германия, където и почина.

От тази генералска клика се спаси най-големият и най-некадърния от тях — главнокомандващият българската армия генерал-полковник Владимир Стойчев, който с благословията на Г.Димитров стана партиец. (*Известно е, че след пенсионирането му го назначиха за председател на Олимпийския комитет и почина на преклонна възраст на този пост*). А главатарят им, Дамян Велчев, след като осъзна историческите си грешки, помъчи се да спре разрухата на армията ни, но си навлече гнева на партията и Кимон Георгиев го спаси, като го изпрати за военно аташе в Швейцария, където почина като емигрант.

Изводът е, че с комунистите ортаклък не бива да се прави! Освен, ако не станеш национален предател...

И тези царски офицери, които по една или друга причина бяха изпратени да следват военни заведения в СССР, не им се размина. Макар да получиха високи чинове и те си получиха заслуженото от «другарите».

По случай заминаването на маршал Толбухин от България правителството му направи прощален банкет, който се състоя в единствената запазена от американските бомбардировки зала — мензата на Студентския дом. Покана за прощалния банкет получи и Фрюлина Новачкова. Тя ме помоли да й кавалерствам.

В залата присъстваха всички членове на правителството, начело с Кимон Георгиев, Дамян Велчев, Цола Драгойчева, съветският посланик и други висши руски и български военни и дипломати.

След като хапнахме и възторжените тостове за «великата червена армия» привършиха, военният оркестър засвири Дунавския валс и маршал Толбухин заяви, че ще открие танците с най-достойната българка в залата. Надигна се Цола Драгойчева, но той не й обърна внимание и, за обща изненада, се отправи към облечената в капитанска униформа и окичена с ордени за храброст Фрюлина. Лицето на Цола пламна, след това стана бледо и накрая зелено. От очите й заизскачаха мълнии.

«Нали си е военен, цени хората по военните им ордени» — дочух някой да казва и се загледах в дребничката, грейнала от щастие, Фрюлина. А огромният Толбухин въртеше тежко на дансинга скрилата се между безбройните му ордени «героиня».

Щом танцът свърши, Фрюлина ме дръпна да я изведа от залата и ме поведе към тоалета. Страната й бе издрана от ордените на маршала, но нещо по-лошо се беше случило: едва зарасналата й рана на корема бе се разтворила и полата й бе обгизнала в кръв. Грабнах я на ръце, не си спомням как съм я отнесъл вкъщи, и повиках мой познат-хирург, който в домашни условия позакърпи и превърза раната й.

На другия ден Цола Драгойчева нахълта в апартамента на Фрюлина, изхвърли багажа й и се настани да живее там...

Понеже Фрюлина бе се скарала със своето семейство, заради развода си с Марко Иванов, нямаше къде да отиде, и сестра ми я прибра да живее в нейната стая.

«ЛИТЕРАТУРНА ПАСМИНА»

Половината от 1946 година мина у нас в жамборета и игра на бридж, докато в съседната стая жена ми страдаше от тежка бременност. По това време Фрюлина беше редактор на в.«Нашенец» /или някакъв друг военен вестник/ и превърна къщата ни в литературно сборище от млади, утвърдени и неутвърдени, писатели, които се събираха на почерпка и бридж.

Постоянни присъстващи на вечерните сборове бяха доаенът Челкаш — главен редактор на току-що основания хумористичен вестник «Стършел»; писателите Павел Вежинов, Димитър Димов, Богомил Нонев, а понякога идваше Богомил Райнов, сценаристът Христо Ганев, художникът Македонски и други, които впоследствие станаха популярни личности.

Тогава още нямаше комунистическите привилегии и повечето от тези хора се хранеха от моите дажби — всички продукти бяха с купони, а аз като офицер получавах оклад от брашно, макарони, мас, олио и други продукти и «Рето» /така всички наричаха жена ми/ ги превръщаше във вкусни яхнии за гостите.

Атмосферата в нас бе тютюнджийска, алкохолна и комарджийска, но и литературна. Всеки усърдно пишеше за новия живот, но не се издаваха един пред друг, сякаш да не им се откраднат идеите. Дори сестра ми и Фрюлинка пишеха «прогресивен роман»... И всеки измисляше по нещо смешно за «Стършел», който се смяташе за общо дете, с баща Челкаш. Пристигаха и фейлетони, с които се подиграваха царските офицери. Авторът си бе нарочил и герой — Звънчо Шпоров. Авторът не си съобщаваше името, затова Челкаш го кръсти „Незнакомов" /Непознатият/. По-късно се установи, че този автор е също царски офицер...

Фрюлинка бе буйно момиче. Тя отрано бе разрешила за себе си сексуалната революция и около нея се въртяха много ухажори. Павел Вежинов бе влюбен в нашата Фрюлина.

Най-въздържан от всички бе Димитър Димов. (Отвременавреме носеше месо, тъй като беше ветеринарен лекар). А, струва ми се, и той не беше безразличен към нея. Облегнат на топлата ни кахлена печка, Димитър Димов мълчаливо наблюдаваше, през много-диоптъровите си очила, жизнената и красива Фрюлинка и само на мен съобщи, че пишел голям роман, в който главната му героиня била прототип на Фрюлинка... И наистина, много от чертите на Ирина, от романа «Тютюн», са нейни — не само прилича по външен вид на Фрюлина, но и говори чрез нейната уста.

Тези постоянни интелектуални събирания не харесаха на майка ми. Една вечер тя изгони «цялата литературна пасмина» от къщи и набързо задоми сестра ми за много по-възрастния от нея Васил Василев, главен прокурист на фирмата «Шенкер» у нас, който току-що бе излязъл от комунистически лагер.

Вуйчото на моя зет бе известният Добри Божилов, осъден и убит от «народния съд», а братът на моя зет бе женен за дъщерята на собственика на хотел «Юнион», който бе разрушен за да бъдат издигнати на негово място Държавния съвет, партийния дом, ЦУМ и Министерския съвет, които завинаги загрозиха центъра на София със съветската си архитектура.

УВОЛНЕН ОФИЦЕР

През юни 1946 година бях уволнен[44] за *«груба фашистка»* дейност, с тъй наречените тиражи, публикувани във вестниците. Това означаваше: без право на пенсия, без право да получа полагащите ми се дванадесет заплати и спестяванията ми в офицерската каса, без право да заемам каквато и да било държавна работа...

Партията се страхуваше от Дамян Велчев, който се стремеше да държи армията настрани от политиката и забраняваше в казармените помещения да се слагат портрети на каквито и да е политически водачи, освен тези на Левски и Ботев.

Създаденият през войната Отечествен фронт за борба срещу хитлеризма започна да се разпада, заради противоречия между отделните партиии, а и в самите партии, които в организационно и идейно отношение бяха слаби, тъй като доста години бяха в нелегалност и без да са развивали дейност. Тези партии бяха единни по отношение свалянето на монархията, но в идеологично отношение държаха България да се управлява по модел на западната демокрация и това никак не се нравеше на комунистите, които изцяло се бяха предали в подчинение на съветската политика.

Въпреки, че светът бе разделен териториално от страните-победителки и бяха определени и границите на тяхното влияние, западните мисии обещаваха на буржоазните партии помощ за демократично развитие на страната и те, макар и да мразеха звенарите, надяваха се чрез тях (респективно чрез Дамян Велчев, който все още държеше войската в свои ръце), да откъснат България от Съветския съюз. Обаче комунистическата партия имаше зад гърба си съветската армия, която беше окупирала страната ни и, за да няма излишни главоболия, реши да уволни всички действащи офицери и дори да възбуди към някои от тях процеси за нелоялност. В българската войска останаха само малцина безлични офицери от стария кадър, за мая на «обновената народна армия», но и те след няколко години бяха уволнени.

---

[44] Със "Закон за контрола върху армията", юни, 1946г.

Кимон Георгиев, най-злокобната личност в звенарския съюз, прецени реалистично обстановката и отстрани Дамян Велчев, като му даде възможност да си изживее дните в Швейцария. С този «малък» преврат в редиците на този офицерски съюз, годен само за преврати, но не и за управление, «Звено» се саморазтури и изчезна от политическата история на страната. (*Партията се отблагодари на Кимон Георгиев, Петър Попзлатев, Димо Казасов и други известни звенари, като ги покровителстваше до края на живота им*).

Иска ми се да вярвам, че партията не би повторила грешките на Стамболийски, като унищожи една традиционна институция, каквато беше офицерската, ако нямаше подкрепата на съветската армия. Но, въпреки това нейно решение, изхождайки от собствените си убеждения (а те бяха и на моите колеги) никога не бихме тръгнали по акъла на Дамян Велчев, за да си сложим главите в торбата. С една честно подадена ръка от партията, ние щяхме да служим вярно «на народа», защото ние-офицерите не бяхме аристократи, а хора от народа. И това бе доказано впоследствие. Въпреки унижението, липсата на работа и сложеното ни петно като «фашисти и врагове», никой от уволнените офицери не стана предател или заговорник срещу новото управление. Но на комунистите не им трябваха истински българи, а още по-малко — интелигентни хора. На партията бе нужна революционна бдителност от страна на некадърници и простаци.

А и да бъдем откровени: царските офицери можеха вярно да служата на народа си, но не и на отделна партия, защото бяха възпитани да бъдат аполитични.

И още нещо: аз съм убеден, че ако навремето царското правителство не беше сключило договор за съюзничество с Германия, а немските войски бяха завзели с оръжие страната ни, българските офицери нямаше да стоят със скръстени ръце, а щяха да се включат активно във въоръжената съпротива срещу хитлеризма. И тогава нямаше да се пролива братска кръв, а кръвта на противника. И това не е фантазия, а нереализиран факт, потвърден макар и късно през Отечествената война.

Знам, много хора не биха се съгласили с това което пиша, но те, ако поне малко познаваха психологията на българския офицер, щяха да ми дадат право.

След като прочетох името си във вестника, че съм уволнен, отидох в казармата да си предам личното оръжие. Цялата моя част, която командвах, бе пусната в отпуск и не заварих никого в помещенията.

Явих се при командира на полка полк.Денчо Знеполски, с когото до момента нямах почти никакъв контакт, тъй като той нито веднъж не беше ме повикал при себе си. В кабинета му заварих помощник-командира (не си спомням името му на този комисар). Представих се на Д.Знеполски и го запитах на кого да предам оръжието си. Комисарят повика адютанта. Подадох му пистолета и сабята си, но за обща изненада, той не пожела да ги вземе. Каза:

„Аз съм български офицер и не мога да обезоръжавам български офицер, при това с име Димо Кисьов."

Благодаря на този офицер за думите му, но за момента не бяха подходящи нито за него — нито за мене. Комисарят повика оръжейника, който ме познаваше, и също не пожела да вземе оръжието ми, но командирът му заповяда да ми напише разписка и той се съгласи. Когато му подавах сабята и пистолета си, ръцете му трепереха, а аз се позасмях.

Комисарят ме запита защо се смея и аз му отвърнах, «че ми е смешно, защото за втори път бях обезоръжен — първо от немците в Германия, когато ме изпратиха в лагер, а сега — от нашите в България». Денчо Знеполски изненадано погледна комисаря, сякаш не знаеше, че съм бил в немски лагер...

Съобщих, че вкъщи имам още пушка, и кутия с патрони, дадена ми в награда за участието ми в балканиадата по стрелба на «братските армии», където излязох индивидуален първенец. (*Пушката бе «Маузер» — за лов на едър дивеч, с оптически мерник. Била предназначена за някакъв арабски шейх и бе седяла през цялата война, със специалните си патрони, в софийската митница*).

А и сабята си, която предадох на оръжейника, бе награда, като първенец по стрелба на армейски състезания преди вой-

ната; имаше позлатен ефес и очите на лъвчето на ефеса бяха от рубини. Темлякът на сабята бе малиненочервен, копринен, със сребърен пискюл и се наричаше «Свети Александър Невски».

„Не си уволнен поради некадърност, нито заради нещо друго, а поради политически съображения — каза ми командирът на полка, кой знае защо ми стисна ръката, и добави: — Ти си враг, но честен враг..."

Върви та го разбери, този комунист, като как мога да бъда враг, пък при това честен!? Обърнах се кръгом и си излязох.

Същия ден оръжейникът дойде у нас да му предам пушката и патроните. Носеше разписка подписана от комисаря.

След една седмица бях повикан да се явя при командира на полка. Бях вече цивилен и нямаше нужда да му се представям служебно. Полк.Знеполски повика адютанта, който ми предаде сабята. Беше подменена с обикновена, без съответния надпис с името ми и за какво ми се дава, но темлякът й бе същият. Нищо не казах, защото бях доволен, че все пак честта ми на офицер бе зачетена. (*Тази сабя и досега стои изправена в гардероба и понякога с нея жена ми си оправя заялите щипки на пердетата си*).

Полк.Д.Знеполски беше някак си гузен и ми призна (не му повярвах), че не знаел, че съм бил в немски лагер и че съм получил първа награда от радио «София» за най-хубав разказ на годината на военна тема. Заяви ми, че той не ме е уволнявал и това уволнение не зависело от него, а от дивизията. Осмелих се да му напомня, че този, който ме е уволнил, би трябвало да знае кой съм. Казах му още, че «войската не търпи подлеци и ако командването ги толерира и него ще го сполети скоро моята съдба». Той се изхили на моето предсказание...

Но няколко години след това, същият комисар, който ме уволни, го изпрати в лагер, където злополучния партизанин и мой командир на полк направи опит да се самоубие. След излизането си от лагера той изпрати свой съпартизанин, Бл.Иванов, да ме поздрави и ми предложи да се срещнем и си поговорим. Нямаше какво да говоря с него и отклоних поканата.

После Денчо Знеполски бе реабилитиран и произведен генерал. Генерал и зам.-министър на отбраната стана и неговият приятел Славчо Трънски. Партизанският отряд «Чавдар» вече бе заел всички важни позиции и нищо не му струваше да подхвърли някакво малко кокалче на главатарите от трънския отряд...

В интерес на истината трябва да спомена, че при последния си разговор с Денчо Знеполски той ми предложи да се завърна на служба, като стане гарант за мене. Доколко това бе в неговите възможности, не знам, но посмъртно му благодаря за предложението, макар и да не се съгласих да бъда отново български офицер в една съветизирала се армия. Помолих го само да не ме изпращат в лагер, тъй като жена ми очаква дете, а и родителите ми са възрастни хора и разчитат на моята помощ. Денчо Знеполски ми обеща. Дали е направил нещо за мене, не ми е известно, но след уволнението ми никой не ме докосна с пръст, освен... Това ще разкажа, когато му дойде редът.

Аз не бях изпитал страха на моите колеги-офицери, по време на девети септември 1944 година, не бях участвал в сражения с партизани, не бях обвинен от «народния съд», за каквито и да било противонародни престъпления. Напротив, смятах че имам антифашистки актив, загдето бях страдал в немски лагер, и затова си позволявах да бъда по-смел и по-спокоен за живота си от моите колеги.

И, може би, нямаше да попадна в редиците на уволнените, ако се хвалех с патриотично изпълнения си дълг в Германия; ако не бях отказал да следвам «Фрунзе»; ако бях взел бюста на Сталин, а не на Левски; ако бях се приласкал навреме към някои приятели комунисти, които да кажат хубава дума за мене, където трябва.

А аз си оставах същият непрактичен и ръбат индивидуалист, какъвто си бях и преди. Бях млад, имах вяра в силите си, а и, между нас казано, бях се откачил от военния товар, който ми бе омръзнал да нося, след като бях видял с очите си пакостите, които причинява войната на човечеството.

Пък и не можех да върна колелото на историята назад, за да браня и воювам за идеали, които бяха обявени за фалшиви и порочни. Границите на моето отечество бяха определени с трайни договори между Великите сили и да мислиш за българите в Македония и Тракия беше безсмислено. А и те, уморени от многогодишни балкански ежби и смачкани от валяка на последната война, се бяха примирили със съдбата си. Окъсаният и изгладнял народ не му и идваше вече на ум да бленува за някаква си Обединена България. Пък и всички бяха станали насила «интернационалисти»...

ОПАСЕН МАСОВИК

Преди да бъда уволнен, един от моите войници бе назначен в щаба на дивизията. Той ме повика и ми даде досието, написано от политическия комисар. То бе пълно със стандартни за времето политически глупости, но ми направи впечатление, че започваше с думите:

«Поручик Кисьов е опасен масовик и умее да заблуждава подчинените си. Да се внимава с него!»

Друг мой войник, П.Николов, след като бях вече уволнен, беше произведен капитан и следеше пропуските на офицерите, влизащи в Министерство на отбраната. Случайно минавах край министерството, той ме видя и ме повика да си поговорим. Застана мирно и не си свали ръката от козирката, докато не го помолих да стори това. Дълго говорихме за миналото и много офицери се насъбраха, между които имаше и генерали, за да си покажат пропуските. Аз се притесних и помолих Пейчо да ги пропусне и тогава да продължим разговора си, а той с пренебрежение ги погледна и ми рече, че «това не са офицери, а стадо от гащници».

Винаги съм знаел, че този мой войник е комунист, но и той знаеше, че аз не съм дребнав келеш, а български офицер, който не дели подчинените си по политическата им принадлежност, а по човешките им качества.

ШЛОСЕР

Не ми даваха никъде работа, а трябваше да се храни семейството. Не можеше и да се седи без работа, за да не попадна в графата на «безделниците-паразити», които изпращаха в лагер. Помогна ми един войник от нашия полк — инж.Г.Чизмаров, който след уволнението си бе наследил бащината си работилничка за «железарски изделия и инструменти». Г.Чизмаров бе много способен инженер. Още по времето на следването си в Германия бе патентовал избретения, като самосмазващи се шарнирни болтове за предниците в автомобилите, система за катапултиране при бойни самолети и други.

В работилницата постъпих като работник. Макар и с малка надница бях благодарен на Чизмаров, че в най-тежкия за мен момент можа да ме регистрира. Смятам, че съм му се отблагодарил със своята прецизна работа.

От бракувани гатерови ленти и стари газени тенекии произвеждахме сгъваеми ножчета, острилки за моливи, щипки за новогодишни свещички и други подобни предмети. Обикнах машините. Техният ритъм ме увличаше, работех бързо. Когато нямаше ток /а това често се случваше/ започвах с монтажа на продукцията и се опитвах да помагам в шлосерството.

Имахме поръчки и за матрици за бакелитови изделия — майсторска работа, и аз успешно се справях с нея. Матриците се изготвяха от висококачествена стомана и в тях се вграждаше реотан за нагряването на бакелитовия прах, който при съответната температура и налягане се превръщаше в твърдо изделие. По онова време бакелитът заместваше съвременните пластмаси и от него се правеха какви ли не изделия.

Чизмаров го обложиха комунистите с непосилни данъци, понеже държал работници и «експлоатирал чужд труд».

Дали някои занаятчии от бранша му завидяха, дали наистина неговите машини и електродвигатели към тях бяха нужни на държавата, но един ден му запечатаха работилницата и го принудиха да я ликвидира. Той отиде някъде да работи и изчезна от погледа ми, а аз останах без работа.

КАНДИДАТ-СТУДЕНТ

В София бе открит факултет по зъболекарство и братовчед ми Мишо Тюлев, който бе завършил в Нанси с пълно отличие и бе известен софийски зъболекар, ме посъветва да завърша този факултет, след което заедно да работим. Той имаше малък апартамент-кабинет със зъботехнична лаборатория.

Подготвих се и се явих на конкурсните изпити. На изпита по български език бях седнал между едно момиче и едно момче. След като зададоха темата момичето се разплака, а момчето нервно започна да хапе писалката си. Стана ми мъчно за тези деца, взех листата им и на двамата развих темата с различно наклонен почерк, а след това си развих и моята тема. Когато отидох да видя при университета списъците на издържалите, момчето и момичето ме посрещнаха радостни. Те ме прегърнаха и ми казаха, че са приети във факултета: бяха получили шестици, а аз — тройка и не можех да събера необходимия бал за влизане.

Мислех, че е станала някаква грешка и отидох при декана на факултета. Щом чу името ми, той се смути, помълча известно време, след това извади от една папка моите изпитни работи и ми ги подаде. Под тях бе написано «отличен», след което това «отличен» бе задраскано с червено мастило и написано «среден — 3»...

„Нищо не мога да направя за вас, въпреки и да имам желание. Съжалявам, но времената са такива. В биографията си пишете, че сте бивш офицер".

Благодарих му за доблестта и си излязох.

ХУДОЖНИК

В долния етаж на нашата къща живееше квартирант — студент в Художествената академия. Той се казваше Семо Колев, беше политзатворник и партиен секретар на художниците от академията. Сприятелих се с него, и понеже и той и аз нямахме пари, започнахме да рисуваме плакати и портрети, които предлагахме в разни учреждения. Семо се беше

специализирал по Сталин, а аз — по Ленин и Благоев. Мъчно ми се отдаваше брадата на Маркс...

Заедно със Семо следваха Елза и Владо Гоев, младо семейство, с което и дружахме. Стаята на Семо бе свърталище на много художници, между които и Г.Павлов—Павлето, с когото често играехме на покер.

Още от дете рисуването ме влечеше и аз покрай Семо Колев, тъй да се каже факултативно, посещавах ателиетата на Художествената академия. По това време Дечко Узунов и Илия Петров заедно рисуваха портретът на Георги Димитров за Народното събрание, а и другите професори и преподаватели също рисуваха Георги Димитров — на бароков фотьойл с пура в ръка; сред пионери; заканително размахващ юмрук от подсъдимата банка на Лайпцигския процес; вглъбен над книга и пр... Владо Гоев рисуваше Антон Иванов, Семо — Йорданка Чанкова, и двамата — композицията «Говори Москва», която бе продадена на Столичния народен съвет.

Веднъж Семо Колев доведе своя професор Илия Петров у нас. Той видя какво съм нарисувал и ме поощри, като ми пусна мухата да кандидатствам за Академията. Това и чаках. Веднага подадох молба и към нея приложих скици. За мен гарантира Семо Колев и, ако не се лъжа, Владимир Гоев, но ректорът на академията Николай Райнов не ми прие молбата, защото съм нямал бележка от Отечествения фронт.

Тогава ръководители на кварталната О.Ф. организация бяха един албанец и един евреин — първият беше бозаджия в сладкарница на «Гр. Игнатиев», а другият — келнер в заведението, наречено «Бункера» на бул.«Витоша». Не ми дадоха бележка за благонадеждност, като се мотивираха, че съм ги обиждал, като навремето съм им давал бакшиш, който съм им лепял на челото...

«Мътиш не мътиш водата, ще те изям — рекъл вълкът на агнето».

Освен че не получих бележка, но и бях принуден да украсявам с разни лозунги и да рисувам нескопосани плакати за нашата О.Ф. организация, където още не членувах.

«ЧАСТНИК—ЕКСПЛОАТАТОР»

През войната около четиридесет хиляди българи следваха и работеха в Германия. След 9 септември 1944г. повечето от тях бяха насила мобилизирани било от немците, било от проф.Ал.Цанков. Тези, които се опъваха, биваха разстрелвани или бяха изпращани в немски лагери.

Вече писах, че на мен се падна честта на такива триста души да бъда комендант в руския репатрационен лагер в Слуцк, Белорусия. На мнозина, след завръщането си в България, бях свидетел, тъй като имаха обвинение. Един от тях бе майстор-дърводелецът Д.Чехларов, с когото се сдружихме да направим работилница за мебели.

Родителите ми заложиха къщата пред Лозенската популярна банка и срещу нея получих два мильона лева, с които пари закупих банциг и циркуляр. Купих още десет тезгяха, необходимите дърводелски инструменти и преса за шперване на плоскости. Една дърводелска работилница на бул.«Толбухин» /сега бул.«В.Левски»/ се ликвидираше и ние я наехме.

Работата потръгна, защото нямаше нищо скрито-покрито. Счетоводната книга, която редовно водех, беше налице и всеки работник можеше да надниква в нея. Бяхме се договорили: след като отделяме разходите за покриване на моя дълг, за наем, ток, материали, данъци и пр., останалото се делеше между всички, като всеки получаваше своя процент от печалбата, съответно на квалификацията си.

За да получаваме дървен материал, поехме задължението да произвеждаме на месец по десет гардероба на нормирани цени, за държавата.

Аз отговарях за клиентите и доставянето на материалите, което не беше никак лесно. Освен това се занимавах с машините, точех инструментите и се специализирах в полирането на мебелите.

Лека-полека изучих дърводелския занаят и започнах да измислям леки и практични гарнитури, които веднага се продаваха.

Моят приятел Стефан Стойнов, с когото бяхме в нацисткия лагер «Офлаг—8», бе се специализирал в изработване на закачалки за дрехи, но нямаше къде да ги изработва, затова го приех в работилницата да работи за своя сметка. По този начин го и регламентирах, защото макар и да беше софиянец, поради някаква небрежност, беше загубил софийското си жителство. Като ергенче му поставих тезгяха пред витрината, за да гледа момите от махалата...

Сметката беше в серийното производство, но моят съдружник вземаше поръчки за тежки стилни мебели, които бяха трудоемки и ни обърквaха финансиите. За бароковите завъртулки наехме резбар, сдружихме се и с един тапицер за мекатa мебел. Заради тези «нестандартни» мебели, бай Чехларов ни водеше към фалит.

Спасиха ни изселващите се от страната евреи. Те ни поръчваха огромни дървени сандъци за покъщнината си, от които сандъци впоследствие правели мебели, тъй като в Израел липсвал дървен материал. Бяха съгласни сандъците да заплащат като мебел и това за нас бе твърде изгодно, но липсата на материал ме тревожеше. В края на краищата, срещу рушвет от една барокова столова, успях да издействам от съответния орган материал на нормирани цени и стотици огромни сандъци потеглиха към бургаското пристанище.

По време на изселването на евреите, от един симпатичен търговец на дървен материал на име Асадур, закупих на прилична цена орехови трупи, абанос, палисандър и различни екзотични фурнири, за да си начесва с тях мебелната краста моят съдружник. (А от Жак Асеов закупих доста книги с художествена литература, тъй като моята библиотека бе разграбена по време на бомбардировките).

Докато съм бил увлечен в сделката със сандъците, бай Димитър, без мое знание, приел поръчка от селяни в Ломско за направа на сто пчелни кошери. Дървеният материал ни се бе изчерпал, а никога не бяхме изработвали кошери. А сделката беше приемлива, защото селяните-пчелари се задължаваха да платят кошерите в натура с брашно, мазнини, месо, мед и други хранителни продукти, които липсваха на пазара.

Тия хора цяла зима ни изхранваха — от месото си правехме суджуци; давахме брашно на съседа ни-фурнаджия Велянов (същият на когото намерих златото по времето на бомбардировките) да ни прави баници, а и на сладкарина до нас Битраков — да ни изпича сладкиши. Всички бяхме доволни от това угояване, но срокът за предаването на кошерите наближаваше, селяните искаха вече да видят докъде са стигнали, ние не бяхме ги започнали, а и нямахме такава възможност.

— Нямаме договор, не могат да ни съдят — утешаваше ме моят съдружник.

— Хората ни изхраниха, не можем да ги излъжем.

— Хората са селяни, които има какво да ядат, а ние гладуваме.

Не се съгласих с бай Димитър и три дни въртях телефоните до провинциални дърводелски кооперации, за да им възложа направата на кошери.

И за моя изненада, в кооперация «Орфей» в Батак ми отговориха, че имали на склад кошери отпреди войната. Същия ден взех влака и кацнах в кооперацията. Кошерите се бяха разсъхнали, липсваха им някои части, но бяха направени от чудесен родопски материал и за моя, и за голяма радост на кооперацията, ги закупих на половин цена. Намерих човек, който да ги транспортира до София /такива куриери имаше във всички селища/ и след няколко дни, за голямо учудване на моя съдружник, кошерите пристигнаха. Стоварих ги под навеса и отделих един работник да ги ремонтира и почисти.

Както винаги, селяните дойдоха в края на месеца и с умрели гласове ме запитаха за кошерите.

— Кошерите ли? — учудих се фалшиво аз. — Та те отдавна ви чакат да си ги получите.

Щом ги заведох под навеса и ги видяха, те няколко минути стояха с отворени уста, а после се хвърлиха върху мене и започнаха да ме прегръщат. Един от тях ми целуна ръката.

До колективизацията, тези добри хора, когато идваха в София, се отбиваха у нас с шише ракия, пшенична пита и гърненце мед. И винаги ми казваха едно и също: „Майсторе, излезе човек! А ние си мислехме, че ще ни измамиш"...

Бях взел поръчка да ремонтирам залата на радио «София» и я пригодя за концерти, тъй като залата на хотел «България» бе бомбардирана. Залата на радио «София» бе с елипсовиден под, заради акустика при запис, и аз с моите работници трябваше да я приспособя за зрители. Трябваше и да поставя на зданието една голяма светеща в червено петолъчна звезда. Звездата беше повече от два метра и аз с помощта на Стефан я разчертах на булевард «Толбухин», който тогава беше почти безлюден.

Веднъж, при репетицията на филхармонията, трябваше да прекратим работата. Изпратих работниците и останах да послушам музика. За първи път щеше да се изсвири концерт за пиано и голям оркестър от Марин Големинов, под диригентството на Васил Стефанов, със солистка Люба Енчева.

Марин Големинов за известно време ми беше учител по пеене в гимназията, а Васил Стефанов често идваше у нас, преди войната, да играе с нашите покер. И двамата не ме познаха, защото вместо военна униформа се бях издокарал с работнически комбинезон и бях пуснал големи «майсторски» мустаци. За тези мустаци и побелелите ми през войната коси, и работниците, и клиентите ми, ме наричаха «бай Димо», въпреки че бях по-млад от тях.

Концертът ми хареса с оригиналността си. Не се спекулираше с фолклорни мотиви и на много места в него дори прозвучаваше джазов ритъм. Единствени слушатели бяхме аз и авторът — той, седнал на първия ред, аз — на втория.

Люба Енчева беше дребничка, закръгленичка и много жива пианистка. След всеки изпълнен от нея пасаж, тя подскачаше на стола и вперваше учудени очи в мене.

— Марине, иди кажи, че симфоничната музика не действала на простичките хора! — възкликна тя, когато концертът свърши. — Майсторе, — обърна се тя към мене — наблюдавах те как внимателно слушаше и ми се иска да ми кажеш, като какво чувстваше, докато свирихме?

— Ами, ставаше ми приятно, а когато вие засвирвахте, нещо започваше да ме гъделичка под лъжичката.

— И за пръв път ли слушаш такава музика?

— За пръв път, ама отсега нататък винаги ще слушам такава музика...

— Радвай се, Марине! Щом този човек възприе концерта, значи си създал произведение, което ще трогне всякаква душа.

— Кой знае — отвърна Големинов. — Нали знаеш отношението на старците към такава музика.

Мисля, че за този хубав концерт «старците» се заядоха с Големинов и оттогава не съм го чул да влиза в програмата на Филхармонията.

Като майстор имах и други случаи да се посмея:

Асен Босев с жена му дойдоха в работилницата да си поръчат дъбова библиотека. Дадоха ми размерите на писателския кабинет и аз направих идейна скица за мебелировката му. Без да искам, на една от стените нарисувах картина в барокова рамка. Босева ме запита каква е тази рамка и аз й казах:

— Ами, рамка, като рамка.

— Не рамка, като рамка, а това е барокова рамка! — поучи ме госпожата.

След Босеви и Петър Стъпов се запали да му направим библиотека. Трябваше да му я монтирам на място. Книгите му бяха на камари на пода и аз реших да ги подредя по лавиците, както в моята библиотека: недостижимите класици — на най-горната лавица, защото рядко присягаме към тях; книгите на автора и тези с автографи — на средната лавица, за да се набиват веднага в очите, и писателските сламки — речници, енциклопедични сборници и други — най-долу, за да бъдат винаги под ръка.

Петър Стъпов се изненада от това подреждане на библиотеката и ме запита дали обичам да чета книги.

Завъртях глава.

— Аз съм писател — рече той — и ще ти дам една моя книга с автограф. Прочети я и като дойда да си уредим сметките за библиотеката, кажи ми какво ти е впечатлението от нея.

Книгата бе предназначена за деца. В нея някакво китайско дете се биеше храбро с японските интервенти...

— Е, хареса ли ти моята книжка? — запита ме Стъпов, когато дойде в работилницата.

— Хареса ми, но не ми стана ясно, защо детето в нея не е българче, а китайче?...

Имах и невеселии случки.

Срещу нашата работилница се намираше градското управление на народната милиция с шеф полк.Веселин Георгиев — човек строг, мрачен, вечно дъвчещ между зъбите си кибритена клечка. Направихме някакъв ремонт в канцелариите му, но когато поисках да ми плати, ме изгони, като ме нарече «частник-експлоататор» и ми напомни, ако още веднъж съм се мернел пред очите му, щял да ме изсели. И за да потвърди това, на другия ден влезе в работилницата, спря се на един тезгях, погледа ни как работим, изръмжа като лъв и си излезе.

Един секретар на комсомола, бъдещ министър, също не ми се издължи докрай. Не ми се издължи и ръководството на пионерския дворец, където бях извършил голяма реконструкция — нямаше как: за всички, ние бяхме «експлоататори» и трябваше да черпим какви ли не чиновничета, за да не закрият работилницата ни.

И накрая успяха.

Вече си бях изплатил дълга към Лозенската банка и върнал полицата за къщата на родителите ми, когато получих съобщение, че за годината ме облагат с два милиона данък. Това значеше пълен банкрут! След няколко дни получих друго съобщение, че ако вляза в обществено предприятие, с инвентара си, ще ми бъдат опростени данъците.

Ликвидирах работилницата и останах без работа.

В този период от моя живот разбрах, как някога хората са ставали фабриканти. И аз, ако държавата не ми пречеше, за няколко години работилницата с десетина тезгяха щях да превърна в мебелна фабрика. Но политиката на държавата бе друга — тя създаваше индустриални предприятия, оглавявани не от способни и инициативни хора, а от лица с партийна принадлежност, които в повечето случаи бяха некомпетентни и скопяваха всяка самоинициатива, «миришеща на капитали-

зъм». Тези първи ръководни кадри в нашата млада индустрия губеха времето на колектива в излишни и безконечни събрания, където енергията на хората се изчерпваше в някаква вакханалия от речи и примитивни изказвания.

И без речи и ненужни събрания хората бяха убедени, че България трябва да изскочи от селската си немотия чрез индустриализация, но постепенно ентусиазмът им угасваше, тъй като всички закони, които се ковяха, водеха не към свободна инициатива и изтъкване на личните способности, а към някаква мъглява уравниловка, над която царуваше партийният ценз.

Напълно разбирам, че за утвърждаването на партийната власт бяха необходими верни хора, но тези верни хора не бяха полезни за обществото. За да заемеш пост, неотговарящ на способностите ти, е нужна смелост, стигаща до самоубийство. Познавам много добри хора, които прекомерно натоварване с отговорности, неадекватни на техните възможности, ги доведоха до инфаркт.

Може някому да се стори странно, че аз, уволненият офицер, съчувствах и в някои случаи дори съжалявах тези хора, които с цената на здравето и нервите си се мъчеха да бъдат ръководители.

И още нещо ни пречеше: нашите ръководители изцяло се ползваха от опита на Съветския съюз, който в днешни дни се оказа неправилен в много отношения. Но тогава нямаше място за опониране, тъй като всеки доброжелателен съвет, неотговарящ на опита в Съветския съюз, се смяташе за вражески и наказуем с изселване, въдворяване на трудово-възпитателни лагери и т.н.

Тогава нашият изстрадал народ живееше с илюзии, че животът може да се превърне в рай, за късо време, и това смачкано от самия живот фантазьорство не бива да бъде осъждано, защото ние бяхме ние, а не други.

ФАБРИКА «БУК»

Беше ми омръзнало да ме наричат несправедливо «частник-експлоататор» и постъпих на работа във фабрика «Бук» към Столичния народен съвет. Предприятието се намираше на Централните софийски гробища, където сега се издига ритуалната погребална зала. Състоеше се от няколко работилници: тенекеджийска с производство на погребални фенери и кръстове, дърводелска — за ковчези, механична — за производство на зъбци за дараци, коларо-железарска; и бригада, която оглавих аз, за производство на боклукчийски сандъци (те заменяха сегашните металически кофи), за дървени щайги и по-късно за изработка на закачалки и щипки за пране.

Работата беше тежка, не само, защото трябваше да мъкна с кубици дървен материал ежедневно, но и защото трябваше да го обработвам след 22 часа, тъй като само тогава ни пускаха индустриален ток за машините. За помощник взех приятеля си от немския лагер Стефан Стойнов, който като уволнен офицер бе останал без работа. Обикновено през нощта той работеше на банцига, а аз — на щрайхмуса и фрезата, за която бях измислил ножове за направа на закачалки. Имаше и няколко работника за монтаж, шлайфане и полиране на продукцията.

Директор ни бе Цветан Цветанов /бай Цветан/, стар комунист, който не се разделяше със сталинката си и пистолета — иначе строг, добър и честен човек, който не можеше да се справя с канцеларската работа и затова я бе възложил на мене. Аз бях избран и за секретар на профкомитета, но се занимавах предимно с културно-просветната работа: нагледна агитация, водене колективно на кино, оперета, опера, дори и на симфонични концерти; освен това пишех доклади, които четеха директорът или партийният секретар — полуграмотен човек, бригадир на бригадата за ковчези.

Директорът ни, бай Цветан, не се разбираше с партийния секретар и то, защото имаше нареждане, ако някой три тримесечия излезе ударник, се удостояваше с екскурзия до Москва. Партийният секретар правеше-струваше три тримесечия да бъде ударник, а бай Цветан му пречеше, защото директорите нямаха право да бъдат ударници и не можеха да отидат

до Москва. Една от точките на почти всекидневните събрания беше дали бай Сандо да бъде ударник или да не бъде. Партийният секретар и директорът непрекъснато се нападаха и ако не бях аз, тъй като и на двамата изготвях докладите, можеше да се стигне до бой. Накрая бай Сандо успя да стане ударник в три последователни тримесечия и замина за Москва. Изпратихме го на гарата с цветя.

Вечерта бай Цветан дойде у нас и ми подаде заявление за напускане. Заявлението бе адресирано до самия него и се изтъкваше, че не иска да бъде повече директор, а да бъде назначен за бригадир на тенекеджийска бригада, за да докажел, че и той можел да бъде три тримесечия ударник и да замине за Москва. Беше си резюлирал заявлението:

«Да! Съгласен да бъда уволнен от длъжността директор на фабрика «Бук» и да бъда назначен за бригадир в същата».

Подпис: Цветан Цветанов.

След като му обясних, че не може да се самоуволнява, той се просълзи и ми разказа, че синът му е бил убит като партизанин, че той е спомагал много другари да заминат нелегално за Съюза, а самият той не можел да осъществи никога мечтата си да види Москва...

Бай Цветан не можеше да се примири с осемчасовия работен ден. След работа трябваше да правим изкопи на тогава строящия се ТЕЦ «Сталин» /сега ТЕЦ «София»/ или да боядисваме с червена боя занемарените надгробни пирамиди на починали партийни членове... Не ни разрешаваше и да си записваме за идващата зима въглища и дърва, защото щели сме да имаме вече нашенски ТЕЦ и от топлина, и в най-студените дни, щели сме да спим при отворени прозорци.

Имахме бройка за касиер, но бай Цветан не назначаваше такъв, защото «напразно щял да яде народните пари», затова аз се занимавах със скромното счетоводство на фабриката, а и правех ведомостите за плащане.

Във фабриката имахме няколко болни от туберкулоза работници, които често отсъстваха, не можеха да си изпълнят нормата, и накрая получаваха малко пари. Веднъж, когато изплащах заплатите, той ми нареди да дам на болните доста повече пари и аз се възпротивих, но той държеше на своето и изпълних нареждането му. Когато всички работници си полу-

чиха заплатата и само директорът остана да се разпише на ведомостта, бай Цветан направи сметка колко пари «незаконно» съм раздал и ги погаси със своята заплата. Хората били болни, не можели да издържат семействата си, а «той и неговата бабичка можели да минат и с една попара.»

Имаше във фабриката един слагач, който на всяка цена искаше да ме измести от бригадирското ми място. За да угоди на директора, той бе проследил партийния секретар, че има любовни връзки с една от работничките. Издебнал ги, когато двамата били влезли в женския клозет, заковал вратата на клозета и отишъл да докладва пред директора за «битово разложение» на партийния секретар. Когато дойде запъхтян, и разказа това, бях в канцеларията на директора. Бай Цветан изслуша внимателно доноса и изведнъж избухна:

„Марш мръсен гад! Един партиен секретар не може да прави каквито и да било битови разложения..." — и, когато слагачът изхвръкна от канцеларията в недоумение, директорът ми заповяда да отида и разкова вратата на клозета.

След този случай бе избран нов партиен секретар — Атанас Лазов, човекът който ни поддържаше дърводелските машини. По-късно, този партиен секретар е прототип на един от моите герои в романа ми «Щастието не идва само».

След като се поопознахме, бай Цветан реши да ме направи партиен член. Учудих се, че и партийният секретар бе на същото мнение. Обяснявах и на двамата, че не мога да вляза в партията, тъй като съм уволнен офицер, но те настояваха: „били ми проучили и майчиното мляко — говорили с мои бивши войници, с хора от махалата ми, пък и непрекъснато ме наблюдавали как работя и каква голяма културно-просветна дейност извършвам."

Отказвах, като се мотивирах, че «преди да разбера, защо съм уволнен, не мога да подавам заявление за приемане в партията». Затова ме посъветваха да подам заявление до Васил Коларов, за да ми бъде разяснено, защо съм бил уволнен. И аз се хванах на въдицата, като изпратих молба[45] до Президиума.

[45] *В Приложение към настоящия том 1(1)*

ЧЕНГЕТАТА

Не получих никакъв отговор от Президиума, но вместо това, след десетина дни, една нощ у нас нахълтаха двама милиционерски офицери и след щателен обиск в единствената стая, където живеех, бях откаран със закрита джипка в Държавна сигурност — зданието, намиращо се до Лъвов мост.

Арестуването ми стана без прокурорска заповед. Двете личности тайно ме вкараха в милиционерското заведение, без някой да ме види — преди да изляза от джипката, заповядаха на часовоя да се обърне гърбом към мене и след това по безлюдни коридори ме затвориха в една канцелария, откъдето не излязох три денонощия. Конспирацията по моето задържане продължаваше и там. Караха ме да пикая в една пернишка печка и не ми даваха да говоря, а само да отговарям тихо на техните въпроси. И понеже въпросите им бяха нелепи и тенденциозни, аз мълчах, непрекъснато опрян на пръсти до стената. Не ми даваха да пия вода, нито храна.

Редуваха се да ме разпитват денонощно, без да ме измъчват, един капитан с пъпчиво лице и друг — цивилен, с интелигентна физиономия. Отначало се опитаха да ме изкарат турски шпионин! После — германски! После, че съм искал да правя някакъв военен преврат и съм решил да убивам комунисти.

Отговорите ми ги вбесяваха, особено като им казвах, «че съм имал възможност да убивам комунисти, но не съм го сторил, когато трябва, а сега нямам намерение с голи ръце да ги душа. И че не съм се завърнал от немски лагер, за да свалям някакъв режим, а да живея и се трудя за България». Дори нахалствах и им исках заповед за арестуването ми от прокурора.

Питах ги, защо са така озлобени към мене, като нищо не съм направил, и на всички мои въпроси униформеният отвръщаше с: „Млъкни, фашистки гад!"

На третата нощ цивилният, който се държеше внимателно с мене, ми поиска честна офицерска дума, че няма на никого да кажа, каквото ще науча, и аз му дадох думата. Той отвори

една каса и измъкна от папка моето досие. Досието беше пълно с измислици. Всички престъпления, които се бяха извършили в моя полк, бяха прехвърлени на мене: изтезавал съм прогресивни войници, участвал съм в схватки с партизани и какви ли не още безобразия бяха написани в сведенията за мен. И най-позорното беше, че тези сведения се даваха от мои колеги-офицери.

— Е, какво ще кажете за всичко това? — запита ме цивилният.

— Ако всичко това е вярно, отдавна да сте ме обесили.

— Знаехме, че е лъжа, но подписите са истински.

— Направили са го от страх. Нямало ме е, когато са ги разпитвали и своята вина са прехвърлили на мене. Не са очаквали, че ще се завърна жив от Германия.

— Тогава ги опровергайте!

— Ще ги опровергая, ако бъда изправен пред съд.

— Няма вече народен съд.

— Нека тогава съвестта ги гризе...

Цивилният ми разреши да се обадя вкъщи, че съм добре; разреши ми и да запуша, след което от изтощение съм припаднал. Когато дойдох в съзнание, заварих в стаята, освен моите познати, един подполковник, с лунички около носа.

Целта им бе да подпиша някаква декларация за лоялност, чиито текст не мога и не бих могъл никога да си спомня какъв е бил. /Навярно още се намира в моето досие/.

И те успяха, но не когато бях в съзнание. Подполковникът смъмри двамата, че са ме оставили гладен и жаден, извади от чантата си сандвич със салам и заповяда да ми дадат чаша вода. От поставен опиат във водата, или в сандвича, изпаднах в някакъв полусън, без да мога да контролирам съзнанието си. Чувствах само, че държа писалка и някой ми шепне какво да пиша на някакъв лист.

Дотогава всичко, което бях написал, беше начаса накъсвано, хвърляно в лицето ми и отново бивах изправен до стената, но този път усещах, че пиша мимо волята си, каквото ми се продиктува, и все пак отнякъде намирах сили да не споменавам никакви имена...

През последната нощ ме пазеше цивилният. Даде ми да разбера, че е принуден да участва в издевателствата срещу мене и че тайнственото ми отвличане не беше заради декларацията: един мой войник, станал след преврата полковник от милицията, се уплашил от заявлението ми до президиума и предизвикал това разследване.

По-късно разбрах, кой е този полковник. Казваше се Христо, от пернишко село, и бе войник от моята част. Бях му ударил два шамара, за да не го дам на военния прокурор, тъй като беше окрал канелки на чешмите от омивалната в казармата. Пратих го затова в домакинската рота да бели картофи. Този тип се изкарал репресиран и от своята кражба бе направил капитал. След години научих, че този милиционерски полковник бил уволнен от милицията също за кражба и злоупотреба със службата. Но тогава полковникът действаше срещу мене и искаше да ме сплаши, за да не се разкрие истината за неговата мнима прогресивност, като войник. А на мен никак не ми беше приятно в онази стаичка с пернишката печка...

След като се съвзех, рано сутринта бях изпратен от цивилния до Лъвов мост, за да се кача на трамвая и да си отида до нас. Когато минахме през часовоя, цивилният пак му каза да се обърне, за да не ме види.

И такива чудеса се случват при комунизма — свободата си извоювах, като обещах на никого да не казвам, че съм задържан; а и да не пиша молби, с които да искам да ми се обясни, защо съм бил уволнен...

Не поисках обяснение от моите колеги и не им се сърдя, че са ме натопили в момент, когато съм бил в Германия. Познавах тези хора добре и бях сигурен, че ако аз бях по време на разпита им в България, не биха ми споменали дори и името, както и аз не споменах техните имена при моя разпит. Те въобще не са вярвали, че някога ще се завърна в родината си и са говорели и писали глупости за мене, за да спасят главите си.

Не разбрах имената на моите следователи, не ми и трябват, защото действаха по заповед на своята партия, която ги хранеше, но мога да кажа, че цивилният офицер истински съжаляваше за издевателствата над офицери.

Толкова за цивилното ченге.

Но за другото има какво да се разкаже. То по два пъти в седмицата ме викаше на моста на «Граф Игнатиев» да ме разпитва с кого съм се видял и какво сме говорили. От въпросите на първата среща разбрах, че този човек иска да ме вербува за сътрудник на ДС, и си изработих тактика, за да му противостоя: цяла година не се срещах с никакъв познат — от работа вкъщи и от къщи — на работа. Останалото време — пред радиото и с книга в ръка. Прекъснах и всякакви срещи с приятелски семейства, между които бяха и ония, които са писали срещу мене. Накарах и жена ми да скъса със своите приятелки, от съображения да не се изпусне нещо пред тях.

Заживях като отшелник, невротизиран от всяко обаждане по телефона.

«Не се интересувам от политика. Интересува ме само работата и моето семейство. С никого не съм се виждал и с никого не съм говорил. Целта ми е да бъда само един добър и лоялен към властта гражданин, тъй като съм болен от туберкулоза и не ми е до политика».

Казвах самата истина и, понеже сигурно е имало хора, които да ме следят и са потвърждавали истинността на казаното от мене, ченгето постепенно изгуби охота да ме вербува и след едногодишен тормоз ме остави на мира. А може би бе изпратен на по-отговорна работа? Както и да е, но се отървах от неговото нахално присъствие и отново заживях по-нормален живот, с чиста съвест, че никого не съм «закопал».

А, между нас казано, имаше какво да говоря за мнозина и върху тяхното нещастие да се издигна и печеля без много труд, както, за съжаление, направиха доста от моите познати.

И тях не упреквам, защото да си имаш работа с Държавна сигурност не е лесна работа. Не всеки може да се справи с техните ченгета, на които веднъж кажеш ли «а», трябва да изреждаш цялата азбука, докато те изстискат като лимон и те хвърлят като непотребен парцал на боклука.

Цитирах римляните: «ве виктис» — тежко на победения. Но струва ми се, че по-тежка е съдбата на доносника, особено, ако поне мъничко от съвестта му се е съхранила.

* * *

Обезпокоен от отсъствието ми, бай Цветан дойде в нас и аз му обясних, че съм бил викан и разпитван подробно, във връзка с моето партийно членство.

— Е, и навярно другарите са съгласни? — запита ме усмихнат той.

— Казаха ми, че е още рано да влизам в партията... — отвърнах му аз.

С малко ум и по-голяма съобразителност аз преизпълнявах нормите си неколкократно и печелех, а с периодичните ми присъждания, като ударник и рационализатор, успявах да се добера и до някои привилегии: облекло, бельо и обувки, без купон на почти символични цени. В предприятието «Бук» към СНС бях навлязъл дълбоко в работническата класа и използвах нейните привилегии /немалки по онова време/, без да бъда заангажиран в каквато и да било политическа дейност в полза на управляващата партия.

Но тази моя аполитичност, изглежда, не се харесваше на някои — предимно на новооформящата се класа на щатните и нещатни копои на ДС, затова те всячески се мъчеха да ме натопят в блатото на «обществените» деятели — дребните апаратчици на партията: председатели на профорганизации, секретари на комсомола, на научно-техническите дружества, на ДОСО, на българо-съветските дружества и други колективни форми на партийно влияние върху народа.

След като партийните копои приеха, въпреки отвода ми, да ме изберат за председател на фабричния профкомитет, реших да напусна предприятието, въпреки «гласуваното ми доверие». Но нали вече бях станал необходим, моето намерение се оказа почти неизпълнимо: «нямало кой да ме замести като бригадир на най-печелившата бригада, а — и като председател на профкомитета, тъй като съм бил вече станал номенклатура на профсъюзите...»

Трябваше да прибегна до услугите на един познат лекар, който установи, че съм болен от «специфичен епидидимит» /на мъдете/ и ме регистрира като туберкулозно болен. ТЕЛК се позова на авторитета на моя познат и ми подписа дълго-

срочна отпуска през която, по идея на жена ми, започнах да си обработвам спомените от германския лагер, за да ги превърна в антифашистка повест — литература, твърде актуална и доходна.

Благодарение на д-р М. успях да стана «непригоден за физически труд» и безболезнено се измъкнах от фабрика «Бук», за която бях станал вече недопустимо за мене необходим кадър. Сложих си туберкулозата в спестовна книжка и затърсих нова работа.

След «развенчаване на култа», Ат.Лазов ми съобщи, че на районното събрание, когато един оратор се явил и започнал да хули Сталин, бай Цветан скочил и извикал:

„Другари, този гад лъже!"

И след като председателят му казал да седне и да слуша, бай Цветан получил сърдечен разрив и издъхнал с разкривено от ужас лице...

ЖУРНАЛИСТ В «ТЕЛЕПРЕС»

По време на процеса за Никола Петков, като кореспондент на «Телепрес» в София бе дошъл Рене Бюлер — интербригадир от Испания, син на англичанин и швейцарка. Рене бе интелигентен мъж, с различни разбирания за комунизма от тия на съветските и наши другари. Той бе завършил журналистика, владееше няколко езика и добре познаваше европейската култура. Същевременно бе скромен и възпитан човек и никога не се хвалеше със своята ерудиция и партиен актив, което никак не импонираше на нашите доморасли комунисти.

Той хареса Фрюлина Новачкова, набързо се венча за нея и я заведе в Англия. След година двамата се завърнаха в София, с пълномощия от Коминформа, да открият информационна агенция на «Телепрес» в България. Отседнаха у нас с четиридесетдневната си дъщеря Мишка, която бе пътувала със самолета в люлка, наподобяваща на пазарска чанта. (*Много се учудихме, че Фрюлинка има дете, тъй като лекарите й бяха казали, че не може да ражда, заради сложната операция на коремната й кухина, извършена от германски лекар, докато ранена е била в плен. За да ги напълно опровергае Фрюлина роди още три деца*). Бяха минали през Франция и публикуваха във вестниците интервю с тогавашния комунистически лидер Морис Кашен, с негова снимка. Докато Рене го снимал и Фрюлина вземала интервюто, бе пъхнала в ръцете на стария комунист малката си дъщеричка...

Рене ме покани да стана главен редактор в агенцията «Телепрес» (бях напуснал фабрика «Бук»).

Софжилфонд даде на разположение на агенцията една къща на ул.«Парчевич», собственост на изселили се в Израел евреи. Къщата бе хубава, двуетажна, със зимна градина и подреден двор, но бе много студена. Канцеларията ми се състоеше от огромна приемна на партера, свързана със стъклен портал към зимната градина и двора. Имаше и английска камина, но нямахме дърва за нея. Нямахме и телефон и трябваше час през час да прескачам до пощата. Работех на собственото си бюро, докарано от къщи, а и за да не измръзна, взех от нашите един килим с който преградих портала към зимната градина, от която лъхаше сибирски студ.

Баща ми ме изпрати при Коста Ганев, зам.-министър на пощите, за да го помоля, от негово име, да бъде поставен телефон в агенцията. Щом като разбра, че съм син на Цочо Кисьов, Коста скочи, стисна ми ръката и започна да хвали баща ми: „Като бил началник на административното отделение, помагал на много комунисти пощенци и, въпреки настояването на фашизираните министри на пощите, нито един комунист не е уволнил, напротив повишавал ги. И на него неведнъж бил помагал..."

Използвах разположението на К.Ганев да му обясня, че в телеграфната агенция студуваме и той си записа нещо в бележника. Изпрати ме до вратата на кабинета си, който преди години беше кабинет на баща ми, с много поздрави на «стария и честен пощенец». На другия ден в агенцията бе поставен телефон, а след два дни пред вратата й бяха стоварени два тона въглища. С тези въглища живнахме и посинялото от студ дете на Фрюлинка започна весело да гуца.

Работата ми се състоеше да преглеждам всички излизащи в София вестници, да подбирам, в бюлетин, по-важните новини, отнасящи се за България, и всяка вечер да го изпращам по телеграфа в централата на «Телепрес», която се намираше в Лондон, или в клона й за социалистическите страни — във Варшава. Рене Бюлер се занимаваше с чуждестранните новини, получавани от Лондон. Тези новини се размножаваха на циклостил и се изпращаха на абонатите — БТА и на десетина посолства. Когато навлязох в работата, беше ми възложено и да изготвям новини за радио «София» за емисията му на английски в 22 часа, а също и всеки четвъртък да вземам интервю от някой от тогавашните министри и в размер на четиристотин думи да ги изпращам в централата на «Телепрес».

При интервютата най-интересните за чужбина новини получавах от Плановата комисия, чийто председател беше Добри Терпешев. Имахме и хонорувани сътрудници — журналисти и писатели, с които аз се занимавах и им определях хонорара. Високопарните материали на повечето от тях, непредставляващи интерес за агенцията, отиваха в кошчето за

боклук. Сърдеха ми се, но аз не можех да изпращам в Лондон нищо незначещи думи, а само новини с малък коментар.

Не си спомням по какъв случай чуждестранните журналистически агенции решиха да дадат дипломатическа вечер-бал в салоните на ресторанта на хотел «България». Беше Март, защото хората се окичваха с мартеници. Председател на организационния комитет за бала бе доайена на чуждестранните кореспонденти, Бабочкин от ТАС, с членове: представители на «Асошиейтед прес», «Франс прес», «БиБиСи», една млада полякиня и аз.

Бабочкин бе умен, възрастен веселяк, който ни създаде приятна атмосфера за работа. Станах му симпатичен и след като членовете на организационния комитет си отидеха, с него оставахме на чашка и сладки приказки в ресторант «България». От него съм запомнил изразът:

„Революцията е камък, хвърлен в блато, и докато тинята на блатото се утаи и се покажат чисти води, минават десятки години. — И добавяше, че — в блатото живуркат с хищни щуки и безброй крекливи жаби".

Имах право да доведа на масата на нашата агенция гости и аз поканих братовчед ми Мишо Тюлев с жена си. Освен тях бяха моята жена (която за случая си превърна бялата сватбена рокля в черна-официална), Фрюлина и Рене. Масата ни бе определена на балкона на залата, над масата на официалните гости. От северната страна на ресторанта, до дансинга, бе опъната масата за комунистическите лидери — председателят на държавния съвет В. Коларов и Г.Димитров.

Точно в двадесет и един часа оркестърът засвири националния химн и в залата се появи Васил Коларов, а след като изсвири «Интернационала» по стълбите от балкона слезе Георги Димитров с жена си. Той седна на тясната страна на масата с гръб към източната стена на залата, а В.Коларов бе с гръб към оркестъра. На официалната маса присъстваха още членове на политбюро, секретарят на комсомола Вълко Червенков /мисля, че тогава тази длъжност изпълняваше/, а на съседните маси се бяха настанили наши министри, посланици и чуждестранни журналисти.

След кратки тостове започнаха танците. Танцувахме, но до официалната маса не можехме да се доберем. Ръководителите на партията бяха оградена от телохранители-руснаци, които ни гледаха в упор и не даваха да се доближим до богоизбраните личности, макар и те да протягаха между тях ръце, за да поздравят някого от танцуващите.

В програмата имаше и точка да се избере мис на бала. За голяма наша изненада, изборът на журито се спря на моята жена. След бурни ръкопляскания и «браво» моята, изчервена до ушите «Ре», получи голяма шоколадена торта!

Между поканените беше и Павел Вежинов, който се правеше, че не ме познава, тъй като вече разслоението между хората в България бе започнало. (С идването от Русия на Г.Димитров бе започнала и конфронтацията между населението). Моята жена не се сдържа и каза на П.Вежинов няколко неприятни слова, които той мъчно преглътна...

Пионерчета с картонени шапки на главата бяха допуснати от охраната да закачат мартеници на новите владетели на страната. Георги Димитров пошепна нещо на едно пионерче, то се приближи и сложи върху главата на Васил Коларов островърха шапка. Васил Коларов пошепна нещо на друго пионерче с червен фес на главата и то отиде до Георги Димитров, свали си феса и го наложи върху главата му. Вождът остана няколко минути с турския фес на главата. Всичко това ставаше в бурни аплодисменти и проблясъци от светкавиците на фотоапаратите, за радост на всички журналисти, които запечатаха на фотоленти тази картинка. Аз също успях да нащракам няколко снимки и доволен, заедно с жена ми, продължихме да се веселим.

Балът продължи почти до сутринта. След като официалните лица си тръгнаха, потанцувахме още малко и ние-журналистите си тръгнахме. Но преди да напуснем залата, пред която чакаха служебни коли да ни разведат по домовете, всички фотоапарати ни бяха отнети от руската охрана и след няколко дни бяха върнати без филми. А кадрите с феса и палячовската шапка сигурно бяха голям бизнес за чуждестранните репортери...

Тази вечер разбрах, че е започнала «истинската демокрация». И не само заради фотоапаратите, а и за многохилядната милиция, отцепила целия квартал около хотел «България», за да предпази партийните лидери от народната любов към тях...

Работата ми бе интересна, но парите — малко. Агенцията ни беше бедна и често оставах без заплата. Обаче и да разполагах с повече пари, нямаше какво да се купи с тях.

Хранителните продукти и текстилът бе с купон. Мазнините, захарта, месото и млечните продукти едва стигаха да нахраним малкия си син, който при това беше злояд. Бобът, картофите и зелето царуваха всекидневно на нашата трапеза. Платовете за облекло бяха от дреб или от целволе — военновременен фалшификат на вълната и памука, родоначалник на всички изкуствени материии, които и до ден днешен заливат света, като найлон, капрон, ямболен и пр. Платовете от целволе се мачкаха, не топлеха, и при дъжд набъбваха и се деформираха, затова бяхме принудени да обръщаме и префасонирваме старите си дрехи. (*От моята военна пелерина спортният шивач Марко Костурков ми измайстори чудесен лоден, който макар и тук-там изяден от молците и досега ме топли, а от шинела ми жена ми си направи манто*). Гьонът и кожите липсваха, затова на мода бяха платнените обувки с въжени или от автомобилни гуми подметки. Не липсваха и дървени подметки, които ужасно тракаха по тротоарите. Всички естествени материали бяха отишли за непроизводителната войска, светът бе оголял и бит-пазар на Сточна гара заместваше Корекома в по-късните години.

Не се чувстваше само липсата на алкохолни напитки. И понеже те бяха евтини, народът се пропи, та не може и до днес без алкохол...

Щом стана дума за алкохол, смятам за нужно да кажа, че някога рядко се консумираше концентрат. По кръчмите и ресторантите обикновено се сервираше вино, бира и за «капаче» петдесет грама коняк, а за жените — ликьор с различен цвят и вкус: шоколадов, кафеен, аеро /млечен/, кюрасо, бенедиктин, роза, вишна, праскова и пр.

По-изисканите хора вземаха за аперитив вермут или троянска сливова, а народът пиеше по чашка гроздова, отвременавреме облагородявана /запържвана/ с малко мастика. И така «облагородената» ракия се наричаше «циганка».

Водката, джинът, уискито бяха непознати, а ромът се използваше за аромат от сладкарите.

От безалкохолните напитки на първо място бе просената боза /по-късно се измисли днешната безвкусна боза от малц/, следвана от скромната лимонада, разредените с вода сиропи /ширупи/ и, разбира се, от содата /газираната вода в дебели шишета с оловени сифони, с които се разредяваха белите вина/. Шприц — така се казваше регалът[46] с разредено, искрящо от газираната вода, вино.

Когато работех в «Телепрес» ползата за мен бе, че с журналистическата си карта можех да посещавам някои заведения, където всеки ден се сервираше месо и риба без купон — привилегия на културните дейци и журналистите. Двете най-известни, закрити за обикновените люде заведения, бяха Клуб на журналистите на ул.«Граф Игнатиев» и Юнион клуб, наречен по-късно Руски клуб. Сградата на някогашния Юнион клуб бе разрушена от бомбите и бе се настанил в национализираната къща на ул.«Добруджа» на известния политик Юрдан Тодоров, баща на П.Ю.Тодоров и Мина на Яворов. Членовете на Юнион клуб се избираха чрез гласуване с бели и черни топки, а по-късно клуба се демократизира и превърна в обикновен, но уютен ресторант.

Аз имах карта за Юнион клуб и Клуба на журналистите и често ги посещавах с жена си и с приятели. И на двата клуба кухнята и сервирането бяха безупречни, като ястията и напитките бяха на смешно ниски цени. В тези клубове бе забранена музиката и в приятна тишина можеха да се водят делови разговори.

На втория етаж на Юнион клуб се хранеха членовете на руската мисия у нас и може би затова бе наречен Руски клуб.

---

[46] *регал (лат.) - висока чаша без дръжка*

И сега[47] двата клуба още съществуват, но липсва им вече благородната творческа атмосфера и те са се превърнали на обикновени ресторанти. Едва ли някога портиерът на Клуба на журналистите Генади би допуснал в залата безлични хорица, а и те едва ли биха се осмелили да седнат на масата на Илия Бешков, Борис Ангелушев, Людмил Стоянов, Емилиян Станев, Димитър Димов, Никола Ланков, Никола Фурнаджиев, Светослав Минков, Тодор Генов и други известни личности — редовни посетители на клуба.

По онова време, Ана-Мария Стронг, кореспонденка на «Телепрес» в Китай, бе публикувала книга в САЩ против диктатурата на Сталин. След тази книга управниците започнаха да гледат със зло око на нашата телеграфна агенция. Министерство на пропагандата ни извести, че генералният ни директор е повикан в София, за да изясни стореното от кореспондентката му в Китай.

Той беше индус, казваше се Джо да Силва, и на мен бе възложено да го посрещна на летището. Настаних го в хотел «България» и му дадох обед вкъщи. На обеда, освен директора, присъстваха Фрюлина, Рене и представител на БТА — някой си Иван Ковачев, ченге от ДС.

Вечерта заведох Джо да Силва в Клуба на журналистите. Направи ми впечатление, че Никола Ланков и Богомил Райнов, с които бяхме на една маса, се държаха подигравателно и дори враждебно с нашия гостенин, но това го отдадох и на пренебрежението на Джо да Силва към тях. Но след като съм си тръгнал, индусът попаднал в лапите на ченгето К. и на Б.Р., които му откраднали паспорта...

На сутринта в «Телепрес» пристигна Добри Терпешев — председател на Плановата комисия, и уплашен ме запита дали съм изпратил в Лондон интервюто, което предишния ден му бях взел. Още не бях го редактирал за изпращане в централата и му го показах. Той видимо се зарадва, дръпна го от ръцете ми, напъха го в джоба си и преди да си отиде ме помоли, да не споменавам за интервюто на никого, въпреки

[47] *в см. към 1993г.*

че в него нямаше нищо особено, освен няколко постни данни за «бързия възход на социализма у нас».

Фрюлина и Рене ми бяха оставили бележка, че отиват с Джо да Силва в Министерство на пропагандата — вечерта в агенцията щеше да се състои малко тържество по случай годишнината на в.«Стършел». Запалих английската камина и с малобройния персонал на агенцията зачакахме редакторите на «Стършел», но нито те, нито Фрюлина и Рене пристигнаха и аз късно вечерта си отидох в къщи. На другия ден в агенцията се появи непознато лице от Министерство на вътрешните работи и ми взе журналистическата карта и пропуска за влизане във всички министерства, за да бъдели «презаверени».

Цяла седмица изчезнаха Фрюлинка и нейният мъж и аз с бавачката трябваше да се грижа за малката Мишка. Когато те се появиха ми заявиха, че Джо да Силва си тръгнал обиден и се е получила телеграма от централата за закриване на клона в България.

С разтурването на агенцията ни семейство Бюлер бяха експулсирани от страната, а на мен бе ми предложено от Лондон да постъпя, като редактор, в най-големия клон на агенцията във Варшава. Нямаше какво да правя във Варшава, телеграфически отказах и останах без работа...

От тази история не разбрах, кой ме спаси, но дълго време очаквах да ме изведат от къщи и пратят в лагер. Е, сигурно край мене се е въртял някакъв агент на държавна сигурност и нищо лошо не е видял в моята журналистическа дейност.

Всичко това се случи по времето, когато Третият интернационал се разформираше, поради партийни международни разногласия. Пък и беше период, когато нашите комунисти си разчистваха сметките помежду си и аз не им влизах в играта.

По времето на Хрущов, кореспондентката на «Телепрес» Ана-Мария Стронг бе наградена с орден за журналистическата й обективност и доблест.

А на мен никой не се извини, загдето несправедливо бях останал без работа, въпреки честната и лоялна информация, която изпращах в чужбина за моята родина.

«БЪЛГАРСКАТА ГЕРОИНЯ»

След години, Фрюлина — вече родила четири деца (а лекарите й забраняваха въобще да забременява, поради опасност за живота й) — и семейство Бюлер, с автобусче преминаха през България на път за Цариград. Англия не ги бе приела след екстрадирането им от София и те бяха се установили в Швеция, където Фрюлина завършила математика, а Рене — микология. Продадоха автобусчето си в Цариград, заминаха за Австралия и се установиха в Аделайд.

Докато беше жива майка ми, получавахме писма и снимки от Фрюлина. На Олимпиадата в Сидни[48], Павел Вежинов бе присъствал и ни прати много поздрави от тях. След това връзката ми с Фрюлина прекъсна и много по-късно от едно интервю с нея във в.«Поглед» разбрах, че се е развела с Рене и сама е останала с децата си в Австралия.

Описах накратко интересната съдба на «българската героиня» Фрюлина Новачкова, защото бях неволен свидетел на живота й у нас след завземането на властта от комунистите. Въпреки с усилия и премеждия, тя леко се отърва от нашата нерадостна действителност и дълго време съхрани своето семейство, макар и в далечна страна. Както вече казах, тя бе буйна натура, напълно беше се разочаровала от социализма у нас, мъчно се пригодяваше към властта и рано или късно комунистите щяха да й вземат мярката.

А и Рене няколко пъти ми казваше, че няма никаква разлика между фашизма и комунизма, и не желаеше повече да бъде слуга на диктатори.

Не знам какви останаха политическите убеждения на Рене в Австралия, но сигурен съм, че не такива, когато е бил интербригадир в Испания.

Същият е случая с Хемингуей и с всички прогресивни интелектуалци след войната, които успяха да преодолеят младежките си заблуди.

---

[48] *1958г.*

ГЪВКАВАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

А от редакторството си в «Телепрес» разбрах, колко гъвкава е нашата интелигенцията и как умело успява да се приспособява към настъпилия мракобеснически режим, без да й мигне съвестта.

Много мои познати, които нямаха нищо общо с комунистите, ежедневно изпращаха статии, във възхвала на режима, заради хонорар. И почти всички те ми станаха неприятели, защото статиите им за «социалистическите успехи» отиваха в кошчето за боклук. Повечето от тези хорица впоследствие станаха известни журналисти и писатели и продължиха в статии, разкази и романи да възхваляват социализма у нас. Тези родени слагачи добиха звания и високи постове, за награда от своите господари.

И сега тези хорица, с изпразнен от творчеството им живот, гузно мълчат и с носталгия си спомнят за блажените времена, когато по правителствени резиденции и творчески почивни домове, с разкъсани от усмивки уста, са слушали глупостите на Тодор Живков и сие.

А има и други, които отново се мъчат да влязат в демократичния живот, като си късат партийните билети и се кълнат във вечна вярност към СДС.

Нито на едните, нито на другите няма да спомена имената, заради техните синове и дъщери, но нека знаят, че аз не ги мразя, а съжалявам...

«ЗДРАВЕЙ, СЛАДУР!»

Отново бях останал без работа — известно време се водех като прокурист в спедиторската къща «Шенкер», с директор моят зет Васил Василев, но търговски отношения с чужбина почти нямаше и предприятието в България фалира.

Някой ми каза, че СОАТ имало нужда от касиер и аз, бръснат и пременен, се явих пред кадровичката на предприятието на пл.«Възраждане». Подадох й заявлението, заедно с дипломата ми за висше образование, тя ги огледа внимателно, направи ми бележка, че «сериозен другар не ходи с връзка и бомбе» и ме отряза.

След седмица, небръснат, с домашно-плетен пуловер и нахлупен до очите каскет, влязох при същата кадровичка.

Рекох й:

— Здравей, сладур! — и й подхвърлих неграмотно написано заявление, придружено от прогимназиална диплома, която за щастие бях изнамерил в архивите си.

— Сладур, а? А ако чуе другарката ти, само на сладури ще ми станеш! — захили се кадровичката, остави чорапа който плетеше, и започна да срича моето заявление, придружено с поръчителството от двама комунисти.

Веднага бях назначен на касиерската длъжност.

ЗАВОД «ХРИСТО СМИРНЕНСКИ»

Не се явих на работа в СОАТ, защото случайно на другия ден срещнах в една кръчма партизанина Бл.Иванов, кадровик на наскоро сформиралия се завод за метални конструкции «Хр.Смирненски» в кв.Илиянци. Беше поседнал да се почерпи с един общ познат и от дума на дума му стана ясно, че съм без работа. Каза ми на другия ден да се явя в завода с кратка биография. В уречения час се явих при кадровика, той ме отведе при директора на завода Николов, който ме поразпита, да разбере що за човек съм, остана доволен, че зная да пиша на пишуща машина, и веднага ме назначи за плановик в отдела за снабдяване.

В този завод прилагах успешно тактиката си да му стана необходим, като през двадесет и три годишното си служене, в завода и неговото обединение «Строителни и пътни машини», непрекъснато се преквалифицирвах чрез разни задочни следвания, за да добия правото на машинен инженер, икономист и специалист по външна търговия и да заемам различни важни служби. Бях плановик, технолог, началник на планово-разпределително бюро /по мое предложение и макет се изготвиха работните карти и лимитните спесификации в страната/, бях конструктор, завеждащ износа; а в обединението бях старши инженер, завеждащ външни връзки, изложби панаири, реклама и пр.

Е, за да бъда удостоен за машинен инженер, трябваше да зубря и да си кривя езика по марксическите дисциплини в политехниката пред полуинтелигентни «философи», които се смятаха за върха на професорското лайно...

По-късно, когато на завода му потрябва специалист по износа, бях изпратен да посещавам двегодишните лекции във вечерния университет по външна търговия, откъдето научих за безобразията и гафовете, които нашите търговци са направили с мними чуждестранни фирми: как сме продали всички коне на България, за да бъдат превърнати в унгарски салами и как, след като сделката била приключена, чуждестранната фирма фалирала и нашите търговци останали с пръст в устата; какви мошеничества направил един «важен» другар с лимони и маслини в Гърция; как друг важен другар направил

«непростимо глупава» сделка при износ на плоски стъкла; как «много важен партиен функционер», чието име не бива да се споменава, заграбил малкото останало злато в банката и изчезнал с него отвъд морета и океани. Лекторите говореха с нас откровено за случили се във външната ни търговия «социалистически нередности» имайки предвид, че аудиторията се състои само от техни хора и не предполагайки, че между тях се намира и един непросветен в марксическите шашми невзрачен безпартиен.

От лекциите по външна търговия нищо не остана в главата ми, защото представляваха нещо като боза.

* * *

Дали тогава, или по-късно, когато посещавах курсове за отговорни редактори, запомнил съм пророкуванията на проф.Стоян Михайлов, който твърдеше, че още неизвестният за мен американски политолог от полски произход на име Бжежински «ще ни мъти водата с теорията си за след-индустриалното общество, тъй като добре познавал слабостите на марксизма-ленинизма».

По-късно този млад, сладкодумен и с качества професор, когото слушахме с голямо внимание, заради откровената му логичност, коренно се промени, когато зае важни постове сред партийната върхушка. И не можех да разбера дали когато ни четеше лекциите си е бил искрен или когато развиваше партийните си тезиси по конгреси и пленуми. И откровенно да си призная, винаги съм очаквал от него да си пусне гласа и да разобличи ограждащата го шайка от политически и стопански бандити. Напразно съм се надявал. Партията не търпи умове; тя или ги консервира чрез житейски блага или направо ги унищожава, ако се окажат упорити.

Сега Ст.Михайлов е депутат[49]. И когато при една сериозна междупартийна дискусия чух, че иска думата, потръпнах от очакване да срази развихрили се оратори със своята мъдра логичност. И каква беше моята изненада, когато фаворизира-

[49] *В 7-мо Велико народно събрание*

ният ми професор излезе на трибуната и започна да каканиже лозунги и шаблони от времето на най-злия тоталитаризъм. Стори ми се, че Ст.Михайлов е склеротизирал, заедно с политическото склеротизиране на собствената си партия...

* * *

Организирвах панаири и изложби, с участие на наша продукция, у нас и в много страни /обединението ръководеше повече от двадесет завода/. Работата ми спореше.

На голямата представителна изложба във ВДНХ /Москва/, по случай двадесет и пет години от 9 септември 1944г., като директор на палатата на Министерство на строежите, след добро представяне и развиване на голяма търговска дейност, бях награден от Министерството с вилно място в с.Мало Бучино /разбира се, след като си го платих/.

Напуснах обединението, понеже се възпротивих то да участва в представителна изложба в Чили. Не ми се искаше чилийският народ да прави сравнение между нашите строителни машини и внесените им от Съединените щати, които отдавна работеха у тях. При това, за нашата строителна техника, президентът Алиенде бе определил площадка за експониране пред двореца на изящните изкуства в центъра на Сантяго...

С тази изложба ние щяхме да се изложим, а и пренасянето на тежките строителни съоръжения и машини щеше да струва на държавата половин милион долара, тъй като трябваше първо да се доставят до Хамбург, след това да прекосят океана, да се разтоварят във Валпарайзо и оттам, понеже нямаше железопътна линия до Сантяго, да се извозят със скъпоструващ частен автомобилен превоз.

Изтъкнах тези мои доводи пред Тано Цолов, който отговаряше за изложбата от полибюро, но той ме скастри и, за да не излеза саботьор, опаковах стотици тонове машини и стоманени съоръжения, между които и един огромен допотопен бетонов център, уредих документите им в митницата, но отказах да вървя с тях в Чили, за голямо учудване на моите колеги, които смятаха за върховно щастие на държавни разноски да отидат в Америка.

Използвах случая, че генералният ми директор бе в чужбина, а непосредственият ми директор — в отпуска, и подадох заявление за напускане по взаимно споразумение, на зам.-генералния директор, който беше озлобен, че не бе назначен за генерален и си беше опекъл работата да стане съветник в посолството в Монголия.

Получих си заповедта за напускане.

Както споменах, в индустрията попаднах случайно, като постъпих в новообразувания завод за метални конструкции през 1951 година. Базата, върху която изникна заводът, бе национализираното частно предприятие КРУБОР със собственици Борис Христов и Крум Стайчев. На следващата година към завода премина и предприятието ПРОМС и по искане на работниците бе кръстено завод «Христо Смирненски».

Отначало заводът нямаше определена специализация и изработваше всякакви метални конструкции, с нитови и електроженни свръзки, и постепенно се специализира в изготвяне на тежки метални съоръжения: за електрификацията, напорни тръбопроводи, кранове за машинните зали на ТЕЦ-овете и ВЕЦ-овете, мостови кранове за складовите стопанства, повдигателни кранове и различни машини за строителството.

Понеже нямаше валута за скъпите електроди «Бьолер», по алхимичен начин се измислиха собствени електроди /в къщи с химика Н.Паскалев правехме алхимията на един котлон/ и се създаде цех за производство на заваръчен материал, който успешно се използваше от цялата страна, докато се построи заводът за електроди в Ихтиман.

Докато в текстилната, консервната и тютюневата промишленост имаше някакви традиции отпреди Девети септември 1944 година, то в машиностроителната индустрия започнахме, тъй да се каже, от нулата. Освен няколко майстори занаятчии /тенекеджии, ковачи и шлосери/, останалите работници бяха неквалифицирани.

След национализацията на земята, те напускаха своите села и идваха с цървули и потури в завода. Бяха полуграмотни, но поради вродената си интелигентност и преди всичко ентусиазъм, успяха да усвоят занаята, и спокойно мога да кажа,

че направиха чудеса. И тези чудеса може би щяха да бъдат фантастични (по японски, хонгконгски и южнокорейски образец, а защо пък не и шведски), ако тези селски работяги имаха ръководители, които да ги научат какво и как да го правят.

Но ръководителите бяха като тях полуграмотни, с набързо придобити (раб.-фак.) инженерни звания /например в Чехия/, и единствените им достойнства бяха, че са били активни членове на партията. Тези хора държаха здраво юздите да се изпълняват държавните поръчки, но през куп за грош, непрекъснато губеха времето на хората със събрания, в които узаконяваха своята некадърност с гласуване, и бяха напълно скарани с тъй наречения технически прогрес.

Технически ръководители в завода бяха предимно средни техници, които бяха добре подготвени, но възможностите им бяха малки, за да издигнат предприятието на необходимото му техническо равнище. Първите инженери, изстреляни от младата ни политехника, също нямаха достатъчно инженерни познания, защото и са нямали преподаватели, които да ги подготвят. Инженери от първия випуск на политехниката заеха отговорни длъжности в нашата машиностроителна индустрия и с нищо не допринесоха за нейното развитие. Напротив, тези, които дойдоха в завода, започнаха да се борят за директорските места и с това несъзнателно саботираха прогреса. По това време се смяташе за ерес да се потърси опит от западните индустриални страни и затова се тъпчеше на място. Предимно се разчиташе на рационализаторството в производството, за да се изправят грешките на конструкторите — обиден факт за инженерната мисъл, недопустим в каквото и да е модерно предприятие на Запад.

Всяка година щатната таблица в завода набъбваше, измисляха се какви ли не служби и стигна се дотам, че администраторите и икономистите се изравниха по брой с производствениците... Започнаха да се строят огромни халета, неотговарящи по стойност на онова, което се произвеждаше в тях; заводът се окичи с осемдесет крана с по три смени кранисти, които по цял ден и нощ четеха в кабините си романи или си правеха маникюрите, тъй като крановете се придвижваха по един-два пъти на няколко часа.

За свиване на дебели ламарини, за напорни тръбопроводи, поръчахме в Австрия модерна стотонова валмашина. Валмашината беше сложна и не се произеждаше от страните на СИВ.

Когато машината пристигна, с нея дойде едно дребно човече да я монтира. Накрая оказа се, че дребното човече е самият конструктор на машината, а и е собственик на предприятието, където се изработва. Показа ми на снимка своето предприятие: няколко бараки и сграда от две стаи за него и проектантското му бюро. Човечето твърдеше, че ако има нашите халета и нашите кранове, за една година ще стане най-големият менажер /по сегашному бизнесмен/ в Европа.

На един дирекционен съвет съобщих неговото изказване и предложих да се изпратят няколко специалисти в Австрия, за да се научат как се прави индустрия. Също предложих и коренни реформи в завода, които след дълго мъдруване бях измислил. Реформата се състоеше в преминаването на завода на самоиздръжка, при съкращаване петдесет на сто от непроизводителния персонал. Споменах и имена, които могат да оглавят ръководните длъжности.

Още същият ден бях извикан при директора и бях заплашен, че ако не си затварям устата, ще ме прати да правя реформи другаде. За по-голяма тежест на заплахата, в кабинета присъстваха платените и нищо не работещи партиен секретар и председател на профкомитета.

За моя голяма радост, от следващите випуски на политехниката излизаха подготвени и умни инженери. Инж.Трендафилов конструира тръбен кран, много по-лек и по-икономичен от предишните козлови кранове. Тези негови кранове бяха добре посрещнати в складовите стопанства и много предприятия.

Некадърниците завидяха на Трендафилов, сетиха се, че ген.Трендафилов му е чичо, и го прогониха от завода...

Крановете, предназначени за панелното строителство, изработвахме по немски чертежи отпреди войната. Все пак, по онова време от соц.-страните ние бяхме водещи в крановостроенето и трябваше да доставяме кранове на страните от

СИВ. Чехите, германците и поляците, като видяха, че ние произвеждаме едни и същи първобитни съоръжения, взеха лицензи от Запад и бързо започнаха да ни изместват от пазара, с модерни кранове.

Ние разширявахме своя технически апарат, първо чрез база за техническо развитие, после към завода се създаде и институт за копиране на чуждестранни кранове и строителни машини. Тази дейност се провали, но базата и института продължиха да съществуват.

Сдружих се с млади и умни инженери. Те имаха интересни виждания и аз бях уверен, че ако ги отърсим от бюрократичната каска, която ги похлупваше и не им даваше да проявят инициатива, ще могат да създадат модерни кранове за една година. При условие, разбира се, да работят без вмешателство и при основната си заплата; а след като представят чертежите и те бъдат одобрени от комисия, да им се дадат апартаменти и да им се изплати десет на сто от сумата, поискана ни за съответния лиценз от ФРГ.

Ръководството не се съгласи. Как така един млад инженер може да получи апартамент и пари, повече от един директор или главен счетоводител? Главният счетоводител Стефанов /бог да го прости/ поде кампания против младите специалисти и, в резултат на това, ни зачеркнаха от списъка на СИВ, като страна водеща в краностроенето.

А за награда за смелостта на младите инженери, те бяха превърнати от сериозни конструктори в безполезни администратори, но с по-големи заплати.

Ще спомена и някои имена на инженери, на които можеше да се разчита да тласнат краностроенето с десетки години напред, но бяха поразени от тъпата мисъл на бюрокрацията. Писах вече за Трендафилов. След него напуснаха завода инженерите Димовски, Бунджолов, Калайджиев, Бабанин и още няколко други, които си намериха топли места в разни обединения, комитети и министерства. Отлично подготвените инженери Кекевски, Йовев, Тошев и Симидчиев по един или друг начин им бе прекъснат ентусиазма, самостоятелно да конструират, и бяха назначени за административни ръководители в института. И тези светли умове угаснаха, заради

завистта на старото поколение ръководители, които повече държаха да си чешат езиците по разни събрания, отколкото да покровителстват техническият прогрес.

Заводът стана основата на стопанско машиностроително обединение, с фирма «Строителна техника». Към него бяха причислени петнадесетина провинциални работилници, които също започнаха да се кичат със званието завод. Новите заводи подхранихме с поръчки, но, горките те, с мъка ги изпълняваха, защото и при тях липсваше техническа мисъл, а и ръководителите им биваха назначавани от окръжните партийни организации, в повечето случаи неудачно.

През цялата си дългогодишна работа в завода и обединението само един ръководител мога да отлича от останалите. Наричаше се Деньо Денев, завършил машинно инженерство в Полша и работил дълго време във военен завод. Назначиха го за генерален директор и за две години успя да сложи ред в производството на заводите и да изчисти напълно обединението от некадърници. Инж.Денев беше сериозен ръководител и ако не бяха го сменили със смяната на министъра /жалко, че беше протеже на бившия ни министър/ обединението «Строителна техника» не само щеше да преуспее, но и щеше да съперничи на заводите от Запад по производство на модерни строителни машини. Може би от притеснение, този честен и умен човек почина след няколко години от рак.

За завод «Христо Смирненски» съм написал романа «Щастието не идва само». Макар и в преповдигната художествена форма, все пак в него проличава историята на завода и отношенията там през първите десет години от създаването му — дава вярна представа за времето, когато една малка железарска фабрика се превръща в огромен машиностроителен завод. Мислех героите му да продължат да живеят на фона на заводската обстановка и във втори том на романа[50], но една унищожителна статия в «Литературен фронт» от Максим Наимович ми затвори вратите на издателствата.

Мир на праха му! Жалкото е, че откакто е умрял, никой не споменава името му дори и от тези, на които е помагал книгите им да видят бял свят...

[50] *"Времената се менят от нас", включен в настоящото издание*

АСПАРУХ ЛЕШНИКОВ

За известно време в завод «Хр. Смирненски» работеше и Аспарух Лешников.

Още като ученик аз обикнах Аспарух Лешников от песента му «Белокаменна чешма» /през тридесетте години бе завладяла София/ и няколко танга, които по майсторското си пеене коренно се различаваха от тогавашните изпълнители на шлагери. По-късно бях силно впечатлен и от имитационното изпълнение на инструменти с човешки гласове на увертюрата към «Севилския бръснар» от Росини. А хората от поколението на моите родители се наслаждаваха от неговите градски песни, изпълнени с висок, чист и емоционален теноров глас.

Не познавах Аспарух Лешников, защото той не се появяваше по българските естради, тъй като пееше в Германия, но щом прозвучеше по радио «София» неговият висок и топъл характерен глас, винаги го изслушвах с голямо удоволствие. В него не звучаха металните нотки на Йозеф Шмидт или белкантото на Тито Скипа и Бениамино Джили (по това време властващи тенори из целия свят), а глас естествен, непринуден, характерен само на Лешников, оценяван високо от софийската интелигенция, на която бяха вече се втръснали сантиментално-лигавите изпълнения на популярните по това време «градски песни», в които нескопосано звучеше фолклор. И все пак, поради отсъствието от страната, Аспарух Лешников не стана популярен сред народа, поради малцината притежатели на грамофони и радиоприемници.

В Берлин бях приятно изненадан, когато през 1944г. във «Вин» на «Курфюрстендам», наред със снимките на известните певци Ерна Зак, Марика Рьок, Лео Слезак и други, видях снимката на Аспарух Лешников, който с успех е гастролирал в това прочуто «музикално» кафене, посещавано от хайлайфа на Берлин. Тогава разбрах, че името на Аспарух Лешников е много популярно. Песните на ръководения от него секстет от мундхармоници, които имитирайки с гласовете си инстру-

менти изпълняваха не само популярни мелодии, но и оперни увертюри, ежедневно са звучали по германското радио. Лично аз чух на немски език по това радио и известната му песен у нас «Горчиво кафе», по стиховете на Христо Смирненски.

След септемврийския преврат случайно срещнах Лешников в една кръчма. Бил женен за англичанка, но милицията не го пускала да се завърне при нея. Отношението на комунистическата власт към него бе, като към «буржоазен певец, живял дълго време в нацистка Германия». Приятелите му бяха го забравили /всеки се бе свил в собствената си черупка/ и Лешников бе останал без всякакви средства, макар, по неговите думи, да имал солидни спестявания на Запад. На квартира бе при някаква си жена, която го бе приютила, но и тази жена /пак по неговите думи/ нямаше никакви приходи.

Няколко пъти го поканих на обяд вкъщи, защото разбрах че гладува. Можах да му уредя и една среща с негови почитатели на вечеринка по ОФ линия, срещу скромно заплащане. Изпя «Белокаменна чешма» и «Горчиво кафе» доста фалшиво, защото бе полуглух, но заради името му и измъчения вид /едва ли тежеше повече от четирдесет килограма/ все пак публиката му ръкопляскаше, защото го свързваше със своите мечти за хубав живот, грубо прекъснати от комунистите. Много от жените, когато слушаха певеца, ронеха сълзи и скрито ги бършеха от доносниците. И Аспарух Лешников се разплака и затова повече не му беше разрешено да пее от местната ОФ управа.

Тогава работех в завод «Хр.Смирненски». Успях да убедя директора ми, и Аспарух Лешников бе назначен за помощник на един от началниците на складовете — Иван Папазов, мой приятел и бивш офицер. Задължението му бе да приема и подрежда материали по рафтовете на склада, но понеже беше слабосилен, Папазов вършеше работата вместо него, а му даваше да попълва само приходните и разходни документи.

Често отивах в склада да си поговорим. През зимата той винаги седеше до печката, зиморничав и умислен. Получаваше малко, а неговата хазайка, с която живееше в една стая, му вземала цялата заплата. Правеше ми впечатление, че нямаше пари за купони в заводския стол и обираше хляб и

остатъци от месо по масите, като казваше, че го носи на кучето си; Аспарух нямаше никакво куче...

При всички сполетели го нещастия, Аспарух го споходи и глухотата. В продължение на една година той напълно оглуша.

Бе роден в Хасково, ако се не лъжа в семейство на герой от Балканската война, затова, макар и дребничък, бил приет във Военното училище. Попаднал в един взод със също дребничкия на ръст Христо Смирненски; двамата се сприятелили. Дружбата им продължила и след като Смирненски напуснал училището, поради зараждащата се в дробовете му туберкулоза. При една от срещите им в кафене, Смирненски извадил изръфаното си прословуто моливче и на къс от халваджийска хартия написал стиховете на «Горчиво кафе», по които Аспарух Лешников натъкмил известната мелодия.

По време на следването си във Военното училище, капелмайстор на военната музика и диригент на юнкерския хор е бил Маестро Атанасов. Маестрото оценил певческите способности на юнкера и му препоръчал след завършване на училището да обърне внимание на гласа си. След Първата световна война, поради изискванията на Ньойския договор българската войска да бъде съкратена, Лешников бил уволнен и със съдействието на някои руски емигранти, успял да се запише в Германската музикална академия. Не знам дали е завършил тази академия, но благодарение на изключителния си глас младият певец бързо добил ангажименти да пее в увеселителни немски заведения и получил по-голяма популярност в Германия, отколкото у нас...

Лешников напусна склада в завода без да ми се обади. Чух, че някакви германски курортисти у нас, негови почитатели, го поканили в Дрезден и там заминал.

Разбира се, глухият Аспарух Лешников не е могъл да защити авторитета си в Германия, но благодарение на носталгията по миналото, навярно неговите почитатели не са го оставили да гладува, както ние го оставихме да гладува в България.

За последен път го видях когато най-сетне някои се сетиха за него, представяйки го по телевизията. Беше седнал напълно глух на дървен куб и неумело си отваряше устата, мъчейки се да налучка думите на «Белокаменна чешма» — грамофонната песен, изпята в неговата младост. Наскоро след това научих, че е починал...

И защо беше тази мъка, наложена на един певец? Дали от злоба, заради неговата популярност, или затова, че е пял в омразната на партийците Германия?

И едното и другото.

Това творческо и физическо убийство бе ужасно и недопустимо за която и да било страна с разумно управление, но не и за нашата «народна» република.

ПРИ БЕНЖАМЕН ХАННЕ

След доброволното ми напускане на обединението «Строителна техника», бях назначен от Бенжамен Ханнѐ за редактор в оглавяваното от него издателство, с печатница, «Реклама». Няколко месеца по-късно бях преназначен за завеждащ редакция.

Замествах директора на издателството, когато при мене дойде главният юристконсулт на радиото и телевизията, Георги Мархолев. Познавах го от «Клуба на заслужилия спортист», където често се отбивах да хапна агнешки дреболии. Мархолев носеше ръкопис и ме замоли от името на Иван Славков, който тогава беше директор на телевизията, да издам книга за световното първенство по футбол в Мюнхен - 1972г.

Нямах право да издавам такава литература (веднъж заради такова нещо Стоян Михайлов ми спомена името в кино «Млада гвардия», където всяка сряда четеше конско на главните редактори), а и срокът за отпечатването на книгата бе само три дни! В края на краищата, не заради Иван Славков, който навярно имаше интерес от тази книга, нито заради Мархолев, а заради това, че обичах футбола, се съгласих да отпечатам книгата. Аз, с технически редактор, с фотограф, с няколко словослагатели и машинисти работехме денонощно, а Мархолев дремеше покрай нас.

Когато групата ни заминаваше за Германия, за курсове на нови противотанкови оръжия, един от преводачите ни се казваше Мархолев. Той имаше магазин за цветя, но бе известен и със сътрудничеството си с Гестапо. Преди да заминем, майор Филев, който работеше във военното контраразузнаване, ни повика със Стефан Стойнов и ни предупреди, да внимаваме какво говорим пред преводача.

Запитах Г.Мархолев дали има нещо с цветаря Мархолев и за моя голяма изненада се оказа, че той му е баща.

Знаех, че баща му е бил заловен във Виена и когато е пристигнал на софийската гара е бил веднага разстрелян от Лев Главинчев[51]. Не можех да проумея като как така синът му е назначен за главен юристконсулт на радиото и телевизията, след като знаех само какви се назначаваха там!

Самият Г.Мархолев се опита да разсее моето учудване, като ми каза, че баща му е бил внедрен от руското разузнаване в Гестапо и че Л.Главинчев го е убил още на гарата, за да не изкаже, че и Главинчев е бил гестаповец... Г.Мархолев «притежавал изобличителни документи за Главинчев и ако пожелая, можел да ми ги предостави, за да напиша интересна книга за деветосептемврийската революция.»

Хич и не ми трябваше да размътвам поуспокоилото се вонящо блато, казах на Г.Мархолев „да си пази изобличителните документи за по-подходящи дни", предадох му книгата за световното футболно първенство (на корицата на която се мъдреше една огромна футболна топка) и го изпратих по живо по здраво.

Та такива ми ти работи се случват по време на социализма в нашата страна!

Е, предложението на Г.Мархолев беше съблазнително, но започнех ли да се занимавам с «изобличителните документи» бях уверен, че този път някой щеше наистина да почука нощем на вратата ми...

От Каварна ми предложиха да напиша исторически роман за техния край, сключих двугодишен договор с тях и почти две години преди да навърша възрастта за пенсиониране напуснах редакцията. Може би сгреших, защото на следващата година заплатата на моята длъжност в «Реклама» бе увеличена почти двойно и щях да получавам много по-голяма пенсия, отколкото сега, но цял живот работех на два стана: в служебно време като инженер и икономист, а в свободното време и нощите — писател, затова исках вече да се отдам само на писателския труд.

[51] *Комунистически палач-екзекутор след 9-ти 1944г. на множество невинни хора*

ЖЕНА МИ

Трябваше да послушам капитан Зефиров да остана за известно време в Берлин, докато се уталожат нещата. Но как да кисна в Берлин, като ме чакаше «булка под було» и страдаше за мене, както и аз страдах за нея?

Като мъж, изпълнявах дълга си някъде, но тя бе нежна девойка и не бе виновна, че я бях накарал да страда за мене. А тя бе уверена, че ще се върна, и въпреки че нямаше никаква вест за мене, ме чакаше.

Тя бе заможно момиче и не затова се ожених за нея. Аз бях офицер и не заради това тя се омъжи за мене. Тя обедня и аз останах след войната без работа, но ние не се разделихме, защото, както баба ми Елена казваше, «бях взел момиче от нашия джинс» — бяхме по един и същ начин възпитани, имахме еднакви разбирания за брака; с едни и същи очи се вглеждахме в злото и доброто и макар «във всяка къща да има дим» ние не позволихме на нашата къща да се подпали и изгори. Не че сме били само един към друг толерантни, ние просто се обичахме!

Някой от моите разведени потомци /статистиката за разводите е обезпокояваща/ сигурно ще си каже: «Нашите старци са били от един дол дренки, затова са се понасяли».

Така е. С жена ми сме от един дол дренки, но дренки ашладисани, с ароматични и сладки плодове, а не тръпчиви дренки дивачки...

А когато бяхме уволнени и чакахме реда си или да станем работници, или да потеглим към някой лагер, нашите съпруги прекрояваха пелериите ни в манта и ботушите ни в детски обувки.

Вече им беше разрешено да работят, но тъй като бяха съпруги на уволнени царски офицери, комунистите не им даваха никаква държавна работа и те се принуждаваха да плетат, шият и бродират в домовете си, докато и тази тяхна

дейност забраниха и те бяха принудени да работят опасната, поради силикона, за гърдите и за децата, слюда в домовете си за някакво си съветско предприятие.[52] Това съветско предприятие ги експлоатираше робски и непрекъснато им повишаваше нормите.

Но, горките, работеха и плачеха, защото с малкото пари все пак се купуваше хляб и мляко за децата им.

ТОВА Е ПОЛОЖЕНИЕТО...

Това е положението с моето уволнение от войската и живота ми досега, като уволнен царски офицер, който, макар и да е по-умен от мнозина, нямаше право да ги конкурира и заема що годе добра работа в държавния или обществен апарат.

Не съжалявам, защото живях независим от тази партия!

Съжалявам, защото тази партия навсякъде спираше моята реализация: и като служащ, и като конструктор, и като специалист по износ, външни връзки, панаири и изложби в предприятието, където работех; като редактор в издателство.

И най-после — пречеше и спираше истинската ми реализация като писател, за което наистина съжалявам...

[52] *Бившо германско предприятие "Ерц" за електротехническа слюда; след 9-ти 1944г. експроприирано от руснаците, впоследствие се нарича "Ватиа"*

VII

В ДЕМОКРАЦИЯТА

В края на деветдесетте години Горбачов се опита да направи метаморфоза, като превърне вълкът в агне. Тази «перестройка» към демокрация претърпя провал, но даде възможност на номенклатурата в СССР, а и в нейните сателитни страни да ги доограбят и изнесат парите им в чужбина, с цел тези пари да участват в бъдещата приватизация. КПСС се надяваше, след като е загубила политическата власт, да запази икономическата.

При нашия сценарий, за разлика от СССР, БКП реши да не прави перестройка, а да излезе от опасната политическа игра и се съхрани под друго име. Както и в другите комунистически страни, тя стана социалистическа партия на думи, без разбира се, да измени нито на йота характера си. Чрез споразумение помежду си и с малко политически жертви БКП направи «дворцов преврат», свали вече остарелия си водач Живков и важните постове в държавата зае средното партийно поколение, начело с Лилов, Младенов и Луканов.

С подбрани верни лица партията изнесе държавните пари в чужбина и ги вложи в банки и фирми. И в страната, партията нареди, ръководителите на предприятията да преливат средства от държавата в частни номенклатурни фирми и да теглят големи заеми от комунистическите частни банки, с цел да направят неефективни своите предприятия, та утре същите да бъдат закупени на ниски цени.

При двете Луканови правителства държавата беше напълно ограбена, а за да се изнесе извън страната и последният милиард долари от държавната хазна, премиерът наложи мораториум за плащанията ни по външния дванадесетмилярден дълг.

След като си свърши работата и вече не се виждаха никакви перспективи за подобряване положението на напълно фалиралата държава, Луканов и президентът Младенов използваха народното негодувание, изразено в митинги, и си пододоха оставките, за да спасят, както себе си, така и своята партия. Те дори се отказаха и от постовете си във висшия съвет на партията (така бе преименувано старото политбюро) и си назначиха кукли начело с младежа Виденов, за да играе под командата на партийния стратег Лилов.

За да освежат мухлясалата си партия, нейните водачи създадоха в нея и плахи социалдемократични фракции, за заблуждаване на прогресивната част от своите избиратели, като тия фракции също се манипулират от Лилов и застаналите зад него твърди комунисти.

За пълния фалит на държавата допринесоха и сформиралите се мафиотски групи в синдикатите, подпомагани от чужди мафиотски кланове, с които се бяха свързали.

В момента, когато пиша това, започват да се получават противоречия между синдикалните мафии и партийната мафия по начина на приватизацията. И двете мафии искат да турят ръка на химията, енергетиката, геологията и оръжейното производство — четирите перспективни бизнеса. По всичко мафиите няма да могат да се споразумеят и това ще докара до падането на марионетното правителство на Беров.

7 ВНС

Избирането на Велико народно събрание стана чрез фалшификации на местните номенклатури. Подбраната от БКП Комисия за изборите, начело със Сталев и Попов, премълчаха фалшификациите, за което бяха наградени — първият с посланически пост на сина му, а вторият — като марионетен министър-председател на правителство, подготвящо бъдещите общински и парламентарни избори.

Съставът на депутати бе избран под диктовката на БКП и се състоеше предимно от хора, некомпетентни за целта, като литературни дейци, журналисти, артисти, спортисти, зъболекари, лекари и псевдо-политици. Ядрото на БКП, състоящо се от бивши номенклатурни кадри, си остана монолитно.

Дясната страна на парламента — тъй наречените демократични сили, бе силно разводнена от стари земеделци, социал-демократи-политически клоуни, както и хора, свързани с Държавна сигурност, внимателно внедрени в демократичната структура. Тези троянски коне и хората на зараждащата се синдикална мафия изиграха успешно подлата си роля в бъдещите политически събития.

Поради наложилата ми се операция, бях принуден да си стоя вкъщи и да слушам дебатите във Великото народно събрание. Слушах как измъкналите се от забвението политически партии се дърлят с управляващата комунистическа партия (преименувала се на социалистическа) и се връщах мислено през годините, когато тези партии бяха съюзници и се мъчеха нелегално да свалят правителствата, управляващи преди девети септември 1944 година. Дали тези правителства, наричани монархо-фашистки, са били легитимни и са защищавали интересите на България, е въпрос забулван в тайна, неразкрита още от непредубедените историци. Това табу е наложено от някогашните партии — съюзени в Отечествения фронт, сега възродени след четири десетилетия...

В немския лагер страдах, гладувах, бях осакатен, но надеждата за свобода ме крепеше. И смятам, че ако бях

измъчван в български лагер от българи, без никакви перспективи за свобода, едва ли бих оцелял... В парламента има депутати, преминали през ада на комунистическите концлагери. За мене тези хора са феномени!

Но да поговорим за Седмото велико събрание! Половината от депутатите на това Велико събрание са мъртви души, а другата половина се състои от непоправими бърборковци. Повечето от мъртвите души са зестра на БСП от БКП. Те са дисциплинирани, послушни, без собствено мнение.

Към тези мъртви души могат да се причислят и турските депутати, които не се интересуват от бъдещото устройство на страната, а фанатично бдят само за своите интереси, позовавайки се на Женевската декларация за права и свободи на личността. Те, не само че не съдействат България да тръгне към културната Европа, а напротив, стремят се да я тикнат към средновековното азиатско мракобесие на ислямския фундаментализъм. Тези хора не могат да разберат, че българският народ винаги се е борил срещу османската експанзия и няма нищо общо с културата и традиции на турци и араби. Тези турски депутати, ако искренно се стремят към утрешната демокрация, не биха създавали етническа партия, а биха членували със своите избиратели в традиционните демократични български партии, иначе рискуват да изпаднат във вечна конфронтация с българския народ. Те не само на думи, но и на дело трябва да докажат, че наистина са български граждани, за да не се изолират сами от обществото, заради традиционния си бит и вяра.

Третата част от мъртвите депутатски души са попаднали случайно в пропорционалната избирателна листа на новосформиралите се партии и с нищо не допринасят за престижа на Великото народно събрание.

От дейната част на депутатите има умни, находчиви и със солидно образование хора. Те са специалистите в различните комисии, които коват бъдещите демократични закони. Те са обикновенно и ораторите. Но, Господи, защо е нужно едно и също нещо да повтарят с хиляди думи, докато своето мнение и политическа позиция могат да изложат само с кратки и ясни фрази?

Някогашните политически лидери са се ценели по това, колко често могат да глаголстват от трибуната. Дори тогавашният лидер на Демократичната партия, Александър Малинов, получи удар от много говорене и умря на трибуната в «Модерен театър» и с това бе запомнен от своите избиратели...

В своите спомени пък Иречек твърди, че патосът е играел огромна роля не само между избирателите, но и в парламента и че народните представители гласували предложенията на последния оратор, тъй като забравяли за какво им говорили предишните.

И сега някои от старите политици отвреме-навреме се опитват с патетични слова и театрален глас да убедят своите колеги в парламента, но с това те предизвикват само смях, защото хората вече не са като някогашните наивници и могат да се убеждават само с реалистична логика.

Да поговорим още за словоблюдстването с българския език.

Ораторът, отвори ли уста, и веднага проличава неговото възпитание, а малко по-късно и неговият интелект. Директните нападки, придружени с непристойни епитети, винаги постигат обратен ефект и превръщат парламентарния спор в махленска крамола. Много по-лесно можеш да уязвиш своя противник с елегантна ирония, предизвикваща едновременно смях и съжаление. Но за ироничен диалог, без да се прекрачва границата на приличието, е нужен не само пъргав ум, но и традиционно възпитание. С директни упреци и обвинения ораторът сам пада на нивото на своя опонент, а колко похубаво и резонно би било въобще да не се обръща внимание на опонента, сякаш вече е умрял и не си заслужава да се говори за него.

СДС изпуска излишна пара, когато мнозинството от комунисти, като дисциплинирани войници, единодушно гласуват някои закони или решения, защищаващи интереса на тяхната партия. С вота си на неодобрение и с гробна тишина при показване на резултата на таблото, сигурен съм, че ще се получи по-голям ефект, отколкото с шумни крясъци на недоволство. Защото мълчанието крие не само просто недоволство, но същевременно то изразява учудване, ирония и увере-

ност, че противната страна е направила глупост. Искам да добавя, че мълчанието в дадения момент е и скрита заплаха и анонс за реванш, когато настъпят по-благоприятни времена за опозицията.

Да се повтаря на комунистите какви са, е безсмислено, защото те най-добре знаят какви са и на каква чужда кауза служат. Изтъкването на допуснатите от комунистите грешки и безобразия, примесени с дозирана ирония за извършените от тях престъпления и глупости, много повече ще накърни достойнството им на депутати, отколкото явните и груби нападки.

Народът ни, макар и в болшинството си да е неук, прелива от различни хитрости и много по-добре ще оцени фактите подплатени с ирония, отколкото шаблонната и директна пропаганда.

Опозицията не бива да си губи времето и в убеждаване, защото комунистът е като вълка — само си мени козината, но не и характера вълчи. Той не може да стане демократ, защото за него демокрацията е да се краде, без някой да ти търси сметка.

При демокрацията има свобода на личността, защита на частните блага; въобще демокрацията си е демокрация, но тя — демокрацията, едва ли би допуснала някога шивач[53], с основно образование, да й бъде премиер-министър или председател на Народното събрание. Също едва ли би допуснала един дърводелец[54] да командва народната й отбрана или да има президент[55], който да получава хонорар за написаните му от други автори книги.

Истинската демокрация не се интересува от политика, тя си гледа личния бизнес, но, когато реши да си избере президент и депутати, оглежда ги отвсякъде през дебела лупа, а ако и при това оглеждане сгреши, навреме им духва под опашката.

При истинската демокрация всяка жаба си намира своя гьол и всеки човек си преценява силите, за да не се препънат от амбициите му.

---

[53] *Станко Тодоров*
[54] *Добри Джуров*
[55] *Тодор Живков*

Но, за съжаление, това не може да стане у нас, защото всеки неук простак смята за свое природно право да се равнява с умния, учения, даровития.

Българският простак (може да се нарече още простак-сноб) е полуинтелигентен кинозрител /откъдето е получил и малкото, което знае/, той е редовен слушател на електронна поп-музика, облича се според модата /като често бърка спортната мода с официалната/, чете детективски романчета и гледа пренебрежително на света. Такива простаци-сноби могат да се лансират за кратко време между жените или сред подобни на тях простаци, но не и сред деловите хора, които още при първата си среща с тях ги оценяват колко струват.

Такива простаци (не сноби, а просто неудачници) бяха и някогашните комунисти, които било от мързел, било от завист или от недооценяване на нищожните им способности, ставаха терористи и убийци, а след като бяха турнати да властват от Кремъл, се превърнаха и в политически гангстери. И след провала на Лениновия социализъм, тези вече застарели борци и боркини на партията, като папагали повтарят лозунгите на младостта си и, макар осрани до гуша, още се надяват светът да сгреши, за да си покажат отново рогата.

Такива охранени нещастници и сега се мяркат из парламента и имат наглостта дори да дават интервюта, за какво е било и какво ще бъде. И продължават да си търсят подходящия вожд, защото знаят, че щом посредствеността си намери вожд, тя става огромна и зловеща сила... Мнозина пребоядисали са се комунисти се тупат по гърдите, че са се борили против живковизма. Нищо подобно. Тодор Живков бе най-удачния и полезен вожд на комунистите, затова го и държаха да ги командва с десетилетия. Ако не им беше угоден, те — опитните терористи, отдавна да го бяха ликвидирали...

Още в началото на разпадането на социалистическата империя комунистите на Унгария, Чехия и Полша тихомълком се оттеглиха от властта, съзнавайки какво зло са направили на своите страни. Да поемеш вината върху себе си не е само въпрос на смелост, но и на култура и етика. А нашите балкански байганьовци си направиха оглушки и с какви ли не

машинации спечелиха изборите и продължиха да управляват, сякаш нищо не се е случило.

Гърция навреме се отърва от комунизма. Турция си е Турция, тя не може да бъде друга, освен каквато си е. Само Сталиновите чада: Албания, Сърбия, Румъния и България си останаха олигофренчета, трудно възприемащи демокрацията, различаващи само един цвят — червения. Рано или късно тези олигофгрени ще изчезнат, но боклукът, който ще оставят, ще трябва други да го изметат...

Още се намират парламентарни гащници, които се кълнат в името на народа и излизат от името на народа. От кой народ? От стадото овци ли, което с весело блеене си предоставяше вълната и млякото на шепа разбойници? Същото стадо, което и днес гласува за своя поробител, тъй като с овчите си глави не може да разбере каква е разликата между робството и свободата...

Стига сме спекулирали с този народ, който няма душа, а вятър и, според това накъде ще го отвее този вятър, става атеист или християнин, комунист или демократ, убиец или благочестив мирянин.

В този народ (изключвам нещастните интелектуалци) няма душевност и има само бит. В неговата къща липсват лавици за книги, но мазата е пълна с рафтове за консерви. В гаража си има автомобил, с който отива до близкия град, за да си продаде марулите и доматите, но с него нито веднъж не е отишъл до Плиска, Преслав или Мадарския конник, защото от българската история няма файда. Виж, от домашното вино и ракия — има. И не само има от тях файда, но ти доставят и кеф. Еле пък ако някой бутне в касетофона някоя ролчица със сръбска или гръцка кафанска музика, по-голям кеф от това не може да има.

«Майната им на разните висшисти, дори и среднисти, дето си губят времето по разни митинги; ние, нашенците, с домашното вино и ракия, знаем за кого да гласуваме. Ние сме за турската демокрация и за Лепа Брена...»

Извинявахме се за нашата изостаналост с турското робство; сегашната ни изостаналост, че дължим на комунистическото робство, но дали е така, никой не знае...

Може би земята ни е виновна, че ни ражда такива, кавито сме. А, може би, още ни теглят връзките към азиатските степи и дивотия на нашите предци? Едно е ясно, че на родната земя някога е имало висока култура, но на нашите прадеди тази култура не е допаднала, разрушили са я и са започнали по своему да си битуват, та това фолклорно битуване продължило и до днес.

А, че Слънцето се влюбило, точно в нашата Станка, е нагла лъжа!

Някои «родолюбци» сигурно ще ме упрекнат заради моята искреност. На тях ще им припомня само, че да хвалиш другите е достойно, а да хвалиш себе си е непочтено.

Да се радваме и гордеем, когато другите започнат да ни хвалят, а дотогава мълчаливо да си ближем раните и да се молим на Бога да не наказва нас грешните с нова комунистическа чума. Амин!

Великото народно събрание след турското робство предпочете да не умува, а да препише прогресивната навремето си белгийска конституция, която се оказа удачна и демократична и напълно препасна към нашата действителност. Имало е умни депутати, които са признали, че има по-умни и по-опитни от тях, каквито са белгийските.

Не така обаче бе изготвянето на новата конституция през 1990 година, която в парламента почти година се мъти. Вариантът, който се предложи за обсъждане, е многословен като своите създатели.

Конституцията не бива да бъде роман, нито повест, а със стегнати и ясни изречения да ни каже какво трябва да бъде устройството на държавата. Конституцията не се измисля, тя се преписва. И за какво има толкова нашенците да умуват, за да препишат или сглобят от чуждите конституции нова конституция?

Искаше ми се в тази конституция да не се мярка много държавата, а главната роля да играе личността. Държавата да си върши своята работа: да пази границите на страната, и да осъжда и наказва всички разбойници и мошеници, които се опитват да посегнат върху личността и собствеността на гражданите. Вместо да се бърка за щяло и нещяло в отноше-

нията между гражданите, държавата да си запретне ръкави, да си стегне мекошавата и страхлива полиция; да подобри транспорта, шосетата и автомагистралите; да обеси всички стопански ръководители, които замърсяват въздуха, водите и земята на страната!...

Нека държавата да си уреди и образованието и да не допуска, както досега, олигофрени да излизат с диплом от висшите й заведения. Който иска да учи, да си плаща, както е във всички страни, както беше и у нас някога. Плащаш ли си, ще се позамислиш дали да стачкуващ или отсъстваш.

«Ами, няма ли да има стипендии?» — ще попита някой.

Ще има, как няма! И то не само за нашите учебни заведения, но и за чуждестранните, но и сериозни конкурсни изпити ще има по специалността, по езиковата култура и по интелигентността, докато се докопаш, драги, до сладката стипендийка. И най-неприятното е, че тези конкурси ще бъдат анонимни и никакви връзчици не ще могат да се разиграват. Тогава няма да има и твърде разпространените у нас фалшиви титли и научни звания. Професори и преподаватели също трябва да се подложат на конкурсен изпит, за да продължат да преподават.

На България не са й нужни чиновници-кариеристи, а истински специалисти във всички области; истински учители и професори; истински бизнесмени, търговци, фермери и пр. А некадърниците и мързеливците нека да си висят пред бюрата за обществено осигуряване. Обществото ще бъде доволно да ги облича и храни, отколкото отново да ги види седнали на ръководни постове...

И вместо Великото събрание да осъвремени Търновската конституция или да възприеме някоя друга от изпитаните конституции на десетки напреднали страни, то предпочете самò да се нагърби с тази тежка работа, като изфабрикува някакъв хибрид между старата комунистическа конституция, фризирана с някои нови демократични веения. Тази мъглява конституция напълно устройваше БКП и й даваше удобен старт за бъдещата й социалистическа дейност.

Конституцията бе изработена от стари юристи, запомнили нещо от лекциите на титаните на правната мисъл у нас /про-

фесорите Петко Стоянов, Баламезов и Демостенов/; от прависти познаващи само марксическото право и от някои млади юристи, постарали се да се запознаят през тоталитарния режим и със световната юриспруденция. Разбира се гласовете на последните бяха удавени от адвокатското многословие на комунистите и на изкуфелите вече земеделски и социалдемократически лидери, които твърдо отстояваха марксическите си позиции за държавни кооперации и други недемократични структури. Великото народно събрание се превърна в долнопробен цирк, където се чуваха джавкания и високопарни политически изказвания от трибуната.

Партията, макар и със смачкан фасон, хитро използва това депутатско разногласие, за да прокара конституция, каквато искаше. Конституция, която й даваше право още да живее и още по-големи злини да нанася на държавата... По време на ВНС, БКП (вече БСП) продължи да лови риба в мътна вода и да ремонтира с нови части стогодишната си каруца.

Понякога парламентът ми заприличва на забавачница, в която депутатите си играят на гласуване. Те са четиристотин на брой, но без някой да е паднал в бой, депутатската дружина се състои не повече от двеста и петдесет брави[56]. Останалите брави разглеждат света и светът разглежда тях. И когато се завърнат от пътешествието си, нашенците цъкат от учудване и тичат във Външното министерство и при президента, за да се молят да бъдат назначени, ако не за посланици, то поне за някакви чиновничета в посолствата ни в развитите страни. Горките! Те още не са разбрали, че в развитите страни няма аванта, а авантите и далаверите стават в Габон, Нигерия, Етиопия, Ирак и в другите развиващи се страни.

Но откъде да знаят хорицата къде има файда и къде няма, след като колегите им комунисти не си споделят опита с тях? Е, ако след изборите се съгласят на коалиционно правителство, всичко ще тръгне по мед и масло, като си е било през времето на любимите пролетарски вождове...

[56] *брави - глави добитък*

И нещо друго ме учудва в парламента: наследницата на най-експлоататорската и реакционна партия зае левия фланг на парламента (сиреч «прогресивния»), избутаха социалдемократите и земеделците към центъра и обявиха истински демократичните партии за десни и консервативни, докато редът в залата трябваше да бъде точно обратен.

В моя дом не се произнасяха мръсни думи, а никога не съм чул от устата на баща ми и на дядо ми да изскачат псувни. Най-обидните думи за старите бяха «курва» и «лайно». С тези епитети баща ми кичеше социалдемократите. За него те освен че бяха курви и редки лайна, но и празни дърдорковци, които са съгласни да сключат договор и с дявола, само и само да се докопат до властта.

Защо баща ми мразеше социалдемократите — не знам, но, изглежда е имал право. Та нали те-социалистите, непосредствено преди септемврийския преврат, подадоха ръка на най-големия си враг — комунистите, за да управляват с тях. Е, на някои от тях котка им мина път, но болшинството се вляха в партийните редици и гръмогласно викаха осана на Сталин, на Хрушчов и Брежнев. И след петдесет години, минали през комунистическата Сцила и Харидба, зажъднели за власт, отново започнаха да се подмазват на комунистите, страхувайки се да не би да се обезличат, ако излязат в предстоящите избори с единната листа на СДС...

Лидерът на социалдемократите[57] сгреши, като уплаши комунистите в парламента с неговите ексхумации и черни спомени от затвори и лагери и те не го избраха за президент. А в деня на избиране на президента, той беше дошъл в официален костюм и бяла риза, която след пропадането му се напои със сълзите му.

Не, макар и да сте сладкодумен и емоционален, нито комунистите, нито демократичните сили няма да позволят Вие да бъдете президент на България!

Хората вече помъдряха и обикновените курвенски стриптизи не им правят впечатление. Колкото и социалистът да се разголва, брадата на Маркс му пречи да бъде сексапилен...

[57] *д-р Дертлиев*

* * *

РАВЕНСТВО И БРАТСТВО

Навремето в гимназията имах учител по история – мърляв, неугледен на вид, който се обличаше в редингот, когато ни предаваше за Великата френска революция. Той така сладко изговаряше думата гилотина, сякаш тя му беше любимата жена.

И ние учениците му се смеехме, защото за нас гилотината още тогава беше анахронизъм.

Ние мечтаехме да направим България една Швейцария на Балканския полуостров, а учителят ни по история ни учеше да се кооперираме, за да даваме отпор на настъпващия хищен капитал. Вместо да ни говореше за успехите на Америка, където капиталът правеше чудеса, той ни осакатяваше със своите мъгляви идеи...

А за нас невръстните, още тогава ни беше ясно от филмите и книгите, че свободата може да съществува и без равенство /което е една илюзия/ и че равенството може да бъде единствено чрез свободата на мислите, а братството се дължи на възпитанието и на християнската етика...

* * *

ПРОПОРЦИОНАЛНАТА СИСТЕМА

И сега, когато течат дните на Седмото Велико събрание, си мисля колко е приятно да си депутат, избран по квота чрез пропорционалната система. Не е нужно да се потиш пред народа и да му внушаваш своите идеи — не е лесно да отговаряш на злъчни въпроси. Пиеш си кафето вкъщи и чакаш да ти съобщат, че си избран за депутат.

И въпреки, че вече си сянка от миналото, не можеш да си съсредоточаваш мислите, мъчно си устискваш мехура и само една уста е останала в тебе, гордо развяваш белия си перчем от парламентарната трибуна и разказваш какъв герой си бил някога.

Не случайно законът пенсионирва мъжете на шестдесет и жените на петдесет и пет години. Не случайно и на най-големите учени им се дава само пет години повече. Не случайно пенсионерите подлагат на сериозен медицински преглед, когато им дойде редът да си заверяват автомобилните книжки. А за депутатите няма закон, който да ги пенсионира, и спокойно си дремят по банките в парламента.

Не винаги мъдростта съпътства старостта. Напротив, след шестдесетте години човек деградира не само във физиологично, но и в умствено отношение.

«Ами Чърчил!» — ще каже някой.

Чърчил си е Чърчил и няма нищо общо с балканските политици. А и старците Чърчил, Рузвелт и Сталин нима създадоха след Втората световна разумен и справедлив свят? Не! Ние цял живот им ядохме отровната попара...

ЗАКОНЪТ ЗА ЗЕМЯТА

Баща ми нямаше доверие на земеделците. Казваше, че те и комунистите са заченати от една и съща плюнка.

«Нали ти казах — рече ми той след девети септември — че не само са родени от една и съща плюнка, но и пърдят в едно и също гърне. В името на простотията си затриха цялата ни интелигенция...»

А дядо ми Атанас, който беше и в червата си демократ, казваше на чичо ми Христо — земеделец, кандидат за народен представител:

«Христо, Христо-о-о, ако не беше си губил времето по кръчмите, да поиш селяните да те изберат за депутат, а си гледаше бащините ниви, сега да си чифликчия с трактор и вършачка...»

А чичо подсмърчаше и се вайкаше:

«Прав си, бачо Атанасе; за да пусне една бюлетина, чиляк изпива кило ракия и три оки вино... Ама и тия превратаджии — яко бият. Смъкнаха ми кожичката в казармата».

А дядо ми Атанас го съветва:

«Нивга не прави дослук с комунисти, заящото пак ще те бият. Като усетиха дебелия хукнаха из Европата и Русия и ви изоставиха сами да сърбате попарата, дето ви я бяха надробили[58]. На комунист нивга да нямаш вяра и сто пъти да ти се закълне, пак не му вярвай, защото комунистът няма Бог и не е човек, като мене и тебе, а някакво друго същество дето си мрази родината и близките. Той е Юда за своя народ и е готов за шепа сребърници да го продаде на врага... Не си ли спомняш какво направиха комунистите на Добро поле? Бил съм се на Сливница и на Три уши. Никакво отстъпление! Само напред, докат свихме сърмите на сърбите. Ама тогава нямаше комунисти, затова и побеждавахме!»

[58] *през септември 1923г.*

И «рогачите», както дядо ми Атанас наричаше земеделците, още живеят с миналото и прокараха в парламента един глупав закон за земята. Защо трябва да се ощетяват собствениците като им се връща земя не повече от 200 дка? Та с 200 дка земя никой фермер не би цъфнал и завързал.

И защо собствениците, след като получат експроприираната им от комунистите земя, не могат веднага да я продават на когото си искат, а трябва да чакат три години и да я продават на съседите си по нормирани цени? И защо чужденци не бива да участват в експлоатацията на земята? Та нали от тези чужденци ще почерпим опит? Нали на тях разчитаме да ни направят модерни ферми.

Много парламентарни глави не искат да разберат, че в Америка едно фермерско семейство се справя с хиляди декари земя, като самите те са си агрономи, счетоводители, магазинери, снабдители и пр., а ако се занимават с животинска ферма, пак те са си господарите и работниците и само прибягват до помощ.

Собственикът на земя е по-хитър от дявола: той най-добре ще измисли как да стопанисва имението си — дали да го обработва сам, или да го кооперира с други собственици, дали да го продаде изгодно или да го даде под аренда на нуждаещи се от земя фермери. Но Законът за земята му връзва ръчичките, с единствена цел — и занапред мързеливците, крадците и хитреците да си издигат палати и да си купуват леки коли за сметка на обществената земя, а производството от тази земя да е под нормите, добивани от страни като Етиопия, Сомалия и други африкански и азиатски страни.

И смешно, и трагично, «слънчева и плодородна България» да бъде на опашката в световното селскостопанско развитие. Смешно и трагично, земята, в която всичко се ражда, да произвежда само жито и царевица, (с които зърнени храни е препълнен световният пазар), при това произведени в такива количества, та да не могат да изхранят собствения си народ.

ДЕПУТАТЪТ (I)

Млади и умни депутати трябва да влязат в парламента. Не многословни демагози и лидери на пропаднали идеологии, а истински специалисти във всички области на икономиката и духовния живот на страната. Имаме ги. Само трябва да се потърсят и убедят да се кандидатират за депутати. И нека тези специалисти дойдат в парламента със своите партийни разбирания и съкровенни мечти за добруването на своя народ, за да бъде парламентът не сив, както е сега, а многоцветен и хармонично избран. Изкове ли парламентът разумни закони, тръгне ли смело към демокрацията, неминуемо това ще доведе страната ни до благоденствие.

Стане ли тя богата, и политиката й ще потръгне, и няма да има малцинствени конфликти, защото никой гражданин не би изпуснал хубавото, за да се занимава с разни религиозни и националистически противоречия. Всеки ще си гледа бизнеса и общото обогатяване ще доведе до сплотяването на нацията.

И аз имам вяра в собствения си народ, че рано или късно ще се отърве от ориенталско-балканските си навици и със своя труд и разум ще постигне онова, което е постигнала Швейцария, Белгия, Дания или Израел.

На частния труженик не е необходимо да му се казва какво да прави и как да се труди. Не държавата, а той ще я направлява какво да върши, за да бъде и тя и народът й добре.

В парламента няма място за писатели, поети, артисти, режисьори и какви ли не още депутати с неподходящи за един сериозен парламент професии. Те ще бъдат от полза на своите места извън парламента. Имат хиляди начини как да изказват своите мнения по въпроси засягащи тяхната професия.

Нека си отидат в заслужил отдих и възрастните депутати, за да не ни връщат непрекъснато към миналото с изказванията си. Нека те, уважаваните от своите съидейци, не смесват повече своите политически амбиции със своите възможности на политици, защото времената са други, не по-малко жестоки от миналите, а те няма да имат сили да поемат тежестта им.

И всички депутати, които влизат в парламента, трябва да знаят, че политиката не е професия, а призвание, вътрешен порив за самораздаване в името на отечеството. Да си депутат избран от хиляди, трябва да имаш качества доминиращи над качествата на тези, които са те избрали. Трябва и да имаш огромно сърце, което да побере неволите и радостите на всички негови избиратели. И да имаш смелост да напуснеш сам парламента, когато се почувстваш слаб да им бъдеш защитник, а не да чакаш избирателите да те подканят да сториш това...

Господи, дай ми още дни, за да видя как моята страна ще закрачи по пътя на демокрацията. Дай сили и на бъдещите наши управници да поведат нашия народ към истинската цивилизация!

ДЕПУТАТЪТ (II)

Политиката, както и идеологията, са капитал, който трябва умело да се инвестира. Мнозина от депутатите, като всички обикновени хора в България, са бедни хора. Депутатската заплата за тях е манна небесна и те правят какви ли не комбинации да останат колкото се може по-дълго в парламента, тъй като излязат ли извън него, едва ли ще намерят средства за препитаване. По-хитрите правят услуги на известни фирми и благодарение на депутатския си глас получават премии. Трети направо участват в тези фирми.

Всеки човек завижда на богатия и иска да бъде и той богат. И всеки българин е неподкупен до известна цена. Той би нахокал онзи, който го подкупва със сто или хиляда лева, но не би изгонил този, който му предложи, да кажем, сто или повече хиляди. Излезе ли от парламента, авантата свършва, и затова депутатът гледа на всяка цена да не му фалира доходоносното магазинче, наречено парламент.

Има и друго нещо — славата, уважението /привидно или не/, журналистическата шумотевица около собствената му

личност, показването на екрана, споменаването на името във вестниците.

Колкото човек е по-прост, толкова суетността му е по-голяма, а и жаждата му за власт с всеки изминат ден се увеличава... Политическата неразбория е докарала някоя миджитурка до министерско кресло и, представяте ли си, какво самочувствие придобива миджитурката, не само пред своята рода, но и пред хиляди? С облагите, които получава тази миджитурка, се прибавя и ненаситният апетит за власт, а оттам и фалшивото самочувствие за незаменимост.

Напоследък се развеселявам, като гледам довчерашните изпуставели хорица, как пълнеят и пускат гуши, когато станат депутати или заемат висши държавни постове. Те придобиват физиономията на чорбаджии и походката им става някак си чорбаджийска.

Не е лесно обикновеният човек да се преквалифицира в държавник. Този, който доскоро се е возил само на трамвай, живял е в гарсониера в «Люлин» или «Младост» и се е чудил като как да върже семейния си бюджет, изведнъж да му излезе късмета да се вози в мерцедес под охрана на бодигардове! Та такава яма изпуска ли се? Този човек и с дявола ще се съюзи, само и само да няма предсрочни избори, в които едва ли вече ще бъде избран. Веднъж птичето каца на рамото и този принцип добре го знаят всички депутати.

Горките, ако предполагат как мнозина им се присмиват и ги съжаляват, няма да отиват в парламента по пуловери и дънки, няма да си крият ръцете в джобовете, когато някой ги интервюира; ще попитат някой възрастен дипломат как да се държат по приемите и особено, какво да правят с краката и с ръцете си, когато седнат до някой известен западен държавник.

Когато следвах във Военното училище, между нас имаше и момчета, на които им липсваха седемте години. Господи, колко трудно тези момчета отвикваха от неприятните си навици! Та и сега, като гледам мнозина от депутатите, просто се притеснявам заради тях, заради техните навици, мимики и не на последно място — заради техния език...

39-мата

Честното обществено мнение недостатъчно оценява заслугите за бъдещето на България на 39-мата депутати от СДС, напуснали Великото народно събрание. За мене те са Апостоли на свободата и робеспиеровци на комунизма у нас. Те пренебрегнаха депутатското си спокойствие в парламента и не пожалиха нито силите си, нито нервите си да обикалят страната и да създават национални комитети за спасение на народа от полвинвековната комунистическа чума. Те безстрашно нахълтаха в градчета и селца — в самите крепости на тоталитаризма, за да изцерят от марксическата заблуда хиляди люде; да им вдъхнат вярата българска; да им отворят гурелясалите от червената пропаганда очи. Те напуснаха сцената на парламента, където под режисурата на КГБ започна да се играе антинародна комедия, и с достойнство поеха трънливия път на революционери, борещи се за правда и духовно издигане на народа. Без тях парламентът загуби и малката си легитимност, която имаше, обедня и се превърна в дърдореща тълпа от статисти и танцьори от прочутото «Лебедово блато». Блато, препълнено с жабешки крякания и с лебедово мълчание. Блатен спектакъл, в който не само жаби и лебеди участват, но и важнокрачещи щъркели, търсещи да клъвнат някоя от жабите.

Парламентарната ораторска трибуна се превърна в трибуна на самохвалци-оратори, с подучени слова, и на бивши «народни» актьори и актриси като Нора Ананиева, Соня Младенова, Андрей Луканов, Петър Дертлиев и други, дирижирани с хихикането на академик Тодор и с фелдфебелския глас на Гиньо Ганев.

И тази нескопосана комедия се предава всекидневно по радиото, за да се втръсне на слушателите от гадост, когато артистите сами си ръкопляскат на репликите.

Интересно е да се знае как Валери Петров възприема тази трагикомедия, след като е превел всички комедии и трагедии на Шекспир? Гласува и си трае.

А какво си мисли Петко воевода? Може би си казва:

«С погребението на БКП умря и авантата.»

Знам само какво си шепнат Лилов и Луканов:

«Давайте, друзя, да си измислим Конституция, която утре да ни пази, иначе ни е спукана работата!»

А д-р Дертлиев ги утешава:

«Елате, братя, в моята партия, изберете ме за президент и аз няма да дам и косъм да падне от главите ви».

О, санкта семплицитас![59] — възкликнал Ян Хус, когато е видял бабичка да носи съчки за кладата му.

А когато изгарят на клада свободомислието, тълпата мълчи от вроден страх.

А през времето на парламентарната комедия какво вършат «екстремистите»-депутати: Стефан Савов, Стоян Ганев, Венцислав Димитров, Елка Константинова, Михаил Неделчев, Йордан Василев, Георги Марков, Едвин Сугарев, Ал.Йорданов и другите апостоли за демокрация? Убеждават текезесарите, че не само с хитрост и кражби могат да си строят къщи и купуват лади, а с производство на хляб, месо и мляко. Те изрязват туморите на заболялата ни от червен рак икономика. Създават комитети за бъдеща свобода и демокрация. Вдъхват вяра в силите на интелигенцията за бъдещи успехи в науката и културата. Борят се с кърлежите, които още необезпокоявани смучат кръвта народна. Високо развяват синьото знаме на свободата, от което треперят гащите на архаичните политикани, довели народа ни до просешка тояга.

Казват, че глупостта е непоправима, а комунизъмът е най-доходната професия, за която не е нужно да се учиш и трудиш.

Дай, боже, утре да се възцари народният разум, та и глупостта и комунизма да си отидат безкръвно в историята!

[59] *"О, свещенна простота!" (лат.)*

ПИСМО ДО Ф.ДИМИТРОВ[60]

Уважаеми господин Димитров,

Пише Ви един възрастен човек, чийто младини са преминали в «разноцветна» среда — чичовците ми: комунист, земеделец и либерал; баща ми — демократ и дядо ми — стамболовист. От тях много неща са ми станали ясни по българския политически живот.

Имал съм и непосредствени впечатления и разговори с известни политици, хора на изкуството, висши духовници и дори с царя. И от всички техни монолози, речи и диспути съм останал с впечатление, че афоризмът «Времената се менят и ние се меним с тях» не се отнася за българските политици...

Имено това ми дава повод да Ви обезпокоя с писмото си и да споделя някои мисли с Вас като председател на КС на СДС, към който съм искрен привърженик.

Имам пълна вяра в лидерите на СДС, в политическата им мъдрост, интелигентност и апостолска дейност сред наплашения от комунистите и колебаещ се утрешен избирател. Но, позволете ми, да Ви предложа няколко съвета, подсказани от житейския ми опит. Зная, тези съвети са Ви известни, но не е зле да Ви ги припомня:

1. Не се цепете, а се обединявайте. Многото партии, клубове и движения разколебават българския избирател. Губят се и ценни опозиционни гласове.

2. Вашата национална платформа е силна, но тя трябва да се избистри и да задоволи всички слоеве от населението. Конкретно и убедително им разкрийте бъдещите перспективи, каквито Вие ги виждате.

3. «Да свалим комунистите!» е лозунг революционен и желан от мнозинството българи, но не е достатъчен. На хората трябва да се каже и какво ще се извърши за общото благо на народа, след като комунистите си отидат.

---

[60] *Отговорът на Ф.Димитров е получен няколко години по-късно /след кончината на Д.Кисьов/.*

4. Някои от старите партии са анахронизъм с тесните си почти синдикално-отраслови платформи за съвременния политически живот, но бъдете толерантни към техните лидери. Приемете ги такива, кавито са, защото те имат традиционни привърженици, които са от значение за бъдещата победа.

5. Тази толерантност се отнася и за разногласите лидери на новообразуваните партии и движения в СДС. Сега Робеспиеровци не са необходими. Някога Андрей Ляпчев казваше: «Со кротце и со благо». Поне засега тези негови думи са необходими за обединяването на СДС. (Малкия принц не хули лисичето, а го опитомява).

6. Не радвайте комунистите с нападки срещу някои от демократините лидери. Всеки политик има кирливи ризи за пране. Утре, когато вземете властта, самото време ще отреди полагащото се място на всеки.

7. Нашият лошообразован народ се плаши от думата «професионализъм», тъй като я свързва инстинктивно с интелигенцията, която ненавижда. Не ми се иска някой да ви припомни, че в името на професионализма Военната лига разтури парламента и дойде на власт през 1934 г. Не забравяйте с кави лозунги, макар и демагогски, комунистите спечелиха масите.

8. Комунистите са обременени с лични или на съпартийците си престъпления. Не ги плашете с утрешни възмездия, защото всяка ваша заплаха ги активизира и могат да провалят изборите с някои от техните си специалитети. Не забравяйте, че те играят «ва банк» и ще мобилизират всички свои хитрости, за да спечелят играта.

9. Вие спечелихте сърцата на всички честни и разумни българи. Големите градове са с вас, но сега е моментът да обърнете голямо внимание на малките градове и села, където още комунистическия синдром е придобил умствена недостатъчност в масите. С помощта на земеделците да се поизцери тази опасна болест.

10. И нивга не забравяйте, перефразираната от мен, латинска приказка-предупреждение:

«Тимео комунистос ет дона ферентес![61]»

Нека Бог ви закриля и вразуми нашия народ, та утре да се радваме на истинска свобода и демокрация!

Ваш: /подпис/ *София, 20 юли 1991 г.*

П.П. И през ума Ви да не минава мисълта «да извадите оставката си от джоба». Още нямаме истинска демокрация, за да си служим със скрупули, чужди на нашата политическа етика.

Д.Кисьов, Л.Каравелов 14

[61] *"Бой се от комунистите и когато ти поднасят подаръци", перефразирано от "Тимео данаос..." - "Бой се от данайците..."*

ГРЕШКИТЕ

След двете злощастни правителства, оглавявани от Андрей Луканов, по време на които България бе напълно опоскана и тласната в пропастта, опозицията, макар и с благородни намерения за спасяването на страната от пълна икономическа катастрофа, направи фатална грешка, че се съгласи да се състави коалиционно правителство, вместо да остави комунистическите управници да се пържат в собственото си масло.

Тази грешка бе донякъде направена и от първата грешка на опозицията, че още през есента на 1990 година не завзе властта чрез революция, а даде възможност на уплашените до смърт и бездейни комунисти да се окопитят, да преодолеят своя страх от възмездия, да се трансформират в псевдосоциалистическа партия и да спечелят «демократичните» избори чрез фалшификация, като заблудят обществеността, че са най-влиятелната сила в страната.

При тези «демократични» избори опозицията се оказа не само неопитна, но и наивна. Тя позволи в нейните редове да бъдат внедрени комунистически функционери, лъжедемократи и агенти на КГБ и ДС, които по познатите от миналото механизми влязоха в парламента и впоследствие разрушиха единството на опозиционната коалиция.

Двете основни грешки на опозицията доведоха и до други фатални грешки: нищо не се предприе да се демократизират творческите съюзи, СБЖ и многохилядните академии, начело с БАН. Оставиха се старите номенклатурни кадри да си разиграват кончетата, както си искат, и с това се запуши устата на интелигенцията...

Само малцина журналисти от радиото, телевизията и БТА успяха да воюват за своите демократични права и с това донякъде разведряваха мрачната обстановка наложена от комунистите на масмедиите. Чест прави на тези честни, интелигентни и с високи професионални качества журналисти, че ни отваряха очите и ушите, за да видим и чуем истината. Благодаря ви, братя, за смелостта и доблестта! Докато други творци продължиха да слугуват в парламента и извън него на комунистическите мракобесници, вие, единствени останахте

верни на демокрацията и отчасти умихте омърсеното лице на нашата интелигенция...

И всички споменати грешки стават поради слабата обща култура на повечето от лидерите на опозицията; от недостатъчно познаване на българската политическа история и не на последно място от гузност, тъй като повечето от тях бяха малко или повече свързани с миналия режим... Макар и да са образовани и умни, в много случаи проличава липсата на задълбоченост и недостатъчното им домашно възпитание, особено важен фактор в бъдещата им политическа дейност. Повечето от тях не си служат добре с българския език и говорят на диалект, който дразни и ги причислява към полуинтелигентните парвенюта. Разбира се, аз не мога да ги виня, защото тези хора са израсли в просташка атмосфера и са получавали образование и култура от псевдонаучни псевдокултурни учебни пособия и преподаватели. Комунистическата идеология не им е позволявала да бъдат съучастници в световната култура и това се е отразило зле на интелектуалната им физиономия. Демократичните идеи, довчера чужди за тях, а и бързото им политизиране, не може да запълни техните кухини, които прокънтяват като празна бъчва.

Прощавам интелектуалната им непълноценност, защото както те, така и целият български народ живя половин век под заплахата за оцеляване, в условия на азиатско-балканска хитрост и политическо мракобесие. Та как да ги упрекна, като начело на страната ни стоеше кръгъл простак, наложен ни от чужда сила, с когото човек трябваше да се съобразява, за да не бъде погубен? Не, не мога да ги виня за техните недостатъци, защото те не са вродени, а са придобити насила от комунистическата система.

И дори им благодаря, че те са се наели да създадат със своя ентусиазъм нова, достойна да влезе в семейството на демократичните европейски народи, България.

Ако някой прочете първото издание на «Записките» на Захари Стоянов, ще се ужаси от неговия необразован стил, но след редакторска обработка «Записките по българските въстания» стана най-превежданата и търсена книга на Запад, защото е изпълнена с човешки добродетели и истини!

ВЯРВАМ В ДЕМОКРАЦИЯТА

Отскубналите се навреме българи, от комунистическите поробители, бързо биваха оценявани в другите страни. Най-уважаваните и търсени лекари във Виена са българи. Няма кътче по света, където български инженери да не са намерили достойни места за своята професия. Това се отнася и за българските учени и изобретатели. Да не говорим за хората на изкуството — художници, скулптори, музиканти, певци, а и писатели. Нима някой е написал по-хубава книга, по време на комунизма у нас, от Стефан Груев — при това, от човек, без претенции да е писател? Неговата «Корона» може да се сравнява само със «Строителите» на Симеон Радев, а по точност и обективност на политическите факти и обрисовка на характерите, дори превъзхожда «Строителите».

Не, не че съм българин, да хваля българите, но моите сънародници са умни, а сънародничките ми — красиви. Жалко, че поради комунистическата система мнозина от тези умници станаха слуги на управляващите простаци, а и красивите ни жени се превърнаха в проститутки, за да могат да преживяват и се контят по европейски.

Огромната вина на комунистическата партия е, че превърна огромна част от нашия народ в инертна маса, чиято единствена цел в живота бе дребното благополучие, постигано с хитрост, мързел и узаконено мошеничество. Комунистите унищожиха постепенно семейната етика, традициите, религията, любовта към земята и труда в народа ни. Те го изкорениха от родните му места и го тласнаха към една пагубна индустриална икономика, която го унищожи напълно.

Някога пияниците в България се сочеха на пръсти. С вносната водка комунистите затъпиха българската младеж... А и статистиката за ниската раждаемост и дегенерация: никога у нас не е имало толкова много училища за олигофрени, приюти за изоставени деца, за деца с вродени физически недъзи...

Класическият идиот на Иван Вазов — Мунчо, бе рядкост, може би имаше по един в града, а сега такива идиоти се срещат на всяка крачка. При нормална държава, това не би се случило. Родителите, в желанието си да живеят по-добре, нямаха време за възпитанието на своите деца и под влиянието на улицата тези деца постепенно дегенерираха и се превърнаха в ненужни граждани, на които не може да се разчита за нищо.

Вгледайте се по-внимателно по улиците и ще различите много такива олигофрени да пъплят край вас. Срещу такива бурени комунистическата власт не само че не вземаше мерки за тяхното превъзпитание, но и ги толерираше. Властта опрощаваше техните престъпления, за да ги заангажира да им бъдат очи и уши. Бавноразвиващите се пращаше като роботчета по най-трудните места в промишлеността; от захвърлените деца правеше еничарчета срещу собствения им народ...

Но трябва да се спасява онова, което е оцеляло, което не е избягало по чужди страни; да се спаси и съхрани здравото и да му се даде възможност да работи и да се обогатява тук.

Вярвам в демокрацията. Вярвам и в нейните бъдещи лидери, защото без тях, без тяхната гражданска смелост, държавата ни отново ще се завърне в комунистическото блато.

И дай, Боже, да има повече разсъдливи хора, хора милеещи за отечеството си, та да не се излъжат пак да пуснат кървавата бюлетина в урните...

ИЗБОРИТЕ

Утре 16 август 1991 година Народното събрание излиза в отпуска. Започва предизборната кампания.

По време на ВНС /а и в следващото го обикновено народно събрание/, комунистическото мнозинство успя да прокара една полудемократична конституция със слаба президентска власт и силна парламентарна, с което се наруши демократичният принцип за равни правомощия на трите власти. По време на сесиите бяха подготвени и гласувани Законът за земята, предизвикващ много противоречия по прилагането му, а и със земеделско-социалистическа окраска; някои други несъществени закони и Законът за изборите за народни представители и местни власти — закон даващ предимство на комунистите в бъдещите избори по новоизлюпената конституция.

Комунистическото мнозинство в парламента нарочно буксуваше, за да печели време, през което да узакони политическата си власт в икономическа чрез мошеническо прехвърляне на държавни имоти в партийния си фонд и да изпере милиардите мръсни пари, заграбени от партията и разпределени в различни местни и чуждестранни фирми, с цел да облагодетелства своите най-верни привърженици и да ги заангажира да я финансират за в бъдеще.

Партията попречи на демонополизирането на важни отрасли в промишлеността, като запази и непрекъснато манипулираше послушните й стари номенклатурни кадри; не позволи да се изготви закон за реституцията и приватизацията и с това забави хода на пазарната икономика, спъна ръцете на правителството, за да я тласне напред, и даде възможност на хиляди дребни мошеници и спекуланти да всяват икономически хаос в страната.

Преди изборите започнаха да се създават коалиции. Комунистите прибраха своите креатури, изкуствено създадени партии-слуги: либерали /представете си какви либерали могат да бъдат комунистите!?/, републиканци /Господи, пред-

ставям си каква тоталитарно-републиканска им е платформата/ и една парадоксално смешна партия — движение на християни. /Та тия християни забравиха ли, че «религията е опиум за народите», та са се съгласили да правят ортаклък с комунистите?/ С този комунистически коктейл новопокръстените социалисти ще атакуват урните в бъдещите избори. Тежко и горко на българския народ, ако успеят да ги спечелят.

Втора коалиция, състояща се от псевдо-демократи и обединени замеделци /довчерашни слуги на комунистическия режим/ е с претенции да бъде център на политическата палитра. Тази коалиция от гузни хорица ще съберат доста процента избирателски гласове и утре ще играе курвенска роля в парламента. Под лозунга за народоуправление тяхната цел е да се докопат до властта. Навярно към тях ще се присъединят и мнозина пишман комунисти, за да направят «плавен» преход към демокрацията.

Истинската опозиция — синият облак, придобива нова окраска — светлосиня: ляво крило на синия облак, състоящо се от либерали, социалдемократи, част от зелената партия, част от екогласност и различни демократични движения и клубове. Тази лабилна лява страна на синия облак навярно впоследствие ще добие друга окраска, според амбициите на своите лидери...

Дясната страна на облака — тъмносинята, се състои от демократичната и радикалната партия, които имат стабилни политически платформи, но в сегашното общество не могат да разчитат на голям електорат. Напротив, «ястребите» (както ги наричат комунистите), хората създали националното движение, имат голям шанс да привлекат интелигенцията, работниците, разумните хора от градското население и малка част от селяните. В тази стабилна част на опозицията са надеждите на населението да спечели изборите и катурне завинаги комунистическите замешотини. Техните лидери, заедно с лидерите на демократите, радикалите, подкрепени от ВМРО, трябва да напънат мишци и изведат България на правия демократичен път! Дай Боже да бъде така, иначе агонията на българския народ дълго ще продължи и само някакво чудо може да го спаси...

Разбира се, до изборите има още два месеца, и сигурно коалициите ще се прегрупират, за да водят по-добре битката при изборните урни. И в това предизборно състезание, струва ми се, че синдикатите ще изиграят важна роля за победата.

Мечтата ми е да видя по върховете на държавното управление млади, енергични, високообразовани, некорумпирани и знаещи западни езици хора. Иска ми се Александър Йорданов да оглави Министерството на вътрешните работи, Стоян Ганев да стане главен прокурор, Снежана Ботушарова — председател на Върховния съд, Стефан Савов — председател на Народното събрание, Иван Костов — на финансиите, Иван Пушкаров на промишлеността, Филип Димитров — председател на Министерския съвет, Йордан Василев — на културата, Елка Константинова — на просветата, Джеров — на правосъдието, Иван Станчов на външните работи, някой млад, наистина безпартиен генерал — на отбраната.

Засега не виждам, кой може да бъде държавен глава. Може би цар Симеон, а ако не бъде избран, трябва да го замести някой привлекателен, високообразован наш съотечественик...

Новото правителство трябва да направи голяма резекция, всичко скапано и гнило да отреже от снагата на изстрадалата ни страна, да изпрати всяка жаба в родния й гьол и не с политическа демагогия, а с висок професионализъм да пристъпи към изграждане на държавната ни икономика, за да постигне чрез благоденствие желания от народа ни социален мир. И тогава не с промяна на имената на хората, а с тяхното благополучие, ще се създаде единна монолитна българска общност и на хората няма очите да бъдат обърнати към чуждите столици, а към единствената столица — София.

Това не е приказка. Нашата хубава страна има всичко: и богата земя и красиво море, и чудна планинска природа, и най-важното — умни и способни хора. Липсвали са й само честни и умни управници. Дано бъдещето ни дари с тях, за да си изградим стабилна икономика и култура, за да бъдем пример на света. И аз съм сигурен, че това ще стане, ако комунизъма си отиде не само от нашата страна, но и от мислите на заблудените хорица от тази отвратителна утопия.

Дай Боже, да стане така, както виждам и предричам!

И накрая на този пасаж не мога да не се засмея на предизборните лозунги на комунистите. На всеки е известно, че вълкът мени козината си, но не и характера, а комунистите не само признават, че са били хищници, но се престорват и на невинни агънца. И в лозунгите си блеят като агънца.

Господи, дай на България един Ювенал или Еразъм, които да възхвалят глупостта им, та и бъдните поколения да им се присмиват на наглостта!

Кинооператори, запазете за вечни времена образите и гласовете на комунистическите лидери, които са ни управлявали, та нека с техните кадри бъдещите поколения разберат при какви управници сме живяли и да ни простят грешките, които под тяхното диригентство сме правили. А и да се посмеят на техните образи и глупави слова. Амин!

СЛЕД ИЗБОРИТЕ

Филип Димитров не се вслуша в писмото ми до него и СДС загуби болшинството си в парламента. Може би моето писмо не е стигнало до него, а може би, и силното му желание да се раздели с колебаещите се между комунизма и демокрацията лидери, го е принудило да не прави излишни компромиси.

Важното е, че победихме. Макар и с малко предимство, от утре ще управлява СДС, която за мен не е коалиция на демократи, радикал-демократи и отломъци от други партии, а партия-движение на честните безпартийни българи.

И заслугата, да се обединят под синьото знаме на половината от българския народ, се дължи изключително на омразата на този народ срещу комунистите; и на малкото ядро от честни демократи от ВНС (влачейки със себе си като краста и внедрените си партийни доносници), които демонстративно напуснаха говорилнята и отидоха между хората от градовете и селата, за да окуражават бъдещите избиратели, че е дошъл часа компартията да бъде погребана. Вярвам, че историята ще оцени апостолската дейност на тези депутати и ще ги нареди в първите редици на строителите на демократична България.

Само че при тези избори никой не се сети, а най-малко председателят на КС Желев, да не се допускат депутати, членували в БКП. И как можеше това да стане, като самият Желев е бил активен партиец?! А и фалшивата алтернативна комунистическа партия, начело с Василев, също се състоеше от бивши комунисти...

И набралият доста членове (наивници и хитреци) синдикат «Подкрепа» успя да вмъкне в изборната си листа, като троянски коне, членове на оформилата се вече мафиотска клика.

В тези избори беше ясно, че целта на БКП е да продължи съществуването си; на старите земеделски партии — да върнат авторитета си, като излязат от СДС с отделна листа, а на малцината честни лидери — да приобщат всички безпартийни и демократично настроени българи в един антикомунистически съюз.

Истината е, че идеята за национално движение обедини хората и СДС победи. Едва ли лидерите-водачи на изборни листи биха преминали опасната граница от четири процента, ако бяха разединени и излизаха с листи на собствените си партии. Макар и да съм привърженик на Демократическата партия (по семейна традиция), аз съм уверен, че ако тя бе излязла със собствена платформа и с председател Стефан Савов, не би прескочила четирипроцентовата бариера. Същото се отнася, дори в по-голяма степен, и за радикалдемократическата партия, която в добрите стари времена не можеше да спечели депутати, колкото за един файтон. Да не говорим за останалите партии в коалицията, които едва ли биха събрали един процент.

Силата на СДС—движение е в нейната коалиционна платформа: «Демокрация без комунистите!» Тази, тъй да се каже «безпартийна» платформа, я доведе до успеха й. Успехът й е от огромно значение за бъдещото развитие на страната ни, но е твърде крехък, тъй като пет-шест депутати /както смятам/ не биха били солидно мнозинство и всеки миг в парламента могат да се получат атаки от страна на БСП.

Колкото и странно да звучи, ще е нужно на СДС да прави коалиция с турската група депутати. Засега това е положението, създадено от поведението на непредвидливите наши

политици от рода на д-р Дертлиев, и на бившите комунистически деятели, като П.Симеонов, Ал.Каракачанов, проф. Н.Генчев, актьора Слабаков и други прекомерно амбициозни люде.

Пропадна и митът за най-голямата, и силна партия, на земеделците. С романтична и овехтяла платформа, за частна собственост от 200 дка, те не привлякоха селските маси, а и с прословутите си ежби и дружбашки амбиции за власт отблъснаха своя патентован /на думи/ електорат. И все пак, ако бяха се обединили и не се кюскаха преди изборите, като кочове, щяха да получат около осем процента и щяха да бъдат третата сила в парламента, като по естествен начин тушират турските пехливани. Да му мислят какво да правят при бъдещите избори /струва ми се още през следващата година/.

Според мен и Дренчев, с неговата компания от старци, и В.Вълков със своето обкръжение, и спуснатият с парашут Ц.Барев трябва да си отидат, ако искат БЗНС наистина да бъде единен и да просъществува.

Същото трябва да направят и конфликтните личности от синята опозиция с тирета, за да могат пет-шест процента от бъдещите избиратели да се прелеят в истинското СДС /ако не дай Боже и то не се разцепи на партийки, разни движения, клубове и пр.../.

ТУРСКАТА ПАРТИЯ

С тези избори настъпи звездният миг на турската партия. Макар и ориенталци по същност, дух и мислене, те ще използват докрай европейските съглашения и харти за човешки права и ще поискат съвместно управление, тъй като и те по примера на българските комунисти са фанатици, не милеят за бъдещето на родината си, а слугуват на външни сили.

Може би век е нужен, турците да се отърват от азиатския си и верски фундаментализъм, за да станат лоялни граждани на България и преди всичко европейци по дух и мислене.

Поради политическите обстоятелства, изостаналата довчера Турция засега има най-голямата армия на Балканите, което дава кураж на турците у нас да се чувстват силни като малцинство. Разбира се това не би станало, ако живковистите не направиха огромната глупост да ги превърнат в българи, като им изменят имената. Не бива да се забравя, че мнозина от турците преди бяха комунисти и земеделци и през ум не им минаваше да правят някакво си Движение за права и свободи. След комунистическия гаф, турската пропаганда се засили, пантюркизма нахълта у нас и верните агенти на Турция поведоха маането към българския парламент.

Турските дипломати са известни в света със своята гъвкавост и дано и нашите турски лидери се поучат от тях (което е малко вертоятно) и се съгласят да съдействат на СДС в парламента. Принудят ли Филип Димитров да вземе в правителството си и турски министри (което в една европейска страна, а и в САЩ е нещо нормално, но за балканските ни нрави и политически условия неприемливо), ДПС ще навреди не само на Съюза на демократичните сили, но и на себе си, като още повече ще се изолира от българите. На това разчита и вече опозиционната партия на комунистите. Те ще потриват ръце и ехидно ще се усмихват, когато националистично мислещите хора надигнат власт против българо-турската коалиция...

Американците се гордеят със своята расова и партийна толерантност, но докато се стигне до нея, въпреки конституцията им, която я узаконява, бяхме свидетели на не малко ексцесии и клукс-клановски издевателства, при това без да имат за съсед добре въоръжена негърска държава, която да ги заплашва.

Това конфузно положение, ние българите, сами си създадохме.

Има шанс, донякъде теоретичен, защото комунистите все още се надяват отново да властват, същите да ускорят своя конгрес и да заповядат (при тях всичко става по заповед) една радикално настроена част от техните депутати да се отцепят от ядрото, да се провъзгласят за втора демократична алтернативна партия на БСП, която да стабилизира парламента и даде възможност на СДС да състави силно и перспективно правителство. Но това едва ли ще бъде по вкуса на Ал.Лилов, Андрей Луканов и сие да си подпишат смъртната присъда в името на благото на България. Те знаят, че след събитията в Съветския съюз, партията им ще започне да се топи като снежна топка, за да се превърне в локвичка от комунисти, и всячески ще се стремят тази локвичка да мъти водата на цялата страна. Освен това ги е страх, да не би част от партийците им да скочат в редиците на социалдемократите, които за разлика от тях, и начело с Петър Дертлиев, не се отказаха да пощят брадата на Карл Маркс...

Ситуацията е сложна, но не и безизходна. Но като се има предвид, че българите не се славят като предвидливи и умни политици, положението си остава тревожно!...

МИНИ ПЛАН МАРШАЛ

Е, има изход и спасението може да дойде от Европа и Америка. Един мини план Маршал би оправил България, като премахне безработицата, стабилизира земеделието, индустрията, курортният бизнес и напълни джоба на обикновения българин. Тогава и комунистите и турците друга песен ще запеят.

Но дали Западът е на същото мнение? Знам, Германия ще подкрепи един такъв нов план Маршал, но дали Англия и Франция ще бъдат на същото мнение? Няма. Това си личи от поведението на тези страни по въпроса за бъдещето на Югославия. Тях не ги интересуват отделните народи, тях ги интересува да не се наруши европейското статукво, пазят рожбата си, която са създали някога, а и въпреки, че са приятели, все още се страхуват от Германия.

И «братята» от Русия искат да си бъдат и занапред империя и всячески се стремят да не изпуснат завладяните народи от предците им. При тях комунистическата партия може да се преименува, може да отиде и в нелегалност, но имперската им политика няма да се промени, както и азиатската им дипломация.

Опасявам се, че при турското нашествие в парламента, България да не остане неутрална и демократична страна, както ни се иска, а да почне отново да прави компромиси: било да сключи военен съюз или отново да се прикрепи към някоя велика сила, за да пази границите й. Дай Боже да не случи това!...

Филип Димитров е късметлия. Едва ли е сънувал някога, че ще оглави правителството на България. Дано неговият късмет ни избави от тези мои черни предположения и България наистина да стане пълноправен и независим член на европейската общност.

Дано Господ вразуми и неговите врагове, та да не му пречат по пътя ни към свобода и демокрация!

16 октомври 1991 г.

УПРАВЛЕНИЕ НА СДС

Макар и с доста губене на време, поради комунистите, парламентът ни работи добре: изменя, приети от предишното правителство, мнозинство закони и кове нови. Ще се сменят корумпираните юристи-комунисти във Върховния съд. Ще бъдат изритани и много комунистически послушници от съдилищата, прокуратурата и следствените органи. Ще се раздвижат съдебните процеси; политическите бандити, довели страната ни до катастрофа, ще си получат заслуженото.

И другите закони ще разрешат въпроса с чуждите инвестиции, ще се върне земята и имотите на бившите им собственици, ще се разнищи бандата от малки и големи номенклатурни ръководители на фирми и предприятия — на народа ще съмне, но кога ще стане това?

Досега правителството буксуваше заради липсата на ефективни закони, а няма да му е лесно и когато получи и новите закони, защото за пет десетилетия връзките между собственици и крадци така са се затлачили, така са се омотали, че трудно могат да се оправят.

Е, лесно им беше някога на комунистите — грабеха без да питат никого. Ковяха си закони както си искат. Ако протестираш — куршум, затвор, лагери, изселвания, глад, тормоз ежедневен... А сега? Няма революция на пролетариата, има демокрация. И за тази демокрация най-много държат ония, които правеха с хората золуми и убиваха...

Е, държавата си върна заграбените от партията имоти, но къде са заграбените пари, които й са така необходими? Отнесоха ги мошениците на Запад.

Тежко, тежко е положението на правителството, а и доста от министрите са мудни и нерешителни в осъществяването на пазарната икономика. Пушкаров ми е симпатичен, но струва ми се, не може да се отърве от старото мислене: гледа навсякъде държавата да се намесва, без да дава простор на частната инициатива. Непосилните данъци ще унищожат частните фирми или ще ги хвърлят в данъчни закононарушения.

Още се цени грубия физически труд, а интелектуалният се отминава с мълчание. Да не говорим за хората на изкуството, които са оставени на самотек.

Няма ясно изразена концепция за реституцията и приватизацията. СДС е оставила на профсъюзите да подбират кадри, които да заместят номенклатурните ръководители на фирми и предприятия. Прокарва се идеята да се оставят кадърните комунисти. Комунистите могат да останат на длъжности до началник отдел, но всеки оставен комунист на ръководна длъжност е змия в пазвата. При приватизацията е за предпочитане да се поставят на отговорни постове неопитни хора, отколкото опитни комунисти. Не бива да се забравя, че ние, опитните и кадърните безпартийни, бяхме слуги на некадърни комунистически ръководители.

Трябва да се разбере един път завинаги, че демокрацията, за да стане истинска демокрация, не може да бъде толерантна към всеки. След заграбването на властта в Русия от болшевиките, Ленин е поощрявал разстрелите, изселванията, изпращането в лагери. «Човеколюбецът» хич и не си е поплювал. Искал е да обезглави напълно интелигенцията, собствениците, всички немислящи като него. Не му е мигнало окото и да издаде заповед да се избие цялото царско семейство. Страната гъмжала от безпризорни деца, чиито родители са били избити.

А ние, демократите, се страхуваме да уволним някакъв си престъпен тип, страхувайки се да не ни обвинят в гонене на вещици. Нас дори ни е страх да стреляме срещу явни престъпници и убийци. Оставихме калта да размъти и без това нечистата вода на обществото, а полицията се задоволява само да регистрира престъпленията; нямала право да стреля, да бие... В Америка, собственикът може да убие похитителя на имуществото му и законът веднага ще го оправдае.

Циганите не са виновни, че крадат в разградените държавни дворове. Виновна е полицията, че не пресече вродения им апетит към кражби.

Сега държавата ни се намира в мирна война за смяна на комунистическия режим с демократичен. А по време на война мародерите се разстрелват. Нашата полиция колко мародери разстреля? Страх ни е да не би западните страни да ни обви-

нят в проливане на кръв. Трябва да се знае, че само ненормален човек може да ни обвини, че унищожаваме престъпници. Нима нашата полиция не гледа Студио «Х» на българската телевизия? В тях полицаят наистина е пазител на обществото и го пази не с убеждавания и молби към престъпния свят, а с пистолет.

И не е ли ясно на правителството, че Независимите профсъюзи са напълно зависими от бившата комунистическа партия и в тях членуват само комунисти и изтъкнати навремето дейци на ОФ, на Българо-съветската дружба, на Ловно-рибарския съюз и на други сателитни комунистически дружества и формации? Не е ли ясно на правителството, че именно лидерите на тези «независими» синдикати прикриват много стопански престъпления, инспирират стачки, за да провалят правителството, а и самите те вършат незаконни сделки?

И защо така жално изпищяха «бедните» независими синдикати, когато със закон им бе отнетото от държавата имуществото? Та нали това имущество не се обсебва от някаква си партия, а се връща на законния му притежател — народът? Пищят, защото не разчитат на членската си маса, а на материалната си база, на имотите и паричките, които им идват от фирмите...

Цял живот по ведомост са ми удържали членски внос за профсъюзите и нито веднъж не съм летувал в един от стотиците луксозни почивни домове на морето или в планината. Винаги профгрупоргът ми заявяваше, че няма карти. Картите бяха предназначени само за комунисти. Те трябваше да живеят, да се лекуват, да почиват, а ние безпартийните трябваше с оскъдните си средства да търсим частни квартири по курортите и балнеосанаториумите, които също бяха резервирани за комунистите и техните семейства.

Този лицемерен синдикат на синдикати , верен докрай на комунистическата партия, не само забавя демократичната реформа, но всячески се стреми да я провали. Неговата висша цел е не да се застъпва за трудещите се, а да провали законното избрано правителство. И, ако навреме не се вземат мерки срещу него и да бъде разобличен, той ще си постигне целта и както стана в Полша, утре на министър-председателския

стол, а може би и на президентския, не е изключено да седне някой от профсъюзните босове...

Някога Хитлер и Сталин казваха: «който не е с нас е против нас». Защо сега правителството не съобщи на гражданите, че който не е за пазарната икономика и унищожаване на тоталитаризма е враг на демокрацията и ще бъде преследван като държавен враг? Народът казва, че «сухо дупе риба не яде». Правителството трябва да си понамокри гащите, ако иска народът му да яде риба, защото само с кисело мляко, хляб и парламентарни спектакли не се живее...

Правителството трябва веднага да разреши и въпроса за пенсионерите, които представляват повече от една четвърт от населението. Кой «умен» държавник измисли уравниловката на пенсиите? Кой саботьор издаде закон да се изплаща една и съща пенсия на некадърници, мързеливци; нивга неработили да получават пенсии като на тия, които цял живот са се трудили и плащали осигуровки? И какво общо имат социалните помощи във вид на пенсии с истинските пенсии за изслужено време и възраст? Та това са два различно формиращи се фондове!

Ако пенсионните фондове са били изядени от партията и профсъюзите, то незабавно трябва да се формират от продажбата на партийните и профсъюзни имущества и то на чужденци, за да се получи валута, а не да се дават под наем или да се правят държавни фирми. Държавата трябва да се освободи колкото се може по-бързо от тези имоти, които в чужди ръце могат да се използват ефективно. Разбира се, имотите трябва да се продадат за известни срокове, след което отново да станат притежание на държавата... Много от партийните домове по летовищата могат да се използват от чужденци, но не и от нас, защото ние сме лоши и неефективни стопани.

Не съм съгласен и партийния дом да се предостави за културни или други цели. В тежки времена културата може да просъществува и в старите си сгради. Партийният дом трябва да се продаде за валута. Той е пригоден да стане за Балканска банка или някое солидно дружество, което ще инвестира в страната, дори може да се превърне в хотел с увеселителни

заведения, а сцената му може да се превърне в казино или търговска борса. В този миг нашата изтощена държава трябва да бъде жестоко практична, ако иска да оцелее.

Етническият въпрос не е толкова сложен както си го представляват някои. Турците, макар и да са фанатично религиозни, все пак са добили донякъде практичния характер на българина и преценяват, че едва ли ще бъдат по-добре в Турция, отколкото в една разрешаваща им всички човешки права България. Аз смятам, че бъдещото икономическо положение на страната ще притъпи етническите конфликти, изкуствено създадени от комунистите, и всеки небългарин ще си намери подходящо място в просперираща страна. Струва ми се, че само малцина мюсюлмани са явни привърженици на пантюркизма; мнозинството са за мирен труд в родната си страна.

За много хора бе недопустимо в българския парламент да има турски депутати, но постепенно се разбра, че това е естествен ход на историята. Не е важно какъв си в една държава, важно е отношението ти към нея. Можеше ли някой преди броени десетилетия да предположи, че негрите в Америка могат да бъдат учени, дипломати, претенденти за президентското място, а и генерали? Чудото стана и то се оказа, че не е чудо, а просто и просто пример за демокрация и зачитане на човешките права.

Отърсим ли се от балканската си мнителност, тушираме ли навреме шовинизма у малцината българи, които продължават да играят на фалшивата националистическа струна, няма нищо нередно турци да заемат държавни служби, да бъдат бизнесмени, а даже и да получават офицерски чинове в армията. Какво от това, че са мюсюлмани? Нима мюсюлмани не водеха война срещу мюсюлмани в Персийския залив?

Българите никога не са имали намерение да похристиянчват турци. Какво ни пречат те да си изпълняват религиозните ритуали и да си говорят на майчиния език, както ние се връщаме към своите религиозни ритуали и си говорим майчиния език. Пет века турците не можаха да ни потурчат, та сега ли ще сторят това? Религията и езика е съкровенно нещо, трябва да си много силен и много кръв да пролееш, докато ги изтръгнеш от хората.

ПО ПОВОД НА ЕДНО РАДИОПРЕДАВАНЕ НА ЛЕГИЯ «РАКОВСКИ»

Една военна победа зависи изключително от интелигентността на военоначалника. (Личният пример, дисциплината, техническата подготовка са задължения на нисшия офицерски и сержантски състав). Историята ни дава много примери на интелигентни военоначалници и на простаци. Германия воюва с целия свят и даде около 10 милиона жертви, руснаците-победители — над 40 милиона... Българската войска винаги е печелила победи и нито едно полково знаме не е падало в противникови ръце, но всички войни бяха загубени от некадърните ни политици.

Навремето обикновени занаятчии, с безумната си храброст и революционен дух, станаха маршали, но ги командваше гениален военоначалник — Наполеон. При оскъдната военна техника и това можеше да се случи, но, при наситената с танкове, оръдия и самолети Втора световна война, видяхме какво стана с руските армии, командвани от простаци като Будьони и Ворошилов.

И при нас, въпреки голямата военна техника, след деветосептемврийския преврат българската армия се скапа, защото бе командвана от генерали-овчари и министър — дърводелски чирак. Това с очите си видях при многократното си мобилизиране: командирите, които ме обучаваха, бяха «гащници» — тъпомислещи хорица, нямащи нищо общо с отговорното звание офицер. А знае се, че какъвто е командирът, такива са и войниците. (*И както войската се командваше от простаци, така и в индустрията ни командваха също такива простаци, с длъжности, звания и научни титли, подарени им от партията заради тяхното послушание и вярност към нея. Един от моите генерални директори бе инженер, полуграмотен човек, който не можеше да различи винкел от ламарина, а парторгът ни, на когото всички се кланяха, защото фактически той командваше обединението, беше шивач. И нищо чудно нямаше в това, защото и министър-председателят ни беше шивач, а президентът — полуграмотен печатарски работник...*).

През тридесетте години бях юнкер във Военното училище. При строга дисциплина и нечовешки физически натоварвания, ние — първенците на българските гимназии, бяхме обучавани от елитни военни и цивилни университетски преподаватели, които за три години, при петнадесетчасово дневно обучение, ни дадоха две висши образования — военно и административно-юридическо. И оцелелите офицери, завършили Военното училище през тридесетте години, «препасваха» на всяка длъжност, милостиво дадена им от комунистите.

В трудовата ми книжка е отбелязано, че съм бил: шлосер, майстор-дърводелец, снабдител, икономист, началник на планово-разпределителна служба, машиностроителен инженер, технолог, конструктор; завеждащ износа на завод, завеждащ външнотърговски връзки, панаири, изложби и реклама на едно от най-големите машиностроителни обединения. И срещу всяка спомената длъжност, в работническата ми книжка, а и в многочислените заповеди, фигурирам като ударник и отличник, независимо от това, че в свободното си време съм бил писател и неведнъж разказите и книгите ми, без да са били партийно-слагачески, са били награждавани, тъй да се каже, от немай къде.

Няколко години преди пенсионирането си бях завеждащ редакция, с двадесет подчинени радактори, в тежко издателство с печатница. Същевременно бях и хоноруван редактор на «затлачени» издания в издателство «Медицина и физкултура», а след пенсионирането се отдадох на чисто писателска и историко-проучвателна работа в Добруджа, където за град Каварна написах роман, много разкази и статии, научно популярни книжки и бях активен автор и съставител на двутомната история на града... Всичко това не го пиша да се хваля.

Не само аз, такива са били и моите колеги: дициплинирани, честни, работещи не за «великата» партия, а за оцеляването на България. Искам да изтъкна каква самодисциплина и всестранна подготовка ни беше дало Военното на Н.В. цар Борис III училище, откъдето бяха излезли ненавистните за комунистическата посредственост «царски» офицери. Офицерите, които ако не бяха уволнени за «фашистка дейност», сега нашата армия нямаше защо да се страхува от която да било съседна армия, дори при коалиция от тяхна страна...

Легия «Раковски», чийто представители се явяват по радиото и телевизията, са умни и интелигентни хора. Радвам се, че те са проумели какъв е бил някогашният български офицер и чест им прави че искат да достигнат неговото ниво.

И все пак иска ми се да споделя с тях някои свои мисли.

Някога ние твърде детайлно изучавахме българската бойна история и особено се занимавахме с личните качества на нейните командири. Имахме и шанса да слушаме и лекции от офицери, участвали в Първата световна война. Те не изтъкваха само своите заслуги, но и своите грешки — твърде важен фактор за нашият тогава малък боен опит.

В училището, професионално разглеждахме и действията на Освободителната война. Много от изтъкнатите руски генерали, на чиито имена са кръстени улици, селища и местности, под лупата на историята се оказаха пълни некадърници «храбро» жертвали своите части. Оказа се, че от стотиците генерали само Гурко и Тотлебен са били истински професионалисти. А генерал Цимерман, командир на Долнодунавския отряд в Добруджа, на когото е издигнат огромен паметник в Добрич, е бил не само некадърен страхливец, но и враг на българския народ. Това личи от непрекъснатите му доклади до главнокомандващия и руския военен министър. Цимерман просто не признава, че има български народ и моли ходатайство пред руския цар, България да превърне в губерния, където да се заселят всички руски евреи. Интересна идея, нали?

Учихме и в най-големи подробности и другите войни, които България е водила, и все до едно и също заключение сме стигали: командирско умение — да; храброст — да; липса на облекло и храна; недостатъчно бойно оръжие — предимно артилерия и боеприпаси; разчитане на «боя с нож» в заключителната фаза на атаката.

И, трагични последици от войната, заради недалновидната и амбициозна политика на нашите държавници, които в доста случаи са се оказвали и предатели, служещи заради пари на чужда държава. Няма защо да ги изброявам, макар и историята да е толерантна към тях и да е кръстила на тяхно име улици и булеварди.

А от генералите ни само един е предател — Владимир Заимов и на него също беше кръстен булевард...

Но предателството е друга тема — много обширна и гадна. Тя не засяга само политици и офицери, но голяма част от народа, която заради облаги и чужди интереси «всеотдайно» работи почти половин век срещу собствения си народ.

Огромна, мъчно поправима вреда сториха и политическите офицери в нашата войска, които половин век напразно ядяха български хляб, за да тровят душите на младежите със своите противонародни комунистически идеи.

Господи, как разреши свещенната наша войска да стане трапеза на толкова предатели и стотици некадърни генерали?!

Ако искаме бъдещият български офицер да бъде «на ниво» той не само трябва да бъде интелигентен и добре подготвен професионално, но да спечели авторитет между своите сънародници. Това не става бързо, нито леко. Иска се време и детайли, на пръв поглед незначителни, но много важни.

Засекретяването на военната тайна, допреди година, отне правото на офицера да общува с гражданите. Наистина има военни тайни, които не бива да излизат от казармата и кабинетите на Министерството на отбраната, но това не значи офицерите да бъдат обременявани с тях. Те трябва да знаят до каква степен да си отварят устата...

Офицерът не бива да допуска да бъде зле облечен /било когато е във военна униформа или в цивилни дрехи/. Когато е в униформа не бива да носи каквито и да било сакове, пакети и пр. Ако се налага да пазарува, това може да стори в цивилни дрехи.

Офицерът трябва да получава голяма заплата. Навремето един подпоручик получаваше три пъти повече, отколкото един учител. Българските офицери трябва да бъдат малко /някога те бяха само две хиляди и петстотин души, като в тях влизаха военните лекари, музиканти, интенданти и пр./, но те трябва да бъдат подготвени професионално, да имат обща култура, светско възпитание и тогава ще имат основание да получават достатъчно възнаграждение от държавата. И с право, защото военната служба не е лека и в мирно време.

Не импровизацията, а добрата военна мирновременна подготовка, печели война.

Българската войска трябва изключително да обърне внимание на подофицерския състав, който да бъде подготвен също професионално, а и в културно отношение. През войната, в Германия аз рядко срещах американски офицер. Цели части, обозни колони и други малки формации от рода на взвод и рота, се командваха от сержанти и ефрейтори. (Сержантът е основният ръководен фактор не само във войската, но и в полицията в САЩ, Англия, а и във Франция). Този сержантски състав трябва да отговаря на всички офицерски изисквания. Нищо срамно не бива да има, ако сержантът е с висше образование. Той също трябва да бъде добре заплатен и добре поставен в обществото.

Офицерският, сержантският и ефрейторският състав трябва да се пенсионират след двадесет години военен стаж; сержантският състав и младшите офицери — на четиридесет и пет годишна възраст, старшите на петдесет, а генералите — задължително на шестдесет.

Всеки чин трябва да се получава след сериозен контролен изпит — практически и теоретически. Войнишкият състав и сержантският трябва да постъпват във войската след изпит за интелигентност, здраво телосложение, външен вид и психическа устойчивост. Младежът не бива да е боледувал от сериозни болести; да е спортувал, да няма развалени зъби и очите му да са в ред. Ръстът му не бива да бъде под един и седемдесет, да има изправена стойка и нормален вървеж.

Вече разбирате, че говоря за професионална войска без излишен боклук, имайки превид, че осемдесет на сто от нашата младеж е такъв боклук, може би нужен на обществото, но не и на казармата...

В заключение искам да кажа, че на нашата малка страна не й са нужни чорбари, а малко, но истински мъже, които трябва да боравят с най-съвременни средства за нападение и отбрана. Войната в Персийския залив ни доказа това.

При малък офицерски състав и перфектно обучен сержантски и войнишки състав, държавата ни може да си позволи да закупува или произвежда най-ефективните бойни средства за нападение и отбрана.

А останалите младежи? Те необходими ли са за войската? Да. И младежите и девойките на осемнадесет години трябва да влизат по за три месеца в казармата, за да се научат на дисциплина, на войнска чест и да си служат с обикновеното оръжие. Във време на война те ще бъдат администраторите, регулировчиците, сътрудниците на гражданската отбрана.

Господи, дали някога ще се сбъдне моята мечта, за да видя нашата войска, не само каквато беше някога, но каквато я виждам в мечтите си? Дано!

И нека да бъдат завинаги проклети ония, които превърнаха славната наша армия в жалка паплач...

НЕНАДЕЙНИ МИСЛИ

Празна раница не пази граница — казваше Драгов. Едва ли един нахранен глупак ще я опази — добавям аз.

Две смърти няма, без една не може — казваше Драгов. Умът е по-важен за боеца от храбростта — добавям аз.

Безсмислената храброст е плод на замъглен разум, тъй като «страхът от смъртта е по-силен от самата смърт».

ПРЕЗИДЕНТСКИ ИЗБОРИ

/Стефановден 1991г./

На 12 януари 1992 година ще се проведат президентски избори. Двадесет и две непопулярни двойки ще участват в изборната борба, между които най-голям шанс има двойката Желев—Димитрова. Досегашният президент Желев успешно води българската дипломация на Север и на Запад, спечели лични симпатиии в САЩ, Брюксел и Русия. Надявам се, че след неговите срещи със световните политици ще последват и положителни резултати за измъчената ни страна. Не виждам за момента друг по-подходящ от него за президентския пост, но ме смущава донякъде неговият вицепрезидент.

Блага Димитрова няма опит в политиката и не ми са ясни съображенията, защо СДС я предложи за този пост? Може би да се отърве от нея, тъй като е предявявала претенции за министерско кресло, за което е съвсем неподходяща. А, може би, и Блага Димитрова е пожелала висшата длъжност? Амбициозна бабичка! Изглежда, неугледното градче Бяла Слатина отвреме-навреме ражда амбициозни, напористи мадами, като Блага Димитрова и Цола Драгойчева...

Питам се: недай Боже, ако нещо се случи с Желю, като как Блага ще ни бъде държавен глава!?

Жестоката истина е, че засега в България няма личности. А и национални герои нямаме, след като с една гладна стачка и няколко противокомунистически реплики човек може да се издигне до най-висок пост...

И все пак утешението е, че на президентските постове няма да застанат простаци, а интелигентни хора — дано народът ни не оглупее, та да гласува за друга двойка. Тогава трагедията за България ще бъде сигурна.

Ще станем за смях, ако на президентския пост седне истеричното старче В.Вълканов и на вицепрезидентския — световният пътешественик Р.Воденичаров — явни креатури на комунистическата партия. А да не говорим за останалите президентски двойки, които не са нищо повече от политически слуги или шутове...

Боже, пази България!

Д-р Ж.ЖЕЛЕВ и Бл.ДИМИТРОВА

На 19 януари 1992 година за пръв път в българската история народът пряко избра свой президент и вицепрезидент на републиката. Всъщност д-р Желю Желев бе преизбран, а Блага Димитрова, според вестникарските клюки, му бе наложена от СДС.

Гласувах за тази двойка, не защото я смятам за най-подходяща, а защото в момента не виждам по-подходящ за президент от Желев, който в едногодишното си президенство взе няколко правилни политически решения, издигащи авторитетът на България пред западните страни. Въпреки воя на комунистите, той включи страната ни в конфликта между демократичните сили и Ирак и с това спечели симпатиите на САЩ и Европа. Желев пръв от държавните глави в света поздрави Борис Елцин и му предложи помощ по време на превратa в СССР, същевременно косвено защищавайки и пленения от заговорниците Горбачов, като с този свой навременен политически акт доказа, че е демократ и радетел за спазване на държавната законност. Желев също пръв призна, този път с подкрепата на СДС, и независимостта на Македония — факт с голямо политическо значение за България. Също за пръв път в нашата история Желев направи сполучливи контакти с президента и вице-президента на САЩ, с генералния секретар на НАТО, с президента на Франция Митеран, с английската кралица и министър-председателя на Англия, с канцлера Кол и други важни държавници. Така Желев изведе страната ни от полвинвековната й политическа изолация и й проправи пътят към Европа.

Тази негова активност и творческата му дейност като десидент по време на живковизма ми даде основание да гласувам за него, като едновременно с това бях принуден /заради една бюлетина с двете имена/ — и за Блага Димитрова, към която изпитвам известни резерви.

Поради двегодишното си тежко боледуване, придружено с пет също тежки операции, аз нямах сведения от хора за политическото развитие на СДС, на който Съюз съм привърженик, нито лични впечатления от д-р Желев, но затова пък имах възможността да следя политическия ни живот от телевизията и радиостанциите — наши и чуждестранни. Изводите ми от тази информация са, че нашата страна се движи, макар и бавно, по верния път на демокрацията, като главните й спънки се явяват от страна на икономиката, трудно преодолимата номенклатурна бюрокрация, неефективното ни селско стопанство и развихрилата се престъпност...

За мен, д-р Желев е умен, спокоен и уравновесен държавник, на когото не липсва и смелост, но все пак понякога ме дразни неговата скромност и лоялност към опонентите си, недопустима за един държавник, защищаващ определена кауза. Дразни ме и неговата суховатост в изказванията му, в които липсва оптимистичната емоционалност, така нужна на народа ни. Тези негови качества на честност и благородство биха били ценни за един обикновен гражданин, но не и за държавен глава, който пряко кореспондира чрез масмедиите не само с интелигентни хора, но и с простаци, които за съжаление са болшинството от народа ни.

Нещо което дразни не само мене, но и културните хора, в Желев е неговият говор — източно-български диалект, който шокира на фона на мнозинството негови опоненти, журналисти и говорители по радиото и телевизията. Д-р Желев твърде дълго е живял в София и е имал възможност да коригира фонетиката на своя говор, както това са направили мнозина израсли в провинцията хора, решили да се посветят на политиката.

Не съм съгласен с противниците на президента, че той трябва да бъде снажен, мъжествен и красив. Световната история доказва, че стройните и мъжествени мъже не винаги са били добри държавници и военоначалници. Напротив — дребните хора, непритежаващи особена мъжка сила и привлекателност, са имали по-големи държавнически качества от дангалаците, а и амбициите им са надвишавали ръста им десетократно.

И все пак, струва ми се, че д-р Желев е най-подходящ за политическия момент президент, а когато демокрацията наистина се установи у нас, може да се повика Н.В. цар Симеон. Засега българският народ още не е узрял за монархия и ако се проведе референдум, едва ли царят би го спечелил.

* * *

Колкото и парадоксално да звучи, комунистите биха предпочели царя, отколкото Желю, но изчакват сегашният президент да извърши някой гаф, та тогава да започнат да агитират за монархията. И това сигурно ще стане, защото злобата и омразата между демократи и комунисти е огромна, персоналната битка между бившата и сегашна номенклатура едва сега започва и не се знае докъде ще доведе страната ни.

Аз съм убеден, че ако утре се проведе референдум, дали да бъдем република или царство, по-голяма част от комунистите ще гласуват за монархия, защото ще се надяват за надпартийна милост, дарена от царя, заради бъдещото благо и мир между народа. Та нали така стана в размирната Испания и двете враждуващи народности в Белгия?

Ще гласуват за Н.В.Симеон от страх да не дойдат «екстремистите», които да ги натикат в дупето на кучето, заради невинната смърт на техните бащи и близки, заради разграбените им имоти; заради лагерите и затворите...

Тронът е друго нещо. Той не търпи ексцесии. Той е привърженик на християнските постулати: мир, братство, опрощение на греховете... и първи ще гласуват за идването на царя партийните секретари. Те, виновниците за националната ни катастрофа, усещат, че по всички международни харти и договорености са людете, причинили най-големи злини на човечеството и с право биха поставени извън закона, за да не мърсят, дори с дишането си, демокрацията...

* * *

За Блага Димитрова имах резерви и съм убеден, че заради нея д-р Желев не спечели на първия тур на изборите.

Бл.Димитрова е амбициозна, нападателна и с «мъжкарска» поезия. Чрез мъжа си Йордан Василев връзката й с парламентарната група на СДС е тясна и заради това, като вицепрезидент, тя може да изпълнява и ролята на комисар в президентството...

Преди години, проф.Александър Милев, който ми беше класен учител в гимназията, ми донесе превода на «Илиада» — негов многогодишен труд. Помоли ме да му помогна да нагласи буквалния превод в стихове. Казах му, че нямам опит в поезията и го насочих към Веселин Ханчев, с когото се познавахме от казармата (беше войник в минохвъргачната рота на 6-ти пех. полк). Ханчев се съгласи и взаимната работа с Ал.Милев потръгна, но болестта на поета го принуди да я прекрати и аз тогава предложих, със съгласието на Ханчев, преводът да се нагласи в стихове от Блага Димитрова.

«Илиадата» излезе от печат — голямо постижение на нашата преводна литература, и, когато поздравих Ал.Милев за успеха му, той ми се оплака, че Блага Димитрова е взела многократно повече от него хонорар заради помощта си. От класния си получих и упрек, че съм го насочил към нелоялна сътрудничка, която не навсякъде е спазвала мелодичността и ритъма на известната епопея.

Знаех, че никой от нашите класици не се е осмелил да преведе цялата «Илиада» от старогръцки, както това направи Александър Милев, и високо оценявах труда му, като смятах, че ще се намерят хора, които да коригират направената грешка от издателството, но това не стана.

И съдът не разреши този въпрос — кой знае защо, одобри първоначалните хонорари. В резултат, Блага Димитрова се обогати за сметка на Ал.Милев, който така се притесни, че може би това притеснение се оказа и фатално за ненавременната му смърт...

В превода на «Илиада» Ал.Милев не е допуснал грешки, но стиховете на Ал.Балабанов, макар и някъде да звучат архаично, много повече ми харесват от тия на Бл.Димитрова,

която не се е съобразила с «мелодичната песенност» на епопеята и я е приземила с тромавите си стихове.

Макар и да съм бил винаги в «конфликт» с учителя си по латински в гимназията, заради мързела си да уча древният език, аз уважавах Ал.Милев заради неговата начетеност и «класическа култура» и, затова спорът му с Бл.Димитрова ме възмути, и оттогава започнах да гледам с недоверие на нейните ходове в литературата, а защо не и в живота й?...

Може би не съм прав, тъй като едностранчиво съм погледнал на конфликта — напълно вярвах на моя изигран учител, — но аз съм така устроен, че само от един единствен факт мога да си извадя заключение, кой е прав и кой е крив, а от този извод се разпределят моите симпатии и антипатии.

Аз, като редактор, пък и като приятел, безвъзмездно съм помагал на много автори, не само в стилово отношение, но и в сериозно намесване в текста на произведенията и ми се струва за неетично Бл.Димитрова така «парагьозцийски» да постъпи с един от най-видните наши познавачи на класическите езици, какъвто беше покойният проф.Ал.Милев. Затова и имах резерви към поетесата, когато я избирахме за вицепрезидент.

Е, дано занапред тя да ме опровергае с работата си...

ПРИТЕСНЯВАМ СЕ

Притеснявам се за изневярата на президента Желев към демократично избраното правителство на Филип Димитров.

Притеснявам се и за подлостта на членовете от ДПС, които от мокри кокошки, за една година се превърнаха във важни и надути пуяци.

Притеснявам се и за наивните лидери на СДС, които не си направиха сметка, с кого си имат работа, и си пропиляха мандата.

Е, Координационният съвет късно започна да «отлюспва», налепилите се по него паразити, и дано вместо тях не се налепят други. Този катарзис не беше само нужен, но и задължителен за избирателите на СДС. Всички компромиси — било с БСП или с депутатите турци, биха уронили престижа на демокрацията с фатални последици за бъдещето на страната.

Отсега нататък трябва да се чакат избори. Обаче избори с ясна и реалистична политическа програма за бъдещото управление на страната. Още отсега е нужна агитация, лице с лице с избирателите. Изграждане на бъдещи избирателни районни, общински и градски структури, в които да се заангажират сериозни хора с богат умствен багаж. Тук пропуските ще бъдат фатални!

При бъдещите избори голяма роля трябва да играе личността, а не мъртвите души, както преди.

Трябва да се направи и всичко възможно да се спечелят синдикатите, като работниците се запишат в нормални синдикати, верни на СДС. На всяка цена, наред със закона за изборите да се предизвика и избор на синдикатни ръководства, за да могат да се елиминират старите вече корумпирани лидери.

Говоря за избиратели, но докато се стигне до урните няма да бъде лесно. Желев ще прави какви ли не комбинации, за да продължи мандата на сегашното правителство. За съжаление и много депутати от СДС ще му съдействат в тази мръсна работа. И затова е необходима пълна мобилизация на силите и непрекъсната борба за печелене на избиратели, повечето

от които са скептично настроени към политиката. Те трябва да се убедят, за да не избягат утре в някой фалшив бизнес блок или да си пуснат бюлетините на прокомунистите от т.н. Център.

На българския народ трябва да се обясни ясно, какво го очаква, ако отново комунистите се върнат на власт.

И какво ще е бъдещето му, ако се управлява от демократично правителство!

Обстановката е сложна и борбата с реакционните сили няма да бъде лесна, но бъдещите избори са единственият шанс страната ни да се откъсне от азиатщината и отново да намери своето място между културните европейски народи.

И, ако лидерите на СДС не се сплотят, и не напънат всичките си сили за спечелването на изборите, безславно и завинаги ще се отзоват в миналото — те и заедно с тях и великата им синя идея...

В-к «ДЕМОКРАЦИЯ»

Вестник «Демокрация» трябва коренно да си промени обликът и да стане най-после авторитетен ежедневник и официоз на демократичните сили, със собствена информация.

Статиите трябва да бъдат къси и актуални. Не бива да се допускат литературни измишльотини, а и карикатурите да станат по-качествени.

Веднъж в седмицата трябва да се пуска подлистник с карикатурен обзор на противника. Този позабравен някогашен «Папагал» е особено важен за селските маси, които повече обичат да гледат, отколкото да четат. Такъв илюстрован «папагал» трябва да виси по всички кръчми и кафенета в нашата страна. Обаче карикатуристите, които ще го правят, трябва да бъдат талантливи и духовити. Това ще струва пари. Така е, но парите не идват даром.

Вестникът трябва да си създаде мрежа от събирачи на реклами, а и агитатори, които да събират пари от своите привърженици, особено от тези, които се обогатиха от реституцията. Пари трябва да се потърсят и от българите, живеещи в чужбина. Рекламите трябва да се пускат на определено място във вестника и вестникът да увеличава страниците, но не и цената си заради тях...

«Демокрация» е политически вестник и всички коментарии за книги, глупави зодиакални таблици и излишни спортни известия трябва да се изхвърлят. За това си има литературни, кинаджийски и спортни издания.

Във вестника да се обърне по-голямо внимание на европейските страни, чийто естествен търговски хинтерланд е на Балканите.

Политическите статии трябва да бъдат къси и бойки. Омръзнало ми е да чета цели реферати по този или оня въпрос. Омръзнало ми е да чета от все едни и същи автори. България има и умни хора, които трябва да си кажат мнението.

Голямо внимание трябва още от сега да се обърне на разпространението на вестника, та той да стига и до най-затънтената паланка, както това става с «Дума».

Координационните съвети по места трябва да задължават своите симпатизанти да се абонират за вестника, а не само един вестник да минава от ръка на ръка. Ако искаме да спечелим бъдещите избори, не трябва да се стискаме. И не трябва да бъдем прекалено скромни към исканията си от нашите бъдещи избиратели.

ДАЙ БОЖЕ!

И сега, бившите комунисти, превърнали се автоматично на социалисти, твърдят че демократичното избрано от народа ни правителство не спазвало техните човешки права!

Наглостта и дебелоочието на комунистите, изглежда, е тяхна патологична черта, която едва ли някога ще изчезне от генната им кодировка.

Аз и жена ми непрекъснато се стремим да забравим тежкото си минало, но само като си представим, че слабата ни демокрация може да се огъне и комунистите отново да дойдат на власт, косите ни настръхват.

А комунистите не само са дебелооки и нахални, но и много напористи към завземане на властта и предпочитат в страната ни да се лее кръв, да настане пълен хаос, само отново да се докопат до управническите постове.

Но, как да се обясни на младите българи, които не са им яли отровната попара, че комунизмът е най-перфидната демагогия, обричаща народите на политическо, морално и физическо робство, заради благоденствието на шепа мошеници.

И все пак се намират наивници, предимно простички, неуспели в живота хорица, да се водят по акъла на изпечените демагози и да пускат кървавата бюлетина в избирателните бюра. И заради тези посредствени люде, нашата родина още дълго ще се гърчи от болезнени спазми, докато набере сили и тръгне смело към истинската демокрация и държавно преуспяване.

И, дай Боже, още малко да поживея, за да се почувствам нормален гражданин, на нормална, освободила се завинаги от комунистическия кошмар държава!

ЩЕ ВИ ПРОСТЯ!

След сгромолясването на комунистическия режим, интелигенцията ни изпадна в безтегловност, започна да се рее из безвъздушното пространство, мъчейки се да се докопа до някаква твърдина, за да увисне като паяк на нея.

Огромното клонесто дърво на бюрокрацията, с което години наред социализмът се гордееше, започна да изсъхва и ненужните му никому плодове окапаха. Фабриките за канцеларски столове, бюра и чанти фалираха. Дипломите за висше образование и научните титли се обезцениха и настъпи интелектуална инфлация. И този културен вакуум, както след девети септември 1944 година, започна да се запълва с тъмните сили на обществото. Настъпи отново времето на посредствеността, на безкултурието и престъпността... Улиците на столицата се изпълниха с ориенталски сергии и се огласиха с цигански маанета и долнопробни кафански песни.

В спъваната от комунистическото мнозинство в парламента реформа към пазарна икономика настъпи междувластие, в което номенклатурчиците в индустрията и селското стопанство започнаха да саботират и да ограбват малкото останало от бившия режим.

По-будните младежи хукнаха да търсят щастието си по чужди земи.

Народът, вкочанен от страх от бъдещи ексцесии, напълно загуби националното си достойнство, предпочете нещастното си битуване пред свободната изява.

Обременен, от наследствена омраза към умните и можещите, намразил и труда, в четиридесет и пет годишното си бездействие, народът се превърна в благодатна тор за псевдохуманните комунистически идеи — изумявам се от учудване, като как така комунистите се хвалят, че имат още петстотин хиляди членове, след като и на всяко дете е ясно, че същата комунистическа партия е докарала страната ни до дъното на пропастта!...

И естествено ми идва отговорът, за това неестествено състояние на нашето общество, че тези половин милион хора са или глупаци или престъпници, уплашени от бъдещо възмездие. И може би второто предположение е вярното.

Та нали всеки партиец е бил ченге на собствената си партия? Та нали всеки партиец, за да се докопа до някоя доходна служба, е унищожил по няколко честни и предани на отечеството си граждани? Та нали те или техните бащи и близки са били виновни за избиването и изпращането в затвори и лагери на десетки хиляди невинни българи? Та нали не други, а те са си измислили какви ли не привилегии, непознати не само във феодализма, но и в робовладелческия строй?

О, как познавам нищожните ви души! Та нали почти половин век съм се препъвал във вашата посредственост и партийна грандомания...

И въпреки, че сте ме накарали с нечовешки усилия да се измъкна от блатото, към което тикахте всеки, немислещ като вас, въпреки вашата алчност и жестокост, бих ви простил, ако се извините и обещаете занапред, не само на думи, но и на дела, да станете хора нормални.

Ще ви простя, както простих на онези ваши съпартийци, които се отказаха от фалшивите идеали на комунистическата партия и започнаха да строят нова, свободна България. Както простих на земеделците и социалдемократите за историческата им грешка, да бъдат съучастници в антихуманната Сталинска политика.

Но и без моето опрощение, част от тези късогледи политици минаха през комунистическата стърга, когато, макар и късно, се отрекоха от вероломните си съюзници. Макар да си поправиха грешката късно, чест прави на тези хора, които с риск на живота си се върнаха в лоното на българщината и отново станаха здравомислящи граждани.

Прощавам и на вас, хиляди бивши партийци, които си скъсахте книжките, стига утре да не пуснете червената бюлетина в урната и да застопорите отново България там, където беше половин век.

Прощавам ви, защото не искам повече да се лее кръв в изстрадалата ми страна. А и ви щадя, тъй като вие не сте нормално мислещи хора, а умствени инвалиди.

Нека да си умрете от своята болест, но мълчаливо, без да ни безпокоите с животинските си скимтене и крясъци, че сте сгрешили, защото тогава «времената били други».

Много добре си спомням тези времена. Те бяха такива, каквито вие ги искахте — времена жестоки и просташки. Времена, командвани от неграмотни люде, изплували от помията на обществото, за да налагат волята си над умните и работливи хора. Времена ненормални, без човешко достойнство, изпълнени с предателства и азиатски амбиции. Времена, командвани от шивашки чираци, дърводелци и печатарски работници. Времена, в които нашият народ раждаше ласкатели, доносници, хитреци и скрити зад партийния си билет разбойници.

Прощавам ви, но ще продължа да ви мразя до гроб, защото вие осакатихте не само моя живот, но и животът на милиони хора, чиято единствена вина бе, че не искаха да бъдат насилствено превърнати в олигофрени.

И накрая ми идва на ум една песничка, която си пеехме някога в тесен семеен кръг:

«Колко смешно е да си червен боклук
и да няма кой да те изхвърли...»

Тогава бяхме млади и се смеехме на червения боклук, но той така зарина страната ни, че се страхувам дали някога някой ще може да го разчисти.

Дай боже, това да стане поне след смъртта на моето многострадално поколение...

ЧАСТ ВТОРА

VIII

ВПЕЧАТЛЕНИЯ, СРЕЩИ

София се гордееше със своите къщи, улици и околности, но истинската гордост бяха нейните граждани — възпитани, сериозни, културни, с европейски стил в живота. Е, не всички софиянци ходеха на театър, на симфонични концерти и на художествени изложби, но нима в западните страни всички гледаха Шекспир, слушаха Бетховен или се възхищаваха на Сезан или Гоген? Народът навсякъде си е народ и се състои от плява и жито — неговата интелигенция. А българската интелигенция, преди комунистическия преврат, беше много по-голяма от тази на Франция, Германия, а да не говорим за тази в САЩ или Русия.

Преди превратa у нас имаше заведения, които напълно задоволяваха културните и духовни нужди на столичани, като започнем от цирка и стигнем до сцената на Народния театър; от народните песнички на Парушев, до Деветата симфония на Бетховен; от наивно изрисуваните ковьорчета по панаирите до изящните акварели на Щъркелов; от кварталните и синдикални вечеринки до баловете във Военния клуб и зала «България»; да не говорим за киното, което беше задължително удоволствие за всеки и особено за децата, за които се прожектираха подбрани филми, в специални ученически кина, почти безплатно.

Светилата на нашата наука и култура бяха възрастни, а аз твърде млад, за да мога да беседвам с тях. И все пак бях горд, че дишам един и същ въздух с тях, по едни и същи улици вървях с тях и заедно с тях се радвах на благополучието и свободата в нашата държава. Тези хора, чиито имена влязоха завинаги в нашата култура и наука, бяха малцина и никой не оспорваше качествата им на честни граждани и творци. Те бяха живите паметници на столицата, нейната интелектуална украса и светлина, която дразнеше очите само на неудачниците и на залагащите на чужда карта комунисти.

Дядо Вазов с кученцето си вече го нямаше, но по улиците, в Борисовата градина и по кръчмите, още се срещаха големи фигури като Добри Немиров, Кирил Христов, Теодор Траянов, Т.Г.Влайков, Стилян Чилингиров, Михаил Арнаудов, Константин Константинов, Симеон Радев, Владимир Василев, Йордан Бадев, Сирак Скитник, Георги Стаматов, Николай Лилиев, Александър Балабанов, Елин Пелин, Йордан Йовков и още няколко честни кавалери на българското перо.

В София се намираха заведения, където на никого не се забраняваше да влиза в тях, но самите посетители преценяваха дали мястото им е там или по-подходящо е да отидат в някоя кръчма или квартално кафене. Тогава хората се събираха на почерпка или на кафе не заради финансовите си възможности, а заради своите интелектуални интереси. Елин Пелин пишеше за шопите, но шопите не смееха да седнат на неговата маса, когато писателят си говореше с художника Александър Божинов, с професор Мишайков или с професор Александър Балабанов.

В квартала ни имаше кръчма, наречена «Бистрица». Независимо, че в нея идваха хора с най-различни професии — шопи, дребни търговци, занаятчии, бирници и прочие, никой не се осмеляваше да седне до дългата маса, където редовно се събираха дипломати, писатели, журналисти, художници, под председателството на Борис Вазов.

В такива кръчми-клубове, предимно с посетители с един и същ житейски мироглед, не влизаха и жени, за да не разводняват мъжката атмосфера «със своите глупави женски съблазни и нелогични глезотии», както казваше един стар любител на кръчмарските компании.

По улиците и концертните зали се мяркаха Добри Христов, Тодор Хаджиев, Никола Цонев, Петко Стайнов, Панчо Владигеров, Сашо Попов, Георги Атанасов—Маестрото, Драгия Тумангелов и се проявяваха като талантливи млади музиканти Марин Големинов, Любомир Пипков, Парашкев Хаджиев, Недялка Симеонова, Васил Стефанов, Тамара Янкова, Люба Енчева, Васко Абаджиев.

Артистите Васил Кирков, Будевска, Снежина, Златина бяха още живи. По сцените играеха незабравимите Владимир Трендафилов, Кръстьо Сарафов, Константин Кисимов, Невена Боюклиева, Ирина Тасева, Георги Стаматов, Панталей Хранов, Никола Балабанов и други изтъкнати дейци на театралното изкуство.

Сега се питаме, защо оперното ни изкуство е западнало. Западнало е, защото нямаме вече певци като Събчо Събев, Цветан Каролев, Михаил Люцканов, Петър Райчев, Кюпев, Масларов, Попов, Цветана Табакова, Милкова—Золотович, Каренин, Любомир Паунов, Отето, Казаков, Георги Дончев и други жреци на оперното изкуство у нас.

А и оперетата събираше не само непретенциозни любители на лекия жанр, но и сериозни ценители на музиката и преди всичко на хумора, който с голямо майсторство ни представяха Асен Русков, Буби Тачев, Мими Балканска, Тинка Краева и други по-млади артисти и артистки.

И балетното ни изкуство цъфтеше. В него главните жрици бяха Лили Берон и Воробьова.

Изброявам тези имена, за да почувствам отново наслада от спомена ми за тях...

Тогава художниците бяха малко, но всеки беше със свой стил и неповторимост: Кожухаров, Гюдженов, Щъркелов, Денев, Петров, Узунов, да не изброявам още няколко, без чийто платна Националната ни художествена галерия не би представлявала никакъв интерес.

В моето детство и юношество още бяха живи Боян Пенев, Юрдан Иванов, първенецът на българската историческа мисъл Васил Златарски, Филов, Янко Тодоров; юристите Петко Стоянов, Баламезов, Йосиф Фаденхект, Демостенов; лекарите Станишев, Киров, Русев, Недков, Чилов, Здравков, Бракалов; математиците Попов и Обрешков; политиците Ал.Малинов, Н.Мушанов, Я.Сакъзов, С.С.Бобчев, Д.Гичев, В.Димов, Г.М. Димитров, П.Костурков, М.Маджаров, Н.Петков, Андрей Ляпчев, Муравиев, Пастухов и други водачи на политически партии.

На нашата улица /«Л.Каравелов»/ и съседните улици, в близост до нашата къща, живееха много известни семейства, оставили следи в българската култура и наука, като: проф. Мишайков, математикът Попов, артистът Васил Кирков, певецът Казаков, музикантите Вулпе и Визнер, проф.Петко Стоянов, Христина Морфова, Хр.Бръзицов; а също — генералите Попов, Станьо Петров, Никола Иванов, Жеков, Сливков.

Между честните наши съседи, за съжаление, се криеха и недостойни хора, като Петко Напетов и терористът Фридман, свързан с атентата на катедралата «Света Неделя». Нашата махала се мърсеше и от присъствието на Димо Казасов, Кимон Георгиев и на още няколко превратаджии и чужди агенти.

По-късно, на нашата улица и в съседните на нея «Ген. Паренсов» и «Ю.Венелин», се заселиха писателите Димитър Талев, Емилиян Станев, Петър Динеков, Камен Калчев, историкът проф.Веселин Бешевлиев и други известни личности, занимаващи се с изкуство или наука.

Покрай дребнавите журналисти на жълтите вестничета и т.нар. «прогресивна преса» със сериозното си перо се отличаваха журналисти като Б.Вазов, Хр.Бързицов, Добрианов, Кожухаров, Р.Алексиев и най-големият между тях — Данаил Крапчев.

Да ми простят ония, на които не споменах имената, но аз пиша спомените си по памет, без да правя каквито и да било справки — най-малко от енциклопедията. В нея много от имената на нашите изтъкнати хора липсват и страниците й са изпълнени със социалистически псевдогерои и политически престъпници.

Старостта не е за завиждане, но тя има предимство, че е видяла много хубави и лоши неща; и хора, които вече не са сред нас, но които са създавали българската художествена и духовна култура. С едни от тези хора съм разговарял, с други съм се черпел по кръчмите, трети само съм срещал по улиците, и съм се радвал, че те са мои съвременици и съграждани.

АНГЕЛ КАРАЛИЙЧЕВ

Когато бях в първо отделение, учителката ни г-жа Чардофонова (съпруга на колоритната фигура от Съединението Чардофон Велики) доведе в класната стая един младеж с черен перчем върху челото и ни го представи, като бъдещ голям писател, от когото трябва да се учим да говорим и пишем на хубав български език, а не на шопски диалект. Младият човек благодари на учителката за похвалата и с висок глас заяви, че по-голям писател от Иван Вазов едва ли България ще роди и посочи с пръст портретът му над черната дъска, през чиято рамка още стоеше траурна панделка.

Младият писател се наричаше Ангел Каралийчев. Той ни прочете приказката за «Бабината питка», която много ни хареса. Посъветва ни всички да се абонираме за детското списание «Светулка», където видни български писатели ще ни учат на хубав български език чрез интересните си приказки.

Послушах съвета му и когато започнах да чета, поисках от нашите да ме абонират, не само за «Светулка», но и за «Детска радост» — две списания, които очаквах с нетърпение да пристигнат в края на месеца. За тези списания ни абонирваха учителките, като на десет абонати се даваше едно списание безплатно за децата, които нямаха възможност да го купят.

С Ангел Каралийчев се запознах на една квартална вечеринка след превратa. Бях завел на нея певеца Аспарух Лешников, който мизерстваше, да изпее няколко песни срещу дребна сума. На другия ден се видяхме с бай Ангел в «Стадион» — кръчмата на ъгъла на «Граф Игнатиев» и бул«В.Левски». Разказах му за първата ми среща с него като дете и той се зарадва; нарече ме «стар приятел». Пихме бира със скумрия на скара. (*И в следващите години той пиеше само бира, а за мезе пастърма, тъй като черноморската скумрия изведнъж изчезна*).

Правеше ми впечатление, че за този известен писател вече не се говореше и това незачитане не само тревожеше, но и потискаше Ангел Каралийчев. Макар и след преврата да беше влязъл в партията, в същото положение бе изпаднал и Фурнаджиев, който отвреме навреме посещаваше нашата махленска кръчма. По-късно ми стана ясно, защо партията държеше двамата талантливи творци под капак — особено Каралийчев, когото смяташе за ренегат, тъй като навремето е сътрудничел на партийните литературни издания, а след атентата в «Света Неделя» е осъзнал заблудата си и скъсал с партията.

Ангел Каралийчев бе дълги години редактор в издателство «Български писател». Работеше в една стая с Илия Волен и аз често се отбивах при тях, за да си поговорим. (*И към Илия Волен партията имаше резерви, но той беше по-активен в писането и успя да се адаптира към новия строй и дори стана зам.-председател на Писателския съюз*).

След работа бай Ангел сядаше на нашата маса в ресторант «Стадион», изпиваше бутилка «Радебергер» и си тръгваше, тъй като си лягаше рано. Сядаше до мене и само с мене говореше, въпреки че на масата бяха негови колеги от издателството: Спас Кралевски, Илия Волен, Петър Пондев, Тихолов, а понякога и Дора Габе с която живееше в една и съща къща. По-късно, след статията в «Пламък» за пиесата «Страх», на масата ни сядаше и Тодор Генов, с когото се сприятелих заради романа ми «Щастието не идва само», който му харесваше.

В литературното си съревнование, за възстановяване на писателския си авторитет, Каралийчев и Фурнаджиев водеха мълчалива борба и, въпреки че не се понасяха, другаруваха без да си говорят, за да се дебнат и парират ходовете си. До този извод дойдох, когато няколко пъти двамата водих с колата си на риболов. Те през целия ден не си проговориха, а и вечерта, когато се отбихме в ресторанта «Златната рибка» над Кокаляне, за да вечеряме, двамата също мълчаха и ме поставиха в трудното положение само аз да говоря. А не бях дошъл да ги развличам, а нещо да науча от тях...

По едно време Фурнаджиев стана и секретар на СБП, получи званието «заслужил», а ако се не лъжа и някаква голяма литературна награда. Много по-дълго време на литературни компромиси трябваше да изтече, за да може и Ангел Каралийчев да бъде признат от партията за свой писател. Но това стана едва, когато Никола Фурнаджиев беше починал.

Партийните критици нанесоха не една обида на бай Ангел. Те твърдяха, че той е писател без творческа фантазия и всичко ценно, което е написал, го е дължал на народното творчество, което е преразказвал. Забравяха, че и Пушкин е използвал народното творчество в своите книги за деца. Но независимо от своите врагове, творчеството на бай Ангел се наложи над посредствените писачи на детски книги и дори започна да бъде издавано в чужбина, а и за пръв път китайци прочетоха нещо от български писател.

Иска ми се да спомена нещо за пътешествието на бай Ангел в Китай, където беше поканен от тамошния писателски съюз.

Като селянин, Каралийчев бе особено взискателен към яденето, нямаше вяра на кръчмарските ястия и затова си поръчваше само риба или пастърма. А и внимателно оглеждаше чашата, преди да я напълни с бира. И понеже някой му беше казал, че е намерил в шише българска бира хлебарка, той пиеше само немската «Радебергер».

В Китай той разбрал, че китайците обичат кучешко месо, а и видял как малки кучета се продавали на пазара, и решил да мине на нещо постно. Той почти месец обикалял голямата страна, за да се среща с китайски деца, и винаги си поръчвал едно и също ястие с едър ориз, за да се предпази от кучешкото месо. Когато се върнал в Пекин и обяснил на тогавашния посланик Панчевски /Господи, какъв простак е бил пратен за посланик там!/ с какво се е хранил цял месец, всички в посолството започнали да се смеят. Вкусните постни оризови ястия се оказали, че нямат ориз, а някакви си бели червеи...

Когато бай Ангел ни разказваше това в кръчмата, още му се повдигаше.

Е, той не беше от партийния ранг на Тодор Генов, когото в Китай са посрещнали не с ястие от червеи, а с прочутата пекинска патица, сервирана в тридесет блюда с различно едно от друго приготовление и с различни сосове. При това съдовете са били позлатени, както това е ставало по времето на императорските приеми.

С китайския си хонорар бай Ангел си купи лека кола «Волга», но тъй като не умееше да шофира, предложи ми аз да я карам, като отвреме-навреме го водя на риболов. Обеща ми, след няколко години и да ми я подари... Не исках да бъда никому слуга, пък дори и на уважавания от мен Ангел Каралийчев, затова му отказах — обещах му да го водя на риболов, когато имам възможност, без да ми подарява колата. Но той искаше да бъде сигурен и си намери друг шофьор — «сключи договор» с поета Иван Кръстев, който беше започнал да се върти около него, на когото не само подари по-късно волгата, но и го превърна в детски писател.

Бай Ангел нямаше деца, живееше в къщата на своята жена на ул.«Тодор Каблешков», сега «Проф.Н.Михайлов», и бул. «Васил Левски», която бе разрушена и на нейно място издигната жилищна кооперация. В тази кооперация имаше апартамент и Дора Габе. Апартаментът на бай Ангел имаше сводести врати и целия интериор наподобяваше стара българска къща. Той не бе забравил родната Стражица и бе подпомогнал кметството с пари, за да се построи картинна галерия. Веднъж, след завръщането си от Стражица, той беше много разстроен от лошото стопанисване на галерията и съжаляваше за хвърлените за нея пари, като казваше, че е «окачил на свиня звънец».

Ангел Каралийчев продължаваше да бъде любим детски писател, но подчертано се стараеше да пише и за новото време. Чувстваше, че изкупува грях, и не се оплакваше. Но измъчваше го мисълта, че много посредствени писатели станаха «народни», а него непрекъснато партията го забравя.

В желанието си да получи това звание, бай Ангел написа един очерк за някаква си социалистическа винарска бригада и ми го прочете. В този очерк, написан майсторски и с хубав език, вече бай Ангел не беше Ангел Каралийчев, но аз го окуражих, като му казах, че след този компромис «народният деятел» му е вързан в кърпа и той занесе очерка в радиото...

С ужас забелязвах, как от ден на ден склерозата завладяваше бай Ангел. И особено тя се засили, след като почина неговия брат. Тази смърт окончателно го сразии превърна на дете, което безсмислено се хилеше, когато му говорят. Тогава партията реши да го направи «народен», когато той вече не можеше да се радва на дългоочакваната награда.

От приказките на Ангел Каралийчев съм се учил на хубав български език. И хиляди като мене ще се наслаждават на сладкодумието му, защото творчеството му, преди превратa, ще остане завинаги в златната съкровищница на българската литература!

* * *

Съжалявам, че Военното училище ми отне в годините на моето възмъжаване възможността да контактувам с много от лицата, които споменах. А отсъствието ми от обществения живот продължи и след като станах офицер, тъй като войната вече бе започнала и трябваше всичките си сили да отдавам за сигурността на страната. Въпреки тази моя казармена заетост, намирах малко време да обикалям заведенията, където се събираха хора на изкуството, тъй като политиците не ме интересуваха, а за науката не бях подготвен.

Редовно посещавах КООП на ул.«Раковски» (сега ресторант «Севастопол»), където на т.н. «рибни дни» се събираше компания от писатели, начело с Ал.Балабанов и Елин Пелин. Винаги заемах маса до тяхната, за да мога да ги слушам, какво говорят.

Случайно на една маса няколко пъти бях с Ал.Балабанов, но с Елин Пелин нямах това щастие. Бях прочел всичко, което той беше написал, и бях запленен повече от народния му хумор, отколкото от битовите му разкази и повестта му «Гераците». Като гражданин, те повече ме шокираха с първичните си страсти, отколкото с литературната си стойност. И въпреки това осъзнавах, че след Вазов, Елин Пелин е един от най-големите наши писатели, но съжалявах, че не е достатъчно популяризиран, за да добие име и в световната литература. Не се знае, дали европейската култура не би навредила на таланта му, ако я добре познаваше?...

Дядо Вазов също не беше достатъчно образован, а стана патриарх на българската литература!

И, дали немската култура не попречи на Пенчо Славейков да развие своя талант на българска почва, а го остави да се разхожда по чужди земи и това му отне простонародния чар, какъвто притежаваше неговият баща? Сигурно не съм прав. Все пак някой трябваше да възстанови скъсаната връзка през турското робство с европейската култура и това се зае да направи П.Славейков и компанията му около списание «Мисъл», където д-р Кръстев винаги е раздавал чужди карти и с тях понякога е объркал играта...

ЕЛИН ПЕЛИН

Външният вид на Елин Пелин не подсказваше с нищо, че е писател. Той е бил селски даскал и си оставаше по външност и държание такъв. Командировката му в Париж никак не беше повлияла на шопския му нрав. Само му бе дала повод да измисли някой виц за французите, в смисъл, че те нито са по-умни, нито по-хитри от байловските шопи. А и като го слушах, не можех да си представя, как с този подчертан шопски диалект писателят пише на литературен език! Може би редакторите са му помагали? Не! Елин Пелин е пишел бавно и обмислено. Не е пишел дебели томове за много пари, затова и парите винаги са били кът в неговия джоб.

Елин Пелин беше писател, чийто герои са селяни и там, където се е опитвал да описва граждани, перото му е загубвало първичната си сила.

Известно е, че комунистическите писатели и критици отричаха Вазов, Славейков, Йовков, а и Елин Пелин. Животът на Елин Пелин е бил заплашван от лумпени, след превратa, и един Господ го е спасил от куршум. Е, после на управляващите им дойде ума в главата, като разбраха, че само с комунистически пасквили не се създава култура, и с половин уста признаха литературните заслуги на Елин Пелин. Но достатъчен беше страхът му от тях, за да пресъхне перото му и животът му да се съкрати...

За мен творчеството на Елин Пелин е един красив трън, израснал в тогавашната нашенска действителност; трън от който стотици пчели смучат с наслада нектар за своя кошер. Неговото творчество е високохудожествен фотоетюд на нашето село, като с писателския обектив са хванати всички красиви и грозни детайли на неговия интериор.

И не напразно много от писателите, родени на село, са се опитвали по един или друг начин да имитират Елин Пелин. Духът на байловския писател ще го видим да живее в творчеството на Георги Караславов, Ст.Ц. Даскалов, Илия Волен, Слав Караславов и на мнозина още «селски» писатели и поети, творили в ерата на социализма. Те всички, макар и да засилваха пропагандния социален заряд в своите теми, не можеха да се отърват от битовия обективизъм на селската действителност, характерна за Елин Пелин. А и колкото да се стараеха да го имитират, те не успяха да се доберат до тайната сила на неговото перо...

АЛЕКСАНДЪР БАЛАБАНОВ

Елин Пелин бе приятел с Александър Балабанов. Тях ги свързваше Пижо и Пендо, някогашният вестник «Българан», а и вестник «Зора» на Данаил Крапчев, където и двамата публикуваха.

Друг беше Александър Балабанов; аз още не мога да разбера, като как потъналият в античността поет, писател, критик и лингвинист — разсеяният в много посоки професор, си е избрал за приятел твърде земния Елин Пелин. Слушах ги внимателно и нито веднъж не ги чух да говорят за литература, а най-малко — за класическата. Говореха за риболов, за вино, за екскурзии; тревожеха се за съдбата на оплетената ни в политиката страна. Говореха с радост за присъединилата се Македония към майка си България, без кръв и излишни жертви, без и да им идва на ум, че след време тези многоизстрадали българи ще я забравят и ще си изкарват рода от някакво си гръцко племе... На тази маса нито веднъж не чух да се критикува някой от покойните или живи писатели, нито да се коментира някоя излязла на пазара нова книга. Писателите бяха дошли в ресторанта да си почиват, да се почерпят и прогонят черните си мисли за настъпващата война.

По-късно, когато се събирах на маса с писатели, също ми правеше впечатление, че не се подхващат литературни разговори, а се разискваха незначителни битови теми. Правеше изключение само един стар Хамлет принц датски[62], който и повечко да си беше пийнал продължаваше сладкодумно да говори за миналата ни и съвременна литература, като благородно раздаваше съвети и теми на компанията от пишещи братя. А Принца беше коректор и кръчмата не му даваше възможност да напише онова, което така умно разказваше...

Проф.Ал.Балабанов можеше да си говори на латински и на гръцки с много историци и университетски преподаватели, но и той, като Принца-коректор, предпочиташе да си пилее мъдрите мисли по кръчмарските маси. Професорът бе разсеян човек, но ясно проумяваше на кого Господ е дал талант и само с него другаруваше. До голяма степен това се отнасяше и за журналиста, художника и карикатуриста Ал. Божинов. А винцето, рибата и кръчмарската маса бяха само повод, да се събират...

[62] *Димитър Подвързачов*

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

На масата на Елин Пелин присядаше и Светослав Минков, наскоро завърнал се от Япония, където беше аташе по културните въпроси към българското посолство. Този модерен писател сякаш не подхождаше на компанията, но тя го приемаше, не само за получаваната от него информация за Япония — страна, която малко се познаваше, но и за артистичния му стил; с жонглиране на не повече от триста слова постигаше голям ефект в разказите си...

«Гарвана», както писателите наричаха Светослав Минков заради дългия му нос (а може би — повече заради едно нашумяло стихотворение на прокълнат френски поет, към който той изпитваше уважение), беше колоритна и интелигентна личност със собствен стил на живот и самочувствие на модерен писател. Той нямаше нищо общо с пролетариата, нито с идеите на Маркс, но именно заради високата му стойност партията го прие, за да украсява със стила си на беден благородник просташките им литературни редици, чийто предводител бе един некадърен поет на име Полянов.

Преди преврата малките книжки с разкази на Светослав Минков просто се разграбваха от интелигентните читатели. На един дъх ги иззобвах и аз. Те бяха светлина, в нашето отървало се вече от селенията общество, която ни обръщаше очите към ново белетристично изкуство, непознато дотогава в литературата ни. При това, изкуство действено, без многословие и моралистични разсъждения, уважаващо културата на читателя. Жалко, че дойде преврата и Светослав Минков не можа да се разгърне напълно като писател, а беше принуден да превръща оригиналното си творчество в пропагандни социалистически пасквили.

Имам основание да тъгувам цял живот за този писател, който за щастие стана редактор на моя книга, а за нещастие по това време се разболя, пенсионира и предаде книгата ми на друг редактор, от когото нищо не можех да науча. Като начинаещ писател жадувах да открия как се получава магията на писането, а не описателството, и шансът, да науча тая тайна от приятелския настроен към мене Светослав Минков, ми бе отнет от съдбата...

Гарвана си отиде преждевременно и само Дечко Узунов успя да запази на портрет артистичния му образ, но не и духа на вечно безпаричния благороден рицар на нашата съвременна литература...

СТИЛИЯН ЧИЛИНГИРОВ

Стилян Чилингиров беше професор на сестра ми по детска литература, а със сина му Христо дружехме. Той беше издател и след превратa издадените от него книги бяха инкриминирани и складирани в мазето на къщата му, за да чакат камион да ги отнесе за претопяване. Докато ги отнесат, Христо ни ги продаваше на килограм. Така се сдобих с «Отнесени от вихъра», с «Вечната Амбър», с романите на Андре Мороа, на Артур Шницлер, Бласко Ибанес, на много книги от известни автори, включително и с книгите на баща му.

Хитлер изгаряше книгите на Стефан Цвайг, на Кафка, Рилке и братята Ман, а нашите комунистически лидери пращаха за претопяване книгите на Ст.Чилингиров, Фани Мутафова, Д.Талев, Вл.Василев, Змей Горянин и на други «фашистки» автори на художествена и научна литература, за да се сдобият с хартия за бъдещите си пропагандни глупости. Такава бе съдбата и на издателства, като «Факел», «Златни зърна», на Смрикаров, на Стоян Атанасов и други известни издатели. В казаните за претопяване отидоха не само книгите и списанията на издателствата, но и много тонове с ценна литература от обществените библиотеки и на първо място от Народната библиотека.

Чилингиров не само беше уволнен, като председател на Съюза на българските писатели, но беше и анатемосан като писател. При няколкото ми срещи с него в дома му на «Бяло море» той не споделяше мъката си с мене; бях още млад. А дори ме окуражаваше, като казваше, че никое мракобесие не трае много. А аз, сетил се за Средновековното, само се прекръстих, та дано и нашенското да не трае с векове. Е, молитвата ми помогна, та то трая само половин век...

Старият писател ми е още пред очите в неговия полутъмен кабинет, зад бюро, отрупано от всички страни с книги. (Такъв кабинет видях за втори път само при проф.Веселин Бешевлиев). Чилингиров бе слаб човек, с изпито, отшелническо лице, което излъчваше флуиди на честност и доверие. И, може би, не толкова за голямото му творчество, а за тези негови «флуиди», българските писатели го бяха избрали за свой председател.

ЙОРДАН ЙОВКОВ

Според мен най-големият български писател, когото за съжаление само можех да наблюдавам по улицата и в редките ми посещения с баща ми в кафене «Цар Освободител», бе Йордан Йовков. При този прецизен писател няма фира в творчеството му (каквато за съжаление се често среща при Елин Пелин), освен романа му «Чифликът край границата», към който лично аз имам известни резерви. Макар и трудно да намира темите (та нима Гогол ги е намирал лесно!), Йовков е постигнал съвършенство в строежа на изречението. Фразата му е чисто-прозрачна като планински поток и без много да шуми и плиска емоционални фигури и помпозни епитети, тя пленява със своята образност и убедителна искреност.

Много пъти се е повдигал спор, кой е по-голям художник — Елин Пелин или Йовков, и аз твърдо съм защищавал мнението си, че по-младият е по-голям.

Външността на селски кмет, а и мълчаливият му характер, някак си принизяваха големия му талант. Но като гледах образа на Волтер и на дебелашкото изражение на Балзак се успокоявах, тъй като бях млад и търсех хармонията между характер, държание, талант и външен вид в уважаваните от мен хора.

Йовков почти винаги седеше сам на маса в прочутото писателско кафене на «Цар Освободител», а и никой не се осмеляваше да наруши самотата му, освен проф.Михалчев. Колкото и да се взирах в Йовков, нито веднъж не го видях да се засмее. Знаех, че е имал неприятности в Букурещ, когато бил чиновник в посолството, но той вече работеше в Министерство на външните работи на много по-отговорна и навярно по-добре заплатена служба, а си оставаше мрачен и недостижим за обикновените като мен люде.

Други неща пишат за него близките му в спомените си, но и те не са могли да разкрият истинския му характер, освен неговата мания да пише сам, без някой да го смущава и че е обичал по всяко време сутляш. Но това не е Йовков.

В един епизод от своя «Дневник с обратна дата» Тодор Генов разкрива частица от благородния характер на писателя, с когото са работили в една и съща стая в Министерството. Йовков, който не казвал освен «добър ден» и «довиждане» на своя млад колега цяла година, изведнъж му съобщава, че агенти са бъркали из бюрото му, когато е отсъствал, и с това го е предупредил да вземе мерки. Той е знаел, че Тодор изнасял съветски вестници, за да бъдат преписвани в комунистическите издания, но смятал това за несъществено провинение и е осъдил полицейските служби за своеволието им да бъркат в чужди бюра.

(*Тодор Генов толкова много се уплашил, че е разкрит, та още същия ден взел влака и се озовал в Париж, за да се препитава с плетене на скандали и да шушне наляво и надясно против България; за удивление, в един глас и със сериозни хора, един от които бил и Илия Бешков...*)

Социалистите-умници упрекваха Йовков в национализъм, но нима искаха този чист патриот да пръска противонародни позиви при Добро поле през Първата световна война или да тръгва с тълпите на шантавия Даскалов да сваля царя и правителството с пушки и топове, както това направиха болшевиките в Санкт Петербург?

Ако по онова време, всички писатели стояха на националните позиции на Йовков, едва ли така добре щеше да бъде постлана черга, за да се търкалят на нея комунистите в нашия български дом...

АНТОН СТРАШИМИРОВ

Тези, които смятаха за модно да се преструват на социалисти, след превратa се разкайваха за своята наивност...

И много ми се искаше Антон Страшимиров да поживее в социалистическия рай, за да се убеди, колко фалшива е била неговата «писателска съвест» и грубо бъзикането в душите на младите интелектуалци.

И ако беше още жив, да му кажа, че по-добре е било за него да си оправи българския език в хаотичните си произведения, отколкото да лае по мегданите срещу правителството и родната му страна. А и още нещо — да не пие преди да пише и говори.

И все пак не се съмнявам в честните намерения на Антон Страшимиров, но упреквам неговата мания за популярност и по този начин да окъпе името си в калното комунистическо блато.

Е, социализмът заразява със социализъм всяко дете, което обича да слуша празни от съдържание приказки, но да ги разказва старец, който не им вярва, е глупак, за да не употребя и по-силна дума!

МИХАИЛ АРНАУДОВ

Удивителна личност, с която имах шанса да се познавам, бе Михаил Арнаудов, чиято смъртна присъда не повлия на здравите му нерви и той, макар и оплют, продължи да се рови в богатите си литературни архиви, заедно с неуморимата му почитателка Елена Огнянова, докато успя да изчака закъснялото време за реабилитацията си на голям литературен историк, критик и фолклорист.

Той имаше постоянна маса в югоизточния ъгъл на кафене «България», където се събираха старци на неговите години, а Иван Богданов и аз бяхме единствените «младежи». Михаил Арнаудов не пиеше, освен кафе, не пушеше и непрекъснато говореше, а ние слушахме.

И творчеството му се характеризираше с многословие и широка обстоятелственост, та понякога, когато човек го чете, забравя за какво става дума. Особено пък, ако се престраши да отвори великата му замешотина за «Веда словена». Обаче той е напълно поносим в описанието на фолклорните ни обреди, в студиите си за възрожденците и по-специално за любимите му Вазов и Яворов.

Всъщност, той приключваше литературната си критика с тези двама поети и мъчно можеше да се изтръгне думичка от него за Пенчо Славейков, за Петко Тодоров или за други съвременици на Яворов. И беше много смешно учудването му, когато искахме мнението му за Смирненски, Теодор Траянов, Кирил Христов или, недай Боже, за Вапцаров. Той вдигаше безпомощно рамене и след кратко замисляне, заявяваше, че не познава такива хора. А когато веднъж Иван Богданов спомена Младен Исаев, Арнаудов се оживи и запита откъде познава неговия съученик от Русе, Исай Младенов...

* * *

Когато остарях и аз започнах да приличам на професора — не ми се говореше за съвременни писатели; не че не ги уважавах, а просто защото ми се струваше, че нищо ново не могат да ми кажат след Димов и Талев. А да не говорим за поетите, които по начало не обичам да чета, тъй като още като ученик имам хронична алергия, получена от скандирането на Омир, Вергилий и Овидий...

Пък и това ровене, в примитивната психика на нашия народ и кукуниженето на разни диалектни възклицания, са ми дошли до гуша — от дебелите томове на Ст.Ц.Даскалов, Георги Караславов, Т.Г.Влайков и всички последователи на не дотам изящната и дълбока народна мъдрост, фолклорно модернизирана и звуково изопачена и от по-младите автори.

Но нали сме българи и трябва да смучем от българската земя сокове, за да правим и продаваме на чужденците нашенски шербети?...

После се чудим, защо изоставаме в техниката и науката. Ами, нали за да бъдеш тесен специалист, в която и да е област в науката и техниката, трябва да имаш широка култура — и преди всичко, художествена литература, а тя, горката, хич я няма. Пък и да я има, не влиза в световните стандарти за употреба...

* * *

С Михаил Арнаудов се засякохме и в почивния дом на писателите в Хисаря. Щом писателите го видеха, че се появи в хола, веднага се изпокриваха в своите стаички и аз, като възпитан човек, изслушвах с внимание многословните му лекции на професор по сравнителна литературна история.

Разбирах го напълно. Повечето от приятелите му бяха измрели и той търсеше уши за пълнене със слова, които непрестанно движещите му устни произвеждаха, било със заклятнически шепот или с вой на противовъздушни сирени.

Не съм бил мъченик, нито се оплаквам. Напротив — с гордост заявявам, че съм изслушвал търпеливо и с внимание дългите монолози на известния професор, в които нито за миг не почувствах емоционални колебания, а дори понякога потрепервах от хлад при редките му, но строги присъди на влезли вече в историята ни класици.

А когато ми говореше за Яворов, той се мъчеше да не бъде клюкар, като Михаил Кремен, и засягаше само творчеството на поета, като избягваше да се рови в интимния му живот, въпреки че знаеше много повече за него от други негови съвременици.

Михаил Арнаудов живя цял век, упорито борещ се със склерозата, и остави огромно количество литературен исторически архив и произведения, които мъчно могат да бъдат оборени от социалистическата критика.

Той пишеше за нашите възрожденци с плам, но и той, самият, бе последният възрожденец, когото имах щастието да познавам...

ЯВОРОВ

Баща ми казваше, че Лора не била красива, но е била стройна и е крачела с мъжка стъпка, което дразнело тогавашните дами. Вървяла с вирната глава и не винаги отвръщала на поздравите. А еснафите се учудвали, как тя — дъщерята на един министър-председател, се е унижила да се омъжи за поет, при това черен и грозен...

След смъртта на Лора, и македонските войводи забравили, че Яворов се е бил за тяхната свобода и започнали да го заплашват, че ако не се самоубие, те ще го убият. Знаем резултатите от техните заплахи. Вече сляп, поетът е бил изоставен от всички и самотно се е движел из улиците, като отвременавреме се отбивал в една албанска сладкарница на ул.«Раковски», която след смъртта му бе кръстена на неговото име.

Веднъж баща ми, като отивал на работа в Министерството на пощите, забелязал поета да седи самотен в тази сладкарница. Поискал разрешение да седне до него и се представил. Яворов се усмихнал, като научил, че е пощенец, и започнали разговор на пощенски теми. Яворов съжалявал, че дошъл в София и станал поет, вместо да си живеел спокойно в провинцията, като телеграфист.

«Мъката ви е голяма, затова казвате това — възразил баща ми. — Ако не бяхте дошли в столицата, едва ли вашият талант щеше да се развие до такава степен, та сега целият български народ да се гордее с творчеството ви.»

«Талант! — възкликнал поетът. — Този талант ми опропасти живота...»

Горе-долу такъв е бил разговорът.

На раздяла, Яворов стиснал ръката на баща ми и му благодарил за «пощенския им разговор, върнал го с години назад, когато е бил щастлив наивник.»

Баща ми не обичаше да чете поезия, но когато беше в настроение декламираше стиховете за Калиопа, които ги намираше за много «пощенски», тъй като и той навремето си се е възхищавал от някаква си красива гъркиня...

МИХАИЛ КРЕМЕН

Михаил Кремен беше братовчед на свако ми Антон Хлебаров и отвреме-навреме го посещаваше. Преди много години Кремен е бил писател, после търговец на пиана и, когато отново нашумя темата за Яворов и Лора, той написа книга за тях. Книгата имà успех, тъй като рядко се пишеше за миналото у нас, но в нея не се казваше, дали Лора се е самоубила или Яворов е стрелял в нея. Изглежда читателите това очакваха да научат от книгата, а между нас казано и аз очаквах Кремен веднъж завинаги да разреши този спорен въпрос, но бях разочарован от неговото словесно шикалкавене...

Бях поръчал на свако да ме повика, когато при него дойде Кремен, и веднъж ми се отдаде възможност да го запитам на четири очи за истината. Той или не я знаеше, или не искаше да я каже. Напомних му твърдението на Екатерина Каравелова, че Яворов е умишлено застрелял Лора, но Кремен само се изхили и нито потвърди, нито отрече това...

Веднъж с него се засякохме в издателството и той ме покани да изпием по чаша вино в близката кръчма «Бай Спас». Помислих си, че е решил да ми каже нещо важно за Яворов, но останах разочарован, като разбрах, че ме е повикал, за да ми се похвали. Главният редактор на издателството беше му поръчал да напише втори том за Яворов и Лора и той ме разпитваше, какво да направи, за да получи повече хонорар.

Според свако ми, Кремен никога е нямало да каже истината за убийството; неговата жена е била любовница на Яворов и с книгата си му отмъщавал, като не съобщава на читателите си, че Лора е била истеричка и се е самоубила в момент на поредния скандал, предизвикан от патологичната й ревност.

Свако беше военен прокурор и, може би, беше се добрал до истината чрез проучване по делото на Яворов...

АРТИСТИ

Дали съм гледал, или нашите са ми разказвали, как Васил Кирков е играл на сцената, не си спомням, но много пъти съм го виждал, тъй като живеехме в една махала и играех със синовете му: Гошо, Кирчо, Васко. Беше строен, красив и спокоен човек, но нашият съсед — старият режисьор Георги Златарев, казваше за него, че когато стъпел на сцената полудявал и на останалите актьори им треперили гащите, ако държал в ръката си шпага.

От разговор между майка ми и баща ми разбрах, че нямало в София жена, която да не е влюбена във Васил Кирков и заради него карали мъжете си да ги водят на театър. А една нейна позната си поискала парите обратно, когато на сцената вместо Васил Кирков излязъл неговият дубльор...

Васил Кирков имаше четири сина и една дъщеря. Пазач на двора му беше кучето Витош, което веднъж ме ухапа, когато играехме на индианци...

Синът му Васко също стана актьор. Той много прилича по външен вид на баща си.

От основоположниците на българския театър познавам Екатерина Златарева, която почина, когато бях дете, и нейният съпруг Георги Златарев. Той боледуваше от остър ревматизъм, движеше се в количка, и всеки ден един мъж го откарваше да се лекува в басейна на княжевската баня. Семейство Златареви нямаха деца и бяха си осиновили една Грозданка, която ги наследи. Къщата им се намираше на ъгъла на «Л.Каравелов» и «Ген.Паренсов».

От старите артисти познавах и Иван Попов. Той живя 100 години. С неговия внук другарувахме. И той, като мене, влезе във Военното училище.

Няколко години в партера на нашата къща живееше П.К.Стойчев, директор на Свободния театър, по-късно преустроен за сегашния музикален театър «Ст.Македонски». В тази зала дълго време се подвизаваше Народния театър, тъй като

сградата му бе изгоряла при пожар. Често при Стойчев идваше Невена Буюклиева, едра артистка с мощен алтов глас.

В съседите ни Кехайови живееше леля Мила /забравил съм й фамилното име/. Тя беше добродушна жена и играеше предимно на провинциални сцени с подвижните театрални групи. Артистите от тези подвижни групи бедстваха, но въпреки това не се отказваха от изкуството и упорито го разнасяха из заспалата в летаргичен сън провинция. Тези «аркашки» бяха герои и мъченици в името на театъра! Те се съобразяваха с вкуса на своите зрители и често представяха нашенски пиеси: «Боряна», «Казаларската царица», «Змейова сватба», «Службогонци», а по-късно и комедиите на Ст.Л.Костов, но понякога за собствено удоволствие изиграваха и пиеса от западната класика. Един от ръководителите на такава подвижна театрална група бе неуморимият Матьо Македонски. След 9 септември 1944 година повечето от аркашките образуваха т.н. Театър на селото.

За мен актьорите бяха необикновени хора и със страхопочитание ги поздравявах, когато ги срещнех на улицата. А мнозина от тях всеки ден минаваха по ул.«Граф Игнатиев» на път към Лозенец, където живееха. Там бяха къщите на Снежина, Марта Попова, Кръстьо Сарафов, Никола Сейков /със сина му Сашо бяхме съученици/, Сава Огнянов, Масалитинов, сценографът Попов и други. В близост на нашата махала живееха Георги Стаматов, Никола Балабанов, Зорка Йорданова, Ирина Тасева, Борис Михайлов и други.

Публиката в тетъра прииждаше или се отливаше, в зависимост от участието на актьорите. В голямата си част тя бе постоянна и не се интересуваше от пиесите, които неведнъж бе гледала, а от техните изпълнители. Салоните се пълнеха, когато играеха техните любимци и горките любимци трябваше непрекъснато да играят, за да изхранват събратята си с помалки артистични възможности. Не само за мен, а и за хилядите почитатели на театъра, вечерите се превръщаха в тържествени празници, когато на сцената се появяха Иван Димов, Сава Огнянов, Владимир Трендафилов, Георги Стаматов, Константин Кисимов, Пантелей Хранов, Марта Попова, Зорка Йорданова, Петя Герганова, Борис Михайлов, Кръстьо Сара-

фов, Никола Баламанов, а по-късно и техните наследници: Никола Попов, Андрей Чапразов, Спас Джонев, Апостол Карамитев, Славка Славова, Катя Зехирева, Таня Масалитинова, Ирина Тасева...

Някои от големите артисти имаха дефекти в говора, но това сякаш им помагаше да се отделят от останалите и още при първата реплика да бъдат поздравявани бурно от публиката.

Така например, Кръстьо Сарафов някак си особено изговаряше някои думи с шипящи звуци и това негово «съскане» му помагаше особено много за характерните роли. За мене Фалстаф не е никакъв Фалстаф, ако не хрипти и съска като Кръстьо Сарафов. Той също знаеше цената на този свой дефект и си подбираше ролите, които често бяха второстепенни, но ефектни.

Кисимов пък имаше тъмен дрезгав глас и сякаш не говореше, а пееше, защото често удължаваше последната сричка на думата, особено когато тя завършваше с гласна. Но с това свое «пеене» той изтръгваше аплодисментите на зрителите, а и сълзи, когато рецитираше «Шипка» или някое друго стихотворение от «Епопея на забравените». Негов любим автор бе Вазов. Той беше неповторим Странджа в «Немили недраги», направи един голям Езоп в едноименната драма, а и един впечатляващ Найден Баров във «Вяра» на Тодор Генов.

Кисимов сякаш бе роден на сцената — без нея животът му се струваше нелеп. А и когато не беше на нея, той продължаваше да играе и ставаше център на всякоя компания... За разлика от много свои колеги, той никога не разчиташе на суфльора — мозъкът му бе съвършен магнитофон, който безпогрешно записваше всяка роля и затова винаги бе готов да я изиграе без да си я припомня.

Иван Димов бе убедителен в «психологичните» роли.

А Владимир Трендафилов, със своята красива осанка и приятен глас, бе сякаш роден за любовник и патетичен герой.

Мисля, че само Борис Михайлов успя да се превъплоти в Хамлет.

Гледал съм пиесите на Шекспир, на филм и по телевизията с нашумели артисти, и ми е направило впечатление, че те повече декламират, като не обръщат особено внимание на играта. И без страх от упреците на някого, мога да твърдя, че българските артисти ни представяха много по-живо и колоритно Шекспировите герои.

Големите наши актьори просто излъчваха на сцената някакви особени флуиди, омагьосващи зрителите, които се връщаха към действителността, едва когато лампите в залата светнеха. Може би това се дължеше на факта, че всеки актьор поемаше да изиграе оная роля, която най-много му подхожда и не се лакомеха за роли далеч от техния натюрел. Те напълно покриваха образите на своите герои и по външен вид и по вътрешна нагласа.

Жалко, че поколенията ще имат представа за техните актьорски качества само от няколко филма. На лентата те не са същите, както на сцената. Дори със своята театралност изглеждат смешни, защото киното е делнично изкуство и в него трябва да се играе естествено, както в живота. А тази естествена игра няма нищо общо с тетралното изкуство.

И аз съм убеден, от зрителски опит, че артистите, които играят и във филм, и в театър, силата им накланя към едната страна в ущърб на другата...

От моето поколение силни впечатления са ми оставили актьорите: Апостол Карамитев, Спас Джонев, Асен Миланов, Крум Янев, Йордан Михайлов, Андрей Чапразов, Таня Масалитинова, Славка Славова, Леда Тасева, Невена Коканова, а от комедийните артисти: Татяна Лолова, Енчо Багаров и Георги Парцалев.

По-младото от мен поколение съм гледал само по филмите, затова не мога да ги преценя като театрални артисти.

ПЕВЦИ

Навремето нашият оперен театър използваше, през вечер, салона на Народния театър и в продължение на десетина години ни представи почти целия оперен репертоар на Вагнер, Верди, Росини, Пучини, Маербер, Масне, Леонкавало, Моцарт, Доницети, Белини, Римски Корсаков, Чайковски, Бородин, Глук, Майерберг, Лорцинг, Бизе, Вебер, Гуно, Масне, Сметана, маестро Атанасов и др. Разбира се, много от изброените композитори бяха представени с най-ярките си произведения, но на оперната сцена винаги присъстваше през сезона Верди, Пучини и Росини, а по-късно, когато бях ученик в гимназията, с огромен успех на сцената се настаниха Офенбах и Йохан Щраус със своите знаменити буфо-опери *«Хубавата Елена»* и *«Прилепът»*.

Тогава имаше големи гласове и операта редовно се посещаваше. За това спомагаше и богатата сценография и стегнатият оркестър.

Жалко, че в «златния фонд на радио София» са запазени малко и лоши записи на изключителните певци и певици Петър Райчев, Стефан Македонски, Христо Бръмбаров, Петър Петров, Кюпев, Михаил Попов, Мих.Люцканов, Георги Дончев, Цветан Каролев, Панайот Христов, Драгомир Казаков, Павел Елмазов, Тодор Мазаров, Вишегонов, Иван Вулпе, Събчо Събев, Христина Морфова, Ана Тодорова, Илка Попова, Константа Кирова, Милкова-Золотович, Катя Спиридонова, Цветана Табакова и много други звезди на оперната сцена.

Понякога операта страдаше от липса на свежи и млади тенори, но на помощ ни идваха чужденци. За Радамес и дон Хозе идваше да пее италианецът Тулио Верона и други тенори, чийто имена вече не си спомням. И женският състав понякога се подпомагаше, като напр. с полякинята Турска, в ролята на Кармен, когато Илка Попова и Константа Кирова понатежаха и не им се искаше да подскачат по сцената.

Освен липсата на сериозни тенори (не говоря за Петър Райчев, който след като обиколи всички световни сцени се завърна в родината си), останалите певци бяха първокласни и биха направили чест на всяка голяма европейска сцена. След един оперен скандал, «Метрополитен» опера веднага

«лапна» баритона Петър Петров, а, поради завистта на няколко стари «оперни лъва», за Виенската опера заминаха Тодор Мазаров и басът Вишегонов. А как двамата млади певци дебютираха в търговците, на операта *«Садко»* от Римски-Корсаков! Завидяха им...

След Тодор Хаджиев, и някои злополучни постановки на диригента Златин, оперният оркестър попадна в умелата и здрава ръка на Асен Найденов.

Характерно за нашите оперни изпълнители беше, че те не само бяха певци, а много добри актьори и само с периферното си зрение поглеждаха към диригента. Това правеше операта жива и с много мизансценни движения.

Режисьорското ръководство бе на висота. Дигнеше ли се завесата, публиката притихваше в очакване на голям празник, който вечер й поднасяше нашият оперен театър.

През 1935 година драматичният театър и операта, към която се числеше и балета, изпаднаха в тежко финасово състояние. Държавата прекрати дотациите си и ръководството на Народния тетър и опера реши да се откаже от традиционната си програма и да постави печеливши спектакли, за да не пристъпи към съкращаване на колектива. Такива печеливши спектакли се оказаха буфо-оперите *«Хубавата Елена»* и *«Прилепът»*. При пълното участие на оперния, драматичния и балетния състав те се въртяха всеки ден, в продължение на две години, при препълнени зали, и заздравиха финансите на тетъра. Тогава софиянци за пръв път видяха опашките, споменавани в книгите на Илф и Петров. Южната каса за билети на Народния театър се отваряше в 14 часа, но много преди този час пред нея се подреждаше двуреда опашка от нетърпеливи зрители, стигаща до вратата за внасяне на сценичните декори... Сезонът се откри с *«Хубавата Елена»* и на втория сезон бе подготвен и *«Прилепът»*.

Постановката на Офенбаховата оперета бе богата, либретото й бе осъвременено с актуални реплики, музиката уплътнена и разширена заради пълноценното участие на балета. Много от ролите бяха раздадени на драматични актьори, които бяха преминали специален курс по пеене. И те блес-

тящо се справиха със задачите си, като изваяха живи и характерни образи на античните герои.

Ето и някои имена на артисти, участвали в този неповторим спектакъл, не отстъпващ по нищо на появилите се покъсно грандиозни американски мюзикъли; в ролите: Менелай — Пантелей Хранов — дал всичко от себе си, духовит, всеки път различен в импровизацията си; Елена — Константа Кирова — чаровна, с велоколепен мецосопран (бях влюбен в нея, макар и синът й Кирчо да ми бе съученик); Парис — Михаил Люцканов, който се бе «преквалифицирал» от баритон в тенор, заради подходящото си за ролята антично тяло; Калхас — Константин Кисимов (с дрезгавият си глас и с играта си напълно оживи древният жрец-хитрец); Агамемнон — Георги Стаматов (чудесно представи надутият и тъп военоначалник); Аякс първи — Никола Балабанов, който умело и музикално пелтечеше (успешно режисьорско хрумване), с което накарваха публиката да се залива от смях; участваха още Пламен Цонев, Вангелова, Шаранкова и още много други драматични и оперни артисти, на които вече съм забравил имената. В балета участваха Вербьова и Диамандиева, а и малката солистка Лили Топалова със своя оригинален степ пленяваше публиката.

Гледах тази оперета повече от петнадесет пъти и не можех да й се наситя. (*Разочарованието ми бе пълно, когато отново я видях в оперетния театър «Стефан Македонски», макар в ролята на Менелай да играеше също голям наш оперетен актьор — Асен Русков. Той се доближаваше по маниер на игра до тази на Пантелей Хранов, но спектакълът бе беден, осакатен и представляваше жалка пародия на голямата оперета*).

С нова обогатена драматургия Народната опера и театър ни представи *«Прилепът»*. И с тази оперета българските певци и актьори постигнаха голям успех. Още не мога да забравя Никола Балабанов, в ролята на княз Орлов, с неговия благороднически руско-френски език...

Така софиянци две години се разсмиваха и наслаждаваха на мелодичната оперетна музика и се лишиха от драматичната и оперна класика, поради лошите сметки на държавата.

IX

ПИСАТЕЛ

МОЯТА ТАКТИКА

България е била под какви ли не робства: византийско, феодално, турско и комунистическо. През последното и аз имах нещастието да робувам, като уволнен «монархо-фашистки» офицер.

Седналата на държавната трапеза комунистическа партия за късо време успя да се отърве от своите съюзници — социалистите, николапетковистите-земеделци, радикалите, звенарите и сама започна да излапва държавните ценности. След като изпапа всички обществени фондове, застраховки, спестявания и банкови авоари, лакомията на партията се увеличи и тя посегна върху земята и частната собственост, а и с няколко парични реформи успя да присвои до грош и парите на народа.

С благословията на Сталин, някогашната нищожна партийка на пролетариите се възгордя и извика: «Държавата — това съм аз» и започна, необезпокоявана от никого, да тъпче страната ни. Обаче, оказа се, че по-лесно се управлява по теория, отколкото на практика, и провалите се заредиха заради простотията, неграмотността и некадърността на партийните ръководители. А и «братската страна» не можа да им помогне в управлението, защото и в Кремъл царуваха полуграмотни тирани, които методично унищожаваха собствената си интелигенция.

След превратата на девети септември, партията, с нейните съюзници от т.н. ОФ, успя по кръвожаден начин да унищожи голяма част от държавните дейци, политици, общественици, заможни хора, както и будната интелигенция, а останалата част от интелигенцията изсели от родните им места или изпрати в концлагери.

От страх народът си глътна езика и като стадо овци тръгна по ОФ-митинги и събрания. Останалите живи интелектуалци се свиха в черупките си, ругаеха наум комунистите, и същевременно с вдигане на ръка одобряваха техните глупости.

Ръководните постове бяха заети от простаци, ратаи, слугини и неудачници.

Господи, с какъв късмет дари некадърниците!

И все пак, макар и на по-ниски нива, трябваше по някакъв начин да се управлява изпадналата в беда държава, и тогава се появиха кариеристите и слагачите, които нищо общо нямаха с комунистическите идеи, но заради собственото си благополучие бързо усвоиха философските им шаблони. Партията се оказа ларж към тези хорица и започна да им раздава титли и звания. Така мои познати адвокатчета изведнъж станаха професори по литература, по театрознание[63]; учителчета неизвестни станаха псевдоучени, дори окичиха главите си с академични перуки[64]. Появиха се писателчета, поетчета, драматургчета, художничета и музикантчета, които с всичките сили на възможностите си възхваляваха «великите дела» на партията. Навъдиха се /родени от собствената си плюнка/ марксистчета — преподавателчета, политически офицерчета, комунистически агитаторчета и партийни секретарчета, които запълниха вакуума, получен от избитите или лишени от правата им културни дейци и учени. И настана мрак безпросветен; мрак, забулващ с мръсотията си всеки честен поглед; мрак унижаващ, без каквато и да е перспектива за лъч светлина...

И останалите без земя селяни плъпнаха към града.

А за да не кажат «мръсните капиталисти», че в България има безработица, глупаците решиха да я индустриализират и да си създадат работническа класа, каквато никога не са я имали. И нали за тази работническа класа трябваха инженери, икономисти — създадоха си политехники, икономически институти и какви ли не приумици, които започнаха да бълват полуграмотни специалисти.

---

[63] *Петър Пондев, Гочо Гочев*
[64] *(акад.) Тодор Павлов*

И се сложи началото на индустриалната и икономическата бюрокрация, по образец на «братския Съветски съюз»; с много министерства, с много комитети, обединения, управления. За чантаджиите се създадоха фабрики за чанти и фабрики за телефони.

И докато бюрокрацията кипеше и бюрократите се боричкаха за по-високи постове, обръч пристегна границите на страната и хиляди нещастници бяха разстрелвани от граничните войски, докато висшите другарчета чакаха с нетърпение да се освободи някоя държавица от колониалното робство, за да литнат към нея като посланици, дипломатически чиновници, консули и разузнавачи, за да се напечелят с доларчета и се измъкнат поне за няколко години от «социалистическия рай» на своята банкрутирала родина.

Е, познавах и хорица, които като наркомани се опиваха от псевдофилософията на Маркс и фанатични вярваха в Лениновите «истини», но тези честни по своему партийци бяха обречени, заради своята наивност, и като гнили круши изпокапаха, след като партията им дойде на власт, защото се осмеляваха да провеждат илюзорните си мечти в едно общество ръководено от политически бандити.

Въпросът бе, как един безпартиен, при това уволнен офицер, да оцелее в тази жестока политическа мътилка?

Имаше лесни, но недостойни начини за оцеляване, но те не ми харесваха. След като се измъкнах още през 1946 година от клопката на доносничеството с упорита вироглавост, и се почувствах поне мъничко свободен, си зададох въпроса какво трябва да правя за в бъдеще, за да мога да изхранвам и обличам семейството си? А и в мене започна да зрее амбицията да се откъсна от безмълвната маса и по някакъв начин да мога да изказвам собственото си мнение, за да не затъна завинаги в блатото на посредствеността.

И реших, че това може да осъществя, ако стана необходим за заведението, в което работех. Надявах се, че необходимият човек, за някого или за някаква служба, все пак може да се открои между колегите си и да изказва по-свободно своето мнение. И не се излъгах в тази моя тактика, макар и тя да ми струваше твърде много усилия.

В тази нечиста игра на шах, където царете си правят рокади, когато си поискат, където офицерите-ченгета и кавалерийските кончета се движат по всички посоки; където пешките се жертват поголовно, а царицате[65] скитат из чужди земи, за да разнасят социалистическата култура, за да оцелее, пешката трябваше да се включи в някаква защита.

Безспорно аз вече бях необходим, поради факта, че започнах да пиша и да ми се издават книги, което подразни завистта в мнозина, а и партийните ченгета започнаха да стесняват кръга около мене. Особено, когато литературната маша Максим Наимович ме жилна в «Литературен фронт» заради романа ми *«Щастието не идва само»*, чух заплашителни гласове, «че съм необходим, но не съм техен». В издателството заваляха неграмотно написани анонимки, в които някой си «честен трудещ се» питаше главния редактор, като *«как е допуснал враг да се промъкне между почтените автори?»*

Въпреки нанесеният ми удар под кръста, доброто посрещане на романа ми, от непредубедения читател и поканите в десетина градове за обсъждане, ми дадоха кураж да продължа да пиша, макар и сериозната база — списание «Септември» и Издателството на българските писатели — завинаги ми бе отнета. Същевременно чувствах, че всяка моя стъпка се следи от тъй наречените «интелектуални ченгета» на някакъв си отскоро сформиран отдел към ДС за следене действията на културните дейци. Тези ченгета се вербуваха между самите културни дейци и лесно се различаваха по бързото им лансиране и заемане на отговорни длъжности по редакции и литературни списания.

Между тези «културни дейци», по родословие или партийна традиция антибългари, и други — ибрикчии, се намираха и хора с изявени качества на белетристи и поети. На първите, макар и да ги съжалявах, им прощавам, защото бяха от тъй наречените «бойци на партията» и с вярна служба към нея си изкарваха хляба. Но на онези, които можеха да се прехранват и с дарованието си, тъй като бяха вече необхо-

[65] *Людмила Живкова*

дими за българската литература, нивга не бих им простил за гадните им компромиси, в името на високата служба и нечестна слава. За да се докопат до държавната трапеза на политиците, те, може би без да искат, се бяха превърнали в шутове на партията, като унищожиха своето творческо достойнство, ставайки участници в ловните и банкетаджийски подвизи на върхушката. Тези Шекспировски шутове страдаха от своите слабости и в пиянски монолози изливаха мъката си, сред равнодушните си някогашни приятели, но посоченият им от ченгетата път към висините бе необратим.

Нали не лъжа, стари приятели и колеги по перо? Вие винаги сте се учудвали, защо нивга не съм се кандидатирал за член на Писателския съюз, след като съм написал повече от десет романа, повести и какви ли не разкази, сценарии и пр.

Нито аз исках да бъда слуга на Г.Караславов, на Д.Димов, на Г.Джагаров, на П.Зарев и най-малко на Л.Левчев, нито пък те искаха да имат ръбест и непохватен слуга като мене.

По време на робството, всяка неприятна фраза за поробителя се наказва, особено, когато някой се осмели да я напише, затова в цялото мое творчество има «угодна» или «неутрална» плява, за да мога из тази плява да пръсна поне шепа житни зрънца.

Работех за пари, както всички останали писатели, които също не бяха равнодушни към хонорарите, защото заплатите, каквито и да бяха те, доникъде не стигаха. Не хвалех партията, но и не я укорявах и правех какви ли не литературни еквилибристики, за да минат книгите ми през издателството, тъй като сериозните ръкописи ми бяха връщани със злобни рецензии. Тези ръкописи отдавна стареят по рафтовете на библиотеката ми, и много от тях вече са загубили своята актуалност, и единствен романът *«Еретици»*[66] все още се надявам да види бял свят...

[66] *Димо Кисьов - "Еретици", посмъртно изд. Варна, 1996г.; включена в настоящото издание*

* * *

Движел съм се в компания с Павел Вежинов, Богомил Нонев, Богомил Райнов, Челкаш, Камен Калчев, Иван Мартинов, Ангел Тодоров, Борис Делчев, Ивайло Петров, Светослав Минков, Банчо Банов, Дончо Цончев, Добри Жотев, Крум Пенев, Божидар Божилов, Анастас Стоянов, Здравко Сребров, Никола Ланков, Димитър Димов, Дора Габе, Ангел Каралийчев, Георги Караславов, Ламар, Емилиян Станев, Людмил Стоянов, Мария Грубешлиева, Радой Ралин, Тодор Павлов, Мирон Иванов, Георги Джагаров, Владимир Башев и още много други поети, критици и писатели, с които по различни поводи съм имал връзка.

Трайно приятелство ме свързваше с писателите Димитър Спространов, Спас Кралевски, Илия Волен и Тодор Генов, затова и за тях ще кажа по някоя дума, не само като писатели, а и като хора.

* * *

ДИМИТЪР СПРОСТРАНОВ

Първата ми книга *«Пленникът от Дамм—1»* отнесох в издателство «Народна култура». Там не излезе, тъй като издателството беше специализирано за преводна литература, но пък станах приятел с един от редакторите, който ми хареса книгата. Той пръв ме откри и подкрепи като писател.

Той бе писател и се казваше Димитър Спространов. Родът му бе възрожденски, от Охрид, и самият той — българин до мозъка на костите си, много страдаше, загдето Македония е откъсната от родната си майка България. Тази мъка той изплакваше и в своите книги. Имаше издадени няколко книги, а и пиеси — една от които бе играна в Народния театър. Когато се влошиха отношенията ни с Тито, можа да прокара в издателство «Български писател» и две повести на македонска тема.

Бай Димитър беше изключително честен и прям, а същевременно и много чувствителен към неправдата. Беше емоционална и бунтарска личност и когато говореше за безобразията на управляващите, се превръщаше в истински македонски харамия.

Допаднахме си и станахме приятели. Той често идваше у нас, тъй като не обичаше да ходи по заведения, за да водим «литературни» разговори — слагам кавички, защото тайно от лекарите и жена си пийваше по някоя чашка вино. А две лета заедно прекарахме семейно и на морето във Варна, където жена му (дъщеря на генерал Попов) имаше дял в наследствена вила по шосето за Евксиноград.

Като писател, бай Димитър имаше голямо въображение, романтична мисъл и образен език, но беше припрян и малко небрежен, затова аз понякога се намесвах като редактор в книгите му, преди да ги предаде в издателството.

Пишеше и драми. Една негова пиеса бе играна преди войната в «Народния театър» и много му се искаше тази пиеса отново да бъде поставена. Бай Димитър беше предал пиесата в Народния театър, но дълго време нямаше отговор за нея, затова заедно отидохме при Николай Лилиев (тогава драматург на театъра), за да се осведомим.

Лилиев деликатно подсказа на Спространов, че пиесата му няма да бъде поставена; че не зависи само от него да бъде поставена «нехармониращата» с времето пиеса, а и художественият съвет бил запълнил програмата за две години.

Тогава бай Димитър, който беше близък с него, избухна и изля гнева си на свилия се от уплаха поет. Каза му, че «изкуството не е длъжно да бъде в хармония с убежденията на когото и да било». После го упрекна, че се е отказал от лириката си, за да угоди на комунистите и че без тази лирика вече няма да е уважаваният поет, господин Николай Лилиев, а презреният социалистически стихоплетец другарят Лилиев и, въпреки че харесва неговата пиеса, угоднически е мълчал пред съвета от некадърници, за да си запази академичната перука и стола на драматург в театъра. (Николай Лилиев беше избран за член на Българската академия).

По време на хулите Лилиев трепереше и повтаряше:

— Това е положението, Митко. Това е положението...

Бай Димитър тръгна към Лилиев с вдигнат юмрук и аз го дръпнах, за да предотвратя ненужният скандал. Спространов не биваше да се вълнува, тъй като страдаше от сърце и всеки миг можеше да получи инфаркт.

След този разговор Спространов дълго не можеше да дойде на себе си от възмущение. Хванах под ръка бай Димитър и го заведох в първата кръчма и след като се поуспокои, го упрекнах за държанието му към Лилиев...

— Виж докъде я докарахме — Лилиев да се отказва от онова, което радва душите на хиляди негови почитатели, и да акламира изкуствено създадения «социалистически реализъм!» Той знае, че аз го ценя и обичам, но след като ми отряза пиесата, сигурно не е очаквал да го целуна... Вместо да защити прекрасните си стихове, той ги хвърли в краката на простаците, за да го тъпчат. И жалкото е, приятелю, че лека-полека и ние ще станем като него лакеи, за да получим правото да живеем.

След няколко дни дойде при мене със статия, в която Николай Лилиев се самокритикуваше за «символичните си стихотворения»...

— Виж, не бях ли прав? — запита ме бай Димитър, като прочете на глас статията. — Лилиев отрича онова, което го направи Лилиев! — и през сълзи започна да шепне Лилиевото стихотворение: *«В тихия пролетен дъжд...»*

И в заключение каза:

— Разбирам да се гнусиш от онова, което навремето си накакал, но да се откажеш от ароматния мед, който си събирал като пчеличка от цветята, защото някой си бил диабетик — не!, не мога да го проумея.

Димитър Спространов почина от инфаркт, едва преминал шестдесетте. Романите му *«Охридска пролет»* и *«Солунските атентатори»* ще бъдат много по-дълголетни от своя автор.

СПАС КРАЛЕВСКИ

«Пленникът от Дам—1» излезе в списание «Септември», а като книга — в издателство «Български писател», където ми бяха издадени още три: *«Отливът»*, *«Щастието не идва само»* и второ издание на *«Пленникът»*.

И на четирите книги редактор ми беше Спас Кралевски.

Служебните ни отношения с бай Спас постепенно преминаха в приятелство, което не се помрачи до неговата смърт. Дори се и сродихме, като станах кум на неговия син. Няколко лета прекарахме семейно на морето, няколко пъти му гостувах в Луковит — родният град на жена му.

Спас Кралевски бе кротък човек с пастелна душа. Не говореше много, беше етичен и не можеше без ежедневната си дажба алкохол, която не беше никак малка.

Той работеше сутрин върху книгите си, а подир обед отиваше в редакцията, а след редакцията — непременно в кръчмата, където отначало пиеше без мезе вино, но след една командировка в Москва се влюби във водката и тя го довърши.

Кралевски пишеше разкази и кратки повести с железничарска (баща му е бил стрелочник) и учителска тематика. Беше скромен човек и с умерени амбиции, знаеше докъде стигат писателските му възможности, и не се срамуваше да признае това. Като дългогодишен учител по литература, той много вярно бе оценил своето творчество и справедливо оценяваше и творчеството на съвременните писатели. Участваше дейно в екипа на българските белетристи, но никога не поставяше летвата на непреодолима от него височина. И чест му прави, че сам издигаше летвата на рекордни височини, за тия, които смяташе че имат сили да я прескочат. Особено ценеше като писател съученика си от Духовната семинария и приятел Илия Волен и неведнъж подчертаваше, че Илийчо е много по-голям писател от него и го превъзхожда по стил и по съдържание на разказите си. Казваше го искрено, а това не е малко, след като се има предвид колко писатели са самовлюбени в собственото си творчество.

Бай Спас (така го наричаха всички, дори и по-възрастните от него) подреждаше по своеобразен начин йерархията на чуждестранните и наши писатели, като гениални за него бяха Шекспир, Пушкин и Толстой, а на специален пиедестал поставяше Антон Чехов, към когото изпитваше благоговение. Той не можеше да пише, ако предварително не вдъхне от «Чеховската атмосфера» и винаги на масата стояха отворени разказите на Чехов. Затова, може би, и всички разкази и повести на бай Спас са облъхнати от нежна меланхолия.

Той, заедно с Илийчо Волен, са започнали да пишат разкази още като ученици в Духовната семинария и са били поощрявани от Антон Страшимиров. Дори Илия Волен е бил изключен от божиите служители заради литературната си страст да пише земни разкази, недопустими за бъдещ поп, но това не му попречило след завършването си да бъде редактор в църковния вестник.

Спас Кралевски е роден в Кралев дол, Пернишко, откъдето си е взел и псевдонима — Кралевски. Истинското му име е Спас Любенов. Много пъти съм се чудил, как израслия в крайна бедност Спас не се е озлобил срещу живота, а е запазил оная пастелност и благородство на духа, с която се отличаваше от своите колеги. Може би озлоблението си от живота е удавял в чашата с алкохол, за да запази духа си чист и независим от обстоятелствата. Може би е бил прав за духа, но алкохолът му отмъсти на тялото.

Бай Спас пишеше само сутрин и то не повече от два часа. Пишеше с молив и гума в ръка, на гъсти редове, ситно, с четливи букви, така че една негова ръкописна страница се равняваше на една печатна във френски формат. Онова, което написваше, не променяше, дори не прочиташе и направо го даваше на машинописката. Беше партиен отговорник на издателството и всичко, което представяше, му излизаше.

Хранеше се малко и винаги след като беше пил — в по-младите си години ракия, а по-късно — коняк и водка. Макар и да пиеше доста, никога не съм го виждал пиян... Нямаше интерес към природата — за него тя бе неудобна и при многото ни излети извън София, той винаги търсеше кръчма, за

да се усамоти на някоя маса с чаша и кутия цигари. Мразеше шумните компании и скандалджиите.

Беше безразличен към музиката, театъра и киното, но познаваше добре пиесите на наши и чужди драматурзи. Беше се посветил само на белетристиката и за него тя бе най-висшето изкуство.

Луковит, където дълги години е бил учител и директор на гимназията, му харесваше и едва ли би се преселил в София, ако Георги Караславов и Христо Радевски не са настоявали. Мисля, че и един, или двамата, го принудиха да се сдобие с апартамент и прибере семейството си в София.

До такава степен беше непрактичен, че неговата жена му купуваше облекло и обувки. Самият той ми е казвал, че студентството си е изкарал с две различни по цвят обувки. С тези обувки се е представил на директора, когато бил назначен за учител в луковитската гимназия. Тогава жена му е била училищна секретарка. Тя му купила нови обувки, настанила го на квартира в дома си и той от благодарност се оженил за нея.

Когато си пийнеше, той ставаше и свенливо искаше разрешение от присъстващите жени да ги погали по косите. За него нямаше значение дали ще погали косите на млада жена или на бабичка — просто обичаше да гали коси. Обаче с някакво пò особено чувство погалваше косите на Дора Габе и това негово галене й доставяше голямо удоволствие.

За мъртвите нищо лошо, но не мога да не упрекна Спас Кралевски, който от деликатност, или приятелско чувство, ми пусна романа *«Щастието не идва само»* без да сложи някъде и запетайка. А този роман имаше нужда от сериозно редактиране, защото беше обемист и написан на един дъх, за кратко време. Романът излезе с необработен стил и излишни епизоди. По-късно, самият аз като редактор, много пъти съм спасявал авторите от излишното им многословие и стилови грешки.

Знае се, че Йордан Йовков не е разрешавал и да му се отнеме някоя запетайка, но Йордан Йовков е бил строг редактор към собствените си произведения.

Покрай Спас Кралевски се запознах с много писатели. Мнозина от тях имаха негативно отношение към партията, но постепенно «еволюираха» и станаха нейни активни членове, за което бяха наградени с редакторски постове, парични награди и звания. Не ми се иска да им споменавам имената — достатъчно е да се направи справка за приемането им в партийните редици. В кръчмарските ни компании стари симпатизанти на партията бяха само Ангел Тодоров, Младен Исаев, Никола Ланков, Тодор Генов, Тодор Павлов и, може би, Борис Ангелушев, който е работил на пролетарския фронт в Германия.

След преврата други се бяха писали социалдемократи и автоматично влязоха в комунистическата партия, когато бе унищожена Пастуховата партия, а трети като Димитър Димов бяха поканени да станат партийци, тъй като ръководните в Писателския съюз и издателствата служби бяха много, а подготвени партийци за тях нямаше.

Шестдесетгодишния юбилей на Спас Кралевски се състоя в Луковит. След похвалните слова и подаръци от луковитската общественост и градските ръководители, учениците вързаха на бай Спас червена пионерска кърпа и отрупаха с цветя масата на която седеше. Той се обърна към мене и ми пошепна:

«Колко много цветя, сякаш вече съм мъртъв».

И сякаш си прокоби. Година след юбилея се разболя от рак. Болестта на бай Спас бързо се разви и той бе принуден да постъпи в болница. Строгият болничен режим го вбесяваше, а болките от ден на ден се увеличаваха.

Той ми се обади да отида да го видя в болницата. Преди да вляза в стаята, където беше настанен, осведомих се от лекуващия го лекар проф.Рапонски за състоянието му и той ми каза, че дните на болния са преброени. Дните му бяха преброени, но на бай Спас нито даваха да пуши, нито да пийне глътка алкохол, за да прогони черните си мисли и болките в дебелото черво. Веднага купих от близката лавка бутилка коняк, кутия цигари и отмъкнах бай Спас в тоалетната, където като ученици пушихме цигара от цигара и бързо надигахме бутилката с коняк, скрито от болничните цербери.

«Не искам да умирам в болница» — накрая рече ми той и аз, вече знаейки за състоянието му, подкупих една от сестрите да му дадат дрехите, взех такси и го заведох в дома му, под предлог че имал важна работа, след което обещах да го върна. Бай Спас веднага напълни чайник с ракия, загря я, сложи й захар и започнахме да пием, докато той клюмна и го оставих да спи.

На другия ден, по негова молба, повиках Илия и Тодор, за да се простим. Синът и жена му отсъстваха от София и това даде възможност на бай Спас да прекара с мен, с Илийчо Волен и Тодор Генов няколко приятни вечери на греяна ракия и шопска туршия, която той много обичаше. До известна степен алкохолът успокояваше непоносимите му болки, но от тях не можеше да седи на стол и пиеше прав.

Отново беше напълнен чайникът с ракия, но, преди да започнем да се чукаме, бай Спас ни помоли да се грижим за сина му, който вече завършваше Военното училище и му предстоеше да бъде произведен в първи офицерски чин. Всъщност, молбата му беше отправена повече към Тодор Генов, който притежава голям партиен авторитет, а аз и Илия Волен поехме само морално задължение.

Синът му имаше желанието да стане писател и дори баща му ми беше дал няколко негови работи да прочета и да преценя обективно, дали го бива за писател. Не го биваше, но за репортер ставаше и това казах на Спас Кралевски. Та тази страст към писане тревожеше умиращия баща и конкретната му молба бе, да не му даваме да напусне военната служба.

Вечерта, преди да се завърне жена му от провинцията, бай Спас ни прегърна, взе си сбогом «до нови срещи в отвъдния» и ни изпрати до входната врата.

«Спас ни напуска» — рече през сълзи Илийчо на автобусната спирка и докато се приберем никой повече не продума.

След няколко дни Спас Кралевски почина. А само преди година му чествахме шейсетгодишнината в Луковит...

ИЛИЯ ВОЛЕН

Семейството на Илия Волен е от с.Чурек, впоследствие изселило се в с.Ъглен. Баща му бил убит в Балканската война и той, поради беднотията, не учи в гимназия и постъпва в Духовната семинария, закъдето не са били нужни средства.

Вече споменах, че със съученика си Спас Кралевски са имали неприятности, заради публикуваните разкази в Страшимировата «Ведрина». По-късно, заразен от лекото и духовито перо на заможния си съселянин Трифон Кунев, той решава да стане писател, но не и негов последовател.

Известно е творчеството на Волен — макар той отдавна да живееше в столицата, то е изцяло посветено на суровата селска тематика.

Попаднал отначало под влиянието на Антон Страшимиров, Волен после е ученик и продължител в тематично отношение на Т.Г.Влайков и Елин Пелин, но с художествените маниери от разказите на Йордан Йовков, на когото цял живот се мъчи да наподобява стила, в който бе влюбен — но не винаги с успех. И все пак Йовков му помага да стане значим писател, което той го постига с упорит труд.

И колко щастлив беше в края на живота си когато му присъдиха голямата «Йовкова награда за литература» в Добрич!

През целия си живот Илийчо е бил редактор и най-дълго време в издателство «Български писател», където се и пенсионира. Няколко години беше и зам.-председател на Съюза на българските писатели. Псевдонимът му от младежките години е Илийчо Волен /името му е Марин Христов Стаменов/, но с напредване на годините Илийчо се превръща в Илия. Пази боже, ако някой го наречеше бай Илия! Никак не обичаше да го байосват.

Илия Волен бе мълчалив и затворен в себе си, та човек не можеше да го разбере какво мисли. Може би това се дължеше на заекването му, което особено се подчертаваше, когато се ядосаше.

Заекваше, а гладко пееше — веднъж съм го чул да пее. Това беше на мой имен ден. След като гостите си отидоха, на масата останаха само семинаристи: Спас Кралевски, проф.Константин Попов, Камен Калчев и Илийчо. Спас подкачи някакви тропари и до късно черковните мелодии огласяваха дома ми. И четиримата, отказали се от свещеническо поприще, пееха като гласовити попове.

Макар и външно грубоват, Илийчо имаше много чувствителна и нежна душа, страдаща и при най-малкото убождане. Той се вълнуваше, когато творчеството му не бе високо оценявано, тъй като бе особено чувствителен към писателския си труд. Като всеки нисък на ръст човек, той беше много упорит и амбициозен до болезненост. Особено това проличаваше, когато го пропускаха в списъците за награди.

И той, като Ангел Каралийчев, бе «прогресивен» и безпартиен и често забавяха да му дадат званията, които заслужаваше. Това болезнено го преживяваше, макар и негласно. Заради званието «народен», което твърде се забави, той получи инсулт и, макар грешката да бе веднага оправена, инсултът нанесе сериозни щети на следващото му творчество, а и ускори краят му.

А какви творчески криле му бяха израстнали, когато стана носител на Димитровската награда за повестта си *«Йов»*!

И с право се вълнуваше за наградите, защото той беше значително по-талантлив от мнозина партийни драскачи, получили парични награди, звания и ордени преди него.

И при Илия Волен, както и при Ангел Каралийчев, сценарият бе един и същ. Партията не се интересуваше от дарбите на хората, а от тяхната вярност и послушание към нея. Този стил на партията, да издига некадърни, но верни хора, като игнорира честните и умните, бе главната причина за провала на комунизма в СССР, а оттам и у нас.

Илия Волен не искаше да бъде партиен писател и успехът му бе незначителен, въпреки значителните му в художествено отношение разкази, и едва, когато направи компромис с писателската си съвест, получи Димитровска награда и бе назначен за зам.-председател на СБП. Но зная с какви душевни мъки се постигна това, защото Илия Волен беше

самобитен, независим и дори консервативен в творческото си верую. А по необясними за мен причини държеше на конюнктурната парадност, макар и без нея да стоеше твърдо в първите редици на писателската йерархия. Ласкаеше се, когато младите писатели го наричаха жив класик, но този «жив класик» нямаше никаква власт в литературните кръгове и мнението му не се зачиташе. Той търсеше да дружи с интелигентни хора, а това не се харесваше на партийците и всяко негово предложение за влизане в Съюза на млад и талантлив поет или писател претърпяваше провал...

Беше постигнал всичко в условията на социализма — апартамент в София, вила в Драгалевци, добре платена длъжност, но си остана затворен в себе си от горчивините, поднесени му от колеги по перо, и от свещеници, които го анатемосаха след като написа *«Йов»*. А той едва ли би написал *«Йов»*, ако не бе се удавил неговият племеник. Нелепата смърт на току-що завършилия медицина млад човек разтърси душата на писателя и той се осмели да упрекне, за това семейно нещастие, Бог. Еретичната декларация, във финала на повестта, допадна на партията и тя побърза да го награди с Димитровска награда. Но Илия Волен още повече се затвори в себе си и повече нищо значимо не написа. Е, изкушен от мисълта, че е класик, отдаде се на литературни спомени и мъдри разсъждения, които му излязоха в книга...

Когато бяхме в творческия дом в Хисаря, Илийчо си лягаше рано, ставаше преди да се е зазорило — обикновено към четири часа, пишеше докъм осем часа и след това не хващаше молива до следващата утрин. Закусваше и ме подканяше да се разхождаме двамата из околностите на Хисаря. Подтикваше ме да говоря, без да ме прекъсва.

Тогава пишеше пиесата си *«Вълчи времена»* («Вълци в кошарата») или я преправяше, но това ставаше по мъчителен начин, с много задрасквания и поправки. Пишеше на ръка, бавно, като преди да започне нова страница многократно прочиташе написаното дотогава; непрекъснато търсеше найточната и жива дума във фразата. Направи ми силно впечатление, че трудно се справя с диалога, особено когато репликата е на жена.

Често посещавах дома на Илия Волен, а той — моя, и можах поне малко да вникна в противоречивия му характер, да разшифровам мислите му и да го наблюдавам като работи. В апартамента си имаше отделен кабинет, където никой не пускаше, но в него не можеше пълноценно да твори, а само редактираше. За да напише нещо ново, отиваше в родния Ъглен, в бащината си къща до реката, под грижите на старата си майка и сестра. Илийчо бе израсъл на село, но не умееше да върши никаква селска работа; заради тази негова несръчност, както казваше майка му, навремето го бе изпратила «да следва за поп».

Само с него, а и семейно, много пъти сме правили пътешествия до Ъглен, по морето, планините и в големите наши манастири. Той често ме молеше да спра колата, излизаше, отдалечаваше се и усамотен, съзерцаваше природата.

Записваше си всяка чута хубава дума, а веднъж дори записа целия диалог на две спречкали се селянки, някъде към Благоевград. Особено му бяха приятни непознатите оскърбителни епитети, които двете жени си подхвърляха. За Илийчо те бяха турнирен словесен двубой.

Хората от народа го впечатляваха. Заведох го в Калофер, откъдето беше родът на майка ми. Запознах го с един мой стар познайник — касап в Калофер, и Илия дълго време говореше за неговия юнашки вид: исполински ръст, големи мустаци и пояс, с втъкнати в него ножове.

Една ранна пролет тръгнахме и за връх Ботев, но още нестопилите се снежни преспи ни попречиха с колата ми да стигнем до него. Спряхме. Върхът бе забулен с тежки оловни облаци и само отвреме-навреме проблясваше снежното му чело. Илийчо дълго време го съзерцаваше, накрая се обърна към мене и рече: «Срещнах се с Бетховен».

Запитах го, да не би да се е срещнал с Ботев, но той потвърди, че върхът му приличал на Бетховен.

Илийчо обичаше симфоничната музика. Бетховен беше любимият му композитор. Веднъж го заварих, сгушен до радиото, да слуша Лунната соната. Увлечен от музиката той просто не ме усещаше, че съм влязъл в стаята.

Напуши ме смях, защото върху радиоапарата му бе поставена овчарска свирка, а на стената до него висеше картина с два бивола от Дечко Узунов. Той хвана усмивката ми и веднага загаси радиоапарата. Останах с впечатление, че съм го хванал на местопрестъпление.

Той беше по дух селски човек, но с всички сили се стремеше да бъде гражданин и искаше на всяка цена да размени познатите си овчарски песни с музиката на Бетховен. Както се беше вкопчил в Йовков, така се бе вкопчил във великия композитор и никой не можеше да го накара да слуша романтиците, а да не говорим за съвременните музиканти. Когато веднъж го поканих да отидем на концерта на Оливие Месиен (симфония «Турангалила»), който гостуваше у нас, той ми отказа с гримаса, сякаш бе налапал нещо гнусно...

Дразнеше се, когато го наричат «селски писател» и го поставят в една каруца с Г.Караславов, Ст.Ц.Даскалов и Слав М.Караславов, но дружеше с тях, защото езикът им бе един и същ. А ясно личеше амбицията му да бъде и пълноценен гражданин и внимателно изучаваше обноските и начинът на общуване на няколко писатели, родени в София, но не се осмеляваше да им подражава, тъй като чувстваше, че ще изглежда, като човек облечен във фрак, но върху потури и пояс. Така или иначе, в това отношение не постигна особен резултат. Илийчо си остана намусен, необщителен и винаги скромно облечен.

И Иван Вазов, и Елин Пелин, и Йордан Йовков бяха силни, когато се движеха в средата на своите възможности и, когато се осмеляваха да навлязат в чужд за тях периметър, се оказваха като неканени гости. Такова положението беше и с Илия Волен. Опита се да «умува», да бъде друг, и сгреши с *«Йов»*.

Илийчо Волен бе лоялен към религията, докато, както споменах, ненадейната смърт на племеника му удавил се в един вир във Вит и огромната скръб на баща му, даде повод на Илийчо да напише повестта *«Йов»*. За разлика от библейския Йов, Илийчовият Йов още при първото си нещастие се отказа от Бога, сметна че незаслужено е наказан, стана неверник и повярва в човешкия гений, изпратил първия човек в космоса.

С повестта *«Йов»*, Илийчо изскочи от характерното си творчество и нагази в една чужда за него психологична светска тематика, с антирелигиозна поанта, с което най-после прекъсна отношенията си с религията. За това негово публично «разкаяние», той бе удостоен с Димитровска награда, но загуби авторитетът си между религиозните среди, които негласно го смятаха за свой.

Отидохме семейно с Илия Волен в Рилския манастир. Беше празник и стаи нямаше нито в хотела, нито в манастира, а бяхме тръгнали с намерението да останем няколко дни и да се разходим из Рила. Решихме да се обадим на игумена, който беше съученик на Илия. С тази задача се заех аз, тъй като моят приятел ми се стори гузен. Изчакахме вечерната служба, на която присъстваше игуменът и когато се освободи, отидох при него и му обясних кои сме и че нямаме подслон. Когато чу името на Илия Волен, игуменът се намръщи и измърмори някаква анатема по адрес на повестта *«Йов»*, но въпреки това ни предостави апартаментът за специални гости и дори ни даде прислуга — един послушник-монах.

Два дни се разполагахме в луксозния апартамент, прислугата ни донесе закуска, но нито едно духовно лице не пожела да се срещне с Илийчо, да не говорим за игумена, който сякаш потъна вдън земя.

Преди да си тръгнем намерих игумена и му благодарих за гостоприемството, а той ми отвърна, че ако не бях аз и жена ми, нямало да допусне в манастира семинарист «антихрист» и нареди на касиера, да не ни взема пари за пренощувка... Той едва ли беше прочел нещо от мене, но, когато се извършваше светата служба в манастирската черква, беше забелязал, че аз и жена ми палим свещи и се кръстим пред иконата на св.Иван Рилски /смела постъпка за тогава!/. И това ни осигури преспиването.

Не казах нищо на Илия за разговора ми с игумена, но той усети каква е била работата и до София, седналият до мене Илийчо, непрекъснато мълча. А на отиване, като никога, бе разговорлив и весел.

Свещениците бяха силно засегнати от «антихристката» повест на Илия. Негов съученик — нашият енорийски свещеник Грозев и още двама свещеници, изказаха възмущението си от *«Йов»* на златната сватба на моите родители, която се състоя у нас. Свещениците се гордеели с него, но след като прочели *«Йов»* всички го «отлъчили» от сърцата си...

И моят учител по латински проф.Александър Милев, който също бе завършил Духовната семинария, каза няколко лоши думи за Илия, след като беше ме видял да седя на една маса с него в «Дивите петли» на «Граф Игнатиев». А проф.Коста Попов, съученик на Илия, веднъж ми каза, че «повестта му е хубава, но без излишното й заключение...»

Но нали за това заключение партията му даде Димитровска награда, която в ония времена се състоеше от петдесет редакторски заплати!

Илийчо се гордееше със своята повест *«Йов»* като връх в писателското му творчество, но аз не съм на същото мнение и смятам, че той ще остане в българската литература с разказите си. А как искаше не само да пише разкази, но и роман!

За този бъдещ роман той беше разкрил цяла картотека, в която на картончета бе описал имена на бъдещи герои, изгреви и залези, природни и битови картини, с фрагменти от диалози, с описание на предмети, дрехи, къщи и обзавеждане на стаи, в които ще се развиват бъдещи действия и какво ли не. Той никого не допускаше до тази своя светиня, но веднъж ми я предостави, за да я разгледам. Фишовете й съдържаха добре изпипани компоненти за един роман: имаше описани портрети на свои герои, както и навиците им, имаше готови и някои епизоди, но това бяха само етюди, а сюжетната линия — двигателят на всеки роман, я нямаше. Нямаше я и културната мисъл на романиста.

Казах му мнението си и той вместо да ми се разсърди само тежко въздъхна и сподели: «Лъжа е, че най-трудното било, да се напише разказ. Най-трудното е да се напише роман.»

Така и този, с години обмислян роман, не бе написан.

Венцеславенето от страна на критиците и управляващите, които го наричаха «мъдър», «неповторим» и произведоха за «единственият жив класик», изкараха наяве дълбоко потулената писателска суетност на Илийчо и той, в подкрепа на благоразположените към него критици, започна да пише мъдрости. Според мен те бяха излишни, защото цялото творчество на Илийчо Волен е просмукано от естествена, неканонизирана житейска мъдрост.

Е, Илия Волен разочарова комунистите, които очакваха от него да напише още «по-прогресивни» повести от *«Йов»*, но Илия се закучи и заради това закучване го измъчиха до смърт, докато го произведат в народен деятел на културата и изкуството.

След като Илийчо Волен се пенсионира, влиянието му сред писателските среди започна съвсем да намалява. От година на година името му все по-рядко се чуваше, за да заглъхне след неговата смърт.

Несправедливо, но за съжаление, така е устроен нашият литературен живот, който е свикнал да кади тамян само на онези писатели, които го ръководят. През моя живот немалко значими писателски имена заглъхнаха след тяхната смърт, за да се чуят отново, след като безпристрастно бъдещето прецени стойността на техния труд.

Доста място отделих в спомените си за Илия Волен, не само защото ми беше приятел, но защото той беше истински писател и ярък представител на обективния реализъм в нашата селска тематика. При това, писател с характерен стил и хубав български език, достоен за перото на Елин Пелин и Йовков.

ТОДОР ГЕНОВ

Споменах за мръсната игра на шах и за защитата на пешката, която всъщност се състоеше в това, с кого дружиш. Трябваше ми такава защита, за да се освободя от ченгетата и да продължавам да пиша, а и за да си говоря спокойно, особено когато посещавах Клуба на журналистите или «Бамбука» — заведения, гъмжащи от щатни и нещатни ченгета.

Някак си естествено такава защита намерих в лицето на моя редактор Спас Кралевски — умерен и симпатичен член на партията. Покрай него се сприятелих с Ангел Каралийчев, с Илия Волен и Камен Калчев. И четиримата заемаха редакторски места в авторитетни издателства и ченгетата не смееха да се намесват в компанията ни.

По-късно, защитата намерих в лицето на Тодор Генов, от когото нашенските ченгета се страхуваха, тъй като самият той бе ченге от по-висша класа. Още преди девети той беше сътрудник на НКВД, а и продължаваше своята дейност на руски информатор. Може би и други знаеха това, защото в Писателския съюз се плашеха от него и скрито го мразеха.

Запознах се с него покрай моя роман *«Щастието не идва само»*, който бе прочел и дойде на масата в кръчмата «Стадион» да ме поздрави. Тогава той бе здраво чукнат в «Пламък» заради неговата пиеса *«Страх»* и си ближеше раните, с кучето си Бинго, във вилата на проф.Нурижан, която бе национализирана и му бе предоставена за доживотно ползване.

Всеки от ядрото на старите писатели комунисти си имаше прегрешения, но партията великодушно им ги прощаваше до мига, когато се самозабравеха и станеха непослушни. За такова непослушание и Тодор Генов го прокудиха за известно време от литературния живот. Но за разлика от нас — безпартийните, наказанията на партийните членове бяха строги, но нежни и те, с помпозно писмено покаяние в някой вестник или списание, се завръщаха в бодрите литературни редици; докато безпартийните, заради един виц против Червенков или Живков, изгниваха в лагерите на Белене и Ловеч.

Виждах Тодор Генов да се рее из дипломатическите тенис кортове преди превратa. Дали е изпълнявал някаква партийна задача или просто е обичал този спорт, не мога да кажа, но от неговия *«Дневник с обратна дата»*[67] се разбира, че още оттогава е служил на руското разузнаване.

През тридесетте години Тодор става симпатизант на нелегалната комунистическа партия, която го използва като редактор на нейния вестник «Вик», създаден, за да дава фалшиви сведения за процеса по запалването на Райхстага. Измислени кореспонденти с чужди имена, като Меруда или Корели, са главните автори във вестника. Тодор е задължен и да организира митинг, на който е трябвало да говори майката на Г.Димитров. Заради този митинг той е бил повикан при Гешев, който го предупредил да не дезинформира обществеността и го пуснал.

Бях съвременник на тия събития и мога да кажа, че повечето от хората в София не знаеха, кой е този Георги Димитров и никак не се вълнуваха от процеса в Лайпциг, а най-малко — от защитните речи на подсъдимия, от които по-късно комунистите направиха антифашистка сага. След приключване на процеса вестниците само съобщиха, че съветският шпионин Димитров е бил разменен срещу немски шпионин и с това се сложи точка на комунистическата пропаганда.

Тодор Генов забелязва, че партията започва да се дели на «български» и «съветски» симпатизанти и избира вторите, които му издействат и чиновническо място във Външното министерство. През това време съветското разузнаване възлага няколко задачи на Тодор, които той изпълнява (макар и в спомените си да не дава имената на руските шпиони).

Както споменах, от писателя Йордан Йовков, който тогава работи в министерството, Т.Генов разбира, че е провален като съветски агент и побързва да изчезне от България, за да се установи в Париж — демократичната столица, превърнала се едновременно в яма и филтър за пречистване на интелектуалната помия на Европа. След някакъв си митинг той бива експулсиран от Франция и се озовава в Белгия.

---

[67] *Тодор Генов - "Дневник с обратна дата...", изд. "Български писател", София, 1968г.*

Тодор Генов се завръща в България, когато теренът вече е изчистен от прегръдката на Молотов с Рибентроп... Георги Димитров вече бива назначен за шеф на Интернационала и започва да връзва скъсаната връзка с БРП, чийто членове не могат да простят позорното му бягство, след неудачния септемврийски бунт през 1923г. Обаче Т.Генов, по интуиция или по чуждо внушение, залага на Димитровската карта.

През войната Тодор преминава в «дълбока собствена нелегалност». Бива мобилизиран граждански, като единственото му задължение е да бие камбаната на «Св.Седмочисленици» по време на въздушна тревога.

Обаче, когато Червената армия нахълтва в България, той се дешифрира и с един кореспондент на ТАС отиват да вземат интервю от «прочутия» партизански командир Славчо Трънски. Малочисленият партизански отряд е бил разгромен от полицията, командирът му се укрил в една плевня, с женски дрехи, и след дълги кандарми той излиза от своето скривалище и бива сниман заедно с кореспондента на ТАС и Т.Генов. С интервюто на Славчо Трънски започва възходът на Тодор Генов — влизането му в партията и кариерата му на дипломатически чиновник, а по-късно и на писател.

Тодор Генов печели с Димитровската карта, когато червената армия окупира България. Той греши, като атакува остро в един вестник «гениалното» произведение на Тодор Павлов «Теория на отражението», но бива веднага смъмрен от чужбина и вместо враг, става пръв приятел на пролетарския философ. И дружбата им е толкова тясна, та дори Тодор Павлов, вече като регент, му става кум и го изпраща на сватбен воаяж като съветник и ухо в анкарското ни посолство, където по това време се мъти балканската политика.

Това накратко е битието на Тодор Генов, все пак еднопосочно и устремно, за разлика от много други «прогресивни» плюнки, които бързо се пребоядисаха и заеха хилядите освободени от «буржоазните гадове» държавни и обществени постове.

Макар и виден партиец, Тодор беше мразен от своите съпартийци, заради своята интелигентност, начетеност, и биха го унищожили бързо, ако не се страхуваха от съветските му

връзки. Дразнеше ги и неговото презрително отношение към тях, тъй като той знаеше какво представляваха те и от какъв неграмотен и просташки боклук се състоеше българската комунистическа партия. Той не можеше да понася Тодор Живков, а и Живков не обичаше тандема Павлов—Генов, но хитрият селянин не издаваше това, от страх пред руснаците, които ги фаворизираха.

Нито Тодор Павлов, нито Тодор Генов обичаха и Людмила, която със собствената си културна политика «подронваше линията на партията» и се мъчеше да плете връзки със Запада, използвайки авторитета на баща си. И смешно е да се мисли, че това е ставало без негово знание.

Тодор Генов имаше високото самочувствие на партиен функционер и се държеше, като аристократ със своите другари и писатели от неговото поколение. Не съм виждал умен и интелигентен човек, какъвто беше Тодор, който така да умееше да отблъсква хората от себе си. Той беше праволинеен и, тъй да се каже, верен воин на партията, но все нещо му пречеше да извади маршалския жезъл от раницата. Може би, най-много му пречеше липсата на гъвкавост в отношенията си с хората на деня, а може би и защото беше заложил само на Тодор Павлов, който му беше кум и верен приятел.

Няколко случая, на които съм присъствал, считам че ще дадат представа за характера на моя приятел.

Пътувахме с него за Луковит и се отбихме в някакво заведение да похапнем. В същото заведение отседна със семейството си и Енчо Стайков /тогава член на политбюро/. Енчо Стайков покани Тодор да отиде на неговата маса, а той му отвърна: «Който иска да разговаря с Тодор Генов да дойде на неговата маса»...

Бяхме в Клуба на журналистите и на съседната маса вечеряше Ганчо Ганев — тогава министър на народната просвета. Тодор се правеше, че не го вижда. На тръгване Ганчо Ганев се спря при нашата маса и изправен, заговори Тодор Генов. Тодор отговаряше лаконично и, без да вдигне глава, продължаваше да пие. Когато министърът си тръгна, казах на Тодор че се е държал неприлично и го запитах, да не би да се е карал с Ганев, та дори не се помръдна да го поздрави.

— Така ли? — изненада се Тодор. — Аз много уважавам и обичам Ганчо. Сега ще отида да му се извиня — и тръгна към гардеробната, където Ганев се обличаше.

Тодор се приближи към него, покровителствено го потупа по рамото, рече му:

— Нищо, нищо, Ганчо — и се върна на масата.

Тодор не търпеше случаен човек, пък и дори познат, да седне на масата му без да е поканен. В Клуба на журналистите или в Клуба на писателите той се възмущаваше, ако някой е седнал на неговото място. Беше си издействал и ангажирал, само за него и за малцината му приятели, маса в кварталния аперитив «Троян» и вдигаше на келнерите скандал, ако някой се осмелеше да седне на нея.

* * *

Тодор Живков отдалеч усещаше накъде вее вятърът и чрез своята дъщеря си отваряше вратички за една бъдеща, необвързана с Русия политика. Той хитро коткаше глупака Брежнев да му оправя финансовите бакии, но след като на трона се качи друг хитрец, номерата вече не му минаваха. Освен това, двата атентата срещу дъщеря му, когато беше дошъл комунистическият ренегат Берлингуер, му даваха основание да се замисли сериозно за разклатеното си бъдещо лидерство, и след като Людмила почина, нямаше верен човек, който да контролира Петър Младенов, когато отиваше в Москва, за да докладва какви решения се вземат в българското политбюро.

Облаците се сгъстяваха и в политическо отношение, затова Живков избърза с разпалване на националистичните страсти, чрез т.н. «възродителен процес», етап характерен за посткомунизма, облекчаващ преминаването на пропадналата партия към фалшив социал-демократизъм чрез гъделичкане националното чувство на народа. Живков използва военната мощ на Варшавския договор, за да поразчисти турското малцинство, което със своя религиозен фанатизъм и средновековна изостаналост се оказа неподатливо на комунистическата идеология. С умело завербуваните турски лидери той успя да уплаши и почти безболезнено да проведе масовото изселване на българските мюсюлмани в Турция.

По предложение на Огнян Дойнов и Андрей Луканов, Живков пръв от социалистическите лидери разреши изнасянето на капитали от страната, с цел на трансфер, когато провалената вече партия се оттегли от ръководната си роля и настъпи неизбежната приватизация и пазарна икономика. Тази метаморфоза на утопичния комунизъм към перспективния социалдемократизъм му бе подсказана от комунистически партии, управляващи в някои западни страни..

Макар обкръжението на Живков, както и старите комунисти, да мечтаеха да бъде включена страната като република в СССР, самият той се плашеше от такава развръзка не, разбира се, заради България, която и без това беше изпаднала в икономическо робство от Русия, но заради себе си и своите потомци. И в това отношение му помогна Запада и преди всичко НАТО, което твърдо държеше за споразуменията от Техеран и Ялта!...

* * *

Тодор Генов се дразнеше от двуличната политика на «правешкия хитрец» и неведнъж го е порицавал пред мене. Може би само пред мене, защото той имаше възможност да провери, че не съм сътрудник на ДС и няма да използвам думите му за облагодетелстване.

Приятелството му с мене се състоеше в това, не да ми помага, а да не ми пречи — специално Тодоргеновско благоволение. А бяхме приятели, защото винаги му опонирах и му изтъквах недостатъците. Изглежда моят остър език му беше необходим, но го приемаше, само когато сме двама.

И той притежаваше хаплив език и ирония, особено когато го настъпи някой.

Много хора се учудваха на приятелството ми с Т.Генов, тъй като знаеха, че не мога да разчитам нито на литературно ходатайство, а най-малко на творческа помощ от него. Тодор Генов беше егоцентрик и не си мръдна пръста за мене, за да ми прокара някой ръкопис. Напротив, той често скърцаше със зъби, когато някой редактор е допуснал да излезе на бял свят моя «волност». Самият Тодор ми е спирал ръкопис, още преди да го дам в издателството, с лицемерното «да ме предпази от излишни разправии».

Мнозина ме упрекваха, че дружа с един «литературен сноб», но те не знаеха, че без този «сноб» аз не можех да бъда допускан в компанията на интересни личности и партийни функционери, които бяха на дъното на всички политически или литературни начинания. Заедно с Тодор Генов бродех из всички «творчески клубове» и аз имах възможността да водя разговори с видни художници, артисти, музиканти, композитори и недостъпни за обикновения човек писатели и критици.

В дома и вилата на Тодор Генов често се срещах с генерали от Държавна сигурност, а и с руските професори Дмитрий Шептунов и Георгий Марков — съветските цензори на българската художествена литература и журналистика. Издателствата бяха задължени да им изпращат по един екземпляр от всяка новоиздадена книга. Тодор ме представяше пред тях като писател и тези генерали и руснаци ме смятаха за свой и се отпускаха да говорят пред мене.

И сега, ще отговоря на упреците още: Тодор Генов беше голям съветски хищник и той без да иска ме предпазваше от дребните, но жестоки български хищници, които се страхуваха от него. И друго: Тодор Генов беше умен човек и не можеше да намери общ език със своите съпартийци, а онова, което смущаваше душата му, трябваше да го сподели с някого, който нямаше да го издаде. Освен това на него му беше нужен опонент и този опонент намери в мен. С него сме стигали до бой при разрешаване на противоположните ни тези. Веднъж дори той ме нарече «непоправим враг» и ме заплаши с пистолет, с който, за разлика от ловната си пушка, не знаеше да борави. /*Той имаше два пистолета — единият никелиран «Валтер», подарен му от генерал Веселин Райков, и друг с по-голям калибър, който държеше на тавана на вилата си*/.

При нашата симбиоза и двамата имахме полза. Аз от него получавах информация, която от никого друг не можех за получа /пък и не беше безинтересно да се срещам с министри и с членове на ЦК по лов и по именни дни и да вкуся направо от извора пресни новини/, а той от мене — помощ за литературното му творчество, в което бях първият му рецензент, независимо от това че главата му не увираше за много работи — особено за изкуствения му помпозен стил в «Дневник с обратна дата...», в който на всяка страница се величаеше.

* * *

Правеше ми впечатление, че старите комунисти, макар и да си бяха присвоили името на «идеалисти», бяха алчни и завистливи. Например Тодор, който живееше в Центъра, заедно с жена си в апартамент на 250 кв.м., притежаваше в Драгалевци национализираната вила с парк от четири дка, срещу наем от 26 лв. месечно, и си сменяше колата, когато си пожелаеше, завиждаше на всеки мой успех — че съм имал жилище, също в центъра /построено на мястото на родната ми къща/, че имам вилно място.

Вилата си построих саморъчно и с помощта на някои познати за десет години, но аз не смеех да заведа Тодор на нея, за да не би от завист да получи инфаркт...

Комунистите, макар и да живееха вече в дворци, пречеха някой извън партията да притежава вила, макар и тя да е стократно по-евтина от техните, затова непрекъснато ме тормозеха и ме глобяваха, че вилата съм построил «незаконно», тъй като самите те не ми даваха право да строя на купеното ми със собствени пари място. Също «незаконно построени» вили до мене, но притежавани от активни борци, бяха узаконявани преди да бъдат построени...

Учудвах се на тези социалистически закони, които за едни бяха майка, а за други — мащеха, а Тодор се учудваше, като как така три от моите книги бяха наградени от жури с литератори-комунисти, а на него «народният писател» още никой не му бе наградил книга. И обикновенно завършваше учудването си с думите:

«Най-добре е на този свят да си безпартиен писател!»

А само аз си знаех колко ми е струвало да бъда безпартиен писател...

Всички партийни писатели следваха латинската максима:

«Времената се менят и ние се меним с тях», а ние скромните безпартийни бяхме верни на друга латинска мъдрост: *«Докато дишаме, се надяваме»*.

Времето отсъди, че едните и другите сме били излъгани.

Оказа се, че и те, и ние сме губещи. Те — заради пропагандните си пасквили, а ние — заради осакатеното си от цензурата творчество.

* * *

Тодор често ме срязваше за волнодумието ми и ме предупреждаваше, че не е толкова силен, колкото си мисля, за да ме предпази от неприятни изненади... Веднъж на масата ни в Клуба на журналистите приседна мрачен мъж, с подути клепачи. Тодор ме запозна с него, като подхвърли, че аз съм един от царските офицери, отървал се от него. За пръв път видях прочутия с жестокостта си Лев Главинчев.

— Името ви ми е непознато. Като как се отървахте от чистката? — запита ме Главинчев, опипвайки ме с тежък поглед.

— Немците се мъчеха да ме очистят, но и те не успяха — отвърнах аз.

Лев Главинчев изръмжа.

— Бил е във фашистки лагер — поясни Тодор Генов.

— И сега си спя спокойно — допълних аз. — А вие с тези подути клепачи навярно не спите от кошмари?

— Какви...? Какви кошмари? — настръхна Главинчев.

— Ами, не ви ли се явяват нощем духовете на избитите от вас невинни хора?!

Главинчев се надигна, но Тодор му натисна рамото и той отново седна. След малко си отиде.

След тази среща няколко нощи очаквах някой да почука на вратата ми, но, изглежда, времето на Лев Главинчев беше минало. По-късно научих, че е починал.

На един девети септември, Дмитрий Шептунов и Георгий Марков спонтанно вдигнаха чаши за скорошното ни присъединяване към съветската империя, като шестнадесета република. Отказах да пия «за здравето на такова престъпление», казах че «не съм съгласен да бъда съветски гражданин» и в яда си плиснах чашата на пода. Компанията остана изумена от моята съпротива и Шептунов бързо отреагира като поясни, че вдигнал тост, не за присъединяване на България към СССР, а в името на «славянското братство»... Отворих уста, за да поясня, че не съм глух, но Тодор Павлов ме ритна силно под масата, за да млъкна, и предложи да вдигнем чаши за Тодор Живков, което ни накара да се разсмеем, тъй като на всички ни беше известна омразата му към Генералния... Тодор Генов ми се разсърди и не ми говори известно време.

Веднъж се заядох за нещо и с акад.Тодор Павлов, който още беше член на Политбюро, и отново Тодор Генов ми вдигна скандал, след като Павлов си отиде, но и този път ми се размина...

Тодор Генов много точно преценяваше своите близки и писатели. Той не пестеше думи да ги хули пред мене, като сравняваше жалкото им минало със съвременните им постове. А се надсмиваше и на тяхната алчност, особено тази на Младен Исаев, който не пропускал никога да се включва в доходни мероприятия, като отиване в чужбина, софри на държавни разноски, преиздаване на непродадените си книги и прочие. Подиграваше се и на други свои партийни и литературни лидери, които се бяха ояли и забравили неудачното си минало.

А някои от писателите направо мразеше, като Георги Караславов, неговия племенник Слав, заради диктаторските им прояви, а също Георги Джагаров, заради съперничеството по «темата Георги Димитров».

Не знам защо Тодор Генов не обичаше Камен Калчев (бил объл камък и навсякъде прилягал да бъде вграден) и направи всичко възможно да ме отдели от него. А Камен Калчев беше добър човек, помагаше на мнозина, а и на мен, за да ми излезе романът *«Щастието не идва само»*.

Не понасяше и Емилиян Станев, заради бъбривостта му; но не за това, а защото му завиждаше...

Получаваше алергия, когато се споменеше името на Орлин Василев, с когото преди е бил голям приятел.

Но не мога да си обясня, защо поддържаше тесни връзки с Божидар Божилов, Евтим Евтимов и още няколко поети, като нито по характер, нито по интелект си допадаха. Може би, защото бяха активни ченгета и малко се страхуваше от тях.

Както нявгашните феодали, и на комунистическите феодали, главното занимание бе ловът. Тодор беше страстен ловец и често ме канеше да го придружавам за компания. Ловджийската му група се състоеше от миропомазани хора, които рядко спазваха ловния правилник и биеха каквото им попадне.

Тогава още нямаше луксозните партийни и правителствени резиденции, затова често отсядахме в селски къщи, в турис-

тически хижи и, когато с нас беше някой генерал, главният прокурор или председателят на върховния съд, ловът се провеждаше в забранената гранична зона и ние оставахме да спим в някоя военна застава.

И все пак тогава моралът бе по-висок. Всеки от ловците си носеше храната и питието в раницата, а и ако някой местен велможа решеше да опече агне, то ние си го заплащахме. Още ги нямаше пищните след-ловни банкети, украсени със съмнителни дами. Следващите феодали вече знаеха как да живеят, а и шутовете-писатели се навъдиха доста, и всички станаха пишман-ловци. С изключение, разбира се, на Емилиян Станев, който си беше истински писател и истински ловец!

Доста млади писатели и поети спечелиха с ласкави думи суетното сърце на Тодор и той им се отблагодари, като им помогна да влязат в Съюза на писателите. Но след като той подробно ми разкри системата за влизане в Съюза и за споразуменията между ДС и неговите членове, и ми даде примери за това с познати имена, аз, макар и да бях близък с председателя и зам.-председателите, завинаги се отказах да кандидатствам за член на СБП, въпреки че бях натрупал повече от десет книги.

И не сгреших, като запазих творческата си свобода и съвест неопетнена, както и здравият си, несмущаван от каквито и да било угризения, сън.

Тодор се стремеше да покровителства младите писатели, но се сдружаваше, с хардлайнерите в управителния съвет, срещу всичко прогресивно, предложено от тях. А хардлайнерите бяха Георги Караславов, след него Иван Мартинов, Ангел Тодоров, Младен Исаев, Пенчо Данчев, Стоян Каролев, Панталей Зарев, Иван Балабанов, Лалю Маринов, Христо Радевски и още няколко безцветни партийни писатели и поети.

Явно Съюзът на писатели се бе разделил на две — едните, предвождани от Т.Генов, поддържан от твърдите комунисти, и другите — от Г.Джагаров с адютанта си Фучеджиев. Тодор не обичаше фракциите и затова бе решил да обедини двете

тайно враждуващи сили, но не можеше да намери общ език с младите, заради скарването му с Джагаров за «темата Г.Димитров», която Тодор считаше за свой патент. И една нелепа смърт даде ход на развръзката и обединението на Съюза, под топлото крило на управителния му съвет...

Вечеряхме заедно с Димитър Димов и Спас Кралевски в градината на Руския клуб. На масата ни седна Тодор Генов, щракна с пръсти към един новоназначен, непознат възрастен келнер и му заръча:

— Момче, кажи на готвача да опече една бяла пържола за Тодор Генов!

След пет минути келнерът се върна и каза:

— Няма бели пържоли, готвачът не познава Тодор Генов и аз не съм момче, а солиден другар.

Тодор, като де Гол, харесваше да се говорят вицове за него и почерпи келнера. (Той самодоволно се усмихваше, когато разказвах случая с келнера между приятелите ни).

Направи ми впечатление, че тази вечер Димитър Димов изяде голямо количество месо и аз не се сдържах да го попитам, дали не го е страх от склероза. Нали беше ветеринарен лекар, той разви теорията, че месото е най-диетичната храна, но това малцина лекари го разбирали.

Споменах му за римския император Максимин Трак, който също не е обичал зеленчуци и всеки ден е изяждал по четиридесет килограма месо, като е изпивал с него и една капитолийска амфора с вино. Димов ме запита, откъде съм научил това, записа си името на императора и се изненада, че една капитолийска амфора съдържа шестнадесет и половина литри вино...

Щом в ресторанта загасиха лампите, предложих да продължим разпивката с уиски у нас. Тогава шотландската ракия бе рядкост и аз я бях получил подарък от един инженер, завърнал се наскоро от командировка в Лондон.

Димов ни натовари на москвича си и след няколко минути събудих жена ми. Тя се притесни, защото нямаше мезе, освен един пъпеш в хладилника. Димов му се зарадва — испанците смятали, че «най-хубавото мезе за уиски е пъпеш, поръсен с чер пипер». Испанското мезе се оказа сполучливо...

Не се мина седмица и на обед пристигна А.Тодоров, за да ни съобщи тъжната новина, че Димитър Димов е починал в Букурещ. Получил удар на официалния обед, който румънските писатели му дали, и по пътя за болницата починал.

Кой знае защо, бай Ангел не съобщи тази новина на Т.Генов, а ме накара аз да му я кажа. Щом чу, че председателят на Съюза е починал, Тодор възкликна, извади бутилка вино, за да поменем покойника, и започна да обикаля стаята, с чаша в ръка, неспокоен и напрегнат.

Като партиец без минало, Димов беше неутрален и работата в писателския съюз горе-долу вървеше, но след неговата смърт нещата се усложняваха и борбите за власт щяха да доведат до нежелани за партията последствия, ако ръководството се оглави от привърженици на Червенков и Сталин.

Групата от възрастни партийци около Тодор Генов нямаше никакви намерения да демократизира живота в Съюза на писателите, но откакто бе дошъл Хрушчов, Сталин вече не беше на мода и Ленин отново бе излязъл на предни позиции. Освен това, Живков изкуствено раздуха «априлски вятър» и пролетният вятър не биваше отново да стане зимен и смрази отношенията ни с Москва. От този «априлски вятър» изникнаха млади и амбициозни писатели, обединени в бохемска група, начело с Георги Джагаров — нашумял в момента поет.

Докато Тодор продължаваше да се разхожда из кабинета си с чаша в ръка, аз му предложих да започне преговори с тази група за сформиране на новото ръководство. Той намери предложението ми за неуместно, заради изпокарването си с Джагаров, но след втората бутилка се размисли и започна гласно да разсъждава, какво ще се получи от тази комбинация, като споменаваше познати имена и ги охарактеризираше с точни епитети. След като изброи и хората, които трябва да влязат в бъдещия управителен съвет, стигна се до мъчителната стъпка, която трябваше да се предприеме за подобряване отношенията между Генов и Джагаров.

И при третата бутилка телефонът продължаваше да мълчи, нощта напредваше, навярно вече други правеха съзаклятие за завземане на властта в СБП. Тодор се тревожеше, загдето

никой не му предлага да участва в комбинации, но и възрастта му не позволяваше пръв да се обади на Джагаров, макар и вече да бе решил да го вземе за партньор в играта и по този начин да парира главния си противник Младен Исаев, чийто амбиции да стане председател на писателския съюз никога не угасваха.

Вече ми се спеше, исках да си отида, а Тодор продължаваше да се колебае и аз, за да сложа край на тази мъчителна вечер, когато той отиде до тоалета, вдигнах слушалката и набрах номера на Джагаров. Той ми се обади мигновено с въпроса: «Ти ли си, бачо Тодоре?»

Отвърнах му, че го чакам вкъщи.

Тодор изтича с още незакопчан панталон и ме запита, с кого съм говорил. Казах му, че след десетина минути при него ще дойде Джагаров и той с облекчение се отпусна във фотьойла, като не забрави да ми каже, че е «победил Джагаров, като го е принудил пръв да му се обади...»

На другия ден група писатели отидоха при Тодор Живков, за да му предложат Джагаров за председател на СБП. Главният благословил избора и Тодор Генов влезе в оркестъра на СБП, не като диригент, но като първа цигулка — длъжност, която напълно удовлетворяваше неговите амбиции, тъй като знаеше, че политбюро никога няма да го направи председател, поради редица «субективни и обективни» причини.

С този ход Генов не само се сдобри с Джагаров, но и с Т.Живков, който за да го привлече към себе си го покани на лов, подари му златен «сейко» с надпис, направи го «герой на социалистическия труд», «народен деятел» и с това за доста години му запуши устата...

Отидохме с Т.Генов да видим акад.Тодор Павлов в Правителствена болница, където си изкарваше последните дни. Т.Павлов беше вече сляп, но бе издиктувал на една жена последното си творение. Даде ми го с пожелание да го редактирам. Това предсмъртно произведение се оказа боза от патриотични и социалистически фрази — някакъв далечен спомен от уроци, които Т.Павлов е втълпявал на своите ученици, като млад даскал.

Казах на Тодор Генов, че не мога да редактирам наивни неща, които излагат Тодор Павлов. Но нали авторът бе известен марксически философ и бивш член на политбюро, намери се веднага главен редактор, който редактира и издаде тази глупост за срам на автора и редактора.

Няма нищо за учудване. Нима томовете на Тодор Живков не са пълни с нелепости, но се намериха хора, и то с не случайни постове, да ги издават в големи тиражи със специални луксозни екземпляри.

Това — слагачеството, е великата професия на посредствеността!

В последните години на своя живот Тодор Генов се стремеше да се обогати и фабрикуваше книга след книга. Отначало той ми предложи да пиша под негово име и да делим хонорара. След като отказах, отново ми предложи да пишем колективно книги и дори стигна дотам, моето име да бъде поставено на първо място. Този натиск за бързо обогатяване ме принуди да се отдалеча от него.

Аз също книги съм писал за пари (смешно е да се твърди, че някой е творил «изкуство заради самото изкуство»), но книгите пишех по собствени теми, а не по партийни, за каквито ме караше Тодор Генов. Пък макар и кореняк-софиянец, бях намразил града си и потърсих спокойствие в малък морски градец[68], където намерих приятели и благодатни дни за творческа изява...

Тодор Генов от младини следеше политиката, имаше достъп до тайните бюлетини, следеше френската и съветска преса и това даваше възможност политическите му статии да бъдат ясни и обективни. Той бе роден за журналист. Имаше леко и бързо перо, затова вестниците мечтаеха да им сътрудничи. Но, дали защото политическите теми бяха ограничени от цензурата или защото публицистиката се заплащаше доста по-слабо от художественото творчество, Тодор си беше поставил за цел да стане писател и никой не можеше да го убеди, че силата му е в журналистическото перо.

---

[68] *гр.Каварна*

Той се подкокороса и от успеха на пиесата си *«Вяра»*. Тази партийна пиеса от врана беше станала славей, по липса на други птици, както се казва в поговорката. Пиесата беше звездният миг на нейния автор; звезден миг, светнал и заради изпълнителите на главните роли — знаменитите Владимир Трендафилов и Константи Кисимов.

Вяра не беше някаква героиня с фуста, а ВЯРА в непогрешимостта на многократно грешащата родна партия, на която й бяха нужни аргументи, за да се оневини. Обаче, след като Тодор написа и други пиеси, в които ясно се промъкна и СТРАХА от партията за инакомислещите й членове, тогава партийните палачи разпнаха Тодор Генов на кръст и го заточиха за десет години във вилата му, да си ближе раните.

Творческият звезден миг — пиесата *«Вяра»*, подлъга Тодор да занемари умното си перо на публицист към неприлягащата му художествена дейност. Мъчителният творчески период, в който Тодор създаде няколко честни към партията, но изсушени в художествено отношение пиеси, не го стресна да насочи отново перото си към публицистиката, и се впрегна да твори белетристични произведения. Много пъти по деликатен или груб начин съм го съветвал да описва «нормално» събитията, в които бе участвал, и известните личности с които бе имал допир, но не вземаше от дума, напротив, мъчеше се да ме убеди, че е българският Брехт в драматургията и революционер в художественото слово.

След като Симеон Радев, Димо Казасов, Христо Бръзицов, а дори и Константин Константинов използваха езика си като оръжие за силните си публицистични изяви, Тодор, обратно на тях, се мъчеше да притъпи това свое силно оръжие, като с него води несполучливи битки на художественото полесражение. И аз съжалявам, че той проигра великолепното си хрумване за неговите *«Дневници с обратна дата»*, като принизи достоверността им и ги нарече разкази. Но този негов «порок», да обърква литературните жанрове, се прояви още навремето, когато нарече своето есе за Париж (илюстрирано от Ил.Бешков) — роман.

Около Тодор Генов се въртяха много слагачи, които за личен интерес ласкаеха изостреното му себелюбие и го тласкаха във води — противопоказни на неговия талант. А Тодор,

със своя мощен публицистичен талант и точно ориентиране в политическия живот, можеше да достигне високи върхове в журналистиката, а и в партийния апарат, ако проявеше поне малко дипломатически подход. Но той притежаваше качествата на вълк-единак и това му пречеше.

След като неведнъж препоръчвах на Тодор, като отличен публицист, да се откаже от пагубната мания да бъде и писател и да се отдаде само на журналистика, той още повече се закучи, тъй като художествената литература се заплащаше по-добре от публицистиката и мемоарната литература. И започна да пише статии, които кръщаваше на разкази и повести по литературните списания; после тези разкази взе да ги преработва, да ги събира и издава в поредица от томове, тъй като партийният му авторитет отваряше всички врати на издателства. А за годишнини, тези книги се превръщаха в избрани съчинения, които беряха прах по книжарските лавици и накрая отиваха за претопяване, за да бъдат издадени отново при следващата кръгла годишнина.

Като франкофон, Тодор Генов, едва ли от Корней или от Расин, по-вероятно бе, от бомбастичните журналистични шаблони, да си бе изградил един невероятен стил за своите разкази-спомени, които не бяха годни за никаква редакторска намеса. Това бе един фоерверк от помпозни слова, които превръщаха мишката в слон и дори партията подчиняваха на авторовото АЗ, пръскащо искри във всяка фраза. Знаехме, че на партията са нужни герои и че тя ги търсеше с лупа из миналото си, но чак пък такова увлечение по героизма на собствената си личност, беше не само за мене, но и за останалите читатели, не само недопустимо, но и смешно. А Тодор, като наркоман, опиянен от собствената си заблуденост, продължаваше да изстрелва помпозните си фрази и уплашените литературни критици се превръщаха в неми зрители да присъстват на тази вечна деветосептемврийска заря.

А в Тодоровите спомени имаше материал и повод за размисъл и, ако бяха написани нормално без излишни украси и патологични крясъци, щяха да заемат достойно място в нашата мемоарна литература. Но за правдиви мемоари се плащаше малко, а и партията нямаше особена полза от тях,

тъй като беше си внушила, че истинската й история започва от превратa на девети септември 1944 година.

В увлечението си да фетишизира своя любим герой Георги Димитров, Тодор Генов, за процеса в Лайпциг, му измайстори пиеса по познатите ни правила от Есхил и Еврипид — с хор, антихор и с „деус екс махина" в лицето на всевластната и всепобеждаваща комунистическа партия. Кулминацията на пиесата беше, когато Димитров заповяда на залата да стане на крака и с пророчески глас я закле да бъде винаги вярна на Съветския съюз и на комунизма.

Присъствах на премиерата на пиесата в Пернишкия театър и още чувствам гаденето, което получих по време на представлението, и само жена ми бе причина да не напусна залата. А това щеше да бъде скандал, защото в нея присъстваха видни пернишки управници, няколко известни литературни критици и на всичко отгоре и министър-председателя Станко Тодоров, който дружно повтаряше изречената от Димитров клетва.

На банкета той ме запита какво да каже за пиесата, тъй като «бил икономист и нищо не разбирал от театър». Учудих се гласно че един министър-председател не може да каже две думи за онова, което е гледал и жена ми ме сръга да млъкна. Все пак аз казах на бившия шивашки калфа, че най-много ми е харесала клетвата към партията и той в своето слово повтори това.

Виждах как Тодор на масата подканяше критиците да се изкажат, но те продължаваха да мълчат, да дъвчат и си попийват от хубавото винце. Може би заради това мълчание един от тези литературни критици стана депутат в листата на СДС, а друг дори беше изпратен и за посланик в една западна страна.

И иска ми се отново да повторя поговорката, че там където няма птици и гаргата е славей. Или, времената се менят, но не чак толкова, че да се напълно променят.

Пиесата на Тодор Генов претърпя пълен провал. Тя само участва на собствената си премиера и умря. На хората им бе писнало да гледат комунистическа класика, и други мастити поети подеха темата за Георги Димитров по-деликатно, в неокомунистически стил, наложен им от съветските писатели.

За мен Георги Димитров бе една злокобна личност, която предаде България в лапите на имперския руски комунизъм, и това мнение много пъти съм натрапвал на Тодор Генов. Но той, иначе към други много по-дребни неща да реагираше пред мен бурно, по този въпрос мълчеше, без да разбера дали е съгласен с мене или се е колебаел, да ме изпрати или не някъде, за да ми се охлади главата.

Тодор Генов беше колкото праволинейна, толкова и сложна, в живота и в литературната си дейност, личност. Несъмнено той не беше обикновен комунистически бурен, а екзотичен кактус в нашата литература, от бодлите на който често се убождаха не само неговите противници, но и неговите приятели. И ако не беше страхлив и кучешки благодарен на партията, която го издигна, той можеше да й помогне много повече да се цивилизова и демократизира, ако не си затваряше очите пред нейните глупости и алчност за власт и пари. Но и да стореше това, една птичка не прави пролет. А нявгашните чучулиги, които безумно мечтаеха за някаква си утопична пролет, един подир друг измираха и техните места се заемаха от далеч по практични хора от тях, които разполагаха с държавната каса и имущество, като със собствена бащиния.

Тодор Генов беше понякога недопустимо искрен за партиец и това негово качество не можеше да не радва. Напоследък той виждаше нещата ясно, накъде вървят, и беше отчаян.

Комунистите от върха никога не се съобразяваха с общоприетия човешки морал. За тях библейското *«око за око, зъб за зъб»* е свещено правило, а и двуличието го смятат за качество. Тодор Генов не можеше да понася Тодор Живков, но се хвалеше със златния «сейко» с надпис, след като му бе подарен от Първия. Заради Тодор Павлов, той не можеше да понася и Людмила, но се ласкаеше, когато първата дама го канеше на някой симпозиум. Тодор Генов не понасяше и най-верните си приятели от миналото: Ангел Тодоров, Иван Мартинов, Ламар и други, а може би, и те не го уважаваха, но на маса всички лицемереха и взаимно се хвалеха.

Тодор не понасяше Димитър Димов, Г.Джагаров и Л.Левчев, но гласуваше за тях, защото Партията го задължаваше. Съюзът на писателите бе ръководен от зверове, които тайно се мъчеха да се ухапят, и само бичът на партията ги укротяваше всеки от тях да застане мирно на своето място. И Тодор, макар и да ръмжеше срещу нередностите пред мене, когато партийният бич изплющеше, кротко се отправяше към посоченото му място.

Само веднъж изръмжа пред публика, на осемдесетгодишния си юбилей, честван в Елена. Когато, вместо да получи още едно звание «Герой на народна република България», първият секретар на Великотърновски окръг Никола Цонев му окачи още един орден «Георги Димитров», заедно с даденото му за втори път звание «Герой на социалистическия труд», тогава пийналият си Тодор се провикна на всеослушание, че му е омръзнало да получава дрънкулки без парично покритие и постави секретаря в неудобно положение.

Но тогава Тодор прояви смелост под влиянието на алкохола и това го спаси. А и нарече най-големия комунистически орден дрънкулка, защото преди месец Младен Исаев беше награден с най-високо звание «Герой на народна република България», което беше хастаросано с двойно повече пари и привилегии, докато орденът «Георги Димитров» се придружаваше само със сандъче напитки, подарък от Първия.

Съюзните ченгета, които бяха дошли на юбилея, сигурно са докладвали на Т.Живков за «престъпното» изказване, но Тодор Генов вече беше стар, не се интересуваше от политика, а беше съсредоточил вниманието си към хонорарите от книгите си и не представляваше никаква опасност за партията, а най-малко за Тодор Живков, който отдавна следваше килватера на Брежневия адмиралтейски кораб...

Мозъкът на Тодор работеше безупречно и в напреднала възраст, може би, защото не се отказваше от изработения си от младини стил на живот. Само поради наложителни причини — лошо оросяване на краката, остави тютюна. Въпреки, че употребяваше «груби» храни, като боб, кисело зеле, а и недиетични — солени риби, хайвер, пастърми, карантия и др., а и редовно поемаше алкохол /ракия, вино и бира/,

аутопсията му показа, че няма изменения в далака и черния дроб, а сърцето му е било годно да действа най-малко още десет години.

Тодор почина на 85 години, след два микроинфаркта, а мозъкът му не е бил засегнат от никаква склероза. Почина от токсично гнездо в отделителната система, неоткрито при лекарски прегледи след операция за отстраняване на камъни в пикочния мехур и възпалената му простата жлеза. В Правителствената болница са предприели лечение срещу диария, предизвикана не от нарушения в храносмилателния тракт, а от токсично отравяне на кръвта. Макар и да не отричам народната поговорка «дошъл му редът», смятам, че смъртта на моя приятел се ускори от лекарска неопитност.

/*От такава симулантна диария бяха заблудени и лекарите преди смъртта на друг мой скъп приятел — Георги Пройков*/.

Както споменах по-горе, за личността Тодор Генов, като приятел, общественик и писател, могат да се напишат много страници и в тях по-пълно да се освети житейския му път, защото си заслужава да се разкрие напълно неговият характер, ум и дарби, но това ще стане, ако е рекъл бог, по-късно, когато болката ми по него изтръпне...

Нелепата смърт на Тодор дойде ненадейно и най-близките му я използваха, за да нахлуят в апартамента му и да го ограбят. Ограби го и държавата, като всичко, което му бе дала, си го взе и подели между други свои верни синове.

Тодор винаги се оплакваше, че няма пари и изненадата ми бе голяма, когато след смъртта му в спестовната му книжка се намериха повече от петдесет хиляди лева.

Вестниците, радиото и телевизията съобщиха за кончината на Тодор Генов.

С горчивина искам да отбележа, че от стотиците кръчмарски приятели, които благоволяваше да допусне на масата си, голямото мнозинство познати, «колеги» (в това число и слагачите му, на мнозина от които бе помогнал да бъдат назначени или да влязат в Съюза на писателите), на погребението освен сестра му, дъщеря му и няколко роднини, присъствахме само жена ми, аз и старият актьор Любен Калинов.

Разбира се, задължени да изпратят, според протокола всеки народен деятел на културата и герой на социалистическия труд, бяха дошли Г.Йорданов, Г.Джагаров, Л.Левчев, партийният секретар на Съюза и определеният да произнесе прощалното слово Б.Божилов. И тези важни личности не намериха два метра място за гроб, а само — половин метър за урната, в алеята на покойните писатели в Централните гробища.

Тодор Генов се различаваше ярко от стандартните комунисти и тази негова особеност партията не му прости и след като бе починал...

«Така човекът си отива» — бе изрекъл преди смъртта си Ламар.

Всеки човек рано или късно си отива, но важно е как ще бъде изпратен.

«НАРОДЕН»

Думата «народ» винаги е фигурирала в държавното управление, като нещо голямо и цялостно, но за съжаление, властващите държавници са били избирани и служили на една част от народа; народната партия, наречена «народняшката», е била в услуга на богатите.

Преди войната, под прозвището «народен човек», се разбираше добър човек, който не мисли само за своите интереси, а се съобразява и с чуждите. След войната с «народен» (не «народен човек») бяха награждавани хора, чиито имена бяха известни на ограничен кръг от нашето общество и трябваше да минат десетилетия, за да се разбере, колко тази форма на възнаграждение е нелепа.

В казармата войниците казваха: *«Не гледай в канчето на отдельонния си, за да не ти се случи нещо лошо»*.

Винаги съм се съгласявал с тази войнишка «мъдрост» и не ме е интересувало, кой каква заплата и какво възнаграждение получава, но ми беше някак си шугаво, като четях във вестника поредния тираж от произведени «народни» и «заслужили», защото не само аз, а и целият ни народ знае, че само един човек е бил достоен да бъде назован народен поет.

И понякога си мисля, дали след превратa, дядо Вазов бе отречен, за да не пречи някому?

Сигурно е пречел, защото след като дузина станаха «народни», пак го «приеха» в своите писателски редици...

Но времената се менят и ние се стараем да вървим в крак с тях.

МОИТЕ КНИГИ

«ПЛЕННИКЪТ ОТ ДАМ — 1», «ОТЛИВЪТ», «ЩАСТИЕТО НЕ ИДВА САМО»

Бях в санаториума за туберкулозни в Ракитово, когато жена ми решила да занесе ръкописа на *«Пленникът от Дамм—1»* в издателство «Отечествен фронт». Попаднала на редактора Светослав Вихров, който й казал, че „лагерът, който описвам, не е съществувал; че аз съм фалшификатор и, като уволнен фашистки офицер, съм се стремял да се реабилитирам..."

Този тъп редактор, от омраза към бившите царски офицери, бе се опитал да зачеркне биографията ми, заради някакви си свои комунистически принципи.

Този изрод, който уби Борю Зевзека[69], като след това се извинил, че го е припознал за Елин Пелин, бе назначен за редактор. Представяте си какъв «редактор» е бил!...

По-късно *«Пленникът от Дам—1»* излезе в списание «Септември», а като книга[70] — в елитното издателство «Български писател», където ми бяха издадени още *«Отливът»*[71], *«Щастието не идва само»*[72], както и второто издание на *«Пленникът...»*.

«Само с хляб не се живее», крещеше със заглавието на романа си един съветски писател, и беше прав. За да напише човек нещо свястно за четене, трябва да хапва с хляба сиренце, а да си сръбне и чашка винце за кураж.

---

[69] Борю Зевзека - известен преди 9-ти журналист-хуморист и сатирик
[70] "Пленникът от Дам-1", изд. "Български писател", София, 1958г.; второ издание 1966г.; включен в настоящото издание
[71] "Отливът", изд. "Български писател", София, 1959г; вкл. в наст. издание
[72] "Щастието не идва само", изд."Български писател", София, 1960г.; включен в настоящото издание

Но въпреки цялата ока вино, която изпих, не се реших да озаглавя романа си «Нещастието не идва само», а го кръстих бодро и перспективно — «Щастието не идва само».

През шестдесетте години писането беше доходен бизнес. С хонорара от *«Щастието не идва само»* си купих кола, магнитофон, изплатих дълга по апартамента, купих си два костюма и заведох семейството да летува на елитен морски курорт.

Но пишещите братя ми завидяха и заповядаха на литературното ченге-евреин Максим Наимович да ме заколи. И той направи това с обширна статия, на първа страница на в.«Литературен фронт»[73], независимо, че книгата ми се изкупи за една седмица и имаше обсъждане за нея в много градове и читалища. Но партията така бе решила, и след тази статия на Максим вратите на всички издателства бяха затворени за мене. Чак на десетата година, едно профилирано издателство[74] се престраши да ми издава отново книги. И то благодарение на друг евреин — Бенжамен Ханнѐ[75], директор на издателството, на когото съм признателен, както и на главния редактор на същото издателство — Дечко Миланов.

Познавах Максим преди превратa. Когато Хитлер започва да настъпва към Балканите, както повечето евреи и той стана «прогресивен» и въпреки, че беше покръстен, започна да се върти около съветската легация. Дори подкокороса сестра ми и една нейна приятелка да отидат на тържество, по случай октомврийската революция, в съветската легация. Това не остана скрито от агентите на Гешев и трябваше няколко пъти да отивам до университета, за да не изключат сестра ми, като комунистка. (*Но тогава тайните полицейски служби не пееха, а само мъркаха пред офицерския пагон. И знаеха, че пуснат ли пипалата си в казармите, ще се опарят. А обидят ли офицер, можеха да получат и куршум*). Разбира се, сестра ми не беше никаква комунистка, а бе отишла на тържеството в съветската легация от любопитство и заради нейната приятелка, която се афишираше, като русофилка.

---

[73] *Вж. в "Приложение" към настоящия том*

[74] *"Медицина и физкултура", София*

[75] *Известен журналист; антифашист, преживял Холокоста; член на СБЖ и отличен с високата награда на СБЖ през 2005г. за 80-годишния си юбилей*

Максим ми се сърдеше, че съм му отнел някаква негова приятелка. Каза й името, но аз не се сетих, коя е, тъй като не помнех имената на своите приятелки и всички ги наричах «муцета», за да не става грешка...

Последната ми среща с Максим беше месеци преди да почине. Той ми предложи да се почерпим в аперитив «Троян» на «Граф Игнатиев». Присъстваше и Светозар Игов, когото Максим особено ценеше, като млад талантлив критик и литературовед. Разказа ми как изпушил последната си цигара, преди да влезе в операционната, за да му отрежат тумора от белия дроб.

Изглежда беше дошъл мигът и той да почувства някакво угризение на съвестта за подлата си постъпка спрямо мене:

«Било му наредено отгоре да ме секири, та затова написал статията си. Партията не се шегувала и ако откажел, нямало повече да има хляб за него. А аз да съм продължавал да пиша и той щял да ме рецензира вече по друг начин, та книгите ми да минават безаварийно, тъй като думата му вече на две не ставала.»

Простих му, както и на много други прощавах, защото те не бяха виновни, че са се родили с жалки душички, в които свиват удобни гнезда подлостта и безчестието...

После научих, че Максим отишъл на държавни разноски да се лекува в ГФР, където и починал. Донесоха му праха в урна. Бог да му прости греховете!

Не само Максим, а и много мои колеги по перо затънаха в блатото на подлостта, за да се прехранват, и с доноси за своите приятели да стават «заслужили и народни деятели на културата». За съжаление, този бе пътят за преуспяване...

Но ако се разрови душата на тези хора, ще се открие огромната трагедия на нашето време, която е изпепелила душата напълно и вместо нея е сложила да мъждука една жалка вощеница, заплашена всеки миг да я духне някой...

«НЕОБИКНОВЕНА ЕКСКУРЗИЯ» [76]

В края на 60-те години посетих Каварненския залив, с мотоциклет ИЖ[77]. Бях тръгнал от Дунав по традиционния път на варварите към Цариград и като тях се препитавах от лов и грабеж — с харпун убивах кефали и крадех пъпеши из бостаните...

Професор Веселин Бешевлиев ме беше запалил да напиша книга за хан Тервел. Тогава още не се говореше за хиляда и триста годишнината и хановете не бяха на почит в издателствата; и за да мине Тервел през редактора, му прикачих съвременна историйка с главен герой — млад тенисист. (Издателството бе профилирано за спортна литература).

Каварненския залив бе пуст. Още ги нямаше бетонните силози и мелницата мълчеше. Кой знае защо, на дървения пристан бе вързано едно магаре, което с любопитство наблюдаваше отразената си във водата голяма глава...

Две гагаузчета — момче и момиче, по на петнадесет години, по бански седяха на края на мостика и ловяха попчета. Сутиенчето на момичето беше почти празно и скриваше гърди колкото яйца, но над тях бяха изтатуирани с големи букви две срички: «*ЛЮ БО*».

Бях слушал за прословутата гагаузка ревност и нагледно се уверих в нея. С тази татуировка, момичето трудно щеше да си намери друг приятел с име Любо...

Изглежда книгата за прабългарския хан и за съвременния тенисист се хареса, защото след излизането й случайно научих, че няколко млади семейства кръстили синовете си Тервел.

Но на Кеворк Кеворкян тя не допадна и написа отрицателна критика за нея. По-късно, в сливенска среда, отчел «грешката» си, като разбрал че моята жена му е съгражданка.

---

[76] *Издателство "Медицина и физкултура", София, 1969г.*
[77] *Тогава разпространена марка руски мототциклети*

Прощавам му. Тогава Кеворкян беше начинаещ критик. Пък и за такава статия се плащаха 80 лева, не малко пари за онова време.

С критиката никога не сме се разбирали, освен в случай, когато тя ме е бъркала с друг — с известния на времето Дино Кьосев...

Независимо от важната роля, която играе критиката, аз съм си я представял като злобно кученце, насъсквано срещу някой неприятен човек от своя господар. Или, като малък хищник, който дебне от дупката си да се появи беззащитна плячка.

Разбира се, има и критици лъвове, но тяхната съдба не е пò друга от съдбата на лъвовете в зоологическата градина...

«ТЕЖКИ ЮМРУЦИ»

В годините на ембарго, което ми бе наложено с помощта на Максим, предадох ръкопис в издателство «Български писател». Романът хареса на редактора Илия Волен и след някои забележки, с които се съгласих, беше подпечатан за издаване.

Минаха месеци, година и романът все не влизаше в плана.

Веднъж, на кръчмарска маса, запитах директора на издателството Петър Пондев, защо ми забавя книгата, и той направо ми каза, че я чел и не му харесвала. Била много психологична, нападателна и щяла да дразни читателя със своите «неудачни контрапунктове». С това ми даде да разбера, че няма да издаде романа и аз още на другия ден отидох в издателството и си го взех.

Обаче ръкописът се хареса на Бенжамен Ханнѐ, директор на друго издателство, и много бързо го видях в книжарниците като роман със заглавие *«Тежки юмруци»*[78]. Може би тези «тежки юмруци» е имал предвид маститият критик и директор, когато ми е говорил за неприемливите ми контрапунктове...

По това време срещнах Петър Пондев на улицата и той ми се оплака, че има язва и лекарят му препоръчал да яде маслини. Имах една неразпечатана кутия с испански маслини и го заведох в къщи, за да му я дам. Докато пиехме кафе, той забеляза на масата новоизлязлата ми книга и поиска да я прочете. Сутринта в пет часа ме събуди по телефона и ми каза, че не я оставил, докато не прочел цялата. Упрекна ме, че съм я дал в някакво си «шибано» издателство, а не в неговото.

Аз му обясних, че книгата е редактирана в неговото издателство и че той вече я е чел и не му е харесала. Пондев помълча на телефона, след това бурно се разсмя и каза:

«Това е положението, братче...»

---

[78] *"Тежки юмруци", изд. "Медицина и физкултура", София, 1971г.; включен в настоящото издание*

Същите думи, които рече и Лилиев на Димитър Спространов, когато му отряза пиесата...

Всичко ми стана ясно. Пондев не беше и прелистил романа ми, тъй като ембаргото не бе вдигнато още от мене. И, ако не беше смелото издателство на Бенжамен Ханнѐ , едва ли щях да видя вече моя книга по книжарниците...

* * *

Петър Пондев и Гочо Гочев избягали от София в Балчик, заради американските бомбардировки, и там се препитавали със скромните си адвокатски хонорари. Двамата посрещнали нахлулата в Добруджа съветска армия и горди от този свой подвиг се завърнали в София, като марксисти.

И понеже на партията й били нужни не само прости партизани и ятаци, а и хора с образование, назначи двамата юристи — единият за професор във ВИТИЗ, а другият за редактор в издателство «Български писател». Там Пондев написа един очерк за Елин Пелин. И с това, мисля, се изчерпа неговото творчество на критик. Но с политически речи на писателски събрания и с пламенната си защита на африканеца Лумумба[79] се издигна до главен редактор и директор на издателството.

Иначе Петър Пондев беше добър човек, приятен събеседник на чашка и, разбира се, много послушен партиен член. И ако не беше толкова послушен, рискуваше партията да му напомни, че не е бил чистокръвен партиец, а социалдемократ и това щеше да му се отрази зле на кариерата.

Такива времена бяха и, за тях, и на мен ми се прииска да река:

— Такова беше положението, братче! — И още:

— Бог да прости грешките на партийния раб, Петър! — както и на всички грешници-литературни, които с малки или големи компромиси се мъчеха да преживяват, като угаждаха на властващата над всички партия.

---

[79] Патрис Лумумба - африканец, борил се за комунистическа държава в белгийско Конго; убит от Чомбе.

«ОТКРАДВАНЕТО НА ДИОНИС» [80]

От Каварна ми възложиха да напиша роман със сюжет от миналото на техния край. За да сключа договор, трябваше да взема разрешение от Съюза на българските писатели. Мъчна работа, тъй като не бях член на този съюз.

Явих се при главния секретар на СБП Слав Хр.Караславов, който ме изслуша внимателно и нареди да ми бъде издадено разрешение за контрактация. (*Бях чул, че поетът е строг, принципен и не без страх за отказ се явих при него. Твърде малко се познавахме и аз винаги ще му остана благодарен, че не ме обиди...*).

Разрешението за контрактация е едната страна на въпроса — то ми осигуряваше скромно месечно възнаграждение за две години, но другата страна — отпечатването на книгата, бе твърде проблематично, а аз бях се задължил да върна отпуснатите ми средства, ако книгата не излезе. Не желаех да ощетявам временния си «работодател», заради евентуален «творчески неуспех». Поех този риск, защото имах запланувана книга в издателство «Медицина и физкултура» на спортна тема — ветроходство. И, за да бъде агнето цяло и вълкът сит, отново прибегнах към старата хитрост — историческа линия и съвременна, като главният герой този път да бъде ветроходец. Ветроходецът трябваше да «прекара» историческата линия през специализираното за спортна литература издателство с директор Бенжамен Ханнѐ.

Предстоеше ми да създам сложна композиция, в която мирно да съжителстват историческите факти и личности, със съвременни герои и ветроходни термини. След като измислих композицията, започнах да се подготвям за капитан на спортна яхта и по цял ден киснех в Каварненския яхт-клуб, за да усвоя непознатия ми досега спорт.

---

[80] *"Откраднването на Дионис" - Медицина и физкултура, София, 1977г.; включен в настоящото издание*

Същевременно, «зобех» всичко писано за миналото на Каварна в Градския исторически музей и се мъчех да доловя истината от огромната локално-патриотична информация, с която ме заливаше директорът на музея, краеведът Иван Рафаилов. Всъщност, този ентусиаст ме запали да се заема с написването на книгата.

Като бивш спортист, лесно се справих с «темата ветроходство», но противоречиви сведения за историята на Каварна — в древните извори и съвременни статии — ме смущаваха и аз, въпреки че пишех четиво, където можех нашироко да си служа с художествена измислица, реших да поработя в археологическата експедиция на обекта «Чиракман», организирана от Историческия институт към БАН под ръководството на н.с.Васил Василев. Наближаваше хиляда и триста годишнината от създаването на Българската държава и археолозите бързаха да изяснят спорния въпрос, дали на местността Чиракман се е намирала Карвуна — столнината на княз Добротица.

Две лета всяка сутрин в шест часа изкачвах стръмната пътека на осемдесетметровия Чиракман и с помощта на бригадири-ученици съвестно ровех и документирах, откритите материали в определения ми сектор. Беше ни наредено да «копаем» само Първото и Второто българско царство и да не «закачаме» дълбочините, в които лежи Византия, Рим и тракийско—елинския Бизоне.

През деня, брулен от морския вятър, изсушаван от жаркото слънце, хапан от милиардите калинки, с разлютени от праха на пресяваната пръст очи, аз се мъчех да си представя човека живял и творил при тези неизгодни условия през вековете — нападан и убиван от суша и море, помитан от епидемии, страдал от господарски гнет и ставни заболявания — за да изгражда човешката история и съхрани рода си до днес.

Антрополозите на експедицията, Петър Боев и д-р Слави Чолаков, по костите на умрелите, възстановяваха нерадостната картина на времето, през което тези хора рядко са достигали до четиридесетгодишна възраст; от близо хиляда мъртъвци в късно-средновековния некропол на Чиракман, само един мъж е достигнал до възраст 60 години!

След като приключих своята археологическа дейност разбрах, че никак не е лесно да се възкресява нашето средновековие от изгорели паянтови сгради, от ръждясали примитивни сечива, от натрошена керамика и гробове, в които, вместо богатите погребални тракийски и елински дарове, се намират кремъчета и черупки от яйца — суеверни мерки за предпазване на мъртвеца от вампирясване.

И все пак земята ми разказа много повече от историческите книги. Малкото, което бе съхранила от древността, бе достатъчно за вече «подкованото» ми с исторически сведения въображение да се добере до някои истини, убегнали от перото на древните летописци.

В романа моите герои се прераждаха. Те бяха траки, елини, римляни, византийци, прабългари, славяни — те загиваха при срутването на Бизоне, лягаха под надгробни могили; като елини и римляни издигаха крепости и като славяни и аспарухови българи ги разрушаваха; строеха кораби, за да нападнат генуезците и Трапезунд; вдигаха въстание против турците; покоряваха морето с аргонавтите, състезаваха се с лодки, триери, фрегати и спортни яхти; любеха се и се мразеха. И всеки един от тях изтъкаваше по една ивица от пътеката, по която минаваше историята на Добруджанската земя.

Историческата линия бе доста поотрязана от редактора (трябваше да се вмести в определените ѝ кòли). Примирих се с тази «варварщина», но нова беда ме сполетя. Излизането на книгата се «закучи», поради междуособни борби в издателството, които доведоха до отнемане правото му да издава художествена литература. Беше сложен кръст на търсената от читателя поредица на художествени книги със спортна тематика «Стадион».

Да е жив и здрав критикът Васил Маринов, с когото не се познавах, но като арбитър с решаващ глас благослови романа и той бе отпечатан.

Изпълних задължението си към моя «инвеститор» и си отдъхнах!

МОЯТА ПАМЕТ

За разлика от моя баща, който имаше силна памет и бе жив справочник на дати, имена, факти, телефонни номера, закони и прочие, аз не мога да запомня и едно стихотворение, бързо забравям имената и лицата не само на случайни познати, но на свои съученици, съвипускници и дори близки роднини. Затова неведнъж съм изпадал в неудобно положение.

Казват, че Петър Велики бил късопаметен и бил Велик, защото всичко си записвал.

Но аз нямам навика да си записвам каквото и да било, а и не обичам да правя справки. Затова в моите спомени, които измъквам от паметта си с големи усилия, не следват естествения си хронологичен ред, а се прескачат напред-назад, както се появяват в паметта ми.

Паметта ми е капризна и записва само онова, което си харесва на нея и често ме кара да импровизирам. В училището, колкото и да зубрех учебника по някой предмет от него оставаше само онова, което паметта ми си подбираше и много пъти трябваше да се червя пред моите учители. Всъщност, всичко ми беше ясно, но не можех да го формулирам в необходимите правила и да го подкрепя с конкретни факти, дати и имена.

Затова винаги съм завиждал на актьорите, които по два часа нижат чужди мисли, без да се запънат нито ведъж; завиждам на музикалните изпълнители, загдето изсвирват цели концерти без ноти!; завиждам на ораторите, заради добре подредените им мисли; на юристите — за членовете от различните закони; на математиците и въобще, на всички-които умът им е пригоден да помни...

Когато пиша някоя книга, имената на своите герои ги забравям. Неведнъж редактори са ми правели забележка, че някое лице от книгата до третата глава се казва Мюлер, а следващите глави се представя под името Баер и накрая на книгата умира като Майер.

Приятелят ми — офицерът Пенчо Пенчев, знаеше имената на всички царе, крале, херцози, графове и т.н. на царстващите фамилии в Европа от XVI век насам и затова му завиждах...

Завиждах и на капитан Стойков, затова че «гръмваше» войниците си, като им издекламирваше и трите им имена в строя. И бях изненадан, когато този офицер, при едно стрелково учение, не можеше да избере позиция за своята батарея, а предостави това да стори неговият кон. Според него, където конят му се спрял, там била позицията. А конят му се спираше, където подушеше сочна трева...

Когато служех в Карлово, един инвалид, срещу няколко лева, слисваше войниците, като на всеки от тях съобщаваше многоцифреният номер на пушката му. Този човек започнал да помни цифри /също можеше мигновено да умножава и дели големи числа/, след като бил ранен в главата през Първата световна война. Накрая, един бдителен командир на полк реши, че инвалидът е шпионин и го предаде на военния прокурор...

Завиждах и продължавам да завиждам на литературния работник—фактолог Иван Богданов, заради магнитофонната му памет, в която са записани дати, имена, произведения и какви ли не любопитни детайли от цялата ни литературна история.

Признателен съм на моята несъвършена памет само за едно — че не ме кара дълго да мразя хората, които са ми причинили зло.

КОЗИРОЖКАТА МИ ЗОДИЯ

Да, аз пишех и добри хора са ми издавали една десета част от онова, което излизаше изпод пишещата ми машина. И не съм писал само за пари, а от порока, зародил се в мене, да пиша. Лекуваха ме свирепи или страхливи цензори—двуличници, стремейки се да промият мозъка ми от еретичните ми мисли.

И сега съжалявам, че може би най-хубавото и най-искреното написано унищожавах от страх, да не би да пострада семейството ми, когато някой тип нахълта в дома и ми направи обиск... Моят труд гореше в камината по време на унгарските събития, през пражката пролет, по време на десетките фалшиви процеси за предатели.

Е, можех да направя опит да избягам на Запад, но не ми разреши Левски, а и Козирожката ми зодия ме закрепостяваше завинаги за родната земя.

Цял живот съм се мъчил да не допускам тесногръди комунисти в дома си, за да не видят пълната ми с книги библиотека и ме причислят към враговете на партията си. За тях врагове бяха не само ония, осмелили се да прехвърлят плета на кошарата, охранявана от зли кучета, а и интелектуалците. Те нямаха вяра в интелектуалците, не само защото не можеха да ги разберат, а защото за тях те бяха потенциална заплаха.

И Първият кретен на народната ни република[81], като Сталин, ненавиждаше интелектуалците, отблизо следеше действията им, със специално създаден за тях доноснически и репресивен апарат. И лицемерно възнаграждаваше само интелектуалците-ласкатели, възхваляващи «великите» дела на партията и вечната дружба на България с азиатските народи...

[81] *Тодор Живков*

Познавам мнозина писатели и поети, продали си таланта на партията за шепа сребърници, звания и медалчета. И питам се, дали тези на вид нормални и достопочтенни хорица са изгаряли в печките си истинското си творчество, по време на унгарските събития и пражката пролет? Или ще си умрат с празнодумното си творчество, бедни, презрени, с отнети звания и чиновнически почести.

Горките! И, може би, единствените спомени ще им затоплят старческите дни, когато като мухи са се въртели край голямото лайно...

Господи, защо прибра навреме[82] Ламар, Тодор Генов, Георги Караславов и други партийни юнаци, та ми отне удоволствието да ги попитам, как се чувстват сега? Де да ги знаеш пък, може и те да са били дълбоко скрити в себе си дисиденти, и, ако сега бяха живи, щяха да се отречат от миналото си, от Сталин, от Ленин и Маркс и да се пребоядисат в социалисти, а може би и «отвратени» от миналото си — в радикали, либерали и дори монархисти...

Е, доживях да видя и такива индивиди — бивши блюдолизци и партийни функционери, сега да прегръщат демокрацията със същата страст, както някога са прегръщали и комунистическата идея.

Да са ни живи и здрави!

Природата сигурно е мислила, когато е създала хамелеона.

А и еничарите добре са служили на Отоманската империя, да бъде толкова века империя.

Каква ли полза има сега да пиша за неща всеизвестни, омръзнали на хората, след като истината с фактите и моите живи герои от повестите и разказите ми отдавна изгоряха в камината...

[82] *Преди края на комунизма /1989г./*

X

НЕ Е СТУДИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ, НАУКА, ИЗКУСТВО

Преди превратa, общото образование в България бе доста диференцирано. Задължително бе до седми клас — основно (четири години) и прогимназиално (три години). С такова образование си оставаше и по-голяма част от народа, особено по селата, където имаше нужда не толкова от образование, а от работна ръка. Така беше в Европа и Америка.

Прогимназиалното образование даваше възможност на завършилия го да кандидатства в разни занаятчийски курсове и да добие след време майсторско свидетелство. Във всички околии в страната пък имаше стопански училища за девойки, завършили прогимназия. В тях те се подготвяха за добри домакини, като, наред с общообразователните предмети, се изучаваше шев, бродерия, готварство, градинарство и други подходящи за жени специалности. Тези девойки получаваха диплома за средно образование, но нямаха право да следват в университет.

Гимназиите даваха пълноценно средно образование и те се намираха във всички градове и по-големи селски общини. Но и те се деляха на реални, полукласически и класически. Полукласически имаше само в големите градове, а класически — само в София. В полукласическите се изучаваше латински език, а в класическите и старогръцки. В реалните гимназии се изучаваше повече математика, физика и химия, за сметка на чуждите езици и хуманитарните предмети. В тези гимназии се влизаше без конкурс, но завършилите ги ученици нямаха право да кандидатстват във факултетите по право, зъболекарство, медицина, фармация, биология, естествени науки — както у нас, така и в чужбина.

Полукласиците и класиците имаха право да кандидатстват във всички висши заведения, тъй като тяхното средно образование се смяташе за най-пълноценно.

Освен гимназиите, имаше търговски училища, в които се подготвяха младежи за счетоводители и икономисти. Имаше и технически училища — строителни, механо-технични, в които завършваха младежи със средно техническо образование, като строителни техници, геодези, машинисти, електротехници и други специалности. Търговските и техническите училища изкарваха отлични професионалисти. Много от тях продължаваха образованието си в университета по стопански науки, а техниците — политехниките в чужбина, тъй като такива в страната нямаше.

Пълноценно средно образование даваха и някои частни училища — американски, немски и френски колежи, италиански и руски училища. Обучението при тях се заплащаше и не всеки родител можеше да изпраща децата си там. Предимството на тези училища беше, че в тях се изучаваше добре чужд език, но като обща подготовка те отстъпваха на българските гимназии.

Имаше и вечерни частни гимназии, където се подготвяха младежи, пък и възрастни, които през деня работеха. Тези училища посещаваха и повтарачи, изключени за слаб успех от гимназиите. Тук трябва да спомена, че такива повтарачи (репетенти) имаше по няколко във всеки клас. Те задължително стояха на първите чинове, за да бъдат под око на учителите. Поради слаб успех, почти една трета от постъпилите в гимназията отпадаха и оставаха без образование. Учителското сито бе строго и безкомпромисно — за да се измъкне човек от двойката не беше лесна работа, а отлични бележки се даваха отвреме-навреме като нафора. Ако някой «гениален» ученик бе завършил гимназия с пълна шестица, името му се пишеше във вестниците...

Нашите учители бяха сериозни, отлично подготвени и непрекъснато подлагани на контрол от училищни инспектори, които внезапно влизаха в клас, слушаха, вземаха си някакви бележки и изчезваха. От тези инспектори зависеше кариерата на учителите и тяхното възнаграждение.

В училището цареше военна дисциплина, както за учениците, така и за учителите. Повикаше ли някого директорът в канцеларията си — излизаше оттам най-малко с мъмрене, а ако е ученик — с изключване. Учениците се изключваха

заради слаби бележки, за кражби, пушене, нередовни отсъствия (медицински свидетелства не минаваха, защото на заболелия ученик се правеха проверки вкъщи).

Изключваше се и по политически причини. Смяташе се, че юношите са незрели хора и не бива да се занимават с политика. Обаче дошлите да се учат младежи рядко се занимаваха с политика и «политиците», които често бяха и слаби ученици, отрано се прощаваха с гимназията. Докато учех във Втора мъжка гимназия, не е имало случай някой да бъде изключен по политически причини. Обаче такива случаи е имало в други гимназии, но рядко.

През тридесетте години комунистите бяха малко и никой не им обръщаше внимание. С наближаването на войната те се активизираха и наброяваха около десет хиляди члена, предимно неудачници и неуки хора, лесно поддаващи се на идеологическата обработка на хитреци и продажници, служещи на чужда кауза...

Училищата в страната правеха естествен подбор на бъдещите си граждани в умствено, морално и културно отношение и дипломата се получаваше неслучайно, а след зрелостен изпит. От моя клас, който наброяваше четиридесет момчета, само един остана със средно образование. И нито едно от тях не стана комунист, макар мнозина да бяха деца на работнически семейства.

След преврата образователната система в страната се разстрои. Мнозина от патриотично настроените учители бяха избити, уволнени, изпратени по лагери и бяха заместени от нискокултурни и неподготвени преподаватели, които дори не знаеха добре родния си език. (Почти всички учители на сина ми говореха на диалект и от устата им не слизаше думата «партия»). С пенсионирането на старите учители положението в нашето образование още повече се влоши, тъй като учителската професия вече не беше елитна и уважавана, както преди, и кандидати за нея бяха само ония, които не можеха да влязат в университета.

Осакатяването на българската младеж стана и с въвеждането на съветската образователна система, където предимство имаше техническото образование, а хуманитарните науки оставаха на заден план. Премахна се и класическото образо-

вание, тъй като било буржоазно. Създадоха се раб-фаги (работнически факултети), в които, за година-две, неграмотни получаваха дипломи за висше образование. Това обикновено ставаше, като активисти биваха изпращани в някоя соцстрана. Един от моите директори беше завършил машинно инженерство в Чехословакия, но не знаеше нито една дума на чешки. Разбира се и науката му беше такава...

Качеството на образованието катастрофално падна, когато на учителите беше заповядано да няма оставачи. И аз познавам много олигофрени, които взеха дипломи не само за средно, но и за висше образование. Вицът: *«И магаре да вържеш в университета, след пет години ще му дадат диплома»*, не беше виц, а самата истина. Образованието бълваше «специалисти» в различни области на техниката и химията, които ставаха чиновници по разни институти и правеха своите «плагиатски дисертации», за да получат някакво звание и оттам повечко пари. Останалите специалисти обираха праха на столовете по заводите и завиждаха на преквалифицираните се селяни в работници, които получаваха двойно и тройно повече от тях. При това бяха унижавани, тъй като имаха образование и нямаха право да бъдат работници...

Поради липса на техника, физическият труд бе на почит и мазолестите ръце на хамалите получаваха много повече от мозъчните гънки. А и мозъчните гънки с всяка година се изглаждаха от партийната шкурка, за да се стигне до положението да не знаят кои са и какви са били техните предци. А на това партията много държеше. Тя искаше на всяка цена да подчини умствените способности на физическите. Наука нямаше, изкуство — също. Обаче някои слоеве от населението бяха облагодетелствани, тъй като без тях не можеше да има комунистическа пропаганда. Сега, след като няма държавни организации, които да купуват картините на художниците, горките се чудят като как да си изкарат хляба. Така е с архитектите, скулпторите, поетите, писателите и голямото племе на актьорите, режисьорите и музикантите. Не че са некадърни, но са много, и изискванията вече не са ония, а са други.

А и «ценителите на изкуството» се дразнят от истинското изкуство, затова предпочитат да гледат телевизия, да слушат поп-музика или да си поправят старите коли...

ПРАВО

Изглежда, най-оцелялото съсловие през мрачните години на социализма са правистите. Може би, защото умеят да говорят и да превръщат нещото в нищо и бялото в черно...

И в царска България юристите бяха пробивни и много от тях заемаха министерски кресла. Нали държавата трябва да създава закони и тези закони да се тълкуват? Нали хората се развеждат, съдят, правят престъпления — все някой трябва да ги оправя.

И ако на правистите, специално на адвокатите, им беше излязло лошо име, това не се дължеше на тях, а на социалистическите закони и партийно правораздаване, където следователи, съдии и прокурори бяха подчинени и изпълняваха поръчките на БКП. Правистите не учеха истинско гражданско право, защото това не беше необходимо. Те учеха правото да се защищава партията и държавата. Адвокатите не защищаваха гражданите, те просто ги представяха пред съдиите. И печелеше делото онзи адвокат, който бе партиец, или сътрудник на ДС или имаше «делови» връзки със съдии и прокурори.

Адвокатите, с които съм си имал работа, бяха алчни хора. При тях адвокатският им хонорар бе само анонс на голямата юридическа игра, от който клиентът им излизаше обран...

И в миналото адвокатите бяха обирджии, но само когато печелеха делата. И клиентът не съжаляваше. А по време на социализма никой адвокат не се наемаше да ти каже, че ще спечели делото, защото не знаеше, какви връзки ще извади неговият противник.

Пред мене е пресен случаят, когато във Върховния съд синът ми спечели дело, не само със значителен материален интерес, но и за морално удовлетворение. След редица трикове обаче, същите върховни съдии изцяло отмениха решението си и постановиха обратното, понеже беше им се обадил човек от ЦК на БКП (а може би и от ДС) в полза на противната страна.

Този фарс, разбира се при участието на върховните съдии, се разиграваше между двама известни софийски адвокати. Заради това, че бяха останали безпартийни, когато СДС състави правителство ги награди — единият с посланически пост, другият — с министерско кресло.[83]

Преди превратa, родителите ми имаха адвокат — наричаше се Н.Шойлев. Той защищаваше техните интереси (без да ги безпокои да му търсят документи) по време на някои съдебни процеси. Той изготвяше завещанията на моите родители и те бяха депозирани в кантората му. Този адвокат съветваше баща ми какво да предприеме при изменение на някои закони.

Нашият адвокат и домашният ни лекар се чувстваха като членове на нашето семейство. Те се грижеха за нашето здраве и за нашето гражданско спокойствие.

[83] *Ал.Караминков и Й.Соколов*

РЕЛИГИЯ

По време на турското робство църквата е била народна обединителка и крепост на християнството, но струва ми се, че след Освобождението вече на народа ни не е бил нужен Бог и селските черкви се посещаваха само от бабички. Вината за отчуждението се дължи предимно на свещенослужителите, които не си даваха труд да имат личен контакт със своето паство, а само със стандартни слова от амвона са поучавали своите богомолци.

Повечето от селските попове бяха простички люде, превишаващи своите съселяни единствено по това, че бяха грамотни. Те занемаряваха своите свети обязаности и целите им бяха единствено да се обогатяват, без да работят. Селските попове бяха синове на бедни хора, изпратили ги да станат свещенослужители, не да просветят душите си и тези на богомолците, а за да получават агнешки плешки и погачи по време на празници и разни обреди.

Познавам много селски попове, които бяха лихвари, пияници и ловджии — недопустими дейности, според светите канони. И не случайно някога се смяташе за лоша поличба, когато срещнеш поп. Хората вярваха в Бога, но нямаха вяра на поповете, а още по-малко на манастирските калугери и монахини. Това недоверие на народа към своите свещенослужители ярко проличаваше и в творчеството на Елин Пелин и Райко Алексиев, които в никакъв случай не могат да се причислят към антихристите.

И, може би, истинската християнска вяра, доколкото българинът е способен да вярва, се съхраняваше в градовете и особено в столицата, където свещениците бяха много поинтелигентни, а църковните ритуали се извършваха празнично и според каноните. Но по-късно, поповете се отчуждиха от своето паство и се превърнаха в чиновници, които посещаваха домовете само на Богоявление, когато заради благословията им се даваха пари... И какво направиха тия попове по време на социализма, за да се борят против атеистите? Нищо. Нито един от тях не се осмели да заклейми пакостния

марксизъм от амвона, както правеха това католишките свещеници. Дори станаха съюзници на комунистите и започнаха да клеветят пред Държавна сигурност истинските християни.

И тогава вярата се съхрани не от черните раса, а в семействата на истинските българи, които продължиха строго да спазват Светите празници и Християнски обреди! Ако не бяха тези честни българи, сега нашите деца щяха да бъдат езичници, вярващи единствено в марксистката утопия; прекланящи се пред смешни ритуали и мракобеснически идоли.

Българските светци и светици загинаха, защото не желаеха да отстъпят от християнската си вяра през време на турското робство, а нито един от нашите владици или попове не последва примера им по време на мрачните години на социализма...

Нашата църква има много трески за дялане и трябва дълго да изкупува с пост и молитви вината си към Христос и народа. И никак не бива да се учудваме, че тя излезе от социализма опетнена, разединена и оплетена в своите разпри, безсилна да се справя със стотиците секти, които пускат отровните си корени в духовно опустошените от социализма души на младите хора.

Ако бегло проследим развитието на нашата религия през вековете, не може да не ни направи впечатление онова, което е останало записано от средновековния писател презвитер Козма. И да стигнем до заключение, защо народът ни се е отдръпнал от църквата и е потърсил утеха в еретичните учения. Тогава, както и сега, мнозина от свещенослужителите са предпочитали земните удоволствия пред духовното общуване с небесата. А истинските Божи служители са търсили самовглъбяване в мистичния исихазъм и егоистичното отшелничество, като по този начин напълно са се откъсвали от народа.

Хората, особено бедните и простоватите, са загубили вяра в своите духовни водачи и са дирели общуването с Бога, без каквото и да било посредничество на неговите служители, стремейки се да превърнат собствените си сърца в храм за Христовата истина. Това рационално и безплатно решение за връзка с Господа е продължило през цялото византийско роб-

ство, а — и през Второто българско царство, чрез богомилството. И еретичното отношение към официалната църква, макар и жестоко гонено от висшите сановници и двореца, е пуснало дълбоки корени в народната душа и се е превърнало в някаква собствено-българска протестантска религия, изчистена от църковната парадност и духовна мистика, запазила се и до днешни дни.

Търсенето и достигането на Бога е бил винаги проблем в българина. И ако той не е съхранил традиционните религиозни празници, с които е разнообразявал своето монотонно ежедневие, сигурен съм, че и без намесата на марксизма, българинът е щял да си остане рационално мислещ човек и езичник, въпреки че неговите предци са едни от първите в Европа, които са възприели Христовата вяра.

Правило ми е впечатление, че селяните не възприемат Бога като носител на духовна хармония между людете и съдник морален над грешниците, а като господар, към когото отправят молитвите си, за да им оправя житейските сметки. А и светците — им бяха нещо като адвокати или ходатаи към Господа... Техните молби бяха пълни с битово съдържание и дори се чувстваха в тях нотки на закана, ако не им се изпълнят желанията: селяните палят свещи и кадят тамян, за да не боледуват, да няма суша, да има плодородие, къщата им да бъде пълна с продукти и добитък; да няма мишки, вълци; момите да се навреме омъжат, момците да станат заможни. Никой не се моли болният му съсед да оздравее или да има мир и съгласие между хората. В молитвите си никой селянин не прави отчет пред Бога, дали изпълнява неговите десет заповеди и нивга не осъжда себе си, а вината прехвърля на другите.

И във фолклора ни рядко се споменава Господ — в песните и приказките герой е Слънцето, облаците, ветровете, таласъмите, самодивите, вампирите и, разбира се, дяволът…

Като си припомним за политическите причини, които са принудили хан Борис да пристъпи към покръстването, ще разберем от жестоката съпротива на езичниците, че на народа не е бил нужен чужд бог, освен досегашният му. И едва

с подареното му от Светите братя писмо са му разкрили ромейската истина за Христос, към която също се е отнасял недоверчиво не само той, но и царете Иван-Асен и Калоян.

Българинът е живял върху земя, населявана от векове с племена, изповядващи различни култове, и това религиозно наслоение е давало хиляди поводи за размисъл и колебания в неговата душа, без да е имал папска ръка, за да го привърже яко към Христовата вяра. Затова, на българина му е чужд религиозният фанатизъм и е толерантен дори към онези, които не вярват в Христос, а се кланят на чужди богове. И понеже не може да възприеме фанатизма им, отдава религиозното им заслепение на тяхната духовна изостаналост...

Жените са консервативни, строго спазват наследените от майките си традиции, и затова тяхна е заслугата, за да се запазят нашите религиозни ритуали през вековете. И не само ритуалите, но и езика и българското съзнание в децата.

Ако прегледате данъчните тефтери[84], изготвени непосредствено след падането ни под турско робство, ще се изненадате, като прочетете, че почти всички български семейства са се оглавявали от вдовици, тъй като турците или са избили или са изселили мъжкото население. Върху плещите на тези вдовици е паднала грижата, не само да изхранват своите сирачета, а и да им съхранят вярата и самочувствието на българи.

Но тази сляпа обич и доверие на децата към майките имат и трагични последици за поколението, когато майката се е отрекла от българската вяра и с присъщия й фанатизъм се е хвърлила в обятията на някоя ялова утопия. За това сляпо подражание на майката от нейните дъщери има хиляди примери...

Ще каже някой:

«Трънката не може да роди райска ябълка».

Така е, но как може трънка, ашладисана с калем от райска ябълка, отново да ражда трънки?...

---

[84] *"Турски извори за българската история", Изд. на БАН, т.X, 1964г.; т.XIII-1966г.*

ФИЛОСОФИЯ

Струва ми се, че всички европейски философи интерпретират идеите на Платон, Аристотел, Зенон и Демокрит, като ги замъгляват със свои разсъждения. Повечето от тях вземат за константа божественото начало, в решение на своята концепция. И всички философи, макар и да твърдят, че разсъждават извън времето обективно и безпристрастно, всеки един, макар и завоалирано, робува на времето в което живее и на управляващия го строй.

В играта между духа и разума много философи изпадат в безизходица, а амбициозните склеротизират заедно с идеите си. Чест прави на Блез Паскал, че след временното си прозрение на истината, прецени докъде стигат възможностите му и остави бъдещите задачи да ги решава Господ.

Обаче и досега не ми е ясно, защо Монтен и Шопенхауер се поставят в редиците на песимистите, като философията им е твърде оптимистична? Може би, защото и двамата не стигат до канонизирани изводи, а гледат живота със земни очи!

Перефразираната от Ницше Заратустрова философия ми се струва твърде архаична, възраждаща силната личност от античността и твърде неприемлива, според мен.

А индийската философия и тази на Лао Тзе и Конфуций, с която бегло се запознах, е просто непонятна за мене с хилядите си уговорки и символи.

В своето политическо, културно и материално развитие човечеството неведнъж е предприемало експерименти за повишаване на своето благоденствие, било с оръжие, било с разум. Марксизмът, със своята елементарна разбираемост, е най-големият му масов експеримент, довел до икономически и духовен крах милиони наивници...

В България още не се е родил философ с философски възгледи, валидни за цялото човечество. Имаме само няколко «етнографи» на българската душевност. Останалите ни философи са поддръжници и популяризатори на вече известни философски течения и дейността им се състои да опонират и обезценяват съперниците си.

В далечни времена само идеите на поп Богомил са надхвърлили границите на България и са били възприемани и приведени към практиката от чужди общества.

По правило всички философски учения се изграждат върху базата на доброто и злото, и различието във възгледите им се състои в определяне същността на доброто и злото и в избирането на средствата за разрешаване на конфликта между тях.

Обикновено философите са кабинетни хора, откъснати от реалността, затова животът опровергава техните идеи и бързо ги изпраща в своите архиви.

Практичният разум и стремоглаво развиващият се технически прогрес девалвират традиционното философско мислене и морални стойности и в деловото ежедневие се получава вакуум — черна дупка за човешкия дух!

Вековните изкуства се рушат и от остатъците им израстват псевдоизкуства, като това на киното...

ЛИТЕРАТУРА

И българските писатели, както и българските философи, не са способни да влияят и моделират със словото си световната общественост. Разбира се, всеки писател черпи сили и вдъхновение от страната, в която се е родил, и жалко е, че през последния век в нашата изстрадала родина са се случвали само срамни за един цивилизован народ събития.

Доколкото знам, най-превежданите книги на български писатели са *«Под игото»* и *«Записки по българските въстания»* (не говоря за книги, превеждани по уговорка и чрез дотации). Но и тези две книги не се възприемат от чуждестранния писател като значими художествени произведения, а като носещи любопитна информация...

Навремето Пенчо Славейков се е борил да стане Нобелов лауреат — това не станало. Според мен, Иван Вазов е имал по-голям шанс да бъде лауреат на Нобеловата награда, но никой не се е заел да му представи кандидатурата. След Пенчо Славейков, Багряна се осмели да бъде представена за кандидат на тази премия, но беше зачеркната от списъците на съревноваващите се поети.

А гърците, румънците и югославяните имат нобелови лауреати...

Възрожденските ни писатели и тези творили непосредствено след Освобождението са били борци срещу чуждиците, населили езика ни по време на робството; чистели са думите от архаичните падежи, сложили са ред в глаголните времена, мъчили са се да дадат стройност в подреждане на изреченията; измисляли са нови думи, за да запълнят езиковите ни празнини, зачерквали са смело диалектните измислици.

Мощният Ботев пръв заложи на звучността на езика и постави основите на бъдещото му развитие.

Славейков и Вазов все още се колебаеха да тръгнат по този път, търсейки нови словосъчетания и предлози, които да заместят падежните окончания, и замениха едносричните му възклицания със съдържателни определения и епитети.

Елин Пелин го изпълни с реалистично съдържание.

Йовков го изфини, даде му лекота, прозрачност и му вдъхна художествена сила.

Яворов го разчупи, тъй да се каже, го модернизира и му придаде поетична нагласа с образна емоционалност.

Димчо Дебелянов и Николай Лилиев го украсиха и го превърнаха в песен...

Споменах, че в разговори с проф.Михаил Арнаудов ми е правило впечатление, че той стига само до Димчо Дебелянов и Яворов, като мъчно си спомня какво са писали неговите, пък и отчасти мои съвременни писатели и поети, като Смирненски, Фурнаджиев, Ясенов, Багряна, Дора Габе и дори нашумелите по време на беседите ми с него: Вапцаров, Ханчев, Димов, Талев, Г.Караславов и др.

Сега, сякаш и на мен ми е трудно да преценявам достойнствата на моите съвременици — поети, драматурзи и писатели. Страх ме е да не изпадна в необективност и лично пристрастие и затова ги чета повърхностно или въобще не ги чета. Да си призная, селската тематика, любима на много от нашите писатели, след Елин Пелин не ме вълнува.

Много се е писало и говорило какви качества трябва да притежава един писател и аз само мога да подчертая две от тях — да бъде честен и обективен, без които качества човек не може и да помисли да се захваща с перото.

За съжаление, поради голямото ми желание книгите ми да бъдат издавани, не винаги съм бил честен и обективен спрямо себе си и читателите. А поради «земни» грижи за насъщния, понякога съм писал прибързано и не съм полагал особени грижи към стила си. Това особено проличава в романа ми *«Щастието не идва само»*.

Съдбата на българския писател е такава, че не може да живее от литературен труд и е принуден да си припечелва насъщния понякога с чужда и неприятна за него работа, която му изцежда силите като зъл чорбаджия.

ПОЕЗИЯ

Липсва ми настройка, към поезия, и като чета стихове винаги се стремя да ги превръщам в прозаични изречения, за да разбера онова, което иска да каже авторът им. Може би за това са виновни учителите ми по литература, които бегло се спираха на поезията и повече държаха на прозата, смятайки я за нормален начин за беседване на автора с читателя. А може би и безкрайното скандиране на латинските стихове в гимназията ме настроиха неприязнено към изкуственото благозвучие на римите, понеже разкъсват на парчета мисълта и чувствата.

Признавам, че поезията е играла огромна роля в древността и много велики произведения са написани в стихове, но ми се струва, че ако тези произведения бяха написани в проза, щяха повече да спечелят. Имам предвид «Илиадата» със своите безконечни еднообразни епитети и повторения; «Адът» и «Фауст», чиито автори робуват на поетичните канони.

Като езикови «сладкиши» възприемам личната лирика, която ми наподобява на славеева песен. Приемам и драматургията в стихове, понеже знам, че тя е нереална и преповдигната, а също поезията, пригодена за маршове и песни, защото е в хармония с музиката.

Поезията звучи фалшиво във всекидневието, тя се ражда и цъфти в дни велики на национални и социални борби и увехва, когато стане мемоарна и календарна. Тя не търпи и белите хибридни стихове, защото силата й идва от внезапността на чувствения й ритъм и благозвучие на римите. Тя също страда и от паузите на неизказаност, заменили старинните възклицания (на възторг или учудване), с които паузи мнозина съвременни поети много спекулират.

Поезията, може би, е най-силният и същевременно консервативен начин на изразяване на чувствата и всякакви отклонения от традиционните й форми я принизяват и превръщат в лоша белетристика. Това добре са знаели големите поети и не са позволявали своеволия по отношение на нейните достойнства.

Спорд мен, смъртен удар на античната поезия е нанесъл Вергилий, който с нея е искал да създава помпозна история в стихове на своя народ, като се е съобразявал тя да се хареса на Август. Той, изглежда, е имал амбицията да бъде Омир на римляните, но от поетично безсилие на много места в своята «Енеида» изпада в плагиатство и фалшив патос.

Много повече ми харесват стиховете на Овидий, който лети в небесата, или «предметните» стихове на Марк Валерий Марциан, с които ни приземява и по неповторим начин ни разказва за житейските удоволствия.

Поезията обича възторга, чувствителността, превръща своите герои в митични същества, идеите — в символи, не понася декларативността и преднамерената агитация, защото се срамува от деловите думи и ненавижда публицистиката.

Така е и с всички изкуства — всеки си брани завоюваната територия от чужди нашественици!

НЕНАДЕЙНИ МИСЛИ

Не знам защо, простакът ми прилича
на кална улица без тротоари..

Над мен небето е сиво
и някой някъде тупа килими...

Политическата поезия е като пръднята.
Авторът й сам си я мирише.

Мила, ти си необикновенно природно явление:
от ясно небе гърмиш!

ДРАМАТУРГИЯ И ТЕАТЪР

Повечето от драматургичните пиеси са скучни, освен пиесите на Шекспир, но и за тях трябва специална настройка, за да се гледат. Нарочно пропускам античната класика, защото пиесите на Есхил, Еврипид и Софокъл са изродчета, дали многовековни поколения също от изродчета, чиито пороци и грешки изправят боговете. И все пак те ни са мили, защото са първите рожби на Мелпомена и със своята трагична наивност ни трогват, но понякога и вбесяват със свои нелепи чувства, а и преднамереност в събитията.

Браво на Аристофан, който се е надсмивал успешно над всичко, което чувстват и вършат неговите съвременици!

Римляните не са имали театър; те, както и много наши съвременици са обичали стадионите...

Християнската религия се специализирала в разказване на легенди за светци и в поучителни притчи, сдружила е Платон с Христос (и двамата не са обичали драматургията) и като властваща сила дълго време не е разрешавала на театъра да се пробуди. Та, религията е правила само песенни спектакли, наречени мистерии, с които е открила път на оперетата и операта. Е, чак Възраждането отваря и завесата на театъра.

Пиесите се пишат повече за актьорите, отколкото за зрителите, и затова съдбата на всяка една пиеса е свързана с таланта и настроението на актьорския състав, а и от вижданията и авторитета на режисьора.

С изчезването на големите театрални актьори, театърът започна да губи привлекателната си сила. За това не е виновна само телевизията и киното, а самият театър, защото се отрече от своя аристократичен стил и се превърна в многознаещ, но скучен бърборко. За това виновни са, разбира се, авторите на пиеси, режисьорите и най-вече — актьорите.

Ще започна с актьорите. По тяхно искане, театърът започна да вдига завесата си раничко — още по светло, та да могат и те, като чиновниците, да си отспиват. Поради същата причина се появи механизация на сцената, за да могат картините по-бързо да се извъртят и да се спести време от дългите антракти. Навярно си мислеха:

«Защо филмът в киното да се върти час и половина, а ние да се влачим по сцената три, а понякога и четири часа?»

Забравиха, че театърът не е кино, че антрактите в театъра са също театър; че киното е само зрелище, а театърът — изкуство. Истинското изкуство не е лъжица за всякоя уста — то е духовен деликатес, а актьорите не разбраха това и го превърнаха в обикновена бобена чорба, отвреме-навреме подлютена или пресолена.

«Щом театърът ни поднася такава делнична манджа, защо пък трябва да я ядем с костюм и връзка, докато можем да седнем на столовете по дънки, по пуловер и небръснати» — си казаха зрителите и направо от службата и учреждението нахълтват в залата с позлатени ангелчета, с плюшени седалки, просто да си убият времето. И повечето от тях заспиват, защото виждат на сцената същата немотия, в която живеят; а и до тях не стига онова, което актьорите си говорят, защото и те шепнат на сцената, както си шепнат пред микрофоните, когато ги снимат на филм. И защо не: във филма се плаща добре, и няма смисъл да си измъчват гласа на сцената. Да, но в киносалона се вижда и чува от първия до последния ред, а в театъра трябва да си вземеш слухов апарат и бинокъл, ако билетът ти е, да кажем, на трети балкон.

Българският театър свързвам само с Народния театър, затова говоря за трети балкон. От този трети балкон — стол 92 на първи ред, съм изгледал като ученик почти всички пиеси и опери на някогашния репертоар. И от това високо и евтино място се чуваше всичко, защото артистите и певците не си ценяха, както сега, гласовете; и се виждаше всеки техен жест, защото не се разхождаха, само с бръкнати в джобовете ръце, а ръцете им също говореха и допълваха словата на драматурга с жестове.

Спомням си в *«Ръка Илиева писа»* от Ст.Загорчинов кулминацията на пиесата: севастократор Калоян влиза вбесен, в двореца си, защото е разбрал, че между художника Илия и неговата Десислава нещо се мъти. За този момент авторът не бе намерил подходящ текст и, Владимир Трендафилов, бе наредил на осветителя да съсредоточи светлината само върху червения пръстен на дясната му ръка. С тази ръка и с този пръстен големият актьор ни разказа какво го вълнува...

В *«Когато вятърът си играе»* пък, останал няколко минути сам, Константин Кисимов започна да лови молец и с артистичните си подскачания ободри зрителите, за да изгледат пиесата докрай с настроение.

Съмърсет Моам твърди, че театърът трябва да въздейства както на професора, така и на портиера. Съгласен съм с него, при условие, че професорът и портиерът обичат театъра!

Човек като си купи билет за някоя пиеса, трябва да знае че отива на театър и трябва да се подготви за него, защото театърът е необикновен и дори неестествен за несвикналите с него: там се жестикулира и говори не както в живота, нито както в киното; там, както и в черковата, всичко е тържествено, ритуално — там се свещенодейства със словото и това слово, съчетано с играта, добива друга стойност.

До такава степен словото в театъра е само театрално, че ако някой актьор се опита да го употреби и в живота, ще го сметнат за луд. Познавам такива актьори. Те не можеха да се приспособят веднага от театралната сцена на сцената на живота и затова мнозина ги смятаха за смахнати. Е, някои актьори нарочно продължават играта си и във всекидневието, за да напомнят, че са актьори. Това е характерно особено на актьори с мощни и тържествени гласове[85]...

Българите винаги са обичали театъра и затова той е постигнал високи върхове с представянето си на наши и чуждестранни пиеси.

И сега изпитвам мъка, когато понякога виждам залите празни. И към моята мъка се прибавя и съжаление, когато театралните зали се пълнят със съмнителна стойност. Може би вкусът на съвременния зрител е друг, но на мен той ми се струва съвсем принизен. Сигурно това се дължи на годините ми, които са се наслаждавали на истинско изкуство!

[85] *В см. Андрей Чапразов*

ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

Едва ли има страна, в която да има толкова художници, както в нашата. И едва ли има народ, който така малко да цени и не разбира изобразителното изкуство, отколкото нашият народ. Еретична мисъл, но е вярна.

Държавата ни поддържаше художниците — сключваше с тях контрактации и им изкупуваше произведенията, но колко са частните домове, в които има оригинална картина? А и кой гражданин нарочно отива в художествените галерии да се наслаждава от живопис и скулптура? И художествените галерии почти винаги са празни...

Някой ще каже «нямам излишни пари за излишни работи». Вярно е, че много хора не могат да си позволят лукса да притежават оригинална картина, но хиляди са тези, които се чудят какво да си правят парите. За съжаление, почти всички от тях нямат отношение към изкуството...

На моята седемдесетгодишнина, моята жена ми подари картина, която харесах на една изложба. Тя две години бе пестяла от малката си пенсия, за да ме зарадва, като окачи още една картина в кабинета ми.

Аз съм имал някакви рисувателни способности, приспани в детството ми от моите родители. Изглежда не са били достатъчно големи, защото истинският талант не се нуждае от поощрения — той сам си пробива път към голямото изкуство. Не мога да виня моите родители затова, че ми попречиха да стана художник...

Като ученик мечтаех да притежавам *«Животоописание...»*[86] на Джорджо Вазари и вече като възрастен, петнадесет години обикалях книжарниците за съветска литература, докато се сдобия с мечтаните пет тома в превод на руски.

Бомбите през войната ми унищожиха десятки албуми с произведения на холандските, италианските, английските и френските майстори, които хиляди пъти съм ги преобръщал,

---

[86] *"Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих", Искусство, Москва, т.1-5, 1956-1971г.*

за да им се възхищавам. И в самота, тези репродукции много повече са ме вълнували, отколкото когато съм се изправял пред оригиналите им в някои чуждестранни галерии. Може би защото ги гледах заедно с много други очи и не исках да споделям насладата с тях — нито да слушам различни възклицания на сноби и дилетанти... Наистина изкуството не се създава за отделни хора, то е дар на обществото, но се възприема индивидуално по различен начин от всеки.

Смешно пък и обидно е да кажа, че харесвам Леонардо, Рафаел, Микеланжело, Рембранд или Рубенс, защото те са канонизирани светци в изкуството и не подлежат на критика. Те са били дар божи на човечеството и всеки е длъжен да се поклони пред тях, но мил ми е техният предшественик Ботичели, който със своята изящна наивност винаги ме е трогвал. А какво ще кажете за мадоната с младенеца на Фра Филипо Липи или за Страшния съд на Лука Синьорели?

И веднага се връщам няколко века назад, за да се поклоня на светците и ктиторите на Боянската черкова, на тези в Земенския и Кремиковския манастир. На тях очите ми нямат насищане!

А и на нехарактерните за времето си платна на Петер Бройгел Старият.

След живописната класика изцяло попаднах в плен на импресионистите и струва ми се, че след тях, живописците се чудят какво да правят. Изглежда на изкуството са му нужни векове да акумулира, за да ни гръмне внезапно със силата на творческите си изяви. Такъв бум предизвикаха художниците в края на деветнадесетия век. Те ни намериха неподготвени — първо ни зашеметиха със своята неочакваност, а след това покориха и очароваха. За мен платната на Моне, Мане, Сезан, Гоген, Ван Гог, Писаро пък дори и на Митничаря, са икони на красотата, пред които до края на своя живот ще се прекланям. Но не и на Пикасо, към когото, кой знае защо, изпитвам органична неприязън...

Обичам искреното изкуство, макар и то да е наивно, като това на Цанко Лавренов, Златю Бояджиев, пейзажите на Дечев, портретите на Стефан Станчев, Н.Маринов, *«Детето»* и *«Фалстаф»* на Дечко Узунов. А защо забравяме *«Панихидата»* на Вешин и *«Ръченицата»* и *пазарите* на Мърквичка!?

Споменавам художници, които са ме вълнували; не искам да изброявам ония, които само съм «гледал». Нарочно прескочих и Майстора — неговите девойки и жени с плодове и цветя ми харесват, но не са «от моя тип»... А! Акварелите на К.Щъркелов щях да забравя. Те са въздушни и по-красиви от природата!

Възприемам модернистите и художниците от всички течения с окончание «исти», но само като експеримент на ново търсене, но и не като истински творци на изкуството. А мнозина от тях ненавиждам, заради тяхната хитрост да забулват своето безсилие чрез геометрични фигури, самоцелна цветова хармония или по груб начин да хиперболизират човешкото тяло.

От друга страна, не ми харесват големите мащаби на платната, изготвяни за обществени сгради и заведения, в които липсва елементарно майсторство. Те сякаш са рисувани за обща и то принизена консумация, а точно тези платна трябва да имат високо художествено въздействие, защото най-много се гледат и то от хиляди хора. Особено стенописите, които напоследък се умножиха, действат неестетично и развалят вкуса на зрителите. Стенописът не е лъжица за всякоя уста. Тя не е илюстративна картинка, на която да се радват само профаните, които са ги поръчали /учрежденски, градски или държавни ръководители, неудачно влезли в ролята на меценати/. А да не говорим за техниката при изпълнението на стенописите, забравена от мнозина...

Харесват ми някои от илюстрациите на Ал.Денев и В.Скорчев. И на Баджев, запазен в детинските ми спомени. Илия Бешков е голям рисувач, но нещо не му достига, да бъде велик. От сърце съм се смял на «шопските» карикатури на Ал.Божинов и на карикатурните портрети на Ал.Добринов.

И за скулпторите нещичко. Силата на нашите скулптори е в малката пластика и портретните бюстове. Рядко ми харесва тяхната монументална скулптура, макар и страната ни да е нацвъкана с какви ли не паметници. Аз мога да изброя много повече грозни от тях, колкото прилични; изключвам тия, изработени от великолепния Арнолдо Цоки, с които и сега се гордеем... Харесва ми *лъвът* на Андрей Николов, *«Майката»* от Ив.Лазаров, няколко фигури на Дечев и най-много

«Патриарх Евтимий» на Марко Марков (паметник, сякаш не го е правил той, а е изваян от ръцете на Огюст Роден!)...

Не обичам статиите на художествените критици, заради специалният им шаблонен жаргон, разбираем само между тях. Омръзнали са ми техните безконечни «истини» и «чувственост», които търсят и усещат авторите на художествените произведения. Не знам защо, тези критици ми напомнят за един мой фелдфебел от войската, който режеше кашкавала «на равни параграфи за всеки войник», наричаше боклукът из помещенията «илюзия» («Юнак, помети тези илюзии!») и се обиждаше, когато го наричахме «капацитет».

Много хора са се гаврили с българския език, но челно място сред тях заемат критиците на художествени произведения — живопис, графика и скулптура.

За изобразителното изкуство не правя студия, а изказвам личното си мнение за неговите творци с риск, да обидя не само някой, но и себе си, защото не взаимствам от никакви странични помагала и не се влияя от авторитетни мнения.

И благодаря на всички тези творци, чиито имена споменах, за радостта, която са ми доставяли със своите произведения. Те ме и успокояваха в критични за мен дни и напълно потвърждаваха максимата: *«Арс лонга, вита бревис»*[87].

Те ме научиха да не робувам на изкуството, а да го откривам навсякъде, защото животът е пълен с изкуство и антиизкуство, с хиляди дарования и милиони лъжеталанти.

Първобитните хора са извършвали заклинания чрез рисуването. С тези рисунки те са искали да обърнат внимание на природните сили да им изпълнят желанията.

И за мен сега всяко честно, от сърце сътворено, произведение на изкуството, е някакво ритуално откровение и послание към Бога. Обиколете художествените галерии, поспрете се пред паметниците, съсредоточете се и ще видите как проблясват искрици от огъня на Прометей!

А колко картини и изваяни образи могат да ви разкажат, неразказани досега неща, и да ви изпеят нечувани от вас песни! Та нима вие не знаете: четката на художника и длетото на скулптора могат да говорят и пеят?!

---

[87] *(лат.) "Изкуството е вечно, животът е къс"*

СНОБА И КИЧА

Техническият прогрес, макар и да обогати с техническа информация и облекчи ежедневието ни с разни технически нововъведения, ни осакати духовния мир и още по-лошо — направи го такъв, та ние да не чувстваме че сме осакатени. Не говоря за еснафите и консуматорите на предметно щастие. Нито за специалистите, работещи в научно-материалната сфера, които вече не са свободномислящи хора, а роби на техническия прогрес, без право на духовен живот, поради липса на време.

Преди години, попаднах в едно семейство с претенции за висока култура, поради длъжностите, които заемаха в сферата на културния живот. Новият им панелен апартамент бе обзаведен с вносни мебели, с вносен мокет и фототапети. Тоалетната и банята им блестеше от оцветен в розово порцелан и никелирани добавки към него. Изящната кухня бръмчеше от какви ли не домакински уреди. /После се оказа, че се хранят на стол в Клуба на журналистите/. Гордееха се с цветния си японски телевизор, с видеото, касетофона и новата си лека кола.

Разведоха ме из апартамента, като в изложба на модерното благополучие, но аз се спрях само на една картина, окачена в антрето. Беше нарисувана от моя приятел Асен Василиев, в младежките му години. Домакинът ми се извини, че тази наследена от роднината му Константин Константинов картина дълго време се е търкаляла по тавана им и сега била временно окачена на стената — за да прикрие някакво получено петно от водопроводната инсталация...

Предстоеше юбилейна изложба на Асен Василиев и аз му съобщих, къде се намира една от неговите картини. Той подскочи от радост, защото много от неговите платна бяха изчезнали. Свързах го с моите познайници и той веднага отиде у тях. Дали му картината за изложбата, при условие да им я върне реставрирана /мокрото петно си беше казало думата на една от женските фигури/ и непременно поставена в широка позлатена рамка и с медна табелка под нея, с гравираното име на собственика й.

По време на изложбата картината бе сложена в центъра на експозицията и до нея непрекъснато стоеше изправен нейният собственик, който на всекиго обясняваше, от кого я е наследил и колко много я ценял...

В един каварненски дом открих изключителен кич — продълговат мушамен ковьор с изрисувано на него езеро, в което плават лодки и лебеди, два пъти по-големи от тях. От езерото, по стълби, украсени с огромни саксии, се отива до средновековен замък с четиридесет островърхи кули, с развети байраци. Над кулите, две птици /навярно гълъби/, придържат с човките си коронясано сърце, прободено със стрела. Ковьорът бил закупен навремето от някакъв си румънски панаир.

Стопанинът — мой приятел, като видя как се радвам на ковьора, ми го подари, но неговата жена го скастри: «картината» била много ценна; в някаква си изложба била видяла къде по-лоши картини, които стрували по 1000 лева, и ми поиска за мушамения ковьор 1200 лева.

Така и не се сдобих с един шедьовър на изобразителното изкуство. А мислех да го окача в моето бунгало и над него да напиша: *«Арс лонга...»*

КИНО

Приключих с активното спортуване на тридесет и три години, а с постоянното ходене на кино — много по-рано. По време на детските си и юношески години съм изгледал стотици филми (много от тях са влезли в списъка на «неповторимата класика»). Киното беше задължително удоволствие за всеки и особено за децата, за които се прожектираха подбрани филми в специални ученически кина, почти безплатно.

В ученическото кино на «Ст. Караджа» (сега там се намира телефонната централа) аз изгледах много от филмите на Чарли Чаплин, Крачун и Малчо, Лаурел и Харди, Бъстър Китън, Харолд Лойд, Тео Линген, Ханс Мозер, Ида Зюс, Фернандел, както и на други световни кинокомици. В това кино се прожектираха филми с кинокласиците Рамон Новаро, Рудолф Валентино, Емил Янингс, Дъглас Фербанкс, Еди Поло, Гери Купър, Шарл Боайе, Ерол Флинт и мн. други, както и със звездите на тогавашното кино: Мирна Лой, Мия Мая, Полет Годар, Жоана Крауфорд, Грета Гарбо, Норма Ширер, Алида Вали и още много други. А в тъй наречените «калташки» кина, като «Арда», «Екселсиор», «Капитол», младежите можеха да гледат безкрайните ковбойски серии на Кен Майнар и Тим Маккой, както и филмираните индиански повести на Фенимор Купър, Майн Рид, Емилио Салгари и други.

Като дете и ученик се наситих на какви ли не филми, та от пресищане съм получил някаква особена алергия към киното.

В последните десет години отиването ми на кино се брои на пръсти, главно на някои прехвалени филми, които напусках преди края, тъй като нищо ново не ми казваха. Понякога се застоявам пред телевизионния екран на някой филм, но повече от любопитство. Когато имам време предпочитам да прочета или препрочета някоя хубава книга, отколкото да си губя времето на кино или пред телевизора.

Техниката на киното и режисьорските похвати са ми известни; по време на филма мисля повече за тях и не мога да се съсредоточа и изгледам филма с необходимото внимание. Не мога да понасям изтърканите режисьорски трикове, които години ми са набивани в очите, а и режисьори — които сами

си пишат сценариите, за да не делят хонорара си с писател. Не могат да разберат, че Чаплин и Фелини се раждат веднъж на сто години. И че работата на режисьора е горе-долу такава, каквато е на диригента — да дирижира онова, което е написал композиторът. Много от режисьорите не си гледат занаятчийската работа, а, за да не дават пари на сериозни сценаристи, филмират каквото им дойде на ум. Големите кинорежисьори, с изключение на единици, които са надарени и с драматични способности, никога не си позволяват лукса да снимат филм без добър сценарист.

Е, няма защо да си кривя душата: има филми, които ме приковават към екрана, но за съжаление, те са твърде рядко явление. Не мога да понасям и сериалите, също както не понасям разказите с продължение във вестниците и списанията. И тук съм изостанал от времето — народът обича сериалите, особено когато в тях има много женитби, разводи и сладострастни въздишки в леглото. Напоследък рядко са давали филм, без киноартистите да не се съблечат, за да ги видим какво представляват като голи. А криминалните, и фантастични филми, свързани със звездното пространство, просто са ми противопоказни, може би защото навремето съм чел много книги от този порядък...

Обичам документалните филми, в които се разказва за непознати страни, народи и обичаи; за животните и птиците, за природата въобще, но не и тези, свързани с техническия прогрес.

Харесвам донякъде и музикалните телевизионни програми, ако в тях участват красиви главички и голи крачета...

Ако имах власт, бих забранил прожектирането на каквито и да било военни филми — стига ми, че на живо съм видял и ял попарата на войната. Ако имах власт, също бих забранил и филмирането на големите белетристични произведения и класически пиеси, защото на лентата те се обезценяват и дори гениалните киноартисти не могат да ги спасят. Остава човек с впечатление само от съдържанието, което в много случаи безмилостно се прекроява и изопачава от кинорежисьора.

Е, с голямо удоволствие бих гледал «смешни» филми, но те приключиха със смъртта на Чарли Чаплин, Бъстър Китън,

Харолд Лойд, Крачун и Малчо, Лаурел и Харди, братята Маркс, Фернандел, Бурвил и Луи дьо Фюнес.

Смехът е божи дар и най-полезната терапия срещу умората и унилостта, която често ни спохожда. Много-много трудно е да се прави хумор и затова режисьорите бягат от него. Полесно им е да накарат киноартистите да се целуват, плачат и да се разстрелват. Пък им се приисква и често да бъдат и нещо като Достоевски, та ни разстройват напълно.

Не отричам киното. То е най-масовото изкуство, но не съм съгласен да му се измисля нова муза, която да го покровителства, защото много музи се пречкат из него. От тях музикалната, сякаш има най-голямо право да ни радва с изкуството си. Музикалните филми хем са приятни, хем са полезни за несвикналите с класическата музика днешни уши. Хубаво е да чуеш от екрана Доминго, Павароти, Райна Кабаиванска, Гена Димитрова и други световни величини, пък и в каквито и ситуации режисьорът да ги постави. Важното е, че ги чуваме. А и филмите за композиторите са полезни и приятни, като информация за техния живот и заради наслада от тяхната музика.

Както актьорите правят театъра, така има и киноактьори, които са направили киното да бъде любимо. Може би вече не ми се гледат художествени филми, защото съм гледал такива с Емил Янингс, Паул Вегенер, Ерих фон Щронхайм, Гари Купър, Кларк Гейбъл, Паул Муни, Спенсър Траси, Шарл Ванел, Хари Бор, Чарлс Лаутон, Жерар Филип, Герасимов, Иван Можухин, Дъглас Фербанкс, Рамон Новаро, Рудолф Валентино и много други ярки кинозвезди. А от жените: Грета Гарбо, Норма Ширер, Джоана Крауфорд, Лилиян Ви, Алида Вали, Масина и много други талантливи красавици. Завинаги запечатани в паметта ми ще останат филмите: *«Крепостта на мъртвите»* с Гари Купър и Спенсър Траси, *«Иван Грозни»* с Герасимов, *«Великата илюзия»* с Щронхайм, *«Синият ангел»* с Емил Янингс, *«Метрополис»* с Паул Вегенер, пак с него *«Доктор Мабузе»*, *«На западния фронт нищо ново»* с Конрад Вайт, *«Бен Хур»* с Рамон Новаро, *«Багдадският крадец»* с Дъглас Фербанкс, *«Нощите на Кабирия»* с Масина, и други по-нови филми, имената на чиито артисти не съм се потрудил да запомня. С удоволствие съм гледал всички варианти на

«Тримата мускетари», сюжет много подходящ за киноекраните, наред с *«Фанфан Лалето»*. Има още много филми, които са ми харесвали — те непрекъснато се въртят в архивните киностудии, за моя радост.

Един приятел отиваше на кино, само когато филмът се отричаше от кинокритиците. И аз веднъж отидох на такъв анатемосан филм и останах доволен от него. Казваше се *«Сенките на нашите деди»*, ако се не лъжа, на Киевското киностудио. В този, нехарактерен за съветското кино филм, режисьор, композитор, художник и артисти си бяха здраво стиснали ръцете. Жалко, че този филм бе слабо посетен.

Повечето от нашите филми или са с еснафско-битова тематика или са декларативни и нямат особена художествена стойност. Ние имаме добри режисьори и артисти, но страдаме от липса на сериозни сценаристи. Пък и защо сценаристите да си губят времето, като от сценария и помен не остава на снимачната площадка?... От нашите филми съм запомнил *«Любимец 13»* заради хумора му, *«Лачените ботуши...»*, заради неговата оригиналност при режисурата и *«Козият рог»*, заради лаконичността в диалога.

Главното оръжие на киното е камерата и затова не търпи излишно бърборене, а — и шумната музика като фон. Затова и не обичам много дърдоренето в италианските филми, макар и те да са направени от прословути режисьори. И американците са много бъбриви и си падат по ефектите. Приятни са за гледане техните суперпродукции, чийто основоположник е Сесил Б.Мил. Макар и прекалено илюстративни, *«Вавилон»*, *«Камо градеши»*, *«Троянската война»*, *«Антоний и Клеопатра»* и други филми на историческа тема се гледат с удоволствие. Нали всеки му се иска да види, като как е изглеждал Юли Цезар, Антоний, Клеопатра или Ахил бързоноги!

Такова е моето виждане за киното. Може би е дилетантско, но е честно. Кинозрителят не бива да се замисля или да страда в киносалона. Той отива на кино да се развлича, и трябва да излезе от салона бодър, а не с увиснал нос.

Ех, защо ги няма вече великите комици на екрана, та да ни направят живота по-весел и да изпитам отново оня смях, който така жестоко комунистите ни бяха отнели...

МУЗИКА

Тя ме е лекувала в дни на депресия — лекува се успешно с предкласиката!

Бах може да укроти всякакъв душевен бяс, а Вивалди — да ти намаже душата с мед. Моцарт може да те накара да не ти «пука» от нищо, а Бетховен — не само да се замислиш, но и да поразсъждаваш. Лист може да ти даде празнично настроение, Дебюси — да се влюбиш; Гершуин да те разконсервира и ти настрои слуха и към съвременната музика — да му се не види и кларинетът, в началото на Рапсодията в синьо!

И тъй сам, а после с жена ми не пропускахме концерт в зала «България». Имахме щастието да чуем на живо Коган, Ростропович, Ото Либих, двамата Ойстрах, Юри Буков, братята Владигерови и какви ли не още наши и чуждестранни изпълнители. Чухме как звучи Деветата на Бетховен под палката на Абендрот, а аз имах щастието и да видя на диригентския пулт престарелия Рихард Щраус и да чуя неговият *Кавалер*.

Добре, че Сталин не беше забранил симфоничната музика. Без нея дните ни щяха да преминават само в напрегната делнична сивота...

Имахме и имаме[88] големи инструменталисти. Имахме и продължаваме да имаме и големи диригенти: Тодор Хаджиев, Асен Найденов, Никола Цонев, Васил Стефанов (чудесен интерпретатор на Бетховен), Илия Темков, Руслан Райчев, Васил Казанджиев и редица други майстори на палката, които ръководят нашите симфонични оркестри. Ако изброените имена на музиканти от мене, пък и онези, които в момента не споменавам, отнесат нашите благодарности и благословии, живите сигурно ще доживеят двеста години, а починалите ще имат солиден пропуск за рая!

[88] *Към 1991г.*

Аз съм «всеяден» на музиката, пристрастия към класическата имам, но не съм консерватор и давам ухо на всяко прилично звучене — било то заради мелодичността, хармонията или дори за голия ритъм на диското и аеробиката. И дори, когато нещо не разбирам (някои от музикалните пиеси изискват съответната музикална подготовка), не ги отричам и ги изслушвам внимателно.

Така беше и с *«Турангалила»* на Оливие Месиен. След концерта, пианистката Нейка Икономова ме запозна с него и му изказах благодарност, загдето ни е почел с присъствието си, но не пропуснах да му се оплача, че мъчно възприемам неговата музика. А той се изсмя и ми отвърна, «че щом съм я изтърпял два часа, има надежда да свикна с нея». Нямах възможност повече да чуя негово произведение, но четох, че той бил най-големият жив френски композитор.

Още като дете взех на моя син учител по цигулка и, за разлика от мене, той бързо напредна, но класическата музика не го вълнуваше и когато стана юноша захвърли цигулката и хвана китарата. От векове китарата се смяташе за инструмент на бръснарите, може би заради Фигарото на Росини, но през шестдесетте години този инструмент доби световна популярност чрез бързо никнещите младежки вокално-инструментални състави /три китари — соло, ритъм, бас, и барабани/ в Англия и САЩ. Махленските любителски състави бързо прераснаха в професионални, отрекоха старата шлагерна музика и джаза и с оригиналното си музициране откриха нова ера в популярната музика. Голяма роля в това отношение изиграха съставите «Ролингстон» и особено «Бийтълс». Електрическите инструменти и мощните звукови усилватели дадоха възможност на новите вокално-инструментални състави да се явяват пред многобройна публика, често по-многобройна и от тази на футбола. Бурният ритъм, музикалните и светлинни ефекти, не на последно място и актуалният текст на песните бързо завладяха младото поколение, което обърна гръб на класическата музика.

Това допингово състояние на младежта продължава и днес и нанася огромни щети в духовната култура на човечеството, понеже е заразно и мъчно се контролира.

Аз също харесвам музиката на Бийтълсите, а и на по-новите естрадни течения, но възприемам като нещо приятно, но преходно; стимулиращо настроението след дневната умора, и в никакъв случай, като нещо равностойно на голямата музика. С удоволствие изслушвам няколко такива песнички по радиото или телевизията, но не и повече, и само на два концерта на електрическа естрадна музика съм отишъл и то, защото синът ми участваше като певец и инструменталист.

Ще каже някой, че разсъждавам от позицията на многото си години, но не е така. Аз само дефинирам нещата по тяхната стойност, защото боравя с много стойности, а не само с една. Няма нищо вечно, но има много сътворени от човешкия гений неща, които винаги ще си остават да им се радваме, защото не могат да се заменят с каквото и да било. Ето и музиката на Бийтълсите, която според мнозина беше вечна, започна да се забравя, постепенно я измести ритъмът на диското...

Моят син, Кирчо Маричков, Петър Гюзелев и Петър Цанков в юношеските си години направиха също един вокално-инструментален състав по подобие на Бийтълсите и бяха първите, които положиха основите на модерната естрадна музика у нас. Като студент в политехниката синът ми разбра, че естрадната музика не може да запълни живота му, «проболедува» я и се отдаде на друга професия. Навреме той разбра, че тази музика, както и футболът, е подходяща само за младежките години.

«Щурците» с големи мъки и компромиси поддържаха горе-долу нивото си двадесет години и след това се разпаднаха[89]. Разбира се, за това имаше и голяма вина музикалната политика на държавата ни, която се оказа много консервативна...

Според мен, бъдещето на естрадата е в шоуто, тъй като на зрителите и слушателите им е омръзнало да гледат и слушат единични, а и редуващи се един след друг естрадни певци с едни и същи по стил песни, в съпровод на втръсналите се вече китаристи, които горките се чудят какво да правят и как екстравагантно да се обличат, та да бъдат по-интересни.

[89] *През 1998г. се събраха за трийсетгодишнината си, а през 2018г. – за 50.*

Когато казах, че бъдещето на естрадата е в шоу-постановките, нямах предвид тези, които се поставят днес, а други — не знам точно какви, но те трябва да бъдат изградени пълноценно чрез музика, пеене и балет, по интелигентно направен сценарий с духовит текст. Това го разбрах от огромния успех на някогашната Офенбахова оперета, в която пълноценно бе включен освен певческият състав, но също балетът и драматичните артисти. Не искам да превръщам естрадата на оперета, но в нея трябва да има освен ритъм, но и игра, и текстов виц.

Мина времето, когато се наслаждавахме само на гласовите данни /и то рядко/ на певци и певици, стоящи като побити колове на сцената, отмятащи ту наляво-ту надясно косите. Щом от естрадните певци и певици не се иска да изпеят, да кажем, някоя ария от оперите на Вагнер, то със слабите си микрофонни гласчета няма да ни подкупят, а ще ни накарат да ги гледаме, когато танцуват професионално, пък и да се опитат да кажат някоя духовита дума.

Мина модата и на подканянето за пляскане с ръце. Естрадните артисти, ако искат да просъществуват, трябва пълноценно да общуват с публиката.

А оркестърът да не се пъчи и кълчи на предно място, а да си заеме мястото в ъгъла, и да не компенсира музикалната си слабост с многото децибели на усилвателните си уредби...

И аз си имам любими естрадни звезди. Винаги с удоволствие слушам «продраните» гласове на Луис Армстронг и Луи Прима, Ела Фитцджералд, Литъл Ричард (в младите му години), Том Джонс, Клиф Ричард, Бийтълсите, Модуньо и още няколко чуждестрадни артисти. От нашите са ми приятни «Щурците» (може би, защото синът ми пееше с тях), Васил Найденов, Мими Иванова /заради тънкото си гласче/ и от най-младите — Петя Буюклиева.

Като куче настръхвам, когато чуя сръбска или гръцка песен, а и фалшификат на българска народна.

Скучно ми е също да слушам и джаз, когато с импровизаторската си какафония прекали...

АЛКОХОЛА И ТЮТЮНА

След жената, тютюнопушенето и алкохола са най-големите удоволствия за мъжа. Разбира се жената не бива да ти е съпруга, а и с цигарите и алкохола не бива да се злоупотребява. Като съпруга, жената си показва дефектите, грижливо скривани преди сватбата, и с тази своя хитрост отблъсква завинаги мъжа от себе си, докато цигарите и алкохола преди и след като ги употребиш знаеш, че са вредни, и ги възприемаш такива, каквито са.

Не обичам дебелите жени, пурите, лулата и силните напитки.

Ако имах пари, цял живот бих пушил цигари *«Ротманс»* и бих пил евксиноградско вино и новоселска гъмза. С мъка пия водка, уиски, ром, мастика и ракия, но с удоволствие си посръбвам смес от джин и вермут, а също и кампари.

Винаги със страх вдигам чашата с домашна ракия или вино и в повечето случаи оставям чашата недопита. Разбира се има и майстори на домашното производство, но те са голяма рядкост и според моята статистика са само 1% на сто мърлячи и алкохолни фалшификатори.

Ние, българите, като никой друг народ умеем да разваляме всичко, дори и онова което природата ни е дала. В нашата страна растат едни от най-хубавите тютюни, но едва ли има по-лоши цигари от българските. В нашата земя зреят какви ли не сортове лози, но монополът «Винпром» /дано вдън земя се провали!/ така ги обезличаваше като вина, че не знаеш какво пиеш, въпреки лъжливите етикети на бутилките им. Е, изнасяхме най-хубавите вина за Англия и Америка — имал съм щастието да посръбна от тях и да се почувствам горд като българин, но това бяха само звездни мигове в ежедневната алкохолна мъглявина на монопола.

А преди превратa през 1944г., частни фирми бяха започнали да печелят европейския пазар с качествените си вина и човек като си купеше бутилка, да кажем, сухиндолско с марка *«Росина»*, ще си посръбне от същото вино и другата, а и след десет години.

Има си вина и вина. И те като хората могат да бъдат от благороден или пролетарски произход. Едните са създадени от Бакхус да задоволяват изискан вкус, а другите — да пълнят стомасите на пияниците.

И любовта и пиенето е изкуство и двете си имат свои правила — любовта с възпитание, наречено кавалерство; при пиенето — строг етикет на чашите и реда на поднасянето му. Всяка реномирана напитка си има походяща чаша, в която не й се накърнява достойнството.

Северните народи, в земите на които не се ражда грозде, сини сливи, череши, круши и други характерни за нашата страна плодове, си пият спирт, наречен водка, произведен от житни храни и картофи. Само водката се чувства добре както в чаена чаша, тенекиено канче, или и в кристален бокал. Водката не обича изкуството, за нея няма правила и етика — тя е най-просташкото питие между ракиите, тя е просто химия за бързо напиване. Една от безкрайните злини, които руснаците нанесоха на нашата страна е, че запознаха народа ни с водката. И аз отдавна наблюдавам как нашите скромни пиячи на плодова, гроздова и винце, започнаха да оскотяват след като се запознаха с водката.

Преди преврата, питието бе мезе за приятни кръчмарски разговори. Тогава повече се говореше и по-малко се пиеше, а сега водката превръща набързо езика на кюфте, което издава животински звуци. И такива животински звуци се чуваха из къщите и кръчмите на цялата руска империя плюс подарените й от Рузвелт източноевропейски държави...

Когато Андропов дойде на власт, с цялата си наивност, се зае с абсурдната задача да отучи империята да пие. Независимо от Андроповите забрани, империята продължи да се налива с водка, и то с право, защото поне за час-два под влиянието на водката руските богатири искаха да забравят, че живеят в страна, където *«така волно диша човек»* и гладува...

Нашите глупави управници, за да се подмажат пред своя господар, издадоха укази да се изкоренят лозята и на тяхно място да се засее жито.

И така: руснаците продължиха да си пият, а ние си изкоренихме лозята... Хъ, де!

Преди Втората световна, както водката, така и уискито се употребяваха в ограничени количества от европейците, а в България бяха почти непознати. След руската окупация цяла Източна Европа бе заляна с водка, а след разпадането на Съветската империя по същите страни започна да шества уискито и джина.

А някога, не само на Балканския полуостров, а и по цяла Европа, царуваше нашенската *«сливовица»*, получавана от ароматния и благороден спирт на синята троянска слива.

Казах вече, че държавният монопол порази всичко — той не се интересуваше от спирта, добиван от плодове, а просто от спирта им с който си играеше както му хрумнеше. Винпром затри сливовицата, защото не била по вкуса на руснаците; развали някогашната гроздова ракия, която по вкус и благородство на алкохола си десетократно превъзхожда уискито, и наводни пазара ни с вносната *«столичная»*.

Е, нищо не ни пречеше да произвеждаме за снобите и пияниците уиски и водка — дал ни Господ и жито и ечемик, и царевица и картофи, но нека се помъчим отново да излезем на световния пазар с нашенската сливовица, кайсиевка, двойно препечена гроздова, а защо не и с черешовка, вишновка, малиновка. Всичко е въпрос на качество, на опаковка и реклама... Някога полиците на аперитивите се огъваха от какви ли не вносни и местни напитки, но софиянци си пиеха за аперитив само троянската сливова и отвреме-навреме новозагорска мастика.

* * *

Нашата страна е нагъната от планини и баири, непригодни за механизирано производство на зърнени храни, но благодатни за лозя и овощни градини. Мързеливите селяни от текезесетата и апеката занемариха лозята и овощните градини по стръмнините, но аз съм убеден, че когато те станат частна собственост пак, както някога, всеки квадратен метър земя ще се използва разумно и с любов...

Когато текезесето на Горна баня си продаде ерозиралите, прорязани от дълбоки оврази склонове на Люлин за вилни места, шопите от Мало Бучино ни се присмиваха на нас виладжиите, че сме си купили най-калпавата земя на света. Само след десет години тази «най-калпава» земя се превърна в райска градина, благодарение на това, че вече не беше обществена, а частна. И сега шопите от селото ни пустосват от завист: «виладжиите им заграбили хубавата и слънчева земя, а тях ги оставили да си живеят у дола...»

Нашата земя не е пригодена за тежки трактори и комбайни, тя си има няколко равнинни полета за жито, царевица и слънчоглед, а останалата земя би трябвало да се обработва с малогабаритна техника и да се произвежда на нея скъпи индустриални растения, билки, зеленчуци, трайни насаждения от лози и овощни дръвчета.

С една реколта Добруджа може да изхранва с хляб и фураж целият народ и добитък на България за 2-3 години. По-резонно е дори да си купуваме жито и фураж от чужбина, отколкото да си хабим земята с него.

XI

НЯКОИ МИСЛИ ЗА НАШАТА ИСТОРИЯ

ПРЕДЦИТЕ — ЕЗИК, ПИСМЕНОСТ

Онова, което знаем за нашата история, сме го научили от чужденците, тъй като нашите прародители, траките, не са били грамотни, за да ни оставят писмени сведения за живота си. Мързяло ги е да си измислят азбука и по този начин са си затрили езика и са ни оставили само отделни думи, за да гадаем какъв е бил. А нищо не им е пречило да пишат с гръцката азбука, а не да я използват само, за да изписват имената си по съдовете. Ако гръцката азбука не е могла да обхване всички звуци, които траките са употребявали при разговор, то римляните по-късно са им дали възможност да се огramотят чрез тяхната азбука, но изглежда, и латиницата не се е харесала на нашите предци. Е, някой ще ги извини, че са нямали папируси, на които да пишат, но и гърците са нямали, а са си ги доставяли от Египет. А по-късно с пергамента траките не са имали проблеми, тъй като са умеели да обработват кожи, но отново са си останат неграмотни, предпочитайки гуляите, колесниците и междуплеменните дразги, вместо да си напъват мозъка с интелектуални занимания. Пък на всичко отгоре са били и суетни. Това особено добре проличава от откритите в надгробните им могили фрески и предметите. В онези времена простите, но богати траки, са носили скъпи облекла, хранили са се и са пиели от изящно изработени златни и сребърни съдове; возили са се в богато украсени колесници.

И докато в гробниците на египтяните и вавилонците се намират надписи с религиозно и светско съдържание, то в тракийските могили не се открива нито буква и човек не може да не направи сравнение между тях и потомците им, които също се хранят в изящни съдове, обличат се по последна мода, возят се в скъпи автомобили, но в богатите им жилища не можеш да откриеш нито една книга.

И от втория компонент на нашата народност — славянския — не сме добили, кой знае какви качества, освен алчност и хитрост, присъща и досега на съвременните български селяни. И на тия наши предци не им е идвало и на ум да се огра-мотят и ако Светите братя не са се сетили да им измислят аз-бука, сигурно и те досега да са си затрили езика като траките и да са се размили, като народност, между гърците и турците.

И от третия народностен компонент, който ни е дал и име-то си — българи, не можем да се похвалим особено. Дошли от тъмните дебри на Азия, да завладяват вече успокоилата се след Атила Европа. Отделили се от хуните българи си създа-ли собствена отседнала държава, която започнала успешно да контактува с Византия. Обаче диви номадски племена след продължителни битки успели да превземат Кубратовата дър-жава и всеки от неговите синове си взел по едно племе и тръгнал да си търси късмета по света.

Единият се отправил към Волга и там създал своя държава, чийто наследници са днешните чуваши. Вторият брат се запилял някъде из Италия и там племето му се претопило между готите. Третият син — Кубер, минал Дунав и стигнал чак до Солун, като заедно с местните славянски племена организирал нещо като държава около центъра Солун, който макар и с доминиращо славянско население, не успяли никога да превземат и направят своя столнина.

Изглежда най-провървяло на Аспарух — четвъртият син на хан Кубрат. Много му допаднала Малка Скития, заради об-ширните й пасища, и решил да се установи на нея завинаги. Той набързо подчинил заселилите се там славянски племена и ги принудил да му слугуват, като им обещал да ги пази от ромейските бирници. Никой историк още не е уточнил колко голяма е била ордата на Аспарух, но изглежда не се е състоя-ла от шепа воини, както някои русофилски слагачи твърдяха неотдавна, а си е било голямо и добре организирано племе с държавнически опит и солидна конна армия, нанесла голяма победа над ромеите, които били принудени да подпишат те-жък договор и да се откажат от завладените от Аспарух земи.

При това, те дошли на Балканите със собствена азбука и собствен календар. За тази азбука, която доскоро се смяташе за рунически знаци, никой от нашите езиковеди не е обръщал внимание. Може би тя е обслужвала само българите, а контактите с Византия и другите страни са се осъществявали на гръцки и латински, но без съмнение, някои от нейните знаци участват в азбуката на свети Кирил и това идва да потвърди, че той не се е съобразявал само със славянския език, но и с българския.

След покръстването, княз Борис не само е сложил край на идолопоклонството, но е зачеркнал завинаги и езика на Аспарух, като е въвел за официален славянският. И все пак, векове след него, и по времето на деспот Добротица, в Малка Скития и някои райони покрай морето, тамошното население е говорило на майчиния си език — тюркския. Разбира се това е ставало с помощта на заселваните там други тюркоезични племена, като печенеги, узи и кумани, които мъчно са се поддавали на славянизиране, макар и да са придобивали българско съзнание, особено след като от тях са били излъчвани български боляри и царе.

Нашите историци малко обръщат внимание и на скорооткритите прабългарски селища и некрополи в Добруджа. От тях проличава, че аспаруховите българи са дошли на полуострова не само с държавен опит и силна войска, но и със значителна за времето си материална култура и характерна само за тях керамика, впоследствие изместена от византийската.

Ние българите с лека ръка сме се отрекли от езика на първобългарите и много от техните думи поставяме в речника за чужди думи като турски. А тези думи са се употребявали от българско население и преди турците да са ни завладели. И за учудване е, че в унгарския език са запазени повече от четиристотин думи от български произход, а нашите езиковеди чистят езика ни от хубави български думи, смятайки ги за турски, като по този начин дават възможност на езика ни да се затлачи от русизми и западни думи.

Англичаните не се срамуват, че езикът им е пълен с латински и френски думи и че прелива и от екзотични колониални изрази, но все пак са оставили и нещичко от местните шотландски, келтски и уелски говори.

А ние, заради това, за да не ни сметнат европейците за ориенталци, упорито продължаваме да гоним от нашия език прабългарските думи, без да можем да ги заместим напълно с еквивалентни на тях. Забравяме, че ако не е бил езика на хан Аспарух, който е повлиял в синтактично, морфологично и дори звуково отношение на славянския, сега съвременният ни език сигурно щеше да се «глези» като руския и френския, да «блее» като английския и да се задъхва с излишни падежни форми. А той е запазил само богатите си глаголни времена, които го правят толкова гъвкав.

Няма в света език с толкова чиста азбука като българския! В него всяка буква звучи ясно и самостоятелно, напълно отговаряща на естествения говор. По своята постройка на изречението, по своята категоричност и звънка реч единствен конкурент на българския език е, може би, само латинският...

Ние сме дали азбука и заедно с нея езикова и духовна култура на русите, но турското робство не ни е разрешило повече да контактуваме с тях и езикът ни е поел собствен път на развитие. И по-късно, когато руснаците, като длъжници са ни връщали дадената им навремето от нас култура, чрез своите автори са ни натрапвали и свои думи, от които не можем да се отървем и до днес. Да не говорим за затлачената ни със социалистическите езикови идиотщини наша реч, която през последните десетилетия се шаблонизира и изсуши до степен, позната ни от съвременната ежедневна преса...

УСЛОВИЯТА — ВЯРАТА

И все пак, когато говорим за културата на нашите далечни предци, трябва да се съобразяваме и с условията, при които са живели.

Тракийските племена са се съюзявали в известни периоди, но никога не са успели да си създадат трайно държавно обединение с единна администрация и войска. Макар и с огромно за времето си население, те не са имали характерното за египтяните или гърците национално съзнание и лесно са ставали плячка на добре организираните военни походи на келти, перси, македонци и римляни. И племето на одрисите, което се е опитало да създаде могъща държава, като обедини всички тракийски племена, е просъществувало кратко и наново между племената възникват ежби и войни, които водят до разединение и накрая до персийско, македонско и римско робство.

По всичко личи, че траките са нямали личности, които да ги обединят. А, може би, не са и търпели личности, както и ние, техните наследници, не ги търпим и по всякакъв начин се стремим да се освободим от тях. Основание да пиша това ми дават фактите не само през средновековната ни, но и съвременна история, а за древността — легендата за царя-жрец на тиризите Залмоксис, който е принасял в жертва на бога-Слънце всички по-умни от него хора в племето си...

За създаването на една стройна държавна организация, както сега, така и в древни времена, не е било нужно само желание, но и съответната духовна и материална култура, които са неделими една от друга. Ниската производителност на труда и оттам малките материални блага са врагове не само на обществената, но и на индивидуалната култура.

При древните, въпрос за оцеляване е била прехраната, а тази прехрана се е добивала по твърде примитивен и изнурителен начин, особено когато населението се е увеличавало. Основни за отседналите народи са били житните храни — овеса, ръжта, просото и пшеницата (не бива да се забравя, че царевицата, картофите, доматите, както много зеленчуци и плодове, Европа познава след откритието на Америка). И житните растения не са били култивирани така, че да дават

сегашните си добиви, а производителността им е била десетки пъти по-малка. /Нека да си припомним, че само преди половин век в Добруджа се е получавала по сто—сто и петдесет кг пшеница от дка и то при добра реколта!/ А в древността, един житен клас не е съдържал повече от десет зърна. Такива житни класове са открити в египетските пирамиди. Обработката на земята е ставала с примитивни средства — копачка или с дървено рало. (От някои фрески се вижда, че по този начин се е обработвала земята и в много страни на Европа дори през Средновековието)... Много от дивите животни, на които са разчитали първобитните хора, са били унищожени, а домашните животни са били малко и добивът на месо и мляко от тях е бил нищожен в сравнение със сегашния.

За каква азбука и култура е можело да се мисли тогава, след като първа грижа на хората е била да се нахранят и за тази прехрана е бил нужен денонощен труд. Някой ще ме упрекне, като ми даде за пример египтяните и гърците, които през същите времена са създали не само своя писменост, но и значима духовна култура, на която и сега се радваме. Времената са били едни и същи, но не и природните условия. Средиземноморието е давало много по-благоприятни условия за човешкото развитие, отколкото на народите, живели при значително по-сурови климатични условия.

Освен това, топлото море е давало възможност целогодишно да се лови риба — основна храна на народите населяващи средиземноморския басейн, а да не забравяме, че при тях виреят божественият дар на боговете Атина и Дионис — маслината и гроздето — две храни заместващи напълно животинските продукти. Маслиненото масло, разреденото с вода вино и няколко дребни рибки са били достатъчни, човек да се нахрани и да легне под сянка да философства и умува, докато на траките им са били нужни много повече калории, за да оживеят през студените есенни и зимни дни. И, за да се стоплят, са пиели неразредено вино, внасяно от Гърция срещу житни храни, месо и пчелен мед.

Но да не се връщаме толкова далеч в древността. Няколко години работих в археологични експедиции в Добруджа на средновековни обекти и можах да си извадя заключения за живота на нашите прадеди, населили тази земя след идва-

нето им на Балканския полуостров. От хранителните остатъци открити в разрушените им или опожарени сгради пролича, че тогава още Малка Скития не е била степ, каквато я познаваме, а е имала реки, блата и извори, които след поголовното изсичане на горите заради паша, орна земя и производство на дървени въглища постепенно са изчезнали и са оставили за спомен само коритата на реките, превърнати в суходолия.

Заради сушата много от българските селища, нявга намирали се край реки и езера, са били напуснати и само гробовете на техните жители и останките от къщите им са останали за спомен от тях. И в ямите за боклук се откриха черупки от сладководни миди и раци, кости от шаран и щука, бивни на глигани, рога на елени и лопатари, както и остатъци от бряст, дъб, върба и други видове, с което се доказва, че при идването на българите в днешна Добруджа е имало пълноводни реки и гори; както и в следващите векове, когато българите са се покръстили, и са били погребвани по християнски обичай в дървени ковчези, сковани от брястови и дъбови дъски. Такива ковчези бяха открити и по времето на княз Добротица и това показва, че окончателното изсичане на горите в Добруджа се е извършило през турското робство — от една страна заради нуждата от дървени въглища и от друга — заради сигурност. (Известно е, че турците са изсичали поголовно горите, където са се крили комити). Така че не бива да хвърляме вината за изсичането на горите в Добруджа само на номадските племена, заради паша на конете си.

Горите са били превръщани на дървени въглища винаги — още в римско и византийско време. Италианците през средните векове също са търгували с тях, но те не са нанесли толкова големи щети на природата, колкото турците и за съжаление — нашите балканджии-овчари, заради своите стада, превърнали Добруджа в безводна степ.

Направих това отклонение, сякаш несвързано с темата за културата, но, както казах по-горе, културата не може да вирее при войни, недоимък и борба за прехрана.

Дивите галски, готски, келтски и какви ли не други европейски племена са имали щастието да бъдат съседи на великата Римска империя и макар да са водили войни с нея, са взаимствали и много от нея. А след като готите са превзели Рим, те са се уталожили и само за къс период Атила ги е безпокоил.

Не така е било със съседите на Източната римска империя, която макар и средище на висока култура е трябвала непрекъснато да се брани не само от връхлитащите върху нея от север номадски орди, но също и да се бори с експанзията на араби, турци и кръстоносци, които негласно бяха решили да я разграбят и унищожат. И в тази трагедия на Константиновата империя винаги активно е участвала и България, било като съюзник, било като враг.

В тази борба за съществуване и утвърждаване на нашата държава са малко периодите, даващи условия за развитие на духовна култура. Всъщност те са само три — по времето на цар Симеон, през царуването на Иван-Александър и чак след Историята на Отец Паисий, когато българите отново са добили известно благоденствие, да преодолеят ежедневната грижа за хляб, да обърнат очи към своята история и се замислят за образованието на своите деца. Дотогава само малцина попове са се занимавали с българската писменост и то заради верските си убеждения. И трябва да сме благодарни на тези простички, но честни свещенослужители, които покрай вярата са запазили и нашето българско съзнание. Нещо повече — те не само са запазили езика ни, но са приобщили завинаги и различните племенни общности в страната в народ, готов да заживее в бъдеща единна държава.

Спокойно може да се каже, че вярата е съхранила нашата писменост през турското робство и тя е постигнала консолидацията на българите в една общност, нещо, което не са могли да направят нито един от българските царе.

След Освобождението от турското робство вече никой не споменава куманите, печенегите, узите, траките или славяните: има само един народ — българският и коренно различаващите се по антропологически и верски признаци групи на турци, цигани, евреи и арменци.

БИЛ ЛИ Е НАРОДЪТ НИ ЩАСТЛИВ?

Нашият народ е ферментирал. Не боледува от мегаломания, отдавна се е изцерил от дивия религиозен и национален шовинизъм, който още мъчи неговите съседи. Отърве ли се от простотията и бедността, на нашия народ нищо не пречи да бъде и щастлив.

А бил ли е някога този народ щастлив?

Отделни лица и прослойки от него, може би, да, но едва ли може някой да твърди, че в известни исторически периоди този народ изцяло е бил задоволен и се е чувствал щастлив. И ако е бил наистина щастлив, то периодите на неговото щастие са били кратки и малобройни.

Сигурно българинът е бил щастлив, когато хан Аспарух го е довел в Малка Скития и с победата си над Константин Погонат е спечелил и мирен договор за заселване в империята. А, може би, този период на народно щастие е продължил и по времето на хан Тервел — един от най-умните и далновидни български владетели, за който историците рядко говорят.

Сигурно и при хан Крум народът е живял добре, тъй като е получавал данъци от много народи и дори Карл Велики се е притеснявал от българската мощ, което личи от жалбите му по загиналия Роланд.

Не! По време на княз Борис народът не е бил щастлив. Имало е страхотна разплата. Падали са невинни глави. Заграбвало се е чуждо имущество. Налагала се е нова, чужда на българската душевност, религия. Търгването с хоругви към Европа е дразнело дръзките български боляри, свикнали с меча си да постигат успехи. Обаче за добро или за зло князът е заложил на славянска карта, сметнал е християнската религия за по-удачна, избил контролиращите го български боляри, както и техните родове и станал християнски светия. Уплашен ли е бил княз Борис за своята власт или държавнически е преценил, че е необходимо покръстване на народа му, за да се сплотят чрез обща религия славяни и българи, едва ли някой може да отговори на този въпрос. Важното е, че по това време е паднало голямо клане, а когато има кръв, народът не може да бъде щастлив.

И при цар Симеон, макар България да се е смятала за велика, народът не е бил щастлив заради войните, предизвикани от амбициите на царя за властване над целия Балкански полуостров. По негово време се вдигат на бунт и племена от собствения му народ, а тези недоразумения между народа и властта дават сериозен отзвук и при неговите наследници.

Разбира се народът ни не е бил щастлив по време на византийското робство, но, може би се е почувствал щастлив по време на успешното въстание на Асен и Петър. Кой знае? Не всички хора са се чувствали доволни от свободата, след дълго робство, към което са се приспособили и дори сдружили със своя поробител.

При Иван-Асен Втори е имало дълготраен мир и предпоставки за щастлив живот на народа, но пък активната и разностранна международна дейност на двореца е достатъчно политизирала народа, за да се смята, че е бил щастлив.

След Иван-Асен идва войнственият Калоян, после редица царе неудачници, за да стигнем до попщината по време на Иван-Александър, раздробяването на България на три и естественият резултат на сложната балканска ситуация — турското робство.

За щастие на българите по време на робството не може и да се мисли. Щастието за роба е било единствено яденето и пиенето. Затова и в песните му за Крали Марко винаги се говори за много ядене и пиене. Тази лакомия, по-право това често недохранване, кара българският народ да върти опашка на всеки господар, който му подхвърли кокал.

И наистина са били нужни титаничните усилия на Левски да го измъкне от тази робска летаргия.

И все пак, нека да бъдем благодарни, че отвреме-навреме сред нас се раждат хора, които да ни покажат истинският ни път чрез своя ум и саможертва. Но ние, като истински българи, не умеем да ценим своите, а издигаме култови паметници на псевдо-освободителите си и с това още повече обиждаме великите българи, жертвали спокойствие, ум и живот за благото на своя народ, а не за чужда кауза.

УМЕЛО ПРИСПОСОБЯВАНЕ КЪМ РОБСТВОТО

Половината от живота на България е преминал в чуждо робство и след всяко освобождение е възкръсвала, като птицата Феникс, от тиранията.

Това неестествено приспособяване на моя народ към робството винаги е предизвиквало в мене нерадостни размисли: знае се, че първи загиват в борбата смелите, а хитреците пък намират начин да напуснат родният кораб, когато усетят, че същият потъва. И по всичко личи, че готови да жертват свободата си и да се примирят с робството са само глупаците и страхливците. Глупаците във всички режими си остават глупаци, но въпросът със страхливците е пò друг.

Обикновено страхливецът има развито въображение и предвижда, какво би се случило, ако в създаденото положение прояви смелост. Страхът предпазва индивида, за да се съхрани и същевременно го и принуждава да се съсредоточава в себе си, да изгражда в себе си своеобразна мимикрия, с която да заблуди или остане незабелязан от своя противник и по този начин да се опази, докато отново се върне свободата. И колкото и да звучи парадоксално, извоюването на тази свобода не се дължи на отделни дисиденти, а на милионите страхливци с тяхната невидима пасивна съпротива.

Тиранът знае, че силите на посредствеността осигуряват неговото спокойно и безметежно властване и на тях разчита, но страхливецът и тук се прави на посредствен или на простак и с тази своя поредна мимикрия заблуждава властта, като дори се ползва от привилегиите на истинските посредствени сили, поддържащи тираничната власт.

Затова винаги трябва да се прави разлика между страхливците, които представляват голямата част от нашия народ и предателите. При превземането на България турците са разчитали преди всичко на предателите, които заради бейска титла са предавали без бой крепости и своите сънародници.

В името на робството и собствени интереси англичаните, пък и французите, са давали благороднически титли на пирати и явни престъпници. В името на буржоазната революция Наполеон е раздавал маршалски жезли на хлебари и месари, нямащи нищо общо с военщината.

Турските султани са разбирали добре, че със собствения си народ едва ли ще запазят за дълго своите завоювания, и затова решават да възлагат важните военни и административни служби на чужденци срещу едно обрязване и много мюсюлмански привилегии, на първо място от които е мъжът да има право да владее стадо от жени. И султаните са разбирали, че от туркините не може да се създаде умно поколение, затова винаги са предпочитали да оплождат жени от чужди племена. А бейовете в това отношение не са оставали назад от своя падишах и затова сега в Турция могат да се видят руси красавици, синеоки офицери и много рядко хора с дръпнати очи и плоски лица, каквито са били някогашните монголи. Така султаните с помощта на Мохамедовата вяра са успели да подобрят качеството на своя народ и този народ сега с основание претендира да ползва европейските ценности и демокрация.

Комунистите пък, като върли врагове на разума, благородния произход и творческите намерения на хората, разрешаваха проблема за покорството и възхвалата на своята тирания чрез доживотни или временни привилегии на своите лакеи с пролетарски титли и доходоносни звания и ордени. И макар и да не допринасяха с тези си номера нищо за културното и стопанско издигане на страната, те си осигуряваха своето безоблачно властване в мътното блато на робството.

Само комунистическият режим успя да превърне завистта в българина в ласкателство. Това ласкателство към вождовете на партията му узакони правото да краде и да мързелува, но в замяна на това го задължи да доносничи, за да може всеки свестен човек в страната да бъде омаскарен завинаги пред обществото.

Човешката история не познава по-коварен начин за властване от този на комунистите, а също — и народ като българския, който така умело да се приспособява към робството...

ОТСЪСТВАЩИ ФАКТИ ОТ УЧЕБНИЦИТЕ ПО ИСТОРИЯ

Човек, който познава добре собствената си история, по-малко греши в оценка на съвременните политически събития.

Ако един честен и обективен българин проследи истинските факти във взаимоотношенията на България с Русия от времето на Светослав до днешни дни, той никога не би се поддал на мита за освободителя Дядо Иван и би се отвратил от псевдо-интернационалистическите идеи на Ленин и сие.

Жалко, че нашите историци, под влияние на конюнктурната политика, са скривали от народните маси исторически факти, които и без много пропагандни обяснения красноречиво разсейват мита за освободителната мисия на Русия и Червената армия. Грешка е, че тези факти отсъстват и в учебниците по история.

Например, премълчава се фаталният за България поход на полудивака Светослав, който поход фактически доведе до падането на Първото царство под византийско иго. Едва ли Иван Цимисхи би завладял толкова лесно нашата страна, ако тя не бе изпепелена от ордите на Светослав и ако този викинг, нямащ нищо общо със славянството, не бе жестоко избил цвета на българската нация, начело с болярите и християнските служители.

Завърнал се след своя злополучен поход към Цариград в Киев, Светослав обрича на два века робство България и Асен и Петър освобождават своята родина не с помощта на руси, а на диви тюркски племена, които впоследствие играят отрицателна роля в развитието на България.

Ако човек е добре запознат с политическите машинации на царска Русия и принудата на европейските сили върху руския цар да освободи България от турско иго, след кървавото Априлско въстание, ще разбере, че това е станало с голяма неохота от руското правителство, независимо от малката част поддръжници-интелектуалци и панслависти за война с Турция.

Не отричам военния професионализъм на руските генерали през руско-турската война Гурко и Тотлебен; възхищавам се на героизма на доста глупавия млад генерал Скобелев.

Но ако се надникне в дипломатическите и военни архиви от онова време, разсекретени едва преди две десетилетия, когато съветските хора смятаха, че България е вече тяхна, ще се разкрият факти, които никак не кореспондират с руската освободителна мисия.

Така например, командирът на Долнодунавския отряд, един страхлив и направо мразещ хората, които е дошъл да освобождава, граф и генерал на име Цимерман, вместо да прогони черкезите от Добруджа и предотврати золумите им над българското население, стои спокойно цяла година на линията Черна вода—Кюстенджа. И праща депеша след депеша до военния си министър, с молба да докладва на царя, че е открил благодатна земя с население «без никаква история», която земя би била най-подходяща за нова губерния, където да се настанят пръснатите из цялата руска империя негови сънародници — евреите. Този генерал също твърди, в своите нескончаеми послания, че е грешка руските войници да се жертват напразно, за да завладяват и територията южно от Стара планина, като дава за пример несполучливите походи на генералите Румянцев и Дибич Забалкански.

И на този българомразец—генерал нашият народ издига огромен белокаменен паметник в Добрич, като освободител на Добруджа...

За да избегнат гнева на турците, а и с поощрение на руските офицери, след всеки несполучлив поход хиляди българи емигрират в Русия, Молдова и Бесарабия, и досега техните потомци живеят там като български и гагаузки малцинства. Руската политика за изселване на българи продължава и до Освобождението и ненапразно Г.С.Раковски се безпокои от него.

Интересен факт е, че не само Раковски, но и Апостола на свободата не са разчитали на Русия да освободи родината им. По действията на двамата далновидни мъже проличава, че те много добре са познавали «освободителните мисии» на руския цар, за да им се доверят. По-късно и Бенковски не е

търсил помощта на Русия, а с Априлското въстание е провокирал западната общественост да обърне внимание върху съдбата на изстрадалия български народ и ги е принудил да ускорят неговото освобождение.

А защо русофилите, и по-късно комунистите, ненавиждат Стефан Стамболов? Защото този далновиден държавник много добре е познавал ходовете на руската политика на Балканите и заради своето упорство да й реагира беше съсечен не от други, а от руски агенти.

Народът ни винаги ще тачи подвига на обикновените руски воини, които, макар и да бяха по-големи роби от българите, дадоха и живота си за освобождението на България. Но и тогава, както и след Втората световна война, русофилите винаги са се стремели да омаловажат действията на западните държави за свободата на народите. А и за учудване е, че те не споменават за огромната разузнавателна, материална и военна помощ, които българите са дали по време на Освобождението на руските отреди.

Само Вазов е нарисувал емоционално битката за Шипка, но историците и досега не са дали истинската оценка на тази героична и със стратегическо значение за войната битка, надминала по своя подвиг битката при Термопилите. Да, на Шипка, царска България издигна великолепен паметник на героите, но в историята твърде оскъдно се описва значението на отбраната на Шипченския проход за изхода на войната.

И не само опълченците на Шипка, но и много други воински подвизи български се премълчават в учебниците, за сметка на чужди подвизи. Нима това не е обидно и срамно? Разгърнете учебниците по история на нашите съседни страни и ще бъдете изненадани по какъв хиперболичен начин в тях се разказва за подвизите на народите им.

Да разкажеш истинската история на един народ не е нито национализъм, нито шовинизъм. Ние много повече знаехме за Сталинградската битка и за тази при Волоколамското шосе /в чест на тях бяхме кръстили и улици/, отколкото за Шипка, Одрин и Булаир.

И искаме народът ни да има национално самочувствие...

САН СТЕФАНО

Живях в различни времена, бях свидетел на различни управления в моята страна и това ми дава основание да сравнявам и давам лична оценка на политическия живот у нас и още в началото на моята оценка категорично да заявя, че България винаги е била предопределена да губи.

Много често упрекваме нашите държавници в недалновидност, но ако внимателно проследим политическите събития, които са се разигравали в Европа след Освобождението ни от турско робство, ще открием, че нашите управници са били длъжни да направят онова, което великите сили са решили предварително да стане.

Нека да започнем от раздаването на картите на балканската политическа игра след големия анонс на Русия, наречен Сан Стефански договор. Тогава руските войски бяха пред стените на Цариград и изглеждаше, че най-после заветните мечти на руските царе, да влязат в някогашната византийска столица, ще бъдат осъществени. Обаче, раздадените карти съвсем промениха играта в полза на великите европейски сили и големият анонс, заложен от Русия, бе спечелен от тях; руските войски вече бяха изтощени от войната, австрийските и немски войски всеки миг можеха да тръгнат към Петербург, английският флот киснеше при Дарданелите, а и на Франция не й харесваше да има още един голям съперник в басейна на Средиземно море, което миеше брегове на няколко нейни колонии.

Случи се същото, както през 1812 година, когато русите стигнаха до Париж, но бяха принудени да се приберат отново в черупката си, след валсуващия Виенски конгрес. Същото се бе случило и при Суворов — подгонил прусака Вилхелм чак до Берлин, но ползата от тази война бе само, че неговите казаци можаха да си наберат дафинови листа за борша от зимната градина на Сан Суси в Потсдам.

Може би и затова червените генерали, в края на Втората световна война така упорито се стремяха да влязат в Берлин, като мобилизираха остатъците на цялата си военна машина, всичките си деца и старци, та дано този път се застоят подълго в мечтаната за тях Европа.

И този път успяха благодарение великата глупост на един парализиран президент[90], който с лека ръка подписа договори, без да се интересува от тежките последици, които те ще причинят на света...

Но да се върнем към Сан Стефано. В подписания там договор, към освободеното ни отечество бяха включени почти всички земи, населявани от векове с българи. Този договор бе реалната награда за изтърпените петвековни мъки и никой честен европеец не би го оспорил, ако не се страхуваше от имперската агресия на Русия към южните морета.

Никой не би си позволил една освободена и завладяна същевременно от русите страна да бъде плацдарм за бъдещи руски агресии, затова европейските политици единодушно решиха да сложат буфер между тях и голямата славянска страна, като оставят на Турция Беломорска Тракия, Македония и превърнат южната част на България в турски протекторат. За да възмездят участието на Румъния в освободителната война препоръчаха на руския цар да ги възнагради със Северна Добруджа, като по този начин се скъса връзката между България и Русия чрез неславянска държава. Едновременно с това се погрижиха да насъскат Сърбия, Гърция и Румъния към България, за да можем да бъдем напълно изолирани от Европа.

Руският цар бе постигнал пирова победа — сто хиляди от елитната му армия бе избита, заради некадърността на голямата част на своите генерали, заради изостаналата от времето военна стратегия и тактика и, не на последно място — от липсата на модерно оръжие. Руският цар, който бе смъкнал седемнадесет килограма от теглото си в очакване падането на Плевен, изглежда не желаеше повече да отслабва при един нов военен конфликт. Такъв неминуемо щеше да се създаде, ако не изпълнеше препоръките на европейските сили; и с лека ръка се съгласи на големия компромис да полуосвободи България, с което си навлече и първата омраза на голяма част от българската интелигенция. Освен това истината бе, че на царя не му се воюваше, а под натиска на панславянските сили и световното обществено

[90] *Фр.Д.Рузвелт*

мнение бе неохотно предприел войната с Турция; и след нейния край трябваше да се задоволи само с едно вярно на него княжество, което да манипулира както му е угодно и с надежда то да стане негова балканска колония с още една база на топло море за военния му флот.

Обаче по-голямата част от българския народ нямаше намерение да става «задунайска губерния» и с всички сили на освободения си дух се възпротиви на царските замисли и реши сам да се доосвободи, въпреки предупрежденията на великите сили да стои мирен и послушен. Българите на север и на юг от Балкана не можаха да се примирят с неморалния Берлински договор и, без да питат никого, сами се обединиха, с което си навлякоха омразата на Санкт Петербург.

Щастието на българите на два пъти дойде след Освобождението — веднъж по време на Съединението и втори път, когато руските войски напуснаха отечеството им и цялата администрация, войска и жандармерия бе поета от неопитните, но патриотични български чиновници и офицери.

И това непослушание на българите бе веднага наказано от великите сили, които насъскаха Сърбия да ги нападне. Сърбите, доскорошни приятели на България, не знаеха защо трябва да се бият срещу свои братя и бяха хубаво напердашени от младата българска армия. Ако не бе заплахата на Австрия, че от Ниш на запад тя вече ще срещне австрийска войска, навярно главнокомандващият княз Батенберг след няколко дни щеше да си пие кафето в Белград.

В тази война българският войник доказа какъв е, смути царска Русия със смелостта си и охлади илюзиите й, че за в бъдеще може да го командва. Започнаха политическите интриги (познатите ни в днешно време компромати), които свалиха храбрия във войната, но не и в политиката княз и принудиха здравомислещото ядро на българската интелигенция да разбере истинските намерения на Русия спрямо княжеството и да предотврати бунта на русофилско настроените си офицери с разстрел. На хоризонта се бе появила силната личност на Стефан Стамболов, човекът който още в ония времена се стремеше да освободи страната от опеката на руския царизъм, да я измъкне от блатото на ориентализма и да я

тласне самостоятелно да търси пътя си към европейската цивилизация.

Но не би! Руските интриги с всеки ден ставаха все повече и повече арогантни и, понеже бяха безсилни да се справят с волята на великия българин, се превърнаха в заповеди за неговото ликвидиране. Така постъпваше някога Рим, после Борджиите, а и Англия — със своите противници — и на Русия нищо не оставаше освен да даде шепа сребърници и да наеме убийци за Стамболов...

Българите отново бяха щастливи, когато с храбрия си дух превзеха непревзимаемата, според военните капацитети, Одринска крепост, като за пръв път употребиха самолети за военни цели и приложиха артилерийският валяк при атаката на пехотата си. Светът бе удивен от нечуваната храброст на българския войник и умението на неговите командири да водят война и същевременно се уплашиха от неочаквания успех на зараждащата се на Балканите нова сила, с претенции да обедини всички незаконно отнети й земи. Затова насъскаха довчерашните й съюзници отново да я нападнат, за да омаловажат победата й над Турция.

И отново бе създаден буфер към Бяло море, като завоюваните с кръвта на хиляди българи земи бяха пак дадени на Турция, а връзката с Русия бе още повече отдалечена чрез даването на Румъния и на Южна Добруджа. С този си подъл акт Англия и Франция още повече озлобиха българския народ и на него нищо не му оставаше, освен да се надява на Виена и на Берлин, за да осъществи мечтата си за обединение.

ПЪРВАТА СВЕТОВНА

Лесно е сега да се упрекват нашите държавници, че не са се придържали към неутралитет. Великите сили искаха да счупят един път завинаги костеливия български орех. Нито веднъж не пододоха ръка за помощ и сами тласнаха страната ни в железните прегръдки на прусаци и австрийци. Ние по неволя се озовахме в лагера срещу Голямата антанта — съюза между Англия, Франция и Русия, а и също създадената специално срещу нашата страна тъй наречена Малка антанта: между Сърбия, Румъния и Чехия. И по една шега на политиката ние станахме приятели с вековния си враг Турция, която също бе ограбена и изоставена от традиционните й съюзници Англия и Франция!

Знаят се резултатите от Първата световна война — отново бяха трагични за изстрадалия български народ, който храбро и с достойнство се сражава по всички фронтове не само с балканските си съседи, но и с елитни европейски сили. И, може би, нямаше да се стигне до позорния Ньойски договор, ако в България не бе направен държавен заговор, организиран подло от антибългарската марксическа партия. Микроскопичната, и с никакъв политически авторитет преди войната комунистическа партия, доби сили от наглата руска революция и подбуди наивния и отчаян от изхода на войната български войник към бунтовните Владайските събития, а няколко години по-късно — и към селска диктатура, довела до пълното разединение на българския народ на селяни и граждани. Земеделската утопия на Стамболийски за диктатура на селото (водеща към бъдещ фашизъм или най-малко към някакъв политически парадокс между парламентарна демокрация и селски тоталитаризъм) бе умело използвана от Георги Димитров и Васил Коларов за свои цели.

Чрез невинно пролятата кръв на земеделците, партията на Благоев успя да привлече в своите редове мнозина селяни, тъй като истински пролетариат в страната нямаше. Обаче след като разбраха, че народът не се състои само от проле-

тариат и марксическо омърсени селяни и бунтовете се провалиха от здравите национални сили, инициаторите на тази безотговорна дивотия Г.Димитров и В.Коларов подло напуснаха страната. Доволно потривайки ръце, че още един път са разединили собствения си народ в името на световната пролетарска революция, събраха си политически капитал за Москва и отидоха да си почиват в имиграция, за да могат покъсно да подновят зловещите си дела, като шефове на създадения пролетарски интернационал.

След септемврийските събития 1923г. много неудачници емигрираха в СССР и по стара традиция същите станаха верни агенти на империалистичните цели на съветската комунистическа партия — цели, които по нищо не се различаваха от тия на бившето руско царско правителство. Тези агенти, възпитавани във фалшив интернационализъм от Г.Димитров и В.Коларов, под зоркото око на Сталин, бяха изпращани да се бият срещу Франко в Испания, а след Втората световна война и като верни хора на руската компартия — в отдавна забравената си родина България.

След превратa в Русия, наречен Октомврийска революция, от комунистите, се възроди и старата политическа агресия на Русия към света, но този път не на религиозна и панславянска основа, а на пролетарска. Лозунгът «пролетарии от цял свят съединявайте се» бе само прикритие на една велика демагогия. Благодарение на оръжие, партийна дисциплина и подкрепата на нискообразованите маси, след Първата световна война Русия се налапа с Украйна, с много средноазиатски държави и отново обърна поглед към Европа и поспециално към Балканския полуостров, като уплаши Румъния и започна да дава политически аванси на Сърбия, на Гърция и дори на Турция, след превратa на Кемал Ататюрк.

А българските агенти в Русия, начело с познатите ни Димитров, Коларов и присъединилият се към тях Марек, направиха всичко възможно да разцепят патриотично-революционното движение за присъединяване отнетите от Гърция и Сърбия македонски земи към България, като заразиха една част от тях с бацила на комунизма и идеята за самостоятелна Македония. Тази идея не бе чужда още на македонеца

Д.Благоев, но я възроди и другият македонец Г.Димитров, с цел в бъдеще да се създаде комунистическа федерация на Балканите, по образец на тази в СССР.

Комунистическата тактика бе с терор и конфронтация да се поддържа социално-революционно напрежение в България, която успешно бе тръгнала по своя естествен демократичен път към пазарна икономика, умело контролирана от демократично избрани правителства. Комунистите от Москва, чрез своята агентура в България и Сърбия, успяха да разединят ВМРО и всяка седмица по улиците на столицата започнаха да се избиват единните някога харамии на Гоце Делчев и Тодор Александров, сякаш не бяха родни братя българи, а върли врагове.

Имах случаи с очите си да видя тези недостойни за народа ни престъпления, а и да се засрамя от един европейски дипломат, който се движеше из столицата с бронирам автомобил с инсталирана на него картечница, за да докаже колко опасно е да се живее в България. Разбира се, никой не би посегнал на чужд дипломат в столицата ни, но западната агентура продължаваше да се държи враждебно срещу нашата страна и искаше на всяка цена да ни подбие авторитета в Европа. Комунистическият атентат в катедралата «Света Неделя», в която загинаха стотици невинни хора, също даде повод на европейците да ни смятат още за балкански варвари.

А през това време нашите демократично избрани правителства създадоха най-прогресивният осигурителен фонд в Европа (този фонд веднага бе излапан от комунистите след превратa и петдесет години по-късно още не може да се възстанови); създадоха обществено медицинско обслужване с безплатни прегледи и медикаменти за социално слабите слоеве, с обезпечаване хонорара, за извършените услуги от частни лекари и клиники за работници и служители, от вноските на обществения фонд; България получи златен медал в Женева за това свое, още непознато в много европейски страни, обществено осигуряване. Златен медал получи и за въведеното си в училищата задължително основно образование; и за цялостната си учебна програма в разнообразните си средни училища и университетски специалности.

На комунистите никак не се харесваше, че в страната се заражда авторитетна и уважавана от населението интелектуална, занаятчийска и търговска класа, чужда на марксическите замешотини, и жълтите комунистически вестничетата започнаха по страниците си да бълват огън и жупел срещу нея, като изкарваха слугинчетата и работниците като светци и мъченици, за да ги настройват против обществения ред и им прибират партийните вноски; за да хранят и без това добре подхранваните със злато от Москва комунистически вождове.

И най-важното, което България постигна след изпитанията на войните бе, че запази в обществото гражданския и семеен морал, трудолюбието и любознателността в младото поколение. Това също не препасваше на комунистическия морал, който по това време (а и до днешни дни) не ценеше семейството, традициите и възпитанието на децата в него, пропагандирайки свободния брак, казанното обществено хранене и марксическо възпитание чрез младежки организации от нацистки тип, като пионери, комсомолци, бонсисти и т.н.; организации, в които човек затъпяваше и ставаше фанатик на античовешката марксическа идея за обща посредственост, равенство в беднотата, и липса на каквато и да било свобода за лично мнение.

Естествено, с популистката теория за обществото, партията привличаше в своите редици масите от мързеливците, неуките, неудачниците и човекомразците, които имаше в изобилие не само в нашата страна. А посредствеността щом си избереше подходящ водач за амбициите й, незаконно да властва, тя лесно се превръщаше в антипатриотична, годна за терор и братоубийство сила.

На това марксическо ядро, в установената демокрация, не се нравеше и бурно развиващото се у нас модернизиращо се частно селско стопанство, взаимноспомагателни земеделски банки, застрахователни дружества и сдружаване на селяните в разнообразни кооперации, включително и производствените. Благодарение на ефективно развиващо се селско стопанство и хранително-вкусова индустрия, България за къс срок успя да изплати огромните си репарации, наложени й след

войната и да постигне положителен баланс във външната си търговия чрез огромен износ на зърнени храни, пресни, консервирани и замразени плодове, на вино, алкохолни концентрати; на месо, на месни и млечни продукти.

Европейците започнаха да обръщат внимание и на нашите курорти, които все още бяха малко, но със завидна перспектива за бъдещо развитие, особено на морските.

Разбира се тогава европейските страни още не бяха се изхитрили сами да си произвеждат в ламбени оранжерии някои зеленчуци и плодове, но и в това отношение многото източници на гореща вода в България й даваха предимство за евтина и конкурираща продукция. Тогава бяха направени първите стъпки за организиране на частни оранжерии за домати и краставици.

Духовният живот, развиващ се в цивилизован европейски стил в страната, обективната и бързоинформираща преса, разрастването на издателствата, които предоставяха на българския читател не само литературна класика, но и най-новите нашумели белетристични и поетични постижения на световните автори, също тревожеше «прогресивната» нашенска полуинтелигенция под водачеството на реакционния в марксическото си мислене критик Г.Бакалов и бездарния пролетарски поет Д.Полянов.

От свободно издаваната нова съветска художествена литература, от съветските филми, а и от информацията за обедняването и опростачаването на руския народ по време на Сталин, на обективно следящия български интелектуалец духовното и стопанско развитие в СССР му ставаше ясно, докъде може да доведе хората комунизма, и палеше свещи в черквите, та дано Бог запази България от тази злина...

Но погледнато през видиотения поглед на комуниста, СССР бе рай на земята, в който рай всички некадърни и простовати лесно могат да се наредят и ползват божествени облаги, само като правят конгреси, пленуми и хвърлят кьор-фишеци в очите на заробения народ, по време на партийни тържества, митинги и манифестации.

А и да си изберат псевдоучени, които да зачеркнат човешката история и да я превърнат само в селски и пролетарски

въстания, с единствена цел да бъде разгромена демокрацията и да се сложи нова дата на летоброенето — октомврийската революция, начало на световното пролетарско благоденствие — без влиянието на Платон, Аристотел, Монтен, Паскал, Кант; без Нютон, Айнщайн; без Моцарт, Бетховен и Чайковски; без Гьоте, Шилер и Достоевски...

Обаче, начело — с терористичните бълнувания на Ленин, с «гениалните» Циолковски и Попов, които късно откриват велосипеда; със замешотините на академик Павлов, с откраднатия «Тихий Дон» на Шолохов — и напред към световната култура след генерал Александров и неговия хор за пляски и революционни песни. И нека всички вярващи в бъдещия ад да съхранят в сърцата си морала на високо етичния хуманист, вундеркинда на социализма — Павлик Морозов.

И ако може, да има повече убийства, лагери и затвори за свободномислещите хора и личности, за да не пречат на сивия поток, който ни води към сияйния изгрев на утрешния комунистически ден!

На партията у нас пречеха хората на реда и пазители на националната ни сигурност, затова трябваше да бъдат убити генералите Пеев и Луков, полковник Пантев и, разбира се, царя, който има безсрамието, въпреки комунистическата теория, да спечели сърцата на своя народ.

Объркването в комунистическите редици настъпи, когато се разбра, от ръкостискането между Молотов и Рибентроп, че между фашизма и комунизма няма противоречия, освен тези по расовите въпроси.

ВТОРАТА СВЕТОВНА

След дълги колебания войната дойде и до нас. Пред нашата държава бе отворен капан с примамка и нямаше начин ние да не налапаме тази примамка и капанът да щракне зад нас. И мишката навярно знае, какво я очаква в капана, но все пак разчита на лоша капанова конструкция и вратата да не щракне. Но правило ми е впечатление, че мишката, макар и да се намира вече в безизходно положение, тя изяжда стръвта и чака, наситена, своята гибел.

Обаче, какво можеше да измисли пред угрозата на капана човек, който е далеч по-умен от мишка? Дали ще предпочете устремилата се към него немска машина да го прегази, както прегази и направи на пестил съседната му Сърбия или да хитрува, като се прави на неутрален? И имаше ли сила да му гарантира този неутралитет, който му беше отнет още преди започването на войната от Голямата, пък и Малка антанта? Пък и тези антанти вече мислеха за своето спасение и не можеха да дават никакви гаранции.

Оставаше надеждата Германия да победи и ние, като нейни съюзници, да получим някаква печалба и мечтаното ни обединение. Знаехме, че фашизмът няма да ни се нрави, но все пак щяхме да бъдем зависими от една европейска страна, а не под робството на някоя азиатска сила. На тия азиатци вече веднъж им бяхме яли попарата и вместо маанета и казашки пляски, за предпочитане бе да слушаме, покрай Лили Марлен, Бах и Моцарт, а и другите, вече станали ни симпатични композитори, мислители, поети и писатели. Още повече, че надеждите ни се свързваха с доста реални възможности за излаз на Бяло море и приобщаване на изстрадалата Македония към нас.

Все пак този път немците не бяха така щедри, както пред Първата световна война. Апетитът им бе пораснал и не им се говореше много за Беломорска Тракия, освен за някакъв излаз към морето, но за Македония бяха твърди — даваха ни я, както се казва «от воле». Не им бяха нужни каменливите й чукари и опустошеното от второто им робство население, което бе оставено от сърбите на самотек, без никакви инвестиции за икономически напредък.

А за нас Македония бе въпрос на чест и патриотичен дълг. Та нали в нея бе Охрид, една от люлките на българската духовна култура, все още лелеяна от спомена за първобългарските светци Климент и Наум?... За германците македонските планини и баири не представляваха интерес, но те бяха осветени от кръвта на хиляди българи; за тях бяха написани победни маршове; те възбуждаха патриотични емоции в определените за окупацията им воини, много от които бяха участвали в битките за тях през миналата война.

Обаче тези воини бяха озадачени от ниското самочувствие и особено поведение на голяма част на тамошните българи, които скрито още робуваха на девиза: «вие ни освободете, а ни сами ке се оправим». При това, и мнозина от тези българи бяха заразени от бацила на Москва и клоняха към Тито, който бе водач на партизаните, мечтаещи за славянско братство и съветска власт.

Тогава още съществуваха Хърватско и Словения, като самостоятелни държави, с надежди да се върне благоденствието от времето на австроунгарското им робство. За Босна и Херцоговина не се говореше.

Сърбия, напълно измършавяла от глад и противоречия, се бе разделила на ярки сръбски шовинисти под водачеството на Дража Михайлович и на комунисти, умело командвани от двойния агент-хърватин Йосиф Броз Тито, който цицаше едновременно от две майки — Англия и Русия.

Възпитан в Москва и манипулиран от Лондон, този човек излезе най-умният от «децата» на Сталин и успя да създаде някакво подобие на Съветския съюз с благословията на Москва и Лондон, като в края на краищата и на двете столици подложи динена кора. По същия начин той излъга и гламавия наш комунистически вожд Георги Димитров и чрез хитри примамки за обща балканска федерация, не само го приспа за Македония, но и го накара да признае българите от пиринско за македонци. Измамената от Тито Москва дръпна ушите на бившия печатарски работник и му внуши да не прави повече глупости, и тъй като фалът бе твърде голям, «учителят и вождът» на българския народ набързо се прости с този свят в един от прословутите кримски курорти, създадени за лечение на непослушни комунистически лидери...

По това време италианците и гърците се биеха, кой да спечели източното крайбрежие на Адриатика и след като Бенито се осра в Сомалия и Абисиния, Хитлер реши да му помогне. Той принуди България да сключи военен съюз с него и нахълта през територията й в Гърция, като не толкова лесно се справи с крепостната линия «Метаксас». След седмица Гърция се призна за победена и сложи оръжие, което за наша почуда Хитлер й върна, с обещание да не го използва срещу него. Той изпрати в лагер само най-твърдоглавите гръцки офицери, а населението на Гърция покани да му гостува в Германия, като добре платени работници.

През тази война турците пасуваха, като водеха колеблив неутралитет. Бяха се напарили от кашата приготвена от великите сили за тях, и с любезността си на отомански дипломати правеха метани ту на Чърчил, ту на Хитлер и между другото се молеха на своя Аллах да не ги заръфа някое куче, тъй като бяха усетили, че едните и другите ги бяха оставили за десерт на войната. Нали все още Турция имаше авторитет в Близкия изток, а и в Египет, където се намираше многозначещият Суецки канал.

Както казах, турците си пасуваха; пасуваха си и нашите мюсюлмани в Родопите, които денонощно нижеха тютюн за немския аскер и скътваха парици за добри времена, когато ще отидат да видят джамията на султан Селим, да си купят еминии от капалъ чаршия и се поклонят на черния камък в Мека, за да станат хаджии и добият пропуск за извънземния едем.

Така беше около нас, а във вътрешността на страната партията набираше сили чрез провокации и бандитски действия, продиктувани й по радио Москва, което се бе включило на вълната на софийското радио. В гората излязоха и първите партизани. Тези нетърпеливи нещастници бяха ликвидирани и дойде ред на предвидливите и страхливите. За да им вдъхне кураж, Москва започна да им хвърля с парашути някогашните емигранти, които ставаха командири и комисари на рехавите партизански дружинки, наричани за авторитет бригади. След парашутите, по нашето крайбрежие започнаха да се мяркат и подводници със същия експортен товар, който набързо сподели съдбата на парашутистите.

Горските банди мародерстваха из мандрите, отвременавреме се мяркаха в някое село да уплашат кмета и изгорят данъчните му архиви, но бягаха без гащи, щом усетеха полицията или жандармерията да ги гони. Между тези партизани рядко се срещаха някогашните комунисти, които предпочитаха да бъдат отвеждани на сигурно в лагери или да се спотайват в някоя дълбоко засекретена квартира; толкова неуязвима за полицията, та и собствените им съмишленици да не могат никога да я открият. А лидери като Тодор Павлов си живуркаха в лагери и оттам гледаха сеира на партизаните.

БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ

За да не дразнят немците с жълтите си звезди, правителството разсели нашите евреи от градовете в селата, а повиреглавите изпрати в охранявани от българи лагери да чукат камъни за пътищата — сто пъти по-приятна работа, отколкото фашистите да си правят медицински експерименти с тях и после да ги пращат в газовите камери. Обаче незащитените от българската власт евреи, поданици на Гърция и Сърбия, немците изпратиха по етапен ред в лагерите на смъртта. Тогава доста български евреи, страхувайки се, че България няма да удържи пред немския натиск, избягаха в горите, където опасността за живота им бе значително по-малка, и станаха партизани.

Жалко за тези хора, които заради страха си загинаха, и ашкоолсун на останалите живи, които получиха в дар огромен капитал от партията и след преврата бяха настанени на доходни места.

А тия, които бяха по лагери и по селата, след войната бързо разбраха каква орис ги чака и заминаха да уреждат новата си родина.

Искрено съжалявам за тези български евреи, които ни напуснаха. При нормални времена те спомагаха за стопанския и духовен напредък на нашата страна и особено бяха ценни със своя опит в областта на индустрията и търговията.

Знам, че и те ни обичат, както и ние тях, но злокобната сила ни раздели — тях ги принуди да напуснат родните си гнезда, а нас превърна в послушни роби на една човеконенавистническа утопия.

ПОДЛЪГАНИТЕ ДЕМОКРАЦИИ И МОХАМЕДОВИТЕ АМБИЦИИ

Всяка прибързана атака е лудост, ако врагът не бъде предварително сразен с огън.

Руснаците пристигнаха в Берлин с изтощени от ръкопашни битки юноши, старци и девойки. А американците пристигнаха в Берлин с младежи, обути в пантофи и с изгладени панталони. Те предварително бяха сразили германците със своите въздушни крепости.

Нацизмът бе сразен навинаги, но ако бяха послушали Чърчил, нямаше да има половинвековна студена война и болшевишко робство. Старият Чърчил не обичаше България, но беше прав, когато искаше един път завинаги да се ликвидира комунизма.

Парализираният Рузвелт вече мислеше за своя гроб и не го послуша. Не го послуша и неговият приемник, угрижен повече за себе си и да запази президентския пост, отколкото за бъдещето на Европа. Е, тогава се мислеше още за военно влияние и граници на победилите и победените страни. Старата максима *«Разделяй и владей»* бе още на мода: две Кореи, два Виетнама, две Германии и т.н.

Сталин бе на ръба на пропастта, но надхитри всички, които мечтаеха за демокрация. Подлъгаха се демокрациите и, за да запазят своите демокрации, обрекоха милиони на азиатско робство.

Така беше по времето на Атила.

Така беше и когато Византия загиваше.

Дано така не бъде и когато азиатският ислямски фундаментализъм не реши, че Аллах е обрекъл и Европа на панислямизация. Човечеството трябва да знае, че нискокултурната религиозност води до нацистки и болшевишки фанатизъм. С него трябва човечеството да се справя навреме, ако не иска да носи чалми и шалвари.

Да, но и арабите, и турците, и всички които изповядват исляма, са хора като нас. Разбира се, че са хора, но по-различни от нас европейците.

И руснаците бяха хора и то наследници на богата култура, но болшевизмът ги превърна в роби, подчинени на една идиотска утопия.

А нима религията не е в основата си утопия?

Отдавна християнската религия е изживяла агресивните си намерения и е станала уязвима срещу новите агресивни религии, които влачат след себе си тълпи от простаци и фанатици. Политиците малко обръщат внимание на тези аномалии в нашето европейско общество и, върху тази тяхна незаинтересуваност, трябва да се позамисли папата и източно-православните патриарси, защото не демокрацията, а религията само може да опонира на друга религия!

Фанатикът много по-лесно и безотговорно може да натисне копчето на атомното оръжие и това ще стане неизбежно, ако Коранът не бъде изчистен от Мохамедовите амбиции за всевластие, както Светото писание се изчисти, навремето, от инквизицията и папски домогвания за светска власт.

«ВТОРАТА НАЦИОНАЛНА КАТАСТРОФА»

Отвреме-навреме в парламента[91] се споменава за втората национална катастрофа — след завършване на войната, но не се пояснява, че тази катастрофа е настъпила, след като съхранената ни през цялата война войска за няколко месеца даде близо тридесет хиляди жертви, за да се изкупи вината на България, че се е съгласила да бъде съюзник на Германия, без да се изтъкват причините защо е сторила това... С ненужното си участие във войната, трябвало да смекчим гнева на Съветския съюз, заради нашето непокорство. Какво непокорство? Не България, а Съюза й отвори война на 5 септември 1944 година, за да може да навлезе в нея и да я окупира.

За да угоди на Хитлер, който здраво притисна нашата страна да воюва, правителството обяви символична война на антифашистката коалиция, но нито изпрати войска срещу Англия, нито срещу Съветския съюз и, единствено, само направи усилие да защити родното си небе от американските крепости, които се раздразниха и разрушиха София.

Изглежда някои наши политици, на моя възраст, а и повъзрастни от мене, не искат да си припомнят тежките условия, в които беше изпаднала родината ни преди и по време на Втората световна война. Забравиха каква мощна бе германската машина, която смаза под ботуша си народите на цяла Европа и унищожи милиони поляци, югославяни, французи, гърци, белгийци, датчани, норвежци и най-много руснаци, защото се осмелиха да й се противопоставят. Забравиха, че в този военен ад нашата войска си кротуваше и, ако от Кремъл, с когото бяхме в дипломатически отношения, не бе подстрекавал комунистическите елементи да излязат в гората, нямаше да има не само военни, но и цивилни жертви.

Забрави се, че в най-тежката расистка вакханалия българските правителства не разрешиха на гестаповците да посегнат на българските евреи и на българските цигани, както стана във всички окупирани и съюзнически на Германия страни.

---

[91] *През 1991г.*

Сега с възмущение говорим за терора и екстремистките ексцесии в някои европейски страни. Нима буржоазните наши правителства трябваше да стоят със скръстени ръце срещу уличния и планинския терор на комунистите? Нима трябваше да посрещат с хляб и сол руските парашутисти и подводничари?

Да, имаше лагери за иначемислящите, но в тези лагери не съм чул да се извършват зверства, каквито след «победата» се извършваха в социалистическите концлагери. Имаше и затвори за саботьорите, терористите и въстаналите против властта. Имаше и бесилки за предателите, но чрез присъди на редовен съд. Та коя нормална държава не би взела такива мерки, заради своята сигурност и заради сигурността на своя народ?

Да, много исторически факти се забравят заради злобата, отмъщението и личните неудачи на мнозина от днешните политици и народни избранници.

И накрая, ако обективно анализираме военните действия през Втората световна война и разберем, кога България е станала съюзник на Хитлерова Германия, ще констатираме, че ако Америка не бе дала огромната си материална помощ, военновъздушна и военноморска мощ на съюзниците, сигурно и до ден днешен Европа от Атлантика до Урал щеше да стене под немския ботуш.

Бях през войната в германски лагер и знам, как бойните самолети на Америка превърнаха Германия в пустиня.

След края на войната бях в няколко републики на Съветския съюз и видях да се търкалят американски консерви от Сталинград до Берлин. И аз подобно на всички руски войници бях облечен в униформа, изтъкана от австралийска вълна. Всеки джип и всеки втори руски танк имаше американски двигател. Затова с насмешка чета съветските военни романи и съветските филми за войната. Не отричам героизма на съветския войник, но не мога и да отрека, че пировата победа на Сталин не би била, ако я нямаше помощта на Съединените американски щати... Смятам, че не е нужно да обяснявам каква полза извлякоха поляци, унгарци, чехи, югославяни, румънци, ние — българите, пък и всички съветски народи, от тази мнима победа на комунизма...

ПРЕВРАТЪТ НА 9-ТИ

Ако войната бе продължила поне още месец, от партизаните нямаше да има и следа, но с настъпването на Червената армия към България и обявената й срещу неутралната страна война, за да бъде окупирана, вля бодрост в увехналите за революция души на нишите, неуките и простаците и те, необезпокоявани от никого, излязоха на разходка из парковете и горите, за да се върнат като смели партизани на девети септември 1944. Докато, по това време, истинските партизани, като Славчо Трънски и Денчо Знеполски, все още се криеха в женски дрехи из плевните на Трънско и не вярваха на ушите си, че и техният час е дошъл. По това време изпълзяха от дупките си и симпатизантите на партията, за да заемат полагащите им се кокали, във вид на високи длъжности в армията, милицията и в културата.

За съжаление, след превратa на 9 септември 1944г., държавните институции се оглавиха от безпросветни и нискокултурни селяни, които развяха байрака на марксизма, без самите те да знаят кой е Маркс. За тях важното бе, че силата на партията се състои в сдружението на всички простаци, бедняци и неудачници и понеже по-голямата част на света се състои от такива люде, добиха смелост и започнаха да издевателстват над кадърните хора; провалиха науката и културата не само в родината на Ленин и Сталин, но и в много европейски страни, включително и нашата. Подемът, който България бе осъществила преди превратa, изведнъж секна. Простащината заля държавата. Науката и културата изгасна. Хората мълчаха от страх пред репресиите и комунистическата банда постепенно превърна любимото ни отечество в джунгла пълна с какви ли не човекоподобни животни, над които почти половин век властваха червени хищници и техните шутове маймуните...

Партийният ценз властваше над всичко и интелектуалците станаха бъдещи пролетарии, а шивашките и дърводелски чираци — министър-председатели и главнокомандващи.

Нямаше скрито покрито — имаше разстрел за честните, заможните и инакомислящите и партиен билет за мръсниците и слагачите...

Простаците изселиха възпитаните хора от домовете им, настаниха се в тях и забиха халки, в гипсовите тавани на стаите, за люлките на своите бъдещи червени чада.

Земеделци, радикали, звенари и социалдемократи подписаха злокобният отечествено-фронтовски съюз и узаконихa, поне за времето си, безобразията, извършени от комунистите. На техните лидери не им трепна и ръката, когато подписваха укази за лагери на смъртта, за изселване и отнемане незаконно имотите на хората.

Тези лидери на споменатите партии активно участваха и в тъй наречения народен съд, който покри с печална слава правораздаването в нашата страна. Те убиха цвета на нацията начело с нейните депутати, министри и регенти, мнозина от които спокойно можеха да избягат от страната с помощта на немците, но това те не сториха, като Георги Димитров и Васил Коларов след погрома на техния септемврийски бунт, а останаха да дадат отчет пред българския народ, убедени, че цялата им политика е била права и народополезна. Без да ги изслушат ги избиха като кучета, захвърлиха ги в ями и пуснаха булдозер да им изравни последния покой, та никой да не знае къде са били заровени и свещичка да им запали за Бог да ги прости.

Взривиха и гроба на цар Борис, та да се забрави, че някога България е била най-уважаваното и просперирaщо царство на Балканите.

Натириха малолетния цар и неговата майка чак в Египет.

Избиха всички доблестни офицери и за главнокомандващ на армията поставиха галфон, целият си живот прекарал между фъшкиите на спортните си коне[92].

Насила пратиха, недокоснатата от войната българска войска, да бъде избита без нужда от оттеглящите се към Европа германци.

Забравиха да дадат заповед на Втора армия да се изтегли от Македония и тя стана плячка на сръбските партизани.

---

[92] *Ген.Вл. Стойчев*

Един простак[93] от политбюро отиде в Беломорска Тракия и заповяда на тамошната ни армия да предаде оръжието си на гръцките комунисти и с лека ръка им подари цялото българско имущество.

И когато лидерите на офе—партиите разбраха, накъде комунизмът ги води, започнаха да се пишманосват и за награда за тяхното съучастничество, бяха изпратени в лагери.

Комунистите не обичат да им се пречкат други партии из краката, особено ако те са буржоазни. За да стреснат мърморещите партийни лидери, на въжето увисна и Никола Петков, възторженият радетел за вечна дружба между земеделци и комунисти. След него си отидоха и всички, в чиито сърца зазвъня българската струна. Остана само тарторът на всички предатели — циклопът Кимон Георгиев.

Ликвидирали водачите на буржоазните партии, дойде ред и за прочистване на партийните редици. На Москва не им трябваха чепати български комунисти, водещи самостоятелна политика, и един след друг изчезнаха от партийния хоризонт всички самостоятелно мислещи човечета. Пръв на въжето увисна идеологът им Трайчо Костов. В замяна на това пък, руският агент Тодор Павлов стана регент, а и много селски учители и посредствени учени украсиха празните си глави с академични перуки.

В тази злокобна суматоха на беззаконие и терор, българският народ онемя от страх за половин век и, понеже му беше забранено да влиза в храма, Бог го забрави и простря благославящата си ръка върху незасегнатите от марксическия бацил европейски държави, като остави българите да живеят със спомени по миналото и с тревогата за предстоящото им бъдеще.

А то беше мъглявина, която, според някои небесни познавачи, беше врата към непознат за людете свят, а според други — дупка, водеща към ада...

---

[93] *в см. Д. Терпешев*

ХИБРИДИТЕ И МАКЕДОНИЯ

Но и със собствена азбука, голяма част от нашия народ, останал след неуспешните войни под чужда власт, се срамува да се наричат българи и за голяма радост на своите поробители сами са се отказвали от своя род и история; станали доброволно гърци, турци, власи, сърби — а ония в Македония, от страх да не би да се върнат някога към родната си майка България, дори си изкарват потеклото от гръцко племе, зачеркнато от историята преди двадесет и три века.

Разбира се, такива национални парадокси могат да стават само на Балканския полуостров и то с помощта на европейските велики сили, а през последните десетилетия и с активното участие на родоотстъпници от комунистическия интернационал, които заради пари и лична слава продадоха собствената си родина на Русия.

И интересно е, защо всички съседни държави се страхуват от българите, като те си мируват и не смеят лоша дума да изпуснат срещу тях? Може би се страхуват, защото в миналото винаги са яли пердах от нас, а и поради това, да не си поискаме нашите земи, подарени им, щедро за вярна служба, от Франция, Англия и Русия.

И аз съм сигурен, че разочаровани от своите поробени братя, свободните българи вече никога няма да жертват живота си заради някакви земи, след като в тях отдавна не живеят истински българи, а някакви българо-гръцки, българо-турски, българо-влашки, българо-сръбски или българо-македонски хибриди, отрекли се от своята родина и станали доброволно слуги на чужди народи.

Е, рано или късно, когато нашата страна окончателно изметe комунистите и стане пак България, каквато беше преди септември на 1944 година, сигурен съм, че населението от Македония и от другите поробени земи ще се сетят, че са българи, но този път дано се намерят политици, които да им обърнат гръб, а не да ги коткат, хрантутят и оземляват, както някога.

А, че тези нашенци ще се натискат за българско гражданство, в това не бива да се съмняваме, защото никой от нашите съседи не може да се сравнява по ум, интелигентност, култура и делови качества с българина, когато му се даде възможност да живее и твори при нормални демократични условия.

За съжаление, няма да бъда жив, за да чуя отново някой македонец да ми се хвали със своята Македония и да го запитам, като е толкова хубаво там, защо е дошъл в България, а той да ми отговори: «Камъни ли ке ядам там?»

Или да поживея, за да видя някой българин около Солун или Букурещ да ме прегръща братски, както това мнозина правеха по време на войната, когато германците побеждаваха по всички фронтове. Тогава и българите от Македония си бяха истински българи и родоначалникът им беше хан Аспарух, а не гърка Александър Македонски. И не бяха чували за друг герб, освен за коронованото лъвче българско!

Сега на мнозина пишман-родолюбци отново им се иска да предявим претенции към Македония, но този път — ядец! България трябва да си кротува и да не влиза в никакви спорове с ограждащите я страни. Особено това се отнася за македонския въпрос. Нека си има политически и просветни македонски дружества, но да посегнем, или дори да настояваме Македония да дойде при нас — сакън! А и македонците не заслужават да им се прави поклон. Те, ако наистина се чувстват българи, сами щяха да заявят това. Сега само ще гледаме сеира на гладуващите и опростели от глупав шовинизъм македонци и чак, когато им дойде ума в главата и паднат на колене пред нас, ще си помислим, дали да ги признаем за българи или да ги оставим да си бъдат потомци на гръцкото племе...

Горките, за да угодят на сръбските си господари, се отказаха от своята история и се писаха потомци на изчезналото преди хилядолетия гръцко племе. Потомци на гърци, дето нито една гръцка дума не знаят, дето целуват мощите на свети Наум и нямат си никакво понятие от Олимпийското божествено семейство...

Та по същата логика би трябвало и българите от Мизия да се наричат мизийци, в Тракия — тракийци, в Родопите — беси, в Средногорието — келти и т.н.

Ако всички страни решат, като македонските българи, да се изкарат потомци на живели преди хилядолетия племена и народи, то тогава няма да остане нито една държава със сегашното си име. Първо, египтяните ще се прекръстят на македонци, защото много векове са били управлявани от македонската династия на Птоломеите; Турция би трябвало да се нарича Византия и т.н...

РУСКАТА ПОЛИТИКА И КГБ

Сегашното правителство[94] е изправено пред огромни трудности, но, слава Богу!, трудностите щяха да бъдат много по-големи, ако Съветският съюз не се разпадна и комунистическата му партия не бе забранена. Представяте ли си, какви совалки щяха да се сновят от лидерите на нашите комунисти до Москва и обратно... Засега и комунистическият бастион у нас — съветското посолство, мълчи, но нашите дипломати трябва да бъдат нащрек, защото режимът в Русия може да се е променил, но руската политика никога няма да се промени.

Ако българите се запознаят не с преиначената, а с истинската история, ще се уверят от много факти, че руската политика не е била благосклонна към България, даже и по време на освобождението ни от турско робство. Това още навремето са го прозрели Раковски и Левски.

Въпреки, че българите изпитват особен пиетет към руснаците и по неповторим начин за една суверенна държава увековечават благодарността си към тях, руските правителства — царски и комунистически, обичат повече сърбите и гърците.

Та нима с тяхна благословия не им беше дадена Тракийска и Вардарска Македония? Чувал ли е някой, руски историк или дипломат да казва, че в Македония живеят българи? Поне аз не съм чувал.

България за Русия е само една карта в тестето на дипломацията им и тази карта винаги се хвърля, за да бъде прецакана. България е само един трамплин за осъществяване на руския империализъм. Руската политика още не може да преглътне горчивият хап на Съединението и режимът на Стефан Стамболов, когото убиха.

---

[94] *На СДС /1992г./*

КГБ не беше откритие на комунистите. Винаги в политиката на Русия е имало КГБ, руски агенти и руско злато в България. И винаги «освободителните мисии» на царска Русия и интернационализма на руските комунисти са били само параван на руския и съветски империализъм.

Наистина вече КГБ не съществува в предишния си вид, но нейните членове са още, и ще бъдат винаги, в руското разузнаване. Те отново ще бъдат активни агенти на традиционната руска политика. И ще разчитат на агентите си в чуждите страни, а такива агенти те са имали винаги у нас и особено сега ги имат в изобилие.

Русия и да гладува, ще има злато, с което да подкупва слабохарактерните и користни държавници.

И сега Великото народно събрание[95] пъка от такива агенти и ние не смеем да ги разобличим тези родоотстъпници, както се полага, за да не нарушим дружбата си с великия брат, който с мечешките си прегръдки ни задушаваше икономически и половин век не ни даваше да погледнем, че освен комунизма има и друг свят, много по-богат и цивилизован.

И днес, както никога, звучат актуално думите на Паисий:

«О, неразумний юроде, защо се срамуваш да се наречеш българин?...»

Но комунистите са глухи на този въпрос и не отговарят.

И защо да отговарят? Та нали Паисий не е нито Ленин, нито Сталин.

А може би не отговарят, защото не знаят кой е отец Паисий...

[95] *7 ВНС /1991г./*

ВАШИЯТ ЧЕРЕН ХАЙВЕР И НАШЕТО ВИНО

От руските класици бях научил, че народът в Русия е на средновековно руско ниво и само помещиците и носителите на титли водят сносен живот. Но когато бях в Съюза по време на войната, а и след двадесетина години няколко пъти още, разбрах, че няма особена промяна в живота на руските хора.

Пак простотията цареше навсякъде из обширната страна — мужиците командваха парада, интелигенцията им слугуваше и всички останали робуваха на партията. Познатата от руските романи бюрокрация си бе същата, но, може би, бе станала по-корумпирана... Пак умните руски синове бяха избягали в чужбина, а неуспелите да избягат киснеха в ужасни лагери.

Историята с Достоевски и Шевченко се повтаряше, но този път герои бяха Солженицин, Менделщейн и Платонов. Както Гогол и Тургенев някога избягаха от царската полиция в чужбина, така Сиановски, Ростропович и стотици други интелектуалци и хора на изкуството напуснаха страната си от страх да не бъдат репресирани.

Комунистите упрекваха Хитлер, загдето гореше книгите, написани от евреи, а НКВД въобще не разрешаваше не само на евреи, но и на руси, да пишат друго, освен хвалби за партията.

Самоинициативата в хората отдавна бе умряла и само блюдолизците и шефовете на предприятията и колхозите можеха да крадат и живеят по-добре от останалите.

Правеше ми впечатление, че не само лекарите, зъболекарите, аптекарите, но и инженерите, в която и да е област на науката, бяха приравнени по заплата с дребните административни чиновници, а някаква си доячка, тракторист или хамалин получаваха двойно и тройно по-голяма заплата.

И се учудвах, как е възможно една многолюдна народност, която бе родила велики писатели, поети, музиканти и учени, да стане безплодна по време на комунизма. Е, родиха се неколцина мъдреци, но партията не ги търпя да умуват и ги прати където й трябва...

Разбира се, пропагандата хвалеше хората на съветското изкуство, но тези толерирани от партията комунисти не

можеха да се намажат и на малкия пръст на Достоевски, Толстой, Чайковски или Мусоргски.

В Русия никога не е имало големи художници, но пък тези, които видях да излагат в галериите, бяха направо боклуци.

Боклук беше цялата съветска литература, цялата съветска музика и цялото театрално и киноизкуство. Поразиха го с туберкулозното си творчество Чехов, с революционните си замешотени Горки, с битовото си театрално изкуство Станиславски, с хоровете си Александров и, разбира се, с марксическо—лениновата си идеология управляващата мафия.

Тази мафия, състояща се от неуки и безотговорни пред своя народ и историята политически бандити, не само не измъкнаха своята страна от нейната изостаналост, но я тикнаха в някаква просташка преизподня на парвенюшка посредственост. И не само това; тази безотговорна партия с лека ръка, в името на една антипрогресивна идеология, омърси земята и пропиля ценностите на най-голямата и богата страна в света. Не само покварихa и унищожиха своята страна, но и даваха акъл на други народи, как по-бързо да се простят със своята история, културни завоевания, та да се превърнат и те в просяци.

Жалко, че и у нас се намериха користни хорица, които заради обещания им кокал се превръщаха на московски слуги, готови да мародерстват и избиват честните люде, в името на някакво си отречено от историята равенство и братство между неграмотни простаци, за сметка на умните и нормални граждани.

Вече няма защо да храним Русия с нашенски хляб; ако ни иска консервите — зеленчукови, плодови, месни — да заповяда. Продаваме също цигари, различни вина, ракии и ликьори. Продаваме също електрокари, мотокари, дребногабаритна селскостопанска техника и електроника. Имаме също разнообразни лекарства и изкуствени торове, но метал и руда вече не продаваме, братя. Ще купуваме от вас нефт и газ, рибни деликатеси, черен и сьомга хайвер, може би и дивечови кожи, но да купуваме от вас машини и разни индустриални оборудвания, извинявайте — ние сме малка държава и кремиковските мащаби не са за нас...

А и системата ви за производство е първобитна, некачествена. Без умни глави, само с ръце, видяхте докъде я докарахте — най-богатата страна в света да живее като просяк.

Ще кажете: оръжие ни трябва, за да си запазим властта, а за оръжието са нужни много пари. И оръжието ви е калпаво. Войната в Кувейт го доказа. В Афганистан дадохте повече от десет хиляди жертви и нищо не постигнахте, а в Кувейт американците само със стотина убити и толкова ранени за няколко дни победиха най-силната армия в Мала Азия. Това е военен майсторлък: да побеждаваш без да даваш излишни жертви; всички останали тактики и стратегии е мижи да те лажем.

И все пак, братушки, дали заради близостта на езиците ни или на вековните надежди, които сме възлагали на вас, ние не ви мразим! Не ви мразим защото като индивиди сте благодушни, с широки сърца и ще ви простим злините, които сте ни нанесли, заради Достоевски, Толстой, Тургенев и Чайковски.

Но като империалистическа държава сте ужасни и непоносими. Във вашата дипломация липсва човещина и етика. Вие едно сте научили от Византия — *«разделяй и владей»*, и това правило безогледно го прилагате заради своя интерес. Спомнете си за разделянето на току-що освободената България на Княжеството и Румелия. А да не говорим за мръсната ви игра в Македония и Тракия. Постъпките ви не само не бяха братски, но и враждебни...

Вие разделихте Виетнам, Корея и Германия на части, за да ги владеете. Там, където казашкия ботуш стъпи, трева не никне, а и никога не си отива с добро. След войната се налапахте със земя и с нещастни народи, чиито духовно и стопанско развитие спънахте с десетилетия, да не кажем и с век.

И, моля ви се, кажете ни за какво да сме ви благодарни? За импотента Ленин или за параноика Сталин? Или за стадото от простаци, които ни наложихте да ни управляват? Та къде се е чуло и видяло един полуграмотен печатарски работник да управлява страна в продължение на няколко десетилетия?

Или министър председател, с основно образование, да ръководи стопанството и духовният живот на тази страна!

Щяхме ли да ги търпим, ако не бяхте вие?

И вие трябва да поемете отговорността за нашата катастрофа, защото от 1944 година до есента на 1990 година ни ръководехте чрез свои, подставени хора, верни на вас, но не и на собствения си народ.

Братушки, не разбрахте ли вече, че мераците ви за Проливите няма да ги бъде? И нас ни оставете сами да се оправяме. Толкова години се задушавахме от братската ви прегръдка, нека да глътнем чист въздух и се озърнем докъде сте ни докарали. Не ни разваляйте народа, откажете се да ни внасяте фалшиви идеологии и ни внасяйте само онова, което е полезно и за нас и за вас. Нека да ни свързва занапред частната търговия, а щом толкова много ви харесва Ленин, продължавайте да му се кланяте.

Ние пък ви обещаваме отново да четем Достоевски, Толстой, Гогол, Тургенев и отново да слушаме Чайковски, Мусоргски и Бородин. И даваме ви дума, че ще продължим да уважаваме и пазим паметниците и братските могили на загиналите руски офицери и солдати по време на Освободителната руско-турска война.

А вие ни обещайте да си приберете агентите и повече да не пълните посолството и косулствата си у нас с чиновници от КГБ.

И ние, българите, ви пожелаваме от сърце не само да бъдете велика страна по територия и население, а да станете велика демократична и правова страна, в която народът наистина да диша волно, като гласи песента.

Ние и без братската ви помощ ще си намерим мястото между цивилизования свят, защото колкото и да се мъчиха нашите управници да ни опростачат, ние скрито си поддържахме формата на истински европейци, кавито сме си били от тринадесет века...

Братушки, прочут е вашият черен хайвер, и нашето вино е прекрасно! Нека да ги поставим на масата и да говорим само за тях, а не за излишни работи!

ПРИМЕР НА БАЛКАНИТЕ И НА СВЕТА

Икономиката и културата в една държава представляват скачени съдове. При слаба икономика, културата е бедна и обратно — при липса на култура, липсва и икономика. За съжаление, винаги нашата страна е страдала от липсва на култура и слаба икономика.

Обременена, от непрекъснати войни и политически противоречия, само за къси периоди България се е чувствала свободна, творчески независима, и е постигала изумителни успехи. Много пъти в миналото си тя е печелила войни и се е разширявала териториално, но дали населението й е било доволно, никога няма да узнаем.

Аз имах шансът да поживея през тридесетте години и да видя как доскорошната ни поробена родина се подмладява, напълва с жизнени сили и с бърза крачка настига и дори задминава много живели и творили на свобода европейски държави.

И въпреки сполетялото го комунистическо бедствие, в което хората бяха деформирани и загубиха много от своите качества, аз съм уверен, че българският народ ще изскочи от своята летаргия и за кратък период ще сложи ред в своята страна и сам, без каквато и да било чужда помощ, ще намери истинския път за развитие на своята икономика и успоредно с нея ще изчисти насадената ни от проста шкия комунизъм склонност към кича. И отново смело ще тръгнем към истинското изкуство, завинаги захвърлили на боклука маанетата, циганските и кафански песни и всичко пошло идващо от Ориента и Америка.

Имаме си земята, имаме си народът, нужна ни е само истинска демокрация и, като вече си знаем недостатъците и грешките, нищо не ни пречи за късо време да възродим своята България, та тя да стане не само за пример на Балканите, но и на света!

Но това може да се постигне, само когато всяка жаба си намери гьола и повече да действа, отколкото да кряка...

XII

РАЗНИ ПРИУМИЦИ

******* Дарвин обиколи света с едно корабче, видя маймуните и достигна до извода, че хората произлизат от тях. Стотици антрополози изровиха от земята черепи, подобни на човешките и потвърдиха хипотезата му. Те доказаха, че първият човек е пълзял, след това се е катерил по дърветата, после се е сетил да се отбранява от хищниците и убива кротките животни с тояга и камъни, за да се храни с месото им. Веднъж паднал гръм върху една овца. Човекът я изял и му харесало печеното й месо, затова започнал да си кладе огън, за да си приготвя бифтеци, а за супата си изработил и груби гърнета.

След като се настанил в пещерите и си създал уютна семейна обстановка, в човека се зародила жаждата за изкуство и той започнал да рисува животни, от чието месо се хранел.

Веднъж, когато бил на лов, неговата жена посяла семена, които й харесвали и така край пещерата се появила пшенична нива, а по-късно и зеленчукова градина.

На друга жена спряла кърмата, и като не знаела като как да нахрани своето дете, накарала мъжа си да й докара жива овца. С млякото на тази овца тя съживила детето си и оттогава овцата станала домашно животно. Човешката лакомия нараствала и след овцата в пещерата дошла коза и крава. По това време дошло и кучето и предложило на пещерните стопани да пази добитъка им от хищници срещу порция кокали. Поради лошата хигиена в пещерния дом се навъдили много мишки, затова хората опитомили котката, за да ги изтреби.

Неусетно си отишла старокаменната епоха и дошла новокаменната, когато хората от камък започнали да си правят разни сечива, а и острия на копия и стрели. След каменните епохи постепенно се намъкнала медната, бронзовата, а след Троянската война, когато хората решили колективно да се избиват, Ахил довел чрез меча си и желязната епоха.

И тъй епохите се редели, докато се стигне до нашата — атомната.

Известно е, че човекът се възпроизвежда успешно, но паметта му е слаба, затова непрекъснато повтаря грешките, правени от неговите предшественици. Той е забравил и своя произход или пък му е било неприятно да каже, че прадедите му са били маймуни, затова си е измислил за прадядо Адам.

Този Адам първо е бил глинен. Направил го Господ по негово подобие, за да му се радва. По-късно му омръзнало да го гледа безжизнен, затова му вдъхнал от своята сила и разум и той живнал. Това според мнозина мъдреци станало с допиране на Божия показалец до показалеца на глинената статуя. Колко време Адам се е движел самотен из рая, никой не знае, но тъй като новата му тъкан е била нетрайна, той, за да бъде вечно млад, навярно е намерил начин да се и само-репродуцира. Може би и той, като Нарцис, се е оглеждал в тихата вода на някой вир, влюбвал се е в образа си и чрез ръкоблудство се е осеменявал и възраждал. Обаче, след като му омръзнало да се самовлюбва, той решил да слезе на земята, видял едно подобно на него женско животно и от тяхната любов се родили прародителите на всички маймуни.

По това време Господ отсъствал и след като се върнал и видял, как Адам е блудствал с животно, решил да му създаде другарка, по неговия образ, с полови органи на женско животно. Разрешил му да води полов живот с нея, но да внимава, тя да не забременее, защото ще го изгони от рая и ще го прати на земята да живее по дървета и в нехигиенични пещери, както и да си изкарва прехраната със собствен труд.

Адам спазвал нареждането на Господ и вършел своята работа в разни отвори на женското тяло, от които тя не можела да забременее, но на жената й се искало да има деца, не искала да се примири със забраната на Господ, влязла във връзка с мъдрата змия и тя я научила как Адам да я осемени. Хилядолетия по-късно, тази хитра змия научила и Олимпия как да изневери на Филип и да роди Александър от Зевс.

Когато Ева — така се казвало женското подобие на мъжа — родила, Господ изхвърлил неразумната двойка от рая и ги изпратил на земята да живеят при животните.

Обаче елините, кой знае като как запомнили, че човешкият род се създал благодарение на змията и затова я обожествили и поставяли в оракулите си да ги съветва, какво да правят в настъпила безизходица.

И тъй се създал човешкият род и родът на маймуните, които, макар и да приличат по външност донякъде на човека, са си останали животни.

Според една приумица, след смъртта на Адам, Ева започнала полов живот с мъжка горила, правнук на нейния съпруг. От тази връзка се народили неандарталците, чийто потомци са бъдещите комунисти.

Обаче Маркс опровергава тази приумица, като твърди, че не комунистите, а капиталистите произлизат от Ева и горилата. За да потвърдят тази нелепица някои учени марксисти твърдят, че прародителят-горила на неандерталците се е наричал Капи. Затова и основният труд на Карл Маркс се е наричал *«Капиталът»*. Обаче след падането на берлинската стена това твърдение бе категорично опровергано, тъй като комунистите проявиха големи склонности към капитализъм...

И все пак въпросът остава за разясняване от бъдещите учени.

******* За Рая въпросът още не е изяснен. Според християните, той е пълен с безполови ангели, които развеселяват праведните души с ангелски тръби. Раят има врата и Свети Петър е портиерът. Той непрекъснато прелиства един тефтер, за да види, коя душа е праведна и заслужава да влезе в рая. А нечестивите отправя към ада.

Елин Пелин твърди, в един от разказите си, че в рая няма кръчми, но едва ли трябва да му се вярва, защото никой не се е върнал, за да каже какви са порядките в рая.

По-голяма яснота има в представите ни за Ада. Тамошната обстановка дори е нарисувана от много европейски и наши художници. Адът се обитава от рогати и космати дяволи. Те с тризъби вили набождат грешните души и ги пържат в казан с врящ катран.

Според твърдението си Данте Алигери, който още приживе е посетил ада, ни разказва, че в ада грешните души повтарят

същите действия, които са вършили приживе. Така разбойникът Сизиф бил наказан за злодеянията си непрекъснато да търкаля огромен камък по стръмнината на един хълм, без да може да го избута до върха му. Други грешници се печели в нагорещените си каменни гробове, трети се давели в буйна река и кентаври ги разстрелвали със стрели, четвърти били хапани от змии, а богати лихвари се огъвали под тежестта на чували злато. А Харон продължавал да прекарва мъртвите души през Лета като потупвал по голите дупета немирниците.

Данте нарочно свързва представите за езическия ад с християнския, за да докаже, че човек независимо от своята религия продължава да греши. И отива по-далеч. Той намира, че много от езичниците са били по-праведни от вярващите си съвременици. Освен това, при него Минос съди грешниците и липсва познатия ни от Дюрер дявол. Няма ги и рогатите, изпълнители на божествените присъди, дяволи на Захари Зограф по стените на манастирските църкви. Но ако човек се вгледа в тези адски фрески ще открие, между грешните, шепотници и доносници и ще му стане ясно, че компроматите не са от вчера...

При елините и раят и адът са били под земята.

Вярващите в Христос са ги разделили. Грешниците отиват под земята, а праведниците се възнасят към небесата. Споменава се и за страшен съд, когато мъртъвците ще излязат от гробовете си и ще бъдат съдени за своите дела; но не се казва дали и изгорените в пещите на нацистките лагери ще се явят пред този съд... Има много неща да се доуточняват и затова теолозите трябва най-после да ни осведомят, какво се върши в ада и какво в рая.

Това още навремето е свършил Мохамед. Той е описал в подробности своя едем, като го е свързал със земни представи за удоволствие. И наистина, за хората, живеещи в безводната и гореща пустиня, един сенчест оазис, с килимче на зелена трева край бистър и студен поток, е райска мечта. И всеки вярващ би изпълнявал с готовност нормите на Корана, за да се възползва след смъртта си от тази небесна благодат.

Не съм чел Корана и не зная дали в него се споменава за ада, но знам, че всеки невярващ в Аллах е враг на ислямския бог и богоугодно дело е такива неверници да се избиват...

******* Не съм чел и каноните на Талмуда, тълкуващи най-вехтите книги на Стария завет, с които израилтяните се съобразяват и в наши дни, въпреки общоприетия вече морал. В Библията има сведение, че някакъв си еврейски род вече загивал и дъщерите на единствения останал мъж го напили и изнасили, за да могат да забременеят и продължат рода...

Имах съученик, Рафаел Ф., чийто овдовял баща се ожени за дъщеря си. Обаче венчалният обред бе извършен в Цариград, за да не се получи скандал между софийските му сънародници, които отдавна вече се съобразяваха с християнския морал.

******* Христос не е отрекъл Библията, но я коригирал, като е въвел толерантността и покаянието. Нека само да си припомним как Той е променил варварското *«око за око, зъб за зъб»* с благородното *«удари не само едната ми буза, но и другата»*. Тъй като в Библията и евангелията има големи сходства, мнозина евреи в Европа са приели християнската вяра. И Лев Мунд — архиепископът на България в Охрид през единадесети век, е бил покръстен евреин. Доста видни личности преди превратa в София също бяха покръстени евреи. И не вярвам това да са го направили само с практична цел, но и от вътрешна потребност, каквато са почувствали братята Ман, Рилке, Стефан Цвайг и много други изтъкнати автори в художествената литература, в науката и други изкуства.

******* Ако проследим човешката история от изгрева й до днес ще се уверим, че човечеството винаги е чувствало необходимост да вярва в някакъв бог и да търси закрила от него. Отначало този бог или богове са били отъждествявани с видими предмети, небесни светила или природни явления. В определени дни хората са се събирали на култови сборища, за да се молят на бога за помощ или да му принасят жертви, за да го омилостивят... Христос дойде на земята, за да разреши човешките недоразумения и да обясни на хората, коя е истинската вяра. Обаче талмудистките хардлайнери не му повярваха и го разпнаха.

Всеки знае как с напредването на цивилизацията се разви и християнството. И ако църквата не бе така консервативна и

нетолерантна към другите вярващи, навярно сега милиони мюсюлмани по света щяха да бъдат християни, тъй като Мохамед е направил своето учение привлекателно благодарение на Библията и евангелията. За това човечеството може да вини само своите попове, които не приемаха в лоното на църквата всеки. Те нямаха търпение да убедят другомислещите в правотата си, а направо ги определяха за еретици, измъчваха ги и изгаряха на клади. Благодарение на това средновековно безобразие и попска недалновидност процъфтя исляма, който далеч е по-толерантен от зле тълкуваната и никога неосвободилата се от езически ритуали християнска вяра...

******* Като събирах исторически сведения за романа си, чийто главен герой е известният лекар-богомил Василий[96], се уверих, че богомилите не са били никакви еретици, а са били чисто и просто противници на езическите ритуали, въведени в църквата.

Ако изключим социалната украска на движението, с която мнозина учени спекулират, всъщност богомилите са възприели много по-добре от официалната църква Христовите истини и общуването им с Господа, без посредници. Но това индивидуално мислене за връзката с Бог никак не се е нравило на попската каста, сраснала се изцяло с държавата, заради получаваните от нея привилегии, и затова всяко отклонение от закостенялата верска традиция е било анатемосвано и неговите привърженици, обявявани за еретици.

А, струва ми се, че богомилската вяра в Господ и в неговия син Исус, не само тогава, но и днес е най-подходящата вяра за българите.

За съжаление, това са разбрали само босненците, които единствени са я признали за държавна религия преди да бъдат покорени от турците. Горе-долу и положението с албанците е същото. Надгробните паметници от онова време ни дават основание да мислим, че и след приемането на исляма босненци и албанци са продължавали скрито да бъдат християни.

---

[96] *"Еретици", Варна-1996г.; включен в настоящото издание*

******* Ако иска българската църква да има и занапред истински вярващи, трябва да помисли добре, като как да се отърве от някои свои византийски традиции. Нейните служители да не бъдат затворени в едно верско общество, а да се превърнат в истински граждани и духовни просветители, които да пригодят богослужението си към психиката на своя народ, който е вярващ, но някак си разколебаван от старинните и често наивни слова, произнасяни в храма. Църквата ни трябва да се замисли и за промяна на облеклото на своите богослужители. Същите не бива да общуват със своето паство само в черквата, но и по-често да посещават домовете на богомолците като съветници и духовни пастири на семейството. Това общуване не е чуждо на българина. Преди превратa, мнозина адвокати, лекари и попове бяха приемани по домовете на софиянци и като близки хора на семейството. За това общуване вече писах.

******* Някои твърдят, че атеистите нямали душа. Всеки човек има душа, но друг е въпросът каква е и колко е голяма.

Обикновено земният разум изяжда душата — лишава я от важното за нея въображение и я държи закрепостена за земята. А въображението издига душата нависоко и спомага за връзката й с Бога. За осъществяването на тази връзка е необходим или силен интелект или, макар и да звучи парадоксално, ниска образованост и слаба култура. Освен това за отбелязване е, че при последните връзката между тях и небето става по-лесно и спонтанно, тъй като разумът при осъществяването й не играе почти никаква роля. Също трябва да се отбележи, че при посредствените интелекти тази връзка рядко се осъществява — те не могат да бъдат истински вярващи и тази липса на душевност те компенсират с хвалби за ролята на църквата в миналото.

Съвсем друго е положението с атеистите-марксисти. Те също притежават душа, която жадува да намери опора в нещо като бог, но този бог те търсят на земята. Те смятат всяко абстрактно мислене за идеалистично, а религията за опиум, без да подозират, че тяхната мисловна наркоза е много по-силна и вредна не само за тях, но и за децата им.

Мнозина от тях, като риби налапват някоя практична идея и следват без съпротива въдицата на рибаря. Такъв рибар е бил Карл Маркс, а по мое време изтъкнати рибари се оказаха Хитлер, Мусолини, Ленин и Сталин.

Аз имах възможност да видя хора, които сълза не отронват при смъртта на своите родители, и да гледам тези хора да плачат и се сополевят, когато умря Сталин. При това, те не демагогстваха, а искрено скърбяха, тъй като усещаха, че заедно със съветския сатрап си отива и тяхната фалшиво изградена вяра.

Комунистът без да се кланя на някакъв земен идол, не може. И щом този идол изчезне и вярата му в него се разколебава, затова партията по времето на Хрушчов постанови, че човекът не бива вече да се обожествява, тъй като той е смъртен, а да се обожествява институцията, която оглавява — сиреч, длъжността генерален секретар.

По този начин отново се възстанови вярата и партийците започнаха да обожествяват не вече Хрушчов, Андропов, Черненко, Брежнев, а креслото на което те седят. С това те отвориха нова страница на своята утопия, като на старите си богове направиха мавзолеи и ги пратиха в «Стария завет» на партийната си история.

След сгромолясването на марксическия експеримент, донесъл непоправими злини на част от човечеството, и при настъпилата демокрация, смятах че със загубването на земната си вяра комунистите ще коригират своето държание и ще добият нормален разум. Но това се оказа непосилно за тях, тъй като им липсваше християнския морал, а и задължителното за него покаяние.

И за да не бъдат упреквани за срамните си дела, постъпиха формално — само смениха името на партията си, без да изменят същността на марксическото си мислене.

И, за да не бъдат упреквани, че отново представляват желязна кохорта, вдъхновявана от стари навици, започнаха също формално да създават алтернативни демократични фракции, без същите да скъсват пъпната си връв със старата комунистическа партия. Някои от тях дори, с половин уста, се отказаха от диалектическото си марксическо мислене, само на думи, но не и на дела.

Сигурен съм, че този партиен консерватизъм, примесен с фетишизъм към миналото на партията, ако не днес, то утре ще изпрати тази партия в архивите на историята...

******* Християнството, като идея и вяра, проболедува своя фанатизъм през Средновековието, но за учудване е, че и в наши дни съществуват партии и религии на фанатична основа, които с терор и смъртни заплахи карат своите последователи да изпълняват извехтелите им канони. И, струва ми се, че след като нормалното човечество се справи с марксизма, пред него се изправя опасността от ислямския фундаментализъм, който постепенно завладява с арогантността си големите и нискообразовани азиатски маси.

Може да се спори дали комунистите щяха да унищожат Европа, ако през войната притежаваха атомната бомба, но сигурно е, че на ислямските фундаменталисти няма да им мигне окото да сторят това. И понеже американците са ги разбрали, не случайно държат здраво юздите на арабите, чиито апетит за световна власт над християнските държави е очевиден...

Гражданската война в Босна е дребна шарка пред едрата смъртоносна сипаница, която се задава от Азия и всеки миг може, ако не да убие, то да обезобрази лицето на Европа. И лошото е, че Европа можа да се ваксинира против комунизма, но още не е открила ваксина за азиатската сипаница, която не е само бяла, но може да стане и жълта.

Някога Русия пазеше Европа от тези азиатска болести, но сега тя сама боледува от опасната си собствена болест и, не дай Боже, смъртоносната сипаница да се зададе, не само ще я помете, но ще помете европейските държави и не е чудно и да се прехвърли на други континенти.

******* В този объркан и разнопосочен свят мъчно намирах своите верски кординати. Като дете вярвах в добрия Дядо Боже и преди да си легна отправях наивната си молитва към него, за да ми даде сили да не греша, а на мама, тате и на целия ни народ — здраве. Без да разсъждавам, вярвах в небесната сила, че бди над мене, и спокойно заспивах.

Като ученик в прогимназията учителката ни по катехизис ни водеше понякога в черквата и ни обясняваше богослужебните ритуали. Момчетата имаха право да влязат и в олтара и онеправданите момичета ни разпитваха, какво сме видели там. По-късно, поради разни поводи, влизах в храма и се разсейвах от образите по иконите, тъй като славяно-българските слова, измънквани от поповете, бяха доста неразбираеми. А и пеенето им ми се струваше някак си гробовно и зловещо. Едва когато хорът запееше се съсредоточавах и лек възторг нахлуваше в душата ми...

Във Военното училище никога не ни се говореше за Бог, нито се изнасяха религиозни сказки, може би, защото военната наука не пасваше на християнската религия, но винаги се спазваха големите религиозни празници и се постеше след заговяване. Аз винаги спазвах постите и макар понякога да бях гладен, не се осмелявах да отида до лавката и си купя печена наденичка с бял хляб, не толкова от страх пред Бога, но от срам пред майка ми, която беше много религиозна.

Когато отговявахме, ни водеха в черквата на училището (след превратa тя бе превърната в склад), за да приемем причастието и за награда, загдето сме постили, да хапнем мекица и изпием канче вино. Строени по взводове и роти, с остригани до кожа коси, докато чакахме да се извърши службата и ни дойде редът да приемем конката, разглеждахме пагоните на генералите, косматите им уши и се мъчехме да доловим мислите на царя, който понякога идваше да се черкува с нас.

Христос учеше, че не само не бива да се убиваме, но и да прощаваме на враговете си, а нас ни учеха да убиваме и да се пазим, за да не ни убият. Сигурно затова, нашите началници и възпитатели ограничаваха религиозното ни възпитание, разчитайки само на онова, което сме получили вкъщи и охотно ни водеха само на паради, където имаше молебени, благославящи царя, народа и храброто ни войнство. А според училищната програма имаше определени часове за религиозно образование и идваше един професор от Духовната академия да ни преподава, но той предпочиташе да ни тълкува *«Престъпление и наказание»*, отколкото да ни говори за Библията и евангелията.

******* В последната война не всички бяха убити и ранени на фронта. Мнозина бяха убити и осакатени в собствените им домове от свои едноплеменици... Не съм привърженик на евангелското: *«Ако някой те удари по едната страна, подай да те удари и по другата»*. Нито на библейската мъдрост: *«Око за око, зъб за зъб»*. Първото поучение е създадено да неутрализира второто, което се е видяло на човечеството много първобитно за уреждане на сметки...

Харесвам *«Война и мир»*, но не и Толстоизма. Харесвам *«Престъпление и наказание»*, но не и колебливата плахост на автора й.

Сгрешилият трябва да изтърпи своето наказание, но с мерки, подходящи за неговото превъзпитание, а не с отнемането на живота му. Не говоря за ненормалниците. Те трябва да се изолират в клетки, като животните в зоопарковете.

Каква полза имат близките на убития, ако убиецът /по каквито и да било причини, е убиец/ да бъде обесен, разстрелян или поставен на електрически стол? Справедливо възмездие — ще каже някой. Безполезно! — ще кажа аз.

Аз бих осъдил такъв човек да замести човека, когото е убил. До гроб да работи, за да изхранва семейството на убития, за да разбере какво му е отнел... Ние осъждаме престъпници на различни срокове затвор. И каква е ползата на държавата или на потърпевшия от това, че престъпникът лежи в някоя килия и върши безполезни работи? Бих осъдил този престъпник да работи, според квалификацията си, и голяма част от заплатата си да е принуден да дава на потърпевшия, докато изплати дълга си. Този човек не бива да се осакатява, според законите на хан Крум, нито да се жигосва, както е ставало през Средновековието, но нека всеки негов колега да знае, какво е извършил...

А какво да правим с навъдилите се малолетни престъпници? За техните престъпни деяния да съдим техните родители! А ако нямат родители — нека ги замести тоягата. При нашата ниска култура и разрушен морал — тоягата е най-добрия възпитател. Безпаметното животно не бива да се бие, но и младият човек заслужава шамар. Самият аз помня такива шамари, като дете, и благодаря на онези които са ми ги удряли...

Познавам некадърни ръководители, които докарват предприятието до фалит и за наказание ги уволняват, а много почесто преместват на друга работа. За мен всички, които поемат лъжица не за своята уста, са също престъпници и трябва да се наказват с мерки, еквивалентни на причинените от тях загуби: години наред да работят на половин заплата, да нямат право да имат лека кола, вила и собствена къща. Ако, да кажем, този човек е директор на домостроителен завод, той трябва да бъде наказан да живее в панелен блок, построен от панелите на завода, който е оглавявал. Директор на колбасарски завод, който произвежда некачествени колбаси — едно от наказанията трябва непременно да бъде цял живот да яде от същите колбаси и пр.

Смешно, нали? И аз се смея, като пиша това, но наказанията на престъпниците трябва да бъдат справедливи и ефективни, ако искаме да бъдем наистина правова държава. Нещата не са така прости, както ми се иска, но те трябва да бъдат опростявани до степен да станат приемливи за всекиго.

******* Всички партии, начело с водачите си, идват на власт с похвални намерения да служат на своя народ; но когато са във властта разбират, че не могат да я задържат задълго в своите ръце, ако не се опрат на армията и си създадат мощен полицейски апарат, който да «дисциплинира» народа.

Стамболийски подцени ролята на войската, унижи нейните офицери и това му струваше живота. Той спомогна да бъде детрониран Фердинанд, но не посмя да провъзгласи страната ни за република и там му беше грешката.

И Стамболов не посмя да премахне трона и тронът му изяде главата.

И Стамболов, и Стамболийски, бяха водачи с голям авторитет и власт, но им липсваше далновидност да създадат републиканска конституция.

А може би се и надценяваха, като искаха да бъдат доживотни диктатори. Някой ще оспори това мое твърдение, като каже, че България винаги е била зависима от Великите сили, които са диктували какво да бъде управлението й. Това е

частично вярно, защото монархиите бяха загубили своето величие и политическия живот на Европа се ръководеше не от царе и крале, а от партии и министри. Абсолютизмът отдавна бе излязъл от мода и ако по времето на Стамболов все още можеше да се говори за традиционния царизъм, то след Първата световна война, Великите сили нямаше да попречат на Стамболийски да ликвидира българския трон, както и не попречиха на Кемал Ататюрк да стори това с вековната султанска власт.

Ние излязохме след Освобождението ни от турското иго като стерилно почти безкласово общество и, ако имаше умен и прозорлив човек да оглави това общество, едва ли България щеше да претърпи толкова много национални катастрофи. Но ние бяхме освободени не от републикански, а от имперски войски, начело на които стояха царедворци, и това даде отражение на бъдещото ни държавно устройство.

А и народът ни, опиянен от подарената му свобода, сякаш не можеше да се справя без чужда намеса. А и нямаше ги вече Ботев и Левски, които да милеят истински за своя народ, пък и този народ да бе прост и да се състоеше само от орачи и пастири.

И за учудване е, че този неграмотен народ много лесно се поддаваше на политиканстване и бързо се отдаде на партизанщина, вместо на съзидателни дела, воден от полуинтелигентни и користни водачи...

******* Хитлер се беше изхвърлил с геноцида си над евреи и цигани и това му изяде главата. Това можеше според Сталин да стане по-елегантно, като жидовете се върнат в прародината си Палестина, а мингяните — да кажем, в Пакистан или Бангладеш. Западните империалисти щяха да се възпротивят на тази гениална идея и не Хитлер, а те щяха да останат в историята, като явни противници на ционистката идея за собствена държавна.

«Тия момчета Хитлер, Гьобелс и Гьоринг са също социалисти и на тях, аз — Сталин, разчитам да си разчистят сметките с англо-пезевенците, но бързат, бързат като пуле пред майчицата история... И след като си поделихме Полша и му дадох зелена улица за Чехия, Австрия и дори да се намеси на

Балканите, бащицата Сталин съм в недоумение, защо този глупак Хитлер не сложи край на Острова и Франция? Ами тръгна да гони Михаля из пустошите на Азия, вместо да лапне богатите колонии в Мала Азия и Африка, в Индия и дори в Австралия и Америка, които щяха да паднат като гнили круши след завземането на Лондон.

На този гламав ефрейтор не му ли дойде на ум, че не бива да дразни Америка, която до този момент си гледаше бизнеса от войната и хич не я интересуваха проблемите на Европа, ами накара японците да й потопяват флота в Пърл Харбър? Така греши всеки глупак, който иска да прави социализъм без марксизъм, с частно производство и националистически амбиции за реванш.

Ако не беше толкова надменен този Адолф щеше да постажува малко при мене и щеше да научи, че без демагогия не може да се управлява. Жалко, че дадохме милиони жертви на вятъра. Милионите жертви — по дявола, но ние с Хитлерчо щяхме да си разделим света по братски, ако чавка не му беше изпила мозъка да се захваща да вари сапун от жидове и цигани...»

Сигурен съм, че така си е мислил Сталин, пък неохотата му да се бие с германците, като унищожи свестните си генерали и назначи за командири на армиите си фелдфебели-бивши шлосери, потвърждават това мое мнение.

И повечето нелогични прояви на Сталин не се дължат само на неговата параноя, но и на вярата му в другия панароик — Хитлер, че няма никога да изневери не само на него, но и на огледалния му на комунистическия режим национал-социализъм. Затова бе хубаво Хитлер не само да пише автобиографичната си книга, а, и щом е решил да прави социализъм, да прелисти и сънародника си Маркс, а защо не и неговия свободен тълкувател Ленин? Но как да чете Маркс, като е евреин? А и Ленин, който също има еврейска кръв в жилите си?

«Ех, драги, не се върши политика и не се печели война само с Вагнер и неговите Зигфридовци — продължава да си мисли бащицата Сталин. *— И аз не обичам евреите, но си ги задържах и те ми свършиха хубава работа... Евреите са опит-*

ни и хитри хора, те сами щяха да натирят своя пролетариат и марксически мислещи свои сънародници извън Германия; щяха да ги натикат във фалшивия им палестински едем и със съветите си щяха да те накарат и ти и те да печелят от новия ред. Ама ти предпочете за съветници глупаци като Гьоринг, Хес, Химлер, Гьобелс и на всичко това, сложи да управлява външната ти политика кръчмаря Рибентроп.

Така е, когато един човек не е чел нито «Капиталът», нито Библията. А достатъчно е само да прелистиш тези книги и да разбереш, как стоят нещата с това гадно човечество. Ако не вярваш, питай моите възпитаници Мао, Тито и Г.Димитров, когото разменихме срещу твой шпионин, и ще се увериш че съм прав.

И накрая ще ти кажа, че този свят не се управлява само чрез европейско възпитание и култура, а му трябва и голяма доза азиатщина, за да съществува балансирано. По този въпрос ще продължим разговора си на оня свят, та, когато се преродиш, да не правиш повече грешки и да изтребваш глама-вия си народ напразно.

И последно ще ти кажа: макар и социализмът да се про-вали, той е най-хитрата примамка за посредствения човек и, рано или късно, пак ще дойде на мода. И пак ще се лее човешка кръв, към която, признай си, и двамата изпитваме особена страст. Чао!...

Рекох чао, та се сетих и за Бенито! И той имаше много трески за дялане... Виж Франко излезе човек. Ако имахте половината от неговия ум, нямаше да усерете с Бенито така историята на нашия век. Ама Франко не е селско даскалче като Бенито, нито бояджия и запасен ефрейтор като тебе, а е генерал от кралска армия. И вие ги имахте такива, но ги използвахте само за ура, а не и за съвети. И все пак, те вою-ваха на десет фронта и десет пъти по-малко жертви дадоха от моите прославени маршали.

И между нас казано, ако не бяха янките със своите джи-пове и самолети, сигурно моята страна сега щеше да мръзне в Сибир и да гледа Европа с обратното на бинокъла. Но това е друг въпрос.

А сега балшое спасибо за величайшата ти глуповатост и досвидание до нови космически срещи!»

*** * *** Във войната, аз се молех на Бога от страх да не бъда убит и, както правят някои артисти преди да излязат на сцената, преди поредната бомбардировка ставах фаталист и силно стисках в дланта си някой предмет, който бях стискал в предишната бомбардировка.

На фронта разбрах, че Господ не се интересува от хората или по-право, обиден е на хората, които не са се вслушали в словата на неговия син, и ги е оставил да се самоунищожават, като за десерт към тяхното безумие им изпраща глад, болести и ужасен страх.

Французите казват, че *«на война е като на война»* и с това изречение изчерпват всички злини, които войната ни поднася, обаче не знам дали в тази фраза се включват и дивите човешки страсти и пороци, посети от войната и избуяли след нейния край. Ако французите са ги пропуснали, смятам за свое задължение да ги добавя.

След войната попаднах в Съюза и не можах да се насладя на оцеляването си, и най-малко на свободата, тъй като в тази страна виждах какво очаква моята родина, «освободена» от фашизма и окупирана от армия много по-страшна от фашистката... И там видях, че народът още вярва Господ да го избави от мрака на четвъртвековното[97] му отчаяние и го дари поне с мъничко от радостите на живота.

Парадите на победата и празничните фоерверкери не радваха хората, защото знаеха, че краят на тази война отново ги връща към тъжното робство на миналото. Всеки, без изключение, ми доверяваше, като на чужденец и едновременно брат по кръв, своята мъка, а когато биваха събирани накуп, те възторжено акламираха партийните вождове.

Феодор Шаляпин беше велик певец, Иван Можухин — знаменит актьор, но цял народ да се превърне в съвършен актьорски колектив, и да изпълнява безгрешно всяка реплика в драмата, в която участва, не само че не бях виждал, но и не бях очаквал да видя някога.

Но скоро се насладих на тази трагедия, когато и моят народ се превърна в такъв съвършен актьор...

---

[97] *В см. от Октомврийската революция 1918г. до края на Втората световна война*

******* Писах някъде за ясновидката, когато бях в руския репатрационния лагер в Слуцк; а също и за врача, при когото жена ми ходила, за да разбере дали съм жив.

Тези врачове ме подлудиха и аз започнах да се ровя в религиозната философия на Индия; иззобах всичко написано за Криш Намурти, за йогата Чатърджи, който бе идвал преди войната в София. Запознах се с египетската религия, с учението на Заратустра, с всичко написано за Пития в Делфи, за богомилите, дори ходих при известната на времето слатинска врачка, която не пожела да ми врачува...

Четях, мъдрувах и нищо не разбрах, освен, че истинските ясновидци са религиозни хора, а другите — просто мошеници или добри психолози.

И започнах да вярвам, че все още на този свят съществуват осенени от Бога хора, такива, каквито навярно са били и някогашните светци. И още, че общуването с Господа е също природна дарба и Бог сам си избира посланиците.

А аз бях твърде земен човек и Господ не искаше да ме удостои с божествената си благодат. Изглежда Той бе предпазлив и на бодлива крава рога не даваше...

А аз зная, че като се отърва от този свят, душата ми ще се превърне в една малка частица от Космоса. И от тази малка частица ще се отдели една микрочастичка, необходима за експеримента ЧОВЕК на Великия космически разум. А останалата част, заедно с моите илюзии и приумици, ще бъде захвърлена като непотребна на космическия боклук...

******* Господ веднъж изпрати свой Син при хората, за да ги научи, как етично да боравят с живота, но те не Го разбраха и Той се отдалечи с две хилядолетия от тях. И ги остави сами да си разрешават проблемите, като се самоизбиват.

И хората започнаха да си внушават, че Господ отново ще изпрати Сина си на земята, когато разбере, че вече хората са готови не само да го изслушат, но и да го разберат. Но дотогава ние, хората, трябва със собствени сили да изградим Рай на земята и чак тогава Бог ще ни се появи, за да ни похвали, че от сърце сме съдействали за осъществяване на експеримента му да превърне изваяния от пръст човек в БОГ!

XIII

МОЯТА РОДИНА

Винаги съм си я представял, като грубо изнасилена от историята хубавица. Размислял съм се върху тази нейна нерадостна съдба и съм стигал до заключението, че не само не сме били достатъчно силни, да я предпазим от чуждите прегръдки, но в повечето случаи ние сме й били сводници, след което с неразумно пролята кръв сме се мъчили да й възвърнем честта.

Поради многото си насилствени бракове, децата на моята родина носят антропологични белези на различни племена и раси. Зад маската на европеидната раса, тези белези се проявяват периодично през поколенията, за да им припомнят какви са били техни предци. Децата и юношите, преди да бъдат обработени от различните теории за произхода си, най-ясно виждат антропологичните особености на своите връстници и им прикачат прякори — Китаец, Монголец, Негрò, Циганè, Шваб — прякори, които им остават до края на живота.

Насилственото вливане на чужда кръв в българските жили е причината народът ни да се различава, не само по външен вид, но и по характер, от другите славяни. А, може би, е спомогнало и да бъде така всестранно надарен. За съжаление, не винаги тези негови дарби са намирали благодатна почва за изява. Постоянният страх от поробителите е деформирал дарбите му в разни хитрости за самосъхранение, като лицемерие и подлизурство.

А завистта — тази особеност на българския характер, за която Елин Пелин смяташе, че е достойна за паметник на българския народ, не е толкова голямо зло, каквото си го е представял големият писател, защото глупакът не може да завижда, а завижда онзи, който е нямал възможност да реализира своите дарби. А почти всеки българин смята, че може да бъде държавник, учен, художник и дори писател... И когато с преврата комунистите взеха властта, дадоха му въз-

можност да осъществи своите амбиции. Затова на глава от населението, България бе на първо място в света по брой на научни работници, писатели, музиканти, актьори, журналисти и художници.

И стана онова, което не се среща дори и в приказките — шивашки чирак да бъде председател на Народното събрание[98], дърводелец да командва войската[99], посредствени хорица да украсят главите си с академични перуки. Да не говорим за хилядите кандидати на науката, старши и младши научни сътрудници, народни и заслужили деятели на изкуството и културата и какви ли не още, помазани от партията хабихлябовци, като партийни секретари, политически офицери и ръководители на обществени организации.

Близо половин век културно-научната кушия препускаше в нашата страна, без някой да я спре, и съгласно социалистическата логика кадърните ездачи никога не стигаха до финала. А единици кадърни щастливци, и да завоюваха някое призово място, ставаха слуги на партията. Милионите безпартийни бяха дисквалифицирани още на първата обиколка, за да бъдат насилствено превърнати в неудачници.

След превратa през 1944 година, българският народ бе разделен на касти — на военните, на ченгетата, на дипломатите, на различните художествени и научни съюзи — всичките, ръководени от централната мафия на БКП, която бе си избрала за вожд на посредствеността един полуграмотен селянин[100]...

Репресиите, издевателствата и хилядите ограничения, наложени от тази мафия, на обикновения българин, го осакатиха и му отнеха правото на пълноценен обществен живот. И като прибавим неговите вродени недостатъци, може да се каже, че той за половин век се бе превърнал в някакво озлобено, страхливо интернационално същество, забравило своя род и минало, пригодено само да задоволява битовите си нужди.

---

[98] *Станко Тодоров*
[99] *Добри Джуров*
[100] *Тодор Живков*

Но да не виня само социализма за всички неудачи на нашата държава. Ние, и преди комунистическия преврат, сме живеели с илюзии за качествата и достойнствата на българина и за българския войник.

Безбройните конфликти на българина с властта, безкрайните и неосъществени обещания, с които са го лъгали, са го превърнали в индивид, склонен повече към себичност, отколкото към традиционно-установен обществен живот. В тази своя затвореност, българинът е акумулирал огромна енергия, от която само една минимална част използва за личното си добруване. Другата — огромната част — остава неизползвана и често се превръща в безполезна и разрушителна гръмотевица, тъй като държавата никога не е суумявала да включи тази енергия в своята юзина.

Споменах, че когато бях във Военното училище, офицерите ни внушаваха, че българският войник е храбър, честен, трудолюбив и безпределно верен на Бога, Царя и Родината. А когато завършихме, за да не се изненадаме, когато отидем в казармата, ротният ни командир се извини за лъжите и ни разкри, че нашият войник не е такъв, какъвто го искаме да бъде, а си е:

«хитър кръшкач, който пет пари не дава за бога, за царя и най-малко за родината си... и бил храбър само през Балканската война, когато го е било страх, да не би турците отново да се върнат и му вземат нивите.» — И още:

«храбри са били само българските офицери и, докато на марша *«Велик е нашият войник»* текстът не се измени на *«Велик е нашият офицер»*, този марш не бива да се пее...»

Ротният ми командир е имал право. Никоя друга страна не е дала толкова голям процент офицерски жертви, в каквато и да е война, както ние сме ги дали в т.н. «Отечествена[101].»

По-старите поколения, включително и моето, в любовното си заслепение към Родината, бяха склонни дори да подценят природните достойнства на чуждите страни. Не знам, дали това се казва шовинизъм, но за тях нямаше по-красива страна от България:

[101] *Септ.1944-1945г.*

«Та какво са Алпите пред Пирин и Рила?»

А шопът се провикваше:

«От Витоша по-високо нема. От Искъро по-дълбоко нема.»

За тях върхови постижения на кулинарното изкуство бяха смедовските луканки, горнооряховските суджуци, сливенските белпастърми, балканският кашкавал, пирдопското масло, софийското саламурено сирене, да не говорим за кебапчетата, гювечите, шкембе-чорбата и други нашенски лакомства... И народът си запушваше носа, когато преминаваше покрай «вонящите» на рокфор, груер и апенцелер деликатесни магазини...

А напитките? Нима «миришещото на дървеници уиски» можеше да се сравни с евксиноградската гроздова, с ароматичната троянска сливовица или с новозагорската ни мастика? Да прибавим карловския мискет, сухиндолските, карабунарските, пазарджишките и ветренските вина. Те, заедно с асеновградската и мелнишка малага и новоселската гъмза, бяха създадени лично от Бакхус за радост на пиячите.

А някой си Цукато произвеждаше във Варна коняк, който превъзхождаше «Метакса», «Корвоазие» и «Наполеон».

И всички единодушно се хвалехме с киселото си мляко, което е толкова гъсто, че се яде с нож и вилица; с резливата просена боза, със сусамената си халва и с царя на десертните грозда, «Болгар».

Хвалехме се и скърцахме със зъби, загдето някакви си шваби и жабари произвеждат мерцедеси и фиати; че довчера босоногите Томсоеровци и Хъкфиновци се возят на фордове и кадилаци. А ние, които дадохме най-силните хора на света — Никола Петров[102] и Дан Колов — още се возим на талиги и на старовремски файтони.

И цялата вина за нашите неудачи хвърляхме върху турското робство, Великите сили и нашите некадърни управници, без да си признаваме, че вината си е в самите нас.

---

[102] Никола Петров /1873-1925/ Първият официален световен шампион по класическа /френска/ борба, 1900г., на Всемирното изложение в Париж, където побеждава в 9 манша по 10 минути френския колос Пол Понс. Получава огромна за времето сума и става кавалер на Почетния легион на Франция. (Вж. „Никола Петров" в настоящото издание.)

Разбира се, знаехме за мръсната роля, която Великите сили са играли в нашата история, но не знаехме причините за тази им роля. А некадърните управници не бяха ни назначавани от турци, а самите ние си ги избирахме.

Издигахме в култ нашите възрожденци, но не искахме да бъдем като тях и главното ни занимание по кафенетата бе да разискваме по Македонския въпрос и да спорим, кой е убил Ботев.

Обаче, въпреки некадърните ни държавници и политически неудачи, валутата ни беше конвертируема. С левчета можехме да пазаруваме във всички страни по света, макар швейцарският франк да струваше двадесет лева, немската марка — тридесет и три, а английската лира — петдесет. Утешавахме се, че румънската лея и гръцката драхма са равни на лева, но това не топлеше никого...

Учудвахме се на Швейцария, страна по-малка от нашата, като как ни беше изпреварила по жизнен стандарт и не можехме да си отговорим, защо тя, която има само едни Алпи, един Шильонски замък и един Вилхелм Тел, преуспява, а ние, които си имаме Балкана, Рилски манастир и Симеон Велики кретаме на опашката в Европа?

Според политиците, нерадостното финансово състояние на държавата се дължеше на жестокия Ньойски договор и вестниците ни насъскваха против главните виновници за него — Франция и Великобритания; интелектуалците търсеха вината в културната изостаналост на нашия народ; левите партии — в монархията; десните партии — в липсата на индустриализация, а мъдреците — в склонността на българите повече да говорят за политика, отколкото за работа.

Вината за нашите неуспехи, може би, беше нашият максимализъм към териториално разширение, което дразнеше Великите сили. С други думи, нашите политици си правеха сметката без кръчмаря. Те разчитаха на някаква си несъществуваща международна справедливост и, след като не я намираха, играеха на «ва банк», надявайки се да спечелят изведнъж всичко и винаги губеха, защото срещу тях бяха изпечени комарджии.

И не се стараеха да играят скромно на историческата сцена, а продължаваха да тикат в ръцете на народа пушки, вместо трактори, създаваха фалшиви епопеи от военните ни неудачи; и, вместо да си посипят главите с пепел след поредната национална катастрофа, измисляха за нея нелепи хвалби: българите за пръв път в световната история са превзели непревземаемата крепост Одрин с масов прегражден артилерийски огън; българите за пръв път са използвали самолета за военни цели и още какви ли не дразнещи националното самочувствие цинизми.

А истината бе, че освободените ни братя от гръцко, турско, румънско и сръбско робство сами щяха да воюват за присъединяването си към нас — Метрополията, — ако ние съумеехме да ги приобщим не с пролятата си кръв, а с благоденствието си. И имахме възможност да постигнем това благоденствие, макар само с износ на плодове, зеленчуци, консерви и цигари, защото тогава северните европейски страни още не бяха се изхитрили да си правят оранжерии.

Несполучливите ни войни притъпиха националното чувство в нашите сънародници, в Македония и Беломорска Тракия, и като ненасукали се пеленачета потърсиха кърмата на чужди дойки, защото стомахът е по-силен от идеализма, пък той и да е бил провъзгласен за свещен...

Хубава е моята Родина и без нея, струва ми се, не бих могъл да живея, но Тя е тъжна, защото всеки неин връх и всяко нейно селище са украсени с паметници на безсмислено загиналите й рожби...

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

Ч А С Т П Ъ Р В А

I ВОЕННОТО НА Н.В. ЦАР БОРИС III УЧИЛИЩЕ 7

II ОФИЦЕР НА Н.В. 23

Карлово 25
Созопол 43
Офицерска чест 49
Казанлък 58
Турската граница 62
В Гърция 72
Плебисцит 74
Ген. Трифонов 76
Моите войници 78
Кариера, семейство 81
За думите 85
Двама герои 87

III ЦАРЯТ 88

IV ВОЙНАТА 104

Светът
У нас 107
Шести полк 111
Инцидент 112
За Вапцаров 114
Българските летци—герои 116
Бомбардировката и евакуация 118
Мисията «Фау—2» 123
Разпределителен лагер 132
Среща 133
Лагер «Офлаг—8» 137
Генерал Асен Николов 139
Да се забрани войната със закон! 144

V МИРЪТ 145

Парадът на победата 147
Руският войник 150
Репатрационен лагер 154
Мустаците на Сталин 157
На гара 159
Ясновидката 160
Към Родината 162

VI В КОМУНИЗЪМА 164

У дома
В полка 166
Балът с маршал Толбухин 168
«Литературна пасмина» 170
Уволнен офицер 174
Опасен масовик 179
Шлосер 180
Кандидат—студент 181
Художник 181
«Частник—експлоататор» 183
Фабрика «Бук» 190
Ченгетата 193
Журналист в «Телепрес» 199
«Българската героиня» 207
Гъвкавата интелигенция 208
«Здравей, сладур!» 209
Завод «Хр.Смирненски» 210
Аспарух Лешников 218
При Бенжамен Ханнѐ 222
Жена ми 224
Това е положението 225

VII В ДЕМОКРАЦИЯТА 226
7 ВНС 228
Равенство и братство 238

Пропорционалната система 239
Законът за земята 240
Депутатът (I) 242
Депутатът (II) 243
39-мата 245
Писмо до Ф.Димитров 247
Грешките 250
Вярвам в демокрацията 252
Изборите 254
След изборите 257
Турската партия 260
Мини план Маршал 262
Управление на СДС 263
По повод на едно радиопредаване на легия «Раковски» 268
Президентски избори 274
Д-р Ж.Желев И Бл.Димитрова 275
Притеснявам се 280
В-к «Демокрация» 282
Дай, Боже! 284
Ще ви простя! 285

Ч А С Т В Т О Р А

VIII ВПЕЧАТЛЕНИЯ, СРЕЩИ 290
Ангел Каралийчев 294
Елин Пелин 300
Александър Балабанов 301
Светослав Минков 303
Стилиян Чилингиров 305
Йордан Йовков 306
Антон Страшимиров 308
Михаил Арнаудов 309
Яворов 312
Михаил Кремен 313
Артисти 314
Певци 318

IX ПИСАТЕЛ 321

Моята тактика
Димитър Спространов 326
Спас Кралевски 329
Илия Волен 334
Тодор Генов 342
«Народен» 364
МОИТЕ КНИГИ 365
«Пленникът от Дамм-1», «Отливът», «Щастието не идва само»
«Необикновена екскурзия» 368
«Тежки юмруци» 370
«Откраднатото на Дионис» 372

МОЯТА ПАМЕТ 375

КОЗИРОЖКАТА МИ ЗОДИЯ 377

X НЕ Е СТУДИЯ 379

Образование, наука, изкуство
Право 383
Религия 385
Философия 389
Литература 391
Поезия 393
Драматургия и театър 395
Изобразително изкуство 401
Сноба и кича 402
Кино 404
Музика 408
Алкохола и тютюна 412

XI НЯКОИ МИСЛИ ЗА НАШАТА ИСТОРИЯ 416

Предците — език, писменост
Условията — вярата 420

Бил ли е народът ни щастлив? 424
Умело приспособяване към робството 426
Отсъстващи факти от учебниците по история 428
Сан Стефано 431
Първата световна 435
Втората световна 441
Българските евреи 445
Подлъганите демокрации и мохамедовите амбиции 446
«Втората национална катастрофа» 448
Превратът на 9-ти 450
Хибридите и Македония 453
Руската политика и КГБ 456
Вашият черен хайвер и нашето вино 458
Пример на Балканите и на света 462

XII РАЗНИ ПРИУМИЦИ 463
1. — 16.

XIII МОЯТА РОДИНА 480

ДИМО КИСЬОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ 1(1)

КОЗИРОГ

Преживелици, премислици, приумици
/Части 1 и 2/

Българска, Първо издание, стр.495

София-2018

Съставители: Райна Кисьова Веселин Кисьов

©Димо Кисьов. Всички права запазени

©Dimo Kissyov. All rights reserved

Нито една част от тази книга, както и в нейната цялост, не може да бъде сканирвана, отпечатвана и/или размножавана и разпространявана на веществен или друг носител и среда, под никаква форма или начин, без писменото разрешение на издателя, или държателя на авторските права